

1/2016

Raporta/Rapport

Sámi logut mitalit 9

Čielggaduvvon sámi statistihkka 2016

Sámi allaskuvla
Sámi University College

norden

Raporta/Rapport 1/2016

Sámi logut mitalit 9

Čielggaduvvon sámi statistihkka 2016

Ovdasátni

Sámi logut mitalit almmuhusas leat dán jagi artihkkalat mat sisdollet iešguđet beliid sámi mánáid ja nuoraid bajásšaddaneavttuin. Kolbjørn Rafoss ja Kjell Hines leaba čállán sámi mánáid ja nuoraid astoáige doaimmain. Dag Broch lea čállán kulturskuvllaid sámi sisdoalus, Bente Skogvang sámi festiválad birra, Torkel Rasmussen sámi mánáid ja nuoraid media fáaldagain, Ketil L. Hansen lea čállán vealaheami birra sámi oktavuodain ja Kevin Johansen lea čállán sámeielat oahpaheaddjedilis.

Loahpageahčen girjjis ovdanbuktá Paul Inge Severeide loguid Statistihkalaš guovddášdoaimmahagas mat čájehit muhtun sámi servodatovdánemiid treanddaid.

Sámi statistihka fágalaš analysajoavku lea doaibman ovcci jagi. Daid jagiid leat leamaš unnán lotnahuvvamat miellahttuin. Joavku lea formálalaččat almmolaš lávdegoddi, ja dál leat nammadan odđa lahtuid lávdegoddá. Min vihttasat geat dál leat analysajoavkkus, lotnahuvvet njealjis. Danne orui dán jagi lunddolaš ovdanbuktit artihkkala dain vásáhusain maid sihke min artihkkalčállit ja mii analysajoavkkus bargomet bokte leat háhkan dáhtavuoduin mii sámi statistihkas lea. Dan artihkkala lea čállán Jon Todal.

Go dál oallugat lotnahuvvet analysajoavkkus, de áigut giitit buohkaid geat buot jagiid leat veahkehan min vaikko eai leat nammaduvvon miellahttun jovkui. Min girjjit leat leamaš guovttegielagat, ja háliidit giitit min doaimmalaš ja gielalaš fásta jorgaleddjiid Ellen Sara Eira Buljo, Ellen Jonassen, Elle Merete Utsi ja Kari Mákreda J. Utsi. Giitit maiddá min liikka doaimmalaš ja gielalaš korrekturlohkki Aud Søylanda. Mii giitit din buohkaid buori ovttasbarggu ja barggu buori kvalitehta ovddas.

Loahpas, muhto buori muittus, giitit Yngve Johansena Sámi allaskuvllas gii lea álggu rájes leamaš prošeaktajođiheaddji dán statihkkabarggus. Yngve lea ovcci jagi ráhkkanan ja oasálastán buot analysajoavkku čoahkkimiin, ja lea láchán dili nu ahte *Sámi logut mitalit* lea juohke jagi golggotmánus válmastuvvon girjin.

Guovdageaidnu, čakčamánu 2016.

Sámi statistihka fágalaš analysajoavku

Else Grete Broderstad, Magritt Brustad, Kevin Johansen, Paul Inge Severeide,

Jon Todal (jođiheaddji)

Čoahkkáigeassu

Dán dutkamis leat geahčadan Finnmárkku nuoraid iešgudetlágan friddjaáiggearenaid geavaheami. Oaidnit ahte leat erohusat sámegeielat ja dárogielat nuorain. Oppalaš govva lea ahte sámegeielat nuorat leat eambo aktiivvalaččat go dárogielat nuorat. Dat sáhtá čilgejuvvot dainna lágiin ahte sámegeielat nuorat oasálastet eambo friddjaáiggearenain ja olgoáibmodoaimmain. Doaibmaminsttar dán guovtti arenas čájeha ahte leat eambo mearkkašahtti erohusat gaskal sámegeielat ja dárogielat nuorain. Skohtervuodjin ja meahcástanávkkástallan lea mávssoleabbo sámegeielat nuoraide go dárogielat nuoraide. Doaibmaminsttar dán guovtti arenas čájehit ahte sohka bealerohusat sáhttet čilget dieid variašuvnaide. Sámegeielat bártnit leat eambo meahcástandoaimmain mielde ja atnet eambo skohtera iešgudetlágan doaimmain go sámegeielat nieiddat. Dutkan čájeha maid ahte ledje mearkkašahtti erohusat friddjaáiggearenaid geavaheamis nuoraid gaskas iešgudet suohkaniin. Sámegeielat nuorat Sis-Finmárkku ja Porsáŋggus vudjet eambo skohteriin ja eambo mannet meahccái ávkkástallat luonddu.

Norgga kulturskuvllat leat badjel 400 suohkanlaš kulturskuvlla iešgudetge mahtodagas ja kvalitehtas. Kulturskuvllat leat báikkálašdemokratiija ekonomalaš vuoruhemiid dávvirat. Ollu kulturskuvllat vásihit dávjá unniduvvon juolludeami go suohkanat mearridit bušehtaide. Ealli kulturskuvllat leat dárbašlaččat vai mánát ja nuorat besset ovddidit kreativitehtaset ja dáiddalašvuodaset. Kulturskuvllat addet mánáide ja nuoraide iešdovddu, hábmejit bures birgejedjiid, dat nannejit dearvvašvuoda ja ássanhálu. Sámi guovlluin kulturskuvllat áimmahuššet ahte sámi mánát ja nuorat besset ovdánit kreatiivvalaččat ja dáiddalaččat. Kulturskuvla galgá leat buohkaid várás.

Dutkamat čájehit ahte festiválat leat oasálaččat identitehta hábmemis ja kultuvrra loktemis báikkálašservodagain. Dat lea erenoamáš oinnolaš sámi festiválain, ja orru nu ahte daid deaddu, váikkuhanvejolašvuota ja olbmuid čohkken, addá vuorrováikkuhusaid maiddá kultuvrralašgietti olggobeallái. Sámi festiválat geavahit earret eará musihka ja juoigama reaidun olahit nuoraid geat galget doalvut viidáset kultuvrraset ja fievriddit earáide oaiviliid sin báikkálašservodagain. Festiválat mat váldet ovddasvástádusa sámi kultuvrra gaskkusteamis áige guovdilis temáiguin ožžot ruhtadeami almmolašorgánain ja danne lea dehálaš ahte sin doaimmat leat oinnolaččat. Dán kapihttalas čielggaduvvot muhtun festiválat Norggas main lea sámi sisdoallu. Guovddázis lea mo festiválat deattuhit dahkat oinnolažžan ja gaskkustit sámi dáidaga, kultuvrra ja giela ja mo sii geahččalit leat kultuvrralaš deaivvadanbáikin ja kulturarenan mánáide ja nuoraide. Dás leat čilgen festiválaide mat ožžot doarjaga njuolga Sámedikki bušehtas. Dieđut leat vižžojuvvon almmolaš statistihkain, lean maiddá ságastallan lágideddjiiguin ja festivála oasálastiiguin geaiguin lean deaivvadan ja telefovna bokte ja e-poasta bokte gulahallan, ja maiddá lean guorahallan festiválaide neahtasiidduid. Oppalašgovva ii leat ollislaš go sihkkaris logut váilot mángga ášši ektui. Ii sáhte njuolgot buohtastahttit buot loguid mat dás leat, go iešgudetge festiválat lohket ovdamearka dihte guldaleddjiid/gehččiid ja galle guossi leat iešgudet ládje. Dat leage čujuhus dasa ahte dárbašit eanet dutkamiid sámi festiválain ja álgoáibmotfestiválain sihke dáppe ruovttus ja riikkaidgaskasaččat.

Vaenie kvantitatijve daajroe saemien lohkehtæjjaveahkan biŋre gáávnesamme Nöörjesne. Gellede lehkeste lea jeahtasovveme gellie saemien lohkehtæjjah fáátesieh, jih mubpieh leah jeahteme saemienlohkehtæjjah eah iktesth dam byjjes ööhpehtimmiemahtoem utnieh.

Tjaalegisnie goerehtalla l hkoem saemienlohkeht jijiste N orjesne gaajhkine g eline mejnie  ohpehtimmie vadas vva, dovne maadthskuvlesne j h j arhkeskuvlesne.

Tjaalege aaj formalmaahtoem gaajhkide saemienlohkeht jijide vihtesjadteme, dovne dej pedagogeles maahtoe j h formalmaahtoe saemien g elesne. Goerehtimmie vuesehte jienebh dejstie saemienlohkeht jijiste pedagogeles maahtoem f aatesieh viertiestamme mubpiej lohkeht jjaj gaskemedtine N orjesne. Seamma tijjen vuejnebe formalmaahtoe saemien g elesne lea joekoen jolle.

Jijnjh learohkh fierhten julevsamien lohkeht jjese, learohkeveahka daesnie lea seamma goh jeatjah lehkesne Nordlaantese j h raaktan jollebe goh learohkeveahka B ad ddjosne. Daate vuesehte joekoen jijnjh lohkeht jjah julevsamien g elemaahtojne f aatesieh.

Noerhtesaemien j h  arjelsaemien g elese learohkeveahka lea sagke vueliehk bpoe, guktie lohkeht jjavaanoie ij leah seamma n ake daesnie dan lihke b atijen aejkien. Men l ejhkan aalteren gaskemedtie vuesehte jijnjh saemienlohkeht jjah sijhtieh barkosne orrijidh dej minngebi luhkie jaepiej, j h joekoen vaenie ohtsijh orreme saemien lohkeht jja ohpeht mman. Dan  vteste libie vaahresne sagke vaenebh saemienlohkeht jjah utnedh luhkie j h g okteluhkie jaepiej minngelen goh daan biejjien, jis d arrehimmie saemien lohkeht jja ohpehtimmide ij tjarke l essenh.

Viidasamos s ami mediaf alaldagat m an aide leat NRK s amegielat m an idprog rammat TV:s, Suoma  ibmos ddehaga YLE m an idprog rammat r dios, s amegielat  viissa « vvira» m an idsiidut ja tevdnenr adiu «Bamse». Viidasamos s ami mediaf alaldagat nuoraide leat YLE S ami r adioprogr amma Sohkar ohkka, guokte nuoraidbl adi «Nuorat» ja «Nuoraidmagasiidna  » ja NRK S ami neahttasiidu «NuFal».

Ii ovttage riikkas leat TV-f alaldat s ami nuoraide. Norggas ii leat r adiof alaldatge s ami nuoraide. NRK S ami ja Ruota r adio f alaldat s ami m an aide lea olu heajut go f alaldat Suomas. Nuppi    i d afus lea s ami TV-f alaldat m an aide heajut Suomas ja Ruotas go Norggas. TV- ja r adiof alaldat s ami m an ide ja nuoraide liv  ii buoret jos mediad alut liv  e s adden kr annj ariikkas buvtaduvvon s ami m an id- ja nuoraidprog rammaid.

Stuorra oassi  alala  f alaldagain s ami m an ide ja nuoraide eai leat mediain mat leat oaivvilduvvon daid ahkejoavkkuide. Dat leat baicce mediain mat leat oaivvilduvvon ollesolbmuide.

Oppala  d asis lea nu ahte muhtin s ami mediabuvttadeaddjit leat b azahallan teknologala  ovd aneamis ja uhc an muddui geavahit digit ala almmuhanvejola vuodaid. M nggaid d al  mediaf alaldagain s ami m an ide ja nuoraide lea v ttis geavahit, dan dihte go eai leat doarv i  lkit oľahanmuttus. Lea uhc an statistihkka s ami mediaid birra m an ide ja nuoraide mat leat vie  an l hkai. Dat dilli lea v ikkuhan d an artihkkala. D t guosk a erenoam zit vuost iv ldi beall i ja dan dihte lea v ttis dadjat maidege daid mediaid geavaheami birra, ja makk r mearkka upmi dain lea s ami m an ide ja nuoraide.

O da dutkamat  ajehit ahte ollu s apmela  at diedihit v sihan ie gudetl agan vealaheami. D n kapihttala mihttu lea odastit diehtost htusa dain vealahanh stalusain mat s apmela  ain leat Norggas.  igut k rtet ie -diedihuvvon vealaheami g vdno tumiid s apmela  ain agis 18-69 jagi, guorahallat gos vealaheapmi d hp huvv , ja identifiseret vealaheddjiid, ja mo indiviida birgenl hki lea vealahemiin.

Lohkomateriálli leat vuodđun čohkkejuvvon kvantitatiiva dáhtat 2012 rájes 11 600 indiviidas (sihke sápmelaččain ja majoritehtanorgalaččain), 25 suohkanis Norgga vida davimus fylkkas. Dutkan lea oassin dearvvašvuoda- ja eallindiliiskadeamis guovlluin gos ássat sápmelaččat ja dáččat, SAMINOR 2 guorahallan, mas lei skovvegažadaniskkus mii sáddejuvvui suohkaniidda Davvi-Norggas ja Trøndelágas.

Dutkanjoavkkus lea sullii okta viđas vásihan vealaheami. Sullii okta goalmmásasoassi sis geain leat vealahuvvon diedihit dan dáhpáhuvvon mañemus guokte jagi. Sápmelaččat vásihit ollu dávjjibut vealahuvvot go majoritehtanorgalaččat. Sápmelaččat geain lea nanu sápmelaš gullelašvuotta diedihit eanemus vealaheami deaivideamiid, dáhpáhuvvon sihke ovdal ja mañemus guokte jagi.

Dábáleamos vealaheapmi maid sápmelaččat almmuhedje lei čearddalaš vealaheapmi, ja de vealaheapmi sohkaheali ja geográfalaš gullelašvuoda dihte. Sápmelaš nisssonolbmot diedihedje eanemusat vealaheami sohkaheale dihte.

Sápmelaččat vásihit vealaheami mángga arenas. Dábáleamos arena lea skuvla, bargoeallimis ja báikkálaš servodagas. Viidásit diedihit ollu sápmelaččat ahte leat vásihan dulbmojuvvot almmolašvuoda deaivvadeamiin, internehtas ja go mannet gávppis dahje restauráŋnas. Sápmelaččat leat vásihan/vásihit majoritehtanorgalaččaid ektui mihá eanet vealaheami mielohppiin/studeanttain, oahpaheddjiin/eará bargiin skuvllas, bargoustibiin, almmolaš virgahasain, eará čearddalaš joavkkohasain go ieža (majoritehtaálbmogis), amas olbmui ja seamma čearddalaš joavkkus go ieža (eará sápmelaččain).

Vaikko ollu sápmelaččat leat vásihan vealahuvvot, de unnán sápmelaččat diedihit áššiid Dásseárvo- ja vealahanáittardeaddjái (DVÁ).

Eanemus adnon diedalašvuoddu artihkkaliin Sámi logut muitalit almmuheamis lea dássáži leamaš statistihkat vuodđuduvvon dieđuide maid mii leat gohčodan SED-guovlun. Dát geográfalaš vuodđuduvvon statistihkat leat addán ollu odđa dieđuid sámi servodaga birra. Muhtin servodatsurggiin livčče čearddalaš vuodđuduvvon statistihka addán eambo relevánta dieđuid go geográfalaš vuodđuduvvon, muhto Norggas ii leat datavuoddu čearddalašvuoda ektui, maid sáhtá atnit go ráhkada statistihka.

Artihkal ávžžuha ahte Statistihkalaš guovddášdoaimmahat ain berre doalahit dan ahte ráhkadit statistihkaid mat leat huksejuvvon SED-guovllu dieđuid vuodul. Viidásit ávžžuha artihkal ahte álggahuvvo guorahallanbargu movt metodalaččat buoremusat sáhtásii kártet sámegeielaš Norggas. Muhtin sámi servodatsurggiin váilot statistihkat. Dás ferte veardidit movt boahtteáigis lea vejolaš háhkat dieđuid.

«Sámi statistihka fágalaš guorahallanjoavku» lea loahpahan iežaset nuppi njealjejahkásaš nammaduvvonáigodaga, ja joavku lea almmuhan oktiibuot gávccii raportta fágaartihkkaliiguin, Sámi logut muitalit 1 – 8. Statistihkaid vuodul, mat leat almmuhuvvon, leat artihkkačállit kommenteren ja guorahallan rievdamiid sámi servodagas. Mánggas čállin Sámi logut muitalit leat maiddái kommenteren ja árvvoštallan dan datavuodu, man ala de leat huksen iežaset artihkkaliid, ja čohkkáigeassu dán artihkkalis lea ge vuodđuduvvon juste daidda čálliid kommentáraide ja árvvoštallamiidda.

Rávvgat

Dán artihkkalis leat ovdanbuktán loguid movt sámeielat nuorat, geat orrot Finnmarkkus oasálastet friddjaáiggedoaimmaide. Iskkadeamis fuomášit ahte skohtervuodjin lea viidodatdoaimma. Jus kártešii nuoraid vuodjimiid ja meahci ávkkástallama dain iešgudetlágan friddjaáiggedoaimmain, de sáhtášii oaidnit jus leat erohusat vuodjimiin ja meahcástallamis sámeielat ja dárogielat nuorain. Guorahallan sáhtášii viiddiduvvot nu ahte sáhtášii buohtastahttit loguid rávis olbmuid skohtervuodjima ja olgoáibmodoaimmain. Diekkár guorahallan berrešii maid eambo kártet sosiála sierralágandimenšuvnnas, nugo bargoduogáza, oahpu ja sosioekonomalaš stáhtusa.

Kulturskuvllat lea sihkkarastojuvvon heaittihan-balddonasas oahpahušlaga § 13-6 bokte. Suohkanekonomiija ja báikkálašpolitihkkáriid juolludeamet mearridit kulturskuvllaid sturrodaga. Eanas kulturskuvllaide dán guorahallamis lea juolluduvvon ila unnán hálddahusressursa. Jus kulturskuvla galgá šaddat báikkálaš resursaguovddázin, de fertet dain leat jodiheapmi/ kulturskuvlarektor mas lea vejolašvuohta čadahit ovddidanbarggu. Čielga ávžžuhus lea ahte buot min kulturskuvllain norggabeale Sámis galggašii leat 75% kulturskuvlarektor. Báikkálašpolitihkkárat fertet oaidnit man dehálaš nanu kulturskuvla lea ássanhállui, loaktimii ja dearvvašvuhit, ja lea nu easttadeaddji gárrenmirko geavaheapmái ja iešsoardimii. Okta vuohki oazžut báikkálašpolitihkkáriid didolažžan kulturskuvlla rollas báikkálašservodagas lea meannudit odđa rámmaplána politihkalaččat.

Muhtun ráje riikkaidgaskasaš guorahallamat leat dahkkon álgoáibmotfestiválain earret eará ásašus Austráalia RMIT University «Globalism Research Centre» (Phipps & Slater, 2010), mii earret eará cealká ahte festiválat leat sajit oddajurddašepmái hábmet ceavzilis, oadjebas ja ovdánan našunála kultuvrraid buohkaide Austrálias, man vuodđun lea dohkkeheapmi rastá kultuvrraid, doahhtaleapmi, lotnolasvuohta ja kreativiteta. Norggas lea Kari Jæger dutkan festiválaid mearkkašumis Norgga mátkkoštanealáhussii (Jæger, & Mykletun, 2009), ja Aksel Tjora lea doaimmahan girjji Norgga festiválaid birra (2013), mas guokte kapihtala leat Riddu Riđu festivála birra (Skogvang, 2013 ja Viken, 2013). Goitge lea ain dárbu eanet dutkamii dákkár festiválain ja dain mearkkašumis sámeillii, kultuvrii ja kulturgaskkusteapmái, ja maiddái makkár mearkkašupmi festiválain sáhtá leat hukset ceavzilis báikkálašservodagaid, ja maiddái ásašit kulturipmárdusa rastá čearddalašvuođa ja riikkarájiid. Sáhtášii maiddái leat miellagiddevaš guorahallat festiválaid mat geavahit áhkuid ja ádjáid buolvva veahkkinn oahpahit boares árbevieruid ja dábiid. Sihke Norgga sámi festiválaid, festiválaid mat leat vaikko gos Sámis ja álgoáibmotfestiválaid muđuige lea dárbu eanet dutkat. Dan dáfus livčče relevánta ja ávkkálaš dutkanovttasbargu álgoáibmotdutkiid gaskkas miehtá máilmmi.

- Byöroe buektiehtidh guktie jienebh syökoeh lohkehtæjjaööhpehtimide.
- Byöroe eksamineradimmiem saemiengieleldh lohkehtæjijste sagke buerebe premijeradidh universiteetide jïh jïlleskuvlïde goh daan biejjien.
- Byöroe nuepide nænnoestehtedh maahtoem saemien gielesne vejtiestidh dejtie lohkehtæjjide mah ööhpehtimmiem utnieh.
- Byöroe buerebe stipendeöörnegh vuarjasjidh saemiengieleldh lohkehtæjjastudentide.
- Nord universiteete byöroe julev- jïh åarjelsaemien lohkehtæjjaööhpehtimmiem tseegkedh.

Saemien maajhööhpehtimmielohkehtæjjah byöroeh maahtoelutnjemem åadtjodh jienebeguejmielïerehtimmesne, guktie gorrede gaajhkh saemien learohkh saemienlierehtimmiem åadtjoeh jalhts saemien lohkehtæjjah fååtesieh.

Skuvleaaajtherh jïh Fylhkenålmah byöroeh strategeles soejkesjh evtiedidh juktie gorredidh gaajhkh saemienlohkehtæjjah byjjes maahtoekrïevenassh illieh 2025 åvtelen (jïh 2020 åvtelen maajhööhpehtimmielohkehtæjjide, Mieriesoejkesjen mietie saemien maajhööhpehtæmman).

Tjuara learoevierhtieh våajnoes darjodh guktie saemienlohkehtæjjah gaajhkh gaavnoes vierhtieh utnieh juktie bööremes gielelierehtimmiem faalehtidh.

Byöroe vuarjasjidh mejtie gåarede göökte learoesejkesjh evtiedidh voestegïeline, akte learoehkidie reeremedajvesne jïh akte learoehkidie reeremedajven ålkolen dan åvteste daan beajjetje soejkesje ij daarpesjh gaajhkesidie sjïehtedh, goh åromesijjie. Byöroe refusjovneåasam saemienlierehtæmman lissiehtidh akten njeaptjan mij doh tjïelke maaksoeh lierehtæmman vuesehte. Dellie tjïelth buerebelaakan maehtieh guhkiebasse soejkesjidh, jïh jïjtje råajvarimmiejgumie aelkedh juktie saemienlohkehtæjjah tjïeltese ööhpehtidh.

Lea hástalus ahte diehtit uhccán sámi mánáid ja nuoraid mediageavaheami birra ja danin ávžžuhuvvo dutkat eanebut kvantitatiivva beliid sámi mediain mánáide ja nuoraide. Galggašii dutkat mediaid duohta geavaheami ja váikkuhusaid mat sámi mediain leat. Muhtin miellagiddevaš gažaldagat leat maid báhcán almmá vástitkeahtá geavaheddjiid bealis. Dat gusket daid mediaide ja kvalitehtii. Vásihitgo ulbmiljoavkkut, sámi mánát ja nuorat, ahte mediat leat ágeguovdilát? ja gávdnetgo sámi mediaid dain medialávddiin maid sii dábálaččat geavahit? Man duđavaččat leat geavaheaddjit daid fálaldagaide mat gávdnjit ja makkár sávaldagat leat sis mediaide? Dátge leat fáttát maid vuohkkasit sáhttit dutkat kvantitatiiva dutkanmetodaiguin nu ahte sáhtá ovdanbuktit bohtosiid statistihkalaš dieđuid hámis.

Ávžžuhus manná maid mediadáluide, nappo buvttadeddjiide. Sii galget šaddat čeahpibun buvttadit statistihkaid iežaset birra. Mediat galggašedje láhčit dili dákkár statistihkaid geavaheapmái, fuolahit ahte leat olahanmuttus dutkiide ja ieža gaskkustit iežaset statistihkaid. Dát guorahallan lea maid čájehan ahte dávjá ii leat álki gávdat ja geavahit sámi mediafálaldagaid mat leat mánáid ja nuoraid várás. Ná lea duotadilli vaikko muhtin mediafitnodagat leat ángirit almmuhišgoahtán digitála buktagiid. Ávžžuhan sin biđjat fuopmášumi dasa ahte sámi mediafálaldagat mat leat juo ráhkaduvvon mánáide ja nuoraide, leat olahan muttus ja álkit geavahit.

Muhtin gávdnosat čujuhit maid dasa ahte muhtin doaimbit mediasuorggis leat bázahallan teknologalaš ovdáneamis. Sii galggašedje oazžut vejolašvuoda ovddidit iežaset buktagiid dáinna lágiin ahte váldet atnui odđa teknologiiija nu ahte olahit eanet mánáid ja nuoraid odđa medialávddiin. Galggašii maid árvoštallat rievdadit sámi mediaid doarjaortnegiid nu ahte ovddidit mediabuvttadeami dan guvlui.

Ollu sápmelaččat vásihit iešgudetlágan vealaheami norgga servodagas. Mii diehtit ahte dábalaš vealaheapmi maid sápmelaččat vásihit lea čearddalaš vealaheapmi ja ahte sii deaividit daid duolbmamiid iešgudetlágan arenain servodagas; oahpahasoktavuodain, bargoeallimis, almmolašvuoda deaivvademiin, gávppis, restauráŋjas ja eanet ja eanet maiddái sosiála mediain, mii mañemus jagiid lea šaddan ođđa arenan sápmelaččaid vealaheapmái.

Sápmelaččaid vealaheapmi lea servodatváttisvuohka. Dat lea dokumenterejuvvon dutkamiid bokte mañemus logi jagi (Ketil Lenert Hansen, 2011). Goitge lea unnán systemáhtalaččat dutkojuvvon sápmelaččaid vásihuvvon dásseárvo- ja vealahanhástalusain Norggas, ovdamearka dihte skuvllas, bargoeallimis, báikkálašservodagas ja sosiála mediain. Sisfárrejeddiid hárrái leat ollu eanet dutkamat ja raporttat (Midtbøen, 2015). Norgga eiseválddit galggaše oazžut sadjái vuogádagaid mat čohkkejit dieđuid das man made vealaheami norgga álgoálbmot vásiha servodaga iešgudetge arenain, erenoamážit skuvllas, bargoeallimis ja lagasbirrasis.

Dán kapihttalis leat geahččan muhtun dásseárvo- ja vealahanhástalusain maid sápmelaččat norgga servodagas vásihit. Leat ain stuora váilevašvuodat dieđuin ja dárbu eanet dieđuide sápmelaččaid vealaheami ja givssideami birra maid boahttevaš dutkamat galggaše čuvgehit, erenoamážit surggiin mat fátmastit sámi mánáid ja nuoraid.

Registara birra

SGD berre doalahit dan ahte ráhkadit statistihkaid mat leat huksejuvvon SED-guovllu dieduid vuodul.

- Berre maid čielggadit jus dálá diehtogálduid vuodul lea metodalaččat vejolaš ásahtit “statistihkalaš sámegeiat populašuvnna” (mii ii leat huksejuvvon čearddalašvuoda ektui, muhto giela). Daid juridihkalaš beliid dán ektui berre maddái čielggadit.
- Daid persovdnagáhttenrievttalaš beliid dan ektui jus boahteáiggis galggašii ásahtit “statistihkalaš sámi populašuvnna” (huksejuvvon čearddalašvuoda ektui) berre maid čielggadit.

Doaimmi statistihka birra

Berre gávdnot statistihka

- mii čájeha rievdamiid movt sámi guovlluid olbmot ovttaštit iešgudetlágan ealáhusaid
- mii čájeha gosa šaddet dat olbmot geat heitet ealáhusaiguin, mat leat unnume.
- mii addá midjiide eambo dieduid go dál olgorikkalaččaid birra geat oanehisáigge orrot sámi guovlluin
- mii muitala man ollu vuoddoskuvllain oahpahuvo sámegeillii.
- mii muitala man ollu sámegeiella oahpahuvo earret dábálaš skuvlaáigge
- mii muitala movt gáiddusoahpahu rievddada sámegeielloahpahu ja makkár gielloahpahu gáiddusoahppu ovttaštuvvo
- mii registrere rievdamiid sámegeielgeavaheamis almmolaš hálddašeamis
- mii registrere sámegeielgeavaheami girkus maddái maŋŋil go girku ii leat šat oassin stáhtas
- mii sáhtá registreret movt fátmasta doaimmi lágaid, omd. movt báikenammaláhka biddjo doibmii almmolaš šilittaide
- mii sáhtá čájehit movt sámi guoskevaš dutkan ja alit oahppu (nie go oahppočuogáidbuvttadeapmái, doavttirgrádaid lohku, dutkanprošeavttaid lohku maid Norgga dutkanráddi ja earát leat ruhtadan)

Dasa lassin lea sávahahtti ahte statistihka masa lea stuora servodatberoštupmi, nugo ovdamearkka dihte Finnmárkkuoopmodaga statistihka, dahkkošii nu álkin go vejolaš rabasin buohkaide.

Survey-iskkadeapmi

- berre digaštallat jus livččii vejolaš oazžut sámi čearddalašvuodadefinišuvnna, mii boahteáiggis sáhtá geavahuvvot eambo dutkiin, vai buorebut sáhtášii buohtastahttit iskkademiid bohtosiid

SISDOALLU

1	Mandáhtta ja vuodus	15
1.1	Lađastallanjoavkku mandáhtta	15
1.2	Ráddádallamat gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki	16
1.3	Máhttovuodu dárbun	16
1.4	Guorahallanjoavku	17
2	Finnmárkku sámegielat ja dárogielat nuoraid friddjaáigge-arenaid geavaheapmi ja friddja-áiggedoaimmaid oasálastin	18
2.1	Álgu	18
2.2	Friddjaáiggearenat nuoraide	20
2.3	Njeallje doaibmaarena Finnmárkku nuoraide	23
2.4	Metoda	24
2.4.1	Válljenmunni	24
2.4.2	Eatnigiella ja geografija	25
2.4.3	Jearahallanskovvi	25
2.4.4	Analysa	26
2.5	Iešgudetlágan friddjaáiggearenaid geavaheapmi ja oasálastin doaimmain	26
2.5.1	Hárjehallanoktavuohta	30
2.5.2	Rusttetgeavaheapmi	31
2.5.3	Nuoraiddoaimmat	32
2.5.4	Árbevirolaš olgoáibmodoaimmat	33
2.5.5	Meahcásteapmi	34
2.5.6	Skohtervuodjin	35
2.5.7	Skuvlageaidnu	36
2.5.8	Šearbmaáigi	37
2.6	Obbalaš ságastallan	38
2.6.1	Árvalus movt viidasit guorahallat	41
3	Sámi kulturskuvla	43
3.1	Álggahus	43
3.2	Láhka čatnaseapmi	43
3.2.1	Kulturskuvlla rámmaplána	44
3.3	Sámi kulturskuvlalogut mitalit	44
3.4	Sámi kulturskuvla	48
3.5	Niehkostipeanda	49
3.6	Golbma välljejuvnon kulturskuvlla	51
3.6.1	Deanu kulturskuvla	51
3.6.1.1	Deanu gieldda nammadeapmi jagi kulturskuvlasuohkanin Norggas	52

3.6.1.2 Sámi mánáidteáhter	54
3.6.2 Gáivuona kulturskuvla	55
3.6.2.1 Dáiddavahkku	56
3.6.3 Máttá-Várjjaga kulturskuvla	58
3.6.3.1 Máttá-Várjjaga juoiganprošeakta	58
3.7 Loahpaheapmi	60
4 Festiválat main lea sámi sisdoallu	62
4.1 Álggaheapmi	62
4.2 Kapihttala ulbmil ja oppalašgovva	63
4.2.1 Ulbmil	63
4.2.2 Kapihttala oppalašgeahčastat	63
4.3 Davvi-Norgga festiválat main lea sámi sisdoallu	64
4.3.1 Festiválabáikkid	64
4.3.2 Álggahanjahki ja galle jagi lágidan	65
4.3.3 Festiválaid guosselogut	66
4.4 Ekonomalaš doarjja sámi festiválaide	67
4.5 Ovttasbargoguoimmit	69
4.6 Festiválaid profiila	69
4.7 Aktivitehtat mánáide ja nuoraide vuollel 18 jagi	70
4.8 Festiválaid birra	72
4.8.1 Guovdageainnu musihkkafestivála	72
4.8.2 Riddu Riddu	73
4.8.3 Márkomeannu	74
4.8.4 Kárášjoga beassášfestivála	74
4.8.5 Lullisámi kulturfestivála / Raasten rastah	75
4.8.6 Julevsáme vahkko	76
4.8.7 Sámi vahkku Romssas	76
4.8.8 Álttá Sámi festivála	77
4.9 Eará festiválat main lea sámi sisdoallu	78
4.9.1 Verddečiekčamat	78
4.9.2 Skiippagurra festivála	78
4.9.3 BeskánLuossaRock	79
4.10 Dárbu eanet dutkamiidda	79
5 Saemien lohkehtæjjaveahka	82
5.1 Aalkoe	82
5.1.1 Gaertjiedimmie	83
5.2 Lohkehtæjjaööhpehtimmie aktene historvrijes perspektijvesne	83

5.3	Pedagogeles maahtoe.....	84
5.4	Maahtoe saemien gielesne.....	84
5.5	Diedte saemien ávteste lohkehtæjjaõõhpehtimmine.....	84
5.5.1	Daan beajjetje saemien lohkehtæjjaõõhpehtimmiefaalenasse.....	85
5.5.2	Veahka saemien lohkehtæjjaõõhpehtimmeste.....	85
5.4.3	Joekedimmie kaarri jih nyjseni gaskem.....	86
5.5.4	Õõhpehtimmie saemienlohkehtæjjijjste.....	86
5.5.5	Learohketaale.....	87
5.5.6	Lohkehtæjjafaamoeh.....	88
5.5.7	Fiejliegaaltijh.....	88
5.6	Áarjelsaemien.....	89
5.7	Julevsamien.....	90
5.8	Noerhtesaemien.....	91
5.9	Stoerre joekehtse tjïelti gaskem.....	94
5.10	Lohkehtæjjaveahka.....	94
5.11	Dáárrehtimmiedaerpiesvoeth.....	97
5.12	Visjovne akten julev- jih áarjelsaemien lohkehtæjja-õõhpehtimmien bijre.....	100
5.13	Galhkuve.....	100
5.14	Raeriestimmieh.....	101
6	Sámi mediat mánáide ja nuorai.....	103
6.1	Álggaheapmi.....	103
6.2	Mat leat sámi mediat mánáide ja nuoraide?.....	104
6.3	Metodalaš čuolmmat.....	105
6.4	Makkár mediafálaldagat gávdnojit?.....	106
6.4.1	Rádio ja TV.....	106
6.4.2	Sámi mánáid- ja nuoraidbládit.....	112
6.4.3	Sámi áviissat ja bládit.....	115
6.4.4	Báikkálaš ja regionála áviissat.....	119
6.4.5	Interneahttafálaldagat.....	119
6.5	Muhtin logut sámi mediain mánáide ja nuoraide.....	120
6.5.1	Sámi prográmmat rádio ja TV.....	121
6.5.2	Sámi prográmmaid gehččiid- ja guldaleddjiidlogut.....	122
6.5.3	Sámi áviissaid ja bládiid almmuhan- ja juohkinlogut.....	124
6.6	Loahppaboadus.....	125
6.7	Hástalusat ja ávžžuhusat.....	126
7	Sápmelaččaid vásihan vealaheapmi Norggas.....	129
7.1	Álggaheapmi.....	130

7.1.1	Kapihttala mihttu	130
7.1.2	Vealaheapmi-doaba.....	131
7.1.3	Dutkama birra	131
7.1.4	Dutkanjoavkku dovdomearkkat	132
7.1.5	Čearddalašvuoda defineren	133
7.1.6	Sámi ássanguovlu.....	137
7.2	Dovdomearkkat sis geat vealahuvvojedje	137
7.2.1	Sápmelaččat vásihit eanemus vealaheami.....	138
7.2.2	Vealaheami šlájat	140
7.2.2.1	Kommentárat loguide	142
7.2.3	Gos dáhpáhuvvá vealaheapmi.....	143
7.2.3.1	Kommentárat loguide	145
7.2.4	Vealaheapmi sosiála mediain.....	146
7.2.5	Gii vealaha	146
7.2.5.1	Kommentárat loguide	148
7.2.5	Birgehallan vealahemiin	148
7.2.6	Unnán sápmelaččat váidet vealaheami DVÁ:i.....	150
7.2.7	Máנגgageardán vealaheapmi.....	150
7.3	Hástalusat ja ávžžuhusat	150
8	Datavuoddu sámi statistihkkii	154
8.1	Guovttelágan dieđut.....	154
8.2	Demográfalaš dieđut sápmelaččaid birra.....	155
8.3	Sápmelaččaid dearvvašvuoda dieđuid datavuoddu	156
8.4	Ealáhusaid dieđuid datavuoddu árbevirolaš sámi ássanguovlluin.....	156
8.5	Datavuoddu servodaga sámeielaid máhtu birra.....	157
8.6	Skuvla, alit oahpahus ja dutkan	158
8.7	Politiikkalaš oasálastin sápmelaččaid gaskas.....	159
8.8	Dieđut sámi mediaid birra.....	160
8.9	Biras ja resursahálddašeapmi	160
8.10	Oppalašgova artihkkalat	160
8.11	Čoahkkáigeassu	161
8.12	Rávvagat	162
9	Sámi logut	163
9.1	Álggahus	163
9.2	Muhtin kommentárat tabellaide	163

1 Mandáhtta ja vuodus

Sámi statistihka fágalaš ladastallanjoavkku njuolggadusat leat čakčamánu 12.b. 2011 mearriduvvon Ođasmahttin-, hálddahus- ja girkodepartemeanttas, miessemánu 11.b. 2005 Stáhta eiseválddiid ja Sámedikki gaskasaš konsultašuvnnaid prosedyrat - lága olis, mii mearriduvvui gon.res. suoidnemánu 1.b. 2005.

Mearrádusa ulbmilin lei nannet stáhta eiseválddiid ja Sámedikki gaskasaš konsultašuvnnaid árvoštallamiid ja mearrádusaid faktavuoddosa.

1.1 Ladastallanjoavkku mandáhtta

Fágalaš ladastallanjoavku galgá juohke jagi ovdal golggotmánu 1.b. buktit raportta Ođasmahttin-, hálddahus- ja girkodepartementii ja Sámediggái. Raporta galgá, nu guhkas go vejolaš, addit bajiidgeahčastaga ja árvoštallama Norgga sámi servvodaga dilis ja ovdáneami sárgosiin. Raporta šaddá vuoddu jahkásaš bušehttabargui ja konsultašuvnnaide gaskal stáhtalaš eiseválddiid ja Sámedikki.

Ladastallanjoavku galgá ságaškuššat ja gaskkustit gávdnosiiddis fágalaš artihkkaliid ja kronihkaid bokte, ja joavku sáhtá bovdet ja oassálastit fágalaš konferánsain, seminárain ja eará sullásaš lágideamiin.

Ladastallanjoavkkus lea ovddasvástádus ovddidit ja dadistaga buoridit jahkásaš raporttaid oppalašgeahčastagaid ja analysaid ovdanbuktinvugiid. Raporttaid galgá nu bures go vejolaš sáhttit álkít buohtastahttit áigodagaid gaskkas.

Raportta galget ráhkadit čuožžovaš statistihkaid ja/dahje eará áššáigullelaš dataid ja árvoštallan-, guorahallan- ja dutkanbargguid dieđuid vuodul.

Ladastallanjoavkkus lea ovddasvástádus háhkat čuožžovaš statistihkaid ja dárbbalaš dataid ja dieđuid raportta ráhkadeapmái.

Ladastallanjoavku mearrida ieš makkár fáttáid meannuda jahkásaš raporttain. Fáttát maid sáhtá leat áigeuovdil meannudit leat:

- Giela
- Bajásšaddan, oahpahusa ja dutkama
- Dásseárvvu
- Dearvašvuoda ja sosiála, dákko bakte olmmošlogu rievdan, demografiija, dienas
- Ealáhusat, dákko bakte barggahus, ealáhusstruktuvra, á árbevirolaš ealáhusat
- Biras- ja resursahálldašcapmi, ávnnaslaš kulturvuodu rievdadusat, searvan ja váikkuheapmi
- Kulturbargu ja dábalaš kultuvra, dákko bakte dáiddašlájá, media
- Siviila sámi servodat, dás organisašuvdna- ja ásašuvdaneapmi

Ladastallanjoavku sáhtta cuiggodit váilevaš gáldu- ja máhttovuoddosa ja dárbbu ovddidit statistihka fáttáid siskkobealde maid joavku atná relevántan.

Ladastallanjoavkku sáhttet bivdit buktit ollislaš árvvoštallamiid ja vaikko vel čiekŋudit osiid materiálas daid sierra dárbbuid ektui mat Rádddehusas dahje Sámedikkis sáhttet leat.

1.2 Ráddádallamat gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki

Sápmelaččain lea álgoálbmogiin dat vuoigatvuohta ahte singuin galgá ráddádallojuvvot buot áššiin mat njuolga váikkuhit sin dillái. Dát vuoigatvuohta lea sis *ILO-konvenšuvnna nr. 169 álgoálbmogiid ja olmmoščearddaid birra iešheanalis stáhtain* 6. artihkkala mielde.

Bargovugiid ulbmiliin lea:

- Váikkuheames stáhta geatnegasvuoda ollášuhttimis das ahte ráddádallat álgoálbmogiiguin.
- Oččodit ovttamielalašvuoda gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki go árvvoštallojuvvo ásaheames lágaid dahje doaimmaid mat sáhttet váikkuhit sámiiid beroštumiide.
- Láhčet vejolašvuoda ovdánahttit guimmešduoda gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki man váikkuhus lea ahte sámiiid kultuvra ja servodagat nannejuvvojit.
- Ovdánahttit oktasaš ipmárdusa sámiiid servodaga dili ja ovdánahttin dárbbuid birra.

Ráddádallanbargovugiin gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki čállojuvvo ná 5. paragrafas bistevas čoačkimiid birra:

- Ahte galget lágiduvvot jahkebeallasaš politihkalaš čoačkkimat gaskal sámiiid áššiid stáhtarádi ja Sámediggepresideanta. Fágastáhtarádi searvá čoačkimiidda dárbbu mielde. Bistevas jahkebeallasaš čoačkkimiin galget ságastallat servodaga dili ja ovddidandárbbuid, dehálaš prinsihpalaš áššiid ja doaimbi proseassaid.
- Ahte galget lágiduvvot jahkebeallasaš čoačkkimat gaskal Sámedikki ja departemeantaid gaskasaš sámiiid ovttastahttinlávdegotti. Čoačkkimiin galget earret eará boahttevas áigodaga áigeguovdilis sámedipolitihkalaš áššiid.

1.3 Máhttovuodu dárbbun

Stáhta eiseválddiid ja Sámedikki gaskasaš ráddádallanvuogádaga 8.paragrafa prosedyrat meannudit čielggadan ja máhttovuodu dárbbuid. Máhttovuodu birra čuožžu ná:

- Giella- ja guovlodepartemeanta ja Sámediggi nammadit ovttas fágalaš guorahallanjoavkku mii earret eará sámiiid statistihka vuodul jahkásaččat ovddida raporta sámiiid servodaga dili ja ovddidandomearkkaid birra. Raporta geavahuvvo vuodđun go dihto áššiid birra leat ráddádallamat ja ráddádallamiin sámiiid servodaga ovddidandárbbuid birra ovtta dain jahkebeallasaš čoačkkimiin gaskal sámiiid stáhtačáliid ja Sámediggepresideanta.

- Go stáhta eiseválddit dahje Sámediggi oaivvildit ahte čielggadeapmi dárbbášuvvo vai nanne árvvoštallama ja mearrideami fáktavuodu dahje formálalaš vuodu de dan berrejit diedihit nu fargga go vejolaš, ja bealit galget ovddidit gažaldagaid mat gusket vejolaš čielggadeami fápmudussii ráddádallamiid oktavuodas. Stáhta ja Sámediggi galget bargat olaheames ovtamielalašvuoda ovddas sihke fápmudusa ektui ja das geat galget čadahit vejolaš čielggadanbarggu. Stáhta ja Sámediggi geatnegahttojuvvojit fuolahit dieđuid ja ávdnasiid mat dárbbášuvvojit čielggadeami čadaheames.

Dán oktavuodas nammaduvvo sierra guorahallanjoavku man bargun lea ovddidit jahkásaš raportta.

1.4 Guorahallanjoavku

Bargo- ja searvidahttindepartemeanta ja Sámediggi leaba soahpan ahte ovtas nammadit jodiheaddji, nubbijodiheaddji ja golbma lahttu guorahallanjoavkui, man doaibmaáigodahkan lea njealji jagi. 2011 – 2015, ja jagi lassin 2015/16 go Faglig analysegruppe for samisk statistikk og rapportserien Samiske tall forteller árvvoštallojuvvui.

Sii geat leat nammaduvvon leat:

Jon Todal, jodiheaddji (Sámi allaskuvla-Samisk høgskole)

Magritt Brustad, nubbijodiheaddji (Institutt for samfunnsmedisin, UiT Norgga ártalaš universitehta- UiT Norges arktiske universitet)

Else Grete Broderstad (Sámi dearvvašvuodadatkama guovddáš, UiT Norgga ártalaš universitehta- UiT Norges arktiske universitet)

Paul Inge Severeide (Statistalaš guovddášdoaimmahat-Statistisk sentralbyrå)

Kevin Johansen (Nordlaanten Fylkeálma - Fylkesmannen i Nordland)

Prošeaktajodiheaddjin lea Yngve Johansen, guhte bargá beallevirggis.

2 Finnmárkku sámegielat ja dárogielat nuoraid friddjaáiggearenaid geavaheapmi ja friddjaáiggedoaimmaid oasálastin

Kolbjørn Rafoss, vuosttašamanueansa, PhD Falástallanallaskuvllas, UiT, Norgga arktalaš universitehta

Kjell Hines, vuosttašamanueansa, Mátkkoštanealáhusa ja davviguovlluid dutkama instituhtta, UiT – Norgga arktalaš universitehta

Čeahkkáigeassu

Dán dutkamis leat geahčadan Finnmárkku nuoraid iešguđetlágan friddjaáiggearenaid geavaheami. Oaidnit ahte leat erohusat sámegielat ja dárogielat nuorain. Oppalaš govva lea ahte sámegielat nuorat leat eambo aktiivvalaččat go dárogielat nuorat. Dat sáhtá čilgejuvvot dainna lágiin ahte sámegielat nuorat oasálastet eambo friddjaáiggearenain ja olgoáibmodoaimmain. Doaibmaminstar dán guovtti arenas čájeha ahte leat eambo mearkkašahtti erohusat gaskal sámegielat ja dárogielat nuorain. Skohtervuodjin ja meahcástanávkástallan lea mávssoleabbo sámegielat nuoraide go dárogielat nuoraide. Doaibmaminstar dán guovtti arenas čájehit ahte sohkkabealerohusat sáhttet čilget dieid variašuvnnaide. Sámegielat bártnit leat eambo meahcástandoaimmain mielde ja atnet eambo skohtera iešguđetlágan doaimmain go sámegielat nieiddat. Dutkan čájeha maid ahte ledje mearkkašahtti erohusat friddjaáiggearenaid geavaheamis nuoraid gaskas iešguđet suohkaniin. Sámegielat nuorat Sis-Finnmárkkus ja Porsánggus vudjet eambo skohteriin ja eambo mannet meahccái ávkástallat luonddu.

2. 1 Álgu

Bohtet leat variašuvnnat gaskal iešguđet riikaoasi ja báikkálašservodagaid mat bidjet návccaid sosiála ja kultuvrralaš láidestusaide geavahit friddjaáiggearenaid, ja nie leat veahkkin dagaheame erohusaid bajásšaddaneavttuin mánáin ja nuorain. Diet dahká ahte nuoraid eallindilli ja eallinláhki rievddada hirbmosit, juoga mii váikkuha iešguđet ládje friddjaáiggearenaid oasálastimii. Dát kapihtal čájeha movt dárogielat ja sámegielat nuorat oasálastet iešguđet friddjaáiggearenain Finnmárkkus. Finnmárkku álbmot identifiserejit iežaset sápmelažžan, kvenan dahje dáččan/rivgun. Goitge diehtit unnán movt sámegielat ja dárogielat nuorat geavahit friddjaáiggi ja jus iešguđet friddjaáiggearenaid oasálastin rievddada. Gokčat diekkár konteavstta mearkkaša ahte fertešii dutkat čearddalašvuoda, mii dábálaččat lea váilevaš. Mánngga nuoraidkultuvrra iskadeamis leat unnán čearddalaš ja gielalaš dimenšuvnnat čállon, go galgá ipmirdit movt nuorat oasálastet friddjaáiggearenain ja friddjaáiggedoaimmain. (Bakken, 2013, s., s.69; Frønes, Heggen, & Myklebust, 1997).

Oppalaččat orru nuorravuodaáigi leamen relatiivalaš homogena mannolat. Eanas nuorat doibmet skuvllas, ja nie lea beaivválaš eallin oalle seammalágan. Jus geahččá ordnejuvvon friddjaáiggeallimii joavkkuin ja servviin Finnmárkkus, de leat nuorat hui aktiivvalaččat ja bures organiserejuvvon. Falástallan lea earenoamáš dilis dán oktavuodas, go olles 42 proseanta bártniin ja 38 proseanta nieiddain 15-18 jahkásaččain almmuhit ahte leat miellahttun falástallansearvvis dahje leat leamaš mielde (Bakken, 2013). Oasálastin falástallamis lea njiedjan nuoraidskuvlla rájes, go de vástidedje birrasiid 60 proseanta ahte ledje aktiivvalaččat joavkkuin dahje servviin (Bakken, 2013). Finnmárkkus lea maid nugo muđui riikkas, organiserejuvvon falástallama oasálastin njiedjá álggus nuoraidskuvllaagis ja njiedjan lassána dađi mielde go boarráseabbon šaddet.

Finnmárkkus lea nuorain álki beassat lundui ja olgoáibmodoaimmaide. Skohtervuodjin lea okta oassin olgoeallimis oallut nuoraide. Go leat registrerejuvvon nu ollu vuojánat ja go leat viiddis láhtut dahket ahte skohtervuodjin lea stuora friddjaáiggedoaimman go buohtastahtá eará fylkkaiguin. Skohtervuodjin dáhpáhuvvá dan rájes go bisseha muohttaga skábmamánusjuovlamánus dassá go láhtut giddejuvvojit miessemánus. Skohtervuodjin lea danne dehálaš jus galgá diehtit juoidá nuoraid birra ja movt sii geavahit friddjaáiggearenaid. Leat goitge unnán iskkadeamit mat isket man ollu nuorat vudjet, ja leat maid dahkkon unnán dutkamušat, mat čájehit makkár sosiála konteavsttas skohtervuodjin dáhpáhuvvá (Mehus 2012).

Nuoraid dutkamis lea árbevirolaččat leamaš dábalaš ahte sirre olgobeale ja ruovttu friddjaáiggi. Leat ollu dutkamat mat vuostazehttiin leat beroštan olgobeale friddjaáiggis. Olgobeale friddjaáiggis leat váhnemiin unnit vejolašvuodat dárkkistit nuoraid daguid, ja dat addá nuoraide stuorit iešheanálašvuoda geahččaladdat rájiid eará ládje go dalle go leat ruovttus. Diekkár govva olgobeale friddjaáiggeavaheapmi lea dál álgán rievdat. Iskkadeapmi čájeha ahte nuorat čohkkájit jaska guhkes áiggi ja lea ain lassáneame (ref). Go galgá kártet doaimmandábiid, de leat mii maid kárten passiiva friddjaáiggi leaš dál siste dahje olgun.

Danne lea beroštahtti iskkadit movt iešguđet friddjaáiggearenat geavahuvojit ja movt Finnmárkku sáme gielat ja dárogielat nuorat oasálastet friddjaáiggedoaimmaide. Mávssolaš gažaldahkan šaddá movt mii sáhttit ipmirdit ja ráddjet sápmelaččaid dárogielagiid ektui? Dán artihkkalis oaidnit mii buoremussan ráddjet sápmelašvuoda giela ja geografijja hárrái (Olsen, 2015). Artihkkalis mii earuhit dárogielat ja sáme gielat nuoraid. Dan ráji leat ožžon go leat jearran gažaldaga beaivválašgiela ektui. Giella ja identitehta lea mánggadáfot ja veahá maid nággobohciideaddji. Mánggadáfotvuolta guoská maid dan politihkkii maid eiseválddit leat fievrredan sámi kultuvrra ektui, muhto maiddái movt servodat rievdá nugo eretfárren ja sentraliseren (Bjørklund, 2016). Dáruiduhttinpolitihkas lei mihttun assimileret sámi kultuvrra dáčča kultuvrrain, ja earenoamážiid čuoza mearrasámi kultuvrii. Eiseválddit politihkka almmostuvai Áltá-ášši dihte, mii mielddisbuvttii ahte Sámevuoigatvuodalávdegoddi nammaduvvui (1980), Vuoddoláhka rievddai (1980), Sámediggi ášahuvvui ja maŋŋil ges Finnmároláhka (2005). Rievdadeapmi daguhii maiddái ahte šattai eambo dihtomielalášvuolta sámi kultuvrii ja sámi identitehtii. Muhtimiidda mielddisbuvttii maid ahte háliidedje gávdnat ruovttoluotta iežaset sámi ruohttasiidda, vaikko vel hupme ge dárogiela beaivválašgiellan.

Dán čilge Bjørklund (2016) dakkár ovdáneapmin mii lei álggos esseansalisttalaš identitehtahábmén ja šattai konstruktii vlaš identitehtahábmén. Esseansalisttalaš geahčesteamis gáibida čearddalaš identitehta fuolkevuoda ja duogáza, juoga mas indiviida ii sáhte beassat eret. Sosiálaantropologa Harald Eidheim (1971) čilge dan ahte leat sápmelažžan sáhtá ipmirduvvot leat stigmatiserejeaddjin, ja sámi identitehta dávjá čiegaduvvui ja

biehttaluvvu. Konstruktiivaa geahčastagas lea oktavuoha brihttalaš sosiologa Anthony Giddens (1991) teorijain identitehtahábmemis dan maŋŋemodernisma servodagas. Maŋŋemodernisma servodagas lea indiviidas stuora vejolašvuohta ieš válljet ja ráhkadit iežas identitehta, juoga mii mielddisbukta ahte iešgudetlágan identitehtaid, nugo dáru ja sámii sáhtta ovttaštahtit, ja iešgudetlágan identitehtaid sáhtta deattuhit iešgudetlágan sosiála oktavuodain.

Diet máŋggadáfovuohta speadjalasto maidái sámelága paragrafa 2-6 gáibádusain beassat Sámedikki jienastuslohkui. Vuosttažettiin lea dárbbalaš ahte olmmoš ieš ipmirda iežas sápmelažžan. Dasto ferte alddis, váhneimiin, áhkuin/ádjáin dahje máttarváhneimiin leat dahje leamaš sámegeiella beaivválašgiellan. Dasa lassin sáhttet sin mánat, geat leat dahje leat leamaš jienastuslogus, gáibidit ahte besset jienastuslohkui. Vaikko lea čanastat gaskal giela ja identitehta, oaivvildit mii goitge ahte beaivválašgiella lea gievrras identitehtamearka ja ahte giella ja kultuvra gullet oktii beaivválašgeallima variašuvnnaiguin. Dat guoská maid go oasálastá friddjaáiggedoaimmain ja meahčastallá.

Nubbi ráđji guoská Finnmárkkku geografijja iešgudet guovlluide. Finnmárkkus lea muhtin guovlluin sámii álbmot eanetlohku álbmogis, eambo go eará guovlluin. Muhtin suohkanat leat oassin Sámedikki doaimmaguovllus, man ektui ášahus bidjá doaimmabijuid. Dat vihta sámii eanetlohkosuohkana Kárášjohka, Deatnu, Porsáŋgu, Unjárga ja Guovdageaidnu leat dakkár doaimmaguovllu (sámegeiella giellahálddašansuohkana) ja lea eambo dahkamuš sámivuodain go dat eará 14 suohkana Finnmárkkus. Go ráddje sámivuoda gielain ja sosiála organiseremiin, de lea maid seammás deattuheame heterogena sámii servodagas. Kramvig (2005) ákkastallá ahte sámivuoda ipmárdus lea dynámalaš ja lea čadnon čearddalaš seagáš servodahkii árttalaš guovllus (Kramvig, 2005). Dat mearkaša ahte rájjet eai leat dássedat ja diehtelasat, muhto gullá dihto oktavuodaide. Diekkár ipmárdus ráhkada duogáža dasa movt nuorat, geat hupmet sámegeiella ja dárogeiella ja movt nuorat, geat orrot sámii eanetlohkosuohkaniin ja eará suohkaniin Finnmárkkus, oasálastet iešgudetlágan friddjaáiggearenain.

Ulbmil kapihttalis lea danne guovtti oasis: vuosttažettiin lea iskkadit movt dárogeielat ja sámegeielat nuorat oasálastet friddjaáiggearenain ja dasto vel iskkadit jus gávdnat geográfalaš erohusaid fylkkas.

- Makkár variašuvnnaid gávdnat mii friddjaáiggearenaid geavaheamis sámegeielat ja dárogeielat nuoraid gaskkas?
- Makkár doaimmaide oasálastet sámegeielat ja dárogeielat nuorat dain iešgudetlágan friddjaáiggearenain?
- Makkár variašuvnnaid gávdnat mii friddjaáiggearenaid geavaheames nuoraid gaskkas dain iešgudet suohkaniin Finnmárkkus?

Go galgá vástidit dan golmma gažaldahkii, de leat huksen kapihttala njealji oassái. Álggos ovdanbuktit iskkademiid main boahhtá ovdan movt nuorat geavahit iešgudetlágan friddjaáiggearenaid. Dasto čielggaduvvo movt dat njeallje iešgudetlágan friddjaáiggearena mat leat vuodđun dan empiralaš ovdanbuktimii.

2.2 Friddjaáiggearenat nuoraide

Dadistaga go nuorat šaddet boarráseabbon ja eambo iešheanálašžan, de golahit oallugat unnit áiggi bearrašii. Nuoraid eallimáilbmi lea goitge báinnahallan dasa ahte bearraš ja seamma ahkášaš nuorain lea dadistaga eambo mearkašupmi sin válljemii (Frønes ja earát. 1997).

Movt friddjaáigi geavaha, ja movt dan geavaha, lea eará sániiguin mávssolaš go galgá ipmirdit dan sosiála konteavsta gos nuorat leat (Møller & Bentsen, 2014). Go geahččá ja deattuha nuoraid beassadallama váhnemiin ja iešheanálašvuodadahkama vudolaš ovdánahttindoaimban, de sáhtá organiserejuvvon falástallama luohpama ipmirdit ahte leat luohpame doaimmaiguin, maid rávisolbmot stivrejit, vai sáhtá hábmet iežas friddjaáigedoaimmaid. Go lea vejolaš ovdánit ja oasálastit iešgudetlágan friddjaáigegearain, de lea dat rievdanan sihke boares ja odda arenaid. Riikaviidosas iskkadeamit dain mañemus logijagiin čájehit ahte eaktodahtolaš organisašuvnnain njidjet nuorra olbmuid lohku miellahttun. Joatkkaskuvlla ohppiid gaskkas lea hárhjhallanguovddáš šaddan eambo áigeovdil, go buohtastahtá falástallanservviid hárhjhallamiin. Iskkadeamit čájehit ahte lea dáhpáhuvvann mearkkašahtti rievdan áigodagas 1992 – 2010 (Brevik, 2013); Seippel, Strandbu, & Aaboen Sletten, 2010). Falástallanservvit organiserejit dadistaga unnit nuoraid, seammás go priváhta hárhjhallanguovddáziin lassánit.

Eambo riikkaidgaskasaš iskkadeamit čájehit ahte nuorain, geain lea minoritehtaduogáš, oasálastet hárvvibut fysalaš doaimmain ja organiserejuvvon falástallandoaimmain go nuorat geain lea majoritehtaduogáš (Brodersen, Steptoe, Boniface, Wardle, & Hillsdon, 2007; Elling & Knoppers, 2005). Norggas oasálastet minoritehtaduogáš nuorat hárvvit falástallandoaimmain go majoritehtaduogáš nuorat (Strandbu og Sletten 2007). Elling & Knoppers (2005) iskkadeamis lea dat ahte leat nieida ja seammás lea minoritehtaduogáš strukturerejeadjin dasa ahte oasálastá go falástallanservviss vai unnit ášahusaid hárhjhallanoktavuodain. Maja Pilgaard suokkardallá artiikkalis *'Teenageres idrætsdeltagelse i moderne hverdagsliv'* (Pilgaard, 2012) sivaidd manne válljejit ja eret válljejit falástallama dan áigodagas go mánnávuodas rievda nuoravuhtii. Pilgaard (2012) bidjá eretluohtpanválttisvuoda oddaáigasaš kontekstii go jearrá jus eretluohtpan lea nuoraid iežaset válljen oassin identitehtaproseassas, vai leago falástallanservviid fásta rámmat ja váilevaš heivehanmunnii sivvan dasa. Sáhtá geahččat válljema gaskal daidd fásta rámmaid ja dan ii organiserejuvvon hárhjhallama ja olggobeale fysalaš lihkkadeami mii vihkkedallá oadjebasvuoda friddjavuoda ektui. Pilgaard (2012) oavvilda ahte eretluohtpan ii leat dušše nuoraid iežaset eret luohpamis beaivválaš eallimis sáhka dahje jus falástallanservviid fáallet eahpeheivvolaš rámmaid nuoraide. Lea veara merket ahte juste dain jagiin go eanemusat luhpet falástallanservviin, de maid lassánit eahpeorganiserejuvvon, iežas organiserejuvvon ja kommersiála hárhjhallanoktavuodas, main fállu eambo heivehanmunnii ja friddjavuoda maiguin falástallanservvit eai nagot buohtastahttit (Seippel m.fl., 2010). Danne lea hui beroštahtti geahččat oasálastima ja ovdáneami dain iešgudet hárhjhallanarenain.

Diehtit ahte oallugat álbmogis hárhjhallat ja lihkkadit go sihkkelastet, vihket ja čuiget bálgáid ja meahcceluottaid mielde, vaikko vel mánggas atnet hárhjhallanarenaid go barget daidd seamma doaimmaid go hárhjhallamiin ja gilvohallamiin (Brevik, 2013). Go válljet geahččat rusttetgeavaheami, de lea danne go leat unnán álbmogis, geat geavahit daidd árbevirolaš hárhjhallanrusttegiid, nugo spábbačiekčanšiljuidd ja falástallanvisttiid. Lea njiedjan rávisolbmuid lohku 1990-logu loahpageaži rájes, seammás go nuorat agis 15-19 jáhkásaččat falástallet árbevirolaš gilvohallanrusttegiin ollu eambo go rávisolbmot (Rafoss & Breivik, 2012). Danne lea beroštahtti gávnnahtit man stuora oassi nuorain ja man dávvjá atnet falástallanrusttegiid Finnmárkkus ja man dávvjá atnet dat guokte nuoraidjoavkku rusttegiid.

Dan mañemus áiggi stuorit dutkamušas álbmoga oasálastimis olgoáibmoeallimis guorahallá Alf Odden (2008) iežas doavttirgádadutkosis *«Hva skjer med norsk friluftsliv?»* norgalaččaid searvama olgoáibmoeallimii ja makkár rievdamat leat dáhpáhuvvann áigodagas 1974-2004. Váldočeahkkáigeassu lea ahte olgoáibmoeallin lea rievdanáigodagas gaskal

dábálažžandahkanproseassa, mas dadistaga stuorit oassi álbmogis oasálastá, ja earuhanproseassa, mas dadistaga oažžut eambo sorttat olgoáibmodoaimmaid.

Iešgudetlágan doaimanšlájaid nanusvuolta lea rievdagohtán, go odđa friddjaáiggemateriálat leat ráhkadan vuodu dasa movt nuorat válljejit daid odđaaigásaš friddjaáiggedoaimmaid. Odden (2008) gávnnahe iežas dutkamusaš ahte rekruteren lea njedjan muhtin dain árbevirolaš doaimmain. Lea mearkkašahtti man ollu nuorat leat luohpan dain árbevirolaš doaimmain nugo čuoiganmátkkiin, guollebivdimis, murjemis ja guobbariid čoaaggimis ja suhkanmátkkiin. Orru maid nu ahte doaimmat nugo vázzinmátkkit ja bivdu leat maid njedjagohtán (Odden 2008, s.293). Goitge lea dilli dál nu ahte diehtit áibbas unnán man ollu sáme-gielat ja dárogielat nuorat Finnmárkkus oasálastet iešgudetlágan olgoáibmodoaimmaide.

Skohtervuodjin lea dadistaga šaddan eambo oidnosii nuoraidbirrasiiin Finnmárkkus. 2010 ledje sihke siseatnan- ja riddosuohkaniin skohterláhtut sullii 5600 kilomehtera fylkkas¹. Leat skohterláhtut nu guhkit dego livčče mátki sullii Davvinjárdgas – Gibraltarii. 2013 ledje 18060 skohtera registrerejuvvo. ² Finnmárkkus lea dasto okta skohter juohke njealját ássi nammii, dan ektui go olles Norggas leat 110 juohke ássi nammii. ³ Mehus (2012) doavttirdutkosis guorahállá son fáttá nuorat ja skohtervuodjima Finnmárkkus, Davvi-Tromssas ja Svalbárdas. Vuoddit sirrejuvvojedje golmma jovkui: okta joavku mii vujii nugo berrejit (eanemusat nieiddat), nubbi joavku mat muhtumiin váldde riskkaid (bártnit ja nieiddat) ja goalmát joavku mat earenoamáziid váldde riskkaid (unna oasáš bártniin). Son gávnnahe čielga erohusaid sohka-beliid gaskkas vuodjinmálles. Bártnit vudjet iskaladdame eanadaga ja vai besset dovdat “govduma” vuojedettiin. Dat addá bártniide friddjavuodadovddu, ja dakkár doaimmat dagahit buori oktavuoda joavkkus. Son gávnnahe ahte nieiddat eai beroš dan riskkavuodjimis, muhto háliidit ollet bisánanbáikái, vai besset vásihit sosiálalašbeali dollasajis. “*Dutkan čájeha ahte Davvi-Norgga nuorat, ja earenoamáziid bártnit, beroštit hui ollu skohtervuodjimis*” (Mehus, 2012, s.5). Válljenmunni Melhusa dutkamis lea goitge gárži (N=132). Mehus čilge maid ahte gáržžideapmi lea dego “strategalaččat gáržžiduvvon” (Mehus 2012, s.33). Dat dahká ahte lea váttis obbalaččat dadjat. Mii oaidnit ahte skohtervuodjin lea mávssolaš friddjaáiggedoaimma Finnmárkkus nuoraid gaskkas, muhto mii diehtit áibbas unnán man oallugat vudjet skohteriin ja makkár doaimmat leat sáme-gielat ja dárogielat Finnmárkkus nuorain go vudjet skohteriin. Vaikko vel dutkan guoskkaha ge fáttá nuoraid ja skohtervuodjima Finnmárkkus, de lea goitge ráddjejuvvo diehtu dan ektui man ollu nuorat dain iešgudet suohkaniin vudjet, lea go goabbatlágan vuodjinmállet sáme-gielat ja dárogielat nuorain ja leat go sohka-bealerohusat.

Dálá nuorat atnet eambo áiggi ovddabealde dihtora go eret dihtoris. Sistečohkkánáigi lea šaddan eambo go olgoáigi, ja dat primára oktavuolta eará olbmui guin lea digitálalaš ja virtuaála, iige fysalaš. Dihtor ja giehtatelefovna geavaheapmi interneahtha bokte dagaha unnit fysalaš ovtta-doaimmama ja olgoáimmu ovddas lihka-deami ja sirdá doaimmama sisa. HEVA-iskka-deapmi čájeha iešraporteren áigi mii lea geavahuvvon jaska čohkkámii ovddabealde dihtora lea lassánan 10. klássa hasain áigodagas 1997-2005 (Sandal ja earát, 2009). Norgga bártnit gaskal 11 ja 16 jagi čohkkájit 40 diimmu vahkkosaččat – earret skuvlaáiggi ja dávjá iešgudetlágan šearpmaiguin. Nieiddat lihkadit fysalaččat ain unnit go bártnit. Iskkadeamit čájehit ahte oahppit Oslo skuvllain lihka-deadje eambo skuvlaáiggi go friddjaáiggi (Andersson, 2008). Man ollu sámi ja dárnu nuorat čohkkájit šearpmaid ovddabealde, dan birra diehtit unnán.

¹ <http://www.fylkesmannen.no/Finmark/Miljo-og-klima/Motorferdsel/Snoskuterloypersnoscooterloyper-og-barmarksloyper-i-Finmark---kart-og-GPS/>, vižžon 05.10.14

² <https://www.ssb.no/statistikkbanken/selectvarval/saveselections.asp>, vižžon 29.10.14

³ www.vegvesen.no/SVV/vedlegg/Tab53.

Eanas Finnmárkku nuorain lea dál vejolašvuohta doaimmahit friddjaáiggedoaimmaid olgun luonddus. Viiddis skohterláhtut leat heivehuvvon skohtervuodjimii, ja mii gávdnat iešgudetlágan luonddubirrasiid fylkkas, gos nuorat sáhttet doaimmahit iešgudetlágan olgoáibmodoaimmaid. Dat eaktodáhtolaš falástallan lea bures organiserejuvvon suohkaniin ja dain leat iešgudetlágan doaimmafálaldagat. Eanas suohkaniin lea huksejuvvon infrastruktuvra olgo- ja siste falástallandoaimmaide: goanstarášešillju, falástallanhálla, vuojoanbasseaŋŋa ja čuovgaláhttu. Finnmárkku nuorat leat dávjá govviduvvon joavkun, mat unnán lihkadit fysalaččat, borgguhit ja juhket alkohola eambo go eará nuorat ja atnet ollu áiggi vuodjit skohteriin, ATVain ja mohtorfievrruiguin. Sabehat ja sihkkel leat lonuhuvvon skohteriin ja geahppa mohtorsihkkeliin. Nuorat vázzet unnit vári ja tuvrrain ja unnit doaimmahit olgoáibmodoaimmaid. Goitge diehtit mii unnán, vaikko myhtat leat mánggaláganat, dan ektui masa dáro- ja sámegeilat nuorat geavahit friddjaáiggiset.

2.3 Njeallje doaimmaarena Finnmárkku nuoraide

Dán iskkadeamis biddjo fokus arenaide gos nuorat ovtastallet sosiálalaččat earáiguin. Vai álkida mánggabealatvuodát go guorahallá álbmoga oasálastima iešgudet fysalaš doaimmain, de ovdanbuktá Brevik (2013) treanddaid guđa šlájá ektui: olgoáibmodoaimmat, hárbhallan/lihkadeapmi mii ii leat organiserejuvvon, “fitness”, eallinvuohkelihkadeapmi, organiserejuvvon hárbhallan/lihkadeapmi ja eará doaimmat (Brevik 2013, s.77).

Min oktavuodas sáhtta leat ávkkálaš, nugo Brevikas; geahččat movt nuorat geavahit iešgudet doaimmaarenaid, go juohkit daid joavkkuide daid badjelis namuhuvvon šlájaid ektui, vai álkida ovdanbuktima. Go juohkit doaimmaid ordnejuvvon arenašlájaid, de maid sáhttit buorebut oazžut ovdán erohusaid sámegeilat ja dárogeilat nuoraid oasálastimis. Dakkár sirren addá midjiide vejolašvuodaid ovdanbuktit arenegeavaheami doaimmaid ektui, dan sadjái go geahččat daid sierra. Dán oktavuodas oaidnit ávkkálažžan álkidit ja čohkket doaimmaid njealji obbalaš arenaide nugo:

Hárbhallanarena:

Hárbhallanoktavuohta: Falástallansearvi, priváhta hárbhallanguovddáš, fárrolaga olbmáiguin/ránnjáiguin, okto

Rusttetgeavaheapmi: Spábbačiekčanšillju, vuojoanhálla, čierastanluohkká, čuovgaláhttu, falástallanvisti, bođufalástallanrusttet, gievrudahttinlatnja

Nuoraiddoaimmat: gizzun, “kiten”, suhkan, muhtadoaján/skirvehallan/twin-tip

Olgoáibmodoaimmaarena:

Árbevirolaš olgoáibmodoaimmat: Vázzin vuovddis, váris ja meahcis, sihkkelastin meahcis dahje váris, čuoigan vuovddis, váris ja meahcis, beanavuodjin.

Meahcástallandoaimmat: Bivdu, guollebivdin jogas, mearraguollebivdin, oaggun jieŋa alde, monnečoaggin, murjen

Friddjaáigearena:

Skohtervuodjin: Skohtertuvra, jieŋa alde oagguntuvra, vuodjin máđijaid mielde, vuodjin boazobarguid oktavuodas, skohtergilvohallan

Beaivválašarena:

Skuvlageaidnu: Aktiivvalaš (sihkkelastin, vázzin) ja passiiva (busse, biila, mopeda)

Šearbmaáigi: Galle diimmu lea geahččan šerbmii (dihtorspeallan, sosiála fierpmádat/giehtatelefovna)

Diekkár sirren ii leat váttisvuodaid haga. Mánja doaimma duppalastet eará šlájaid. Goitge leat juohke šlájás juogalágan oktasašdovdomearka, maid sáhtá deattuhit. Okta oktasašdovdomearka, mat leat olgoáibmo- ja friddjaáiggedoaimmaid arenašlájaid siskkobealde, lea ahte daid sáhtá ieš organiseret olgun iešgudetlágan luonddubirrasiin ja leat dakkárat mat gáibidit unnán heiveheami rusttegiidda ja arenaide luonddus. Olgoáibmoeallima oasálastin eaktuda sihke sosiálalaš ja kultuvrralaš beali. Min diedut čilgejit olgoáibmoeallima ádjín ja fysalaš lihkeapmin olgoáimmus sosiála sturrodagaid ektui, iige olbmo gaskavuhtii lundui ja friddjaáigái iežas áiggi ektui, mii šattašii leat kultuvrralaš eaktun. Movt mii omd. ipmirdit skohtervuodjima, šaddá maid leat kultuvrralaš eaktun. Skohtervuodjin boahtá leat friddjaáiggedoaimman, muhto mánngas ipmirdit maid skohtervuodjima leat olgoáibmодоaimman. Dakkár rabas definišuvdna addá vejolašvuodaid govvidit viiddis gova nuoraid doaimmamáles ja sáhtá hehttet ahte dehálaš ovdánanmearkkat eai fuomášuvvo ovdamearkka dihte go skohterdoaimmat eai dábálaččat rehkenasto leat olgoáibmодоaimman.

2.4 Metoda

Leat čohkken vásáhusvuodu dán dutkamuššii go leat čadahán jearahallaniskadeami Finnmárkku joatkkaskuvllaid nuoraid gaskkas giddat 2014.

2.4.1 Válljenmunni

Iskkadeapmi čadahuvvui buot joatkkaskuvllain fylkkas, sihke fylkkasuohkana ja stáda joatkkaskuvllat serve dasa. Válljenmunnis ledje 2793 oahppi. Dán iskkadeapmái vástidedje 1819 nuora agiin 15-19 jahkásaččat jearahallanskovvái.

Tabella 2.1 Vástidanproseanta, oktiibuot oahppit ja gullelaš skuvllat

Suokkan	Joatkkaskuvllat	N	Vástádušproseanta
Áltá	Alta VGS	575	70
Karášjohka	Sámi joatkkaskuvla Karášjohka	77	62
Porsáŋgu	Lakselv VGS	150	81
Mátta-Várjjat	Kirkenes VGS	257	58
Čáhcesuolu	Vadsø VGS	195	70
Davvinjára	Nordkapp M. fagskole	140	83
Várggát	Vardø VGS	63	69
Hámmárfeasta	Hammerfest VGS	268	64
Báhca vuotna	Båtsfjord VGS	33	72
Guovdageaidnu	Sámi joatka- ja boazodoalloskuvla	44	53
Deatnu	Tana VGS	17	59
Oktiibuot		1819	67

Nugo oaidnit tabellas, de lea gaskamearalaš vástidanproseanta 67 %. Go buohtastahtá sullásaš iskkademiin Vestfolda joatkkaskuvllain, de lei das vástidanproseanta 65 % (Vadheim, 2013).

2.4.2 Eatnigiella ja geografijja

Go galgá oažžut mielde dárogiella ja sámeigiella, de lea giella ja geografijja adnon sierra ovttagadahan. Mii leat válljen defineret čearddalašvuoda go ávkkástallat Ungdata gažaldagaiguin, mat leat eatnigiella birra. Čearddalašvuoda duogáš lea danne doaimmahuvvon go leat vástidan gažaldahkii eatnigiella birra. Vástidanvejolašvuodat dán gažaldahkii ledje dárogiella, sámeigiella dahje eará eatnigiella. 1819 vástádusas lohke 66,3 proseanta ahte sis lei dárogiella eatnigiellan, 26,4 proseanta lohke alddiineaset sámeigiella leat eatnigiellan ja 7,2 proseanta lei eará eatnigiella.

Geográfalaš juohkima leat gávnahan go leat vástidan gažaldahkii gos joatkkaskuvla lea. Suohkanat leat sirrejuvvon ná: Sis-Finnmárku (Sámi joatka- ja boazodoalloskuvla Guovdageaidnu, Sámi joatkkaskuvla Kárášjohka, Deanu joatkkaskuvla), Porsángu (Leavnja joatkkaskuvla), riddosuohkanat (Báhcavuona joatkkaskuvla, Hámárfeasta joatkkaskuvla, Várggáha joatkkaskuvla, Davvinjárgga maritiima fágaskuvla, Čáhcesullo joatkkaskuvla) ja vuotnasuohkanat (Áltá joatkkaskuvla, Girkonjárgga joatkkaskuvla).

Dan 1819 oahppis vástidedje 15,8 proseanta ahte sii vázze joatkkaskuvllain Sis-Finnmárkkus ja Porsánggus, 45,7 proseanta vuotnasuohkaniin ja 38,4 proseanta riddosuohkaniin. Guorahallamat dán kapihttalis leat dušše dat 1705 geat vástidedje ahte sis lea dárogiella dahje sámeigiella eatnigiellan. Oahppit geat leat vástidan ahte sis lea eará eatnigiella, leat sirrejuvvon eret.

Tabealla 2.2 Nuoraid eatnigiella juhkon iešguđetlágan suohkanšlájaide. Proseanta

	Riddo- suohkanat	Vuotna- suohkanat	Porsángu	Sis- Finnmárku	Buohkat
Dárogiella eatnigiellan	80,0	75,8	59,0	21,8	71,5
Sámeigiella eatnigiellan	20,0	24,2	41,0	78,2	28,5
Supmi	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
(N)	(635)	(789)	(833)	(142)	(1705)

Tabealla 2.2 čájeha ahte 29 proseanta válljenmuni nuorain lea sámeigiella eatnigiellan. Oaidnit ahte nuorain, geain lea sámeigiella eatnigiellan, leat iešguđet ládje juohkásan fylkkas. Sis-Finnmárkkus lea njealjis vihttasis sámeigiella eatnigiellan, seammás go oaidnit eará minstara riddosuohkaniin. Ii leat goitge nu ahte eanetlohku sámeigielat nuorain orrot Sis-Finnmárkkus. Jus daid galgat rehkenastit ráidoproseanttaide, mii ii oidno tabeallas, de oaidnit ahte 23 % sámeigielat nuorain vázzet skuvlla Sis-Finnmárkkus, 12 % Porsánggus, 39 % vuotnasuohkaniin ja 26 % riddosuohkaniin.

2.4.3 Jearahallanskovvi

Diedut leat čohkkejuvvon miessemánus 2014. Nuorat vástidedje jearahallanskoviid diimmu áigodagas interneahtha bokte, ja sin namma ii almmuhuvvon. Jearahallanskovi almmuhii NOVA

(Norgga instituhtta bajásšaddan, čálgo ja boarásmuvvun dutkamii – Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring). Dasa lassin dan geatnegáhtton vuoddomodulai, maid buot Ungdata-iskkadeamit sisttisdoallet, de ledje Finnmárkku skuvllaid jearahallanskovis gažaldagat, mat čatnasedje fátaide nugo eatnigillii, váhnemiid ja áhkuid/ádjáid eatnigillii, orrundillái, oahpahussuorgái, fysalaš lihkadeapmái, skohtergeavaheapmái, olgoáibmoeallimii, skuvlageidnui, kantiidnii ja skuvlla dearvvašvuodabálvalussii. Oktiibuot ledje iskkadeamis badjelaš 200 iešgudetlágan gažaldaga. Dat riikaviidosaš jearahallanskovvái lei lasihuvvon gažaldagat, mat earret eará guske friddjaáiggeavaheapmái. Materiálas, mii dás lea geavahuvvon, leat gažaldagat nugo skohtergeavaheapmi, olgoáibmodoaimmaide oasálastin, skuvlageaidnu ja šearbmageavaheapmi.

2.4.4 Analysa

Analysat dán kapihttalis leat ráhkaduvvon ruossatabeallaid vuodul. Oassi sis geat doaimmahit daid iešgudetlágan doaimmaid, leat adnon sorjjavaš variábelin. Eatnigiella, sohkabealli ja geográfalaš juohkin leat adnon sorjjasmeahtun variábelin. Dat sorjjavaš variábelat leat álgoálggus mihtiduvvon vihtta- ja guhttačuokkiskálain, mat mitalit man dávjá dat doaimmahuvvojit. Analysain leat buot dat variábelat kodejuvvon guovtteasat variábelin, vai dat mihtidit man ollu friddjaáiggedoaimmat doaimmahuvvojit jeavddalaččat. Dás oaivvilduvvo jeavddalaš unnimus oktii vahkkui, ovdamearkka dihte áigodagas, goas dat lea áigeguovdil.

Variábel aktiiva dahje passiiva skuvlageainnus lea vuodđuduvvon vídaoasat šládjavariábelin, mas koda lea rievdaduvvon guovtti árvui. Vázzit dahje sihkelastit lea kodejuvvon aktiivan, ja mohtorfievru lea kodejuvvon passiivan. Leat adnon statistalaš modeallat logistihkalaš regrešuvdnaanalysain (Gelman & Hill, 2007) mas jeavddalaččat doaimmahuvvo doaibma lea adnon dakkárin mii lea sorjjavaš variábelii ja sohkabeallái, eatnigillii ja geográfalaš juohkin ges lea sorjjasmeahtun variábeliidda. Dat dahká vejolažžan iskkat eatnigiella ja geografiija ávkki sierra ja fuomášit jus leat soaittáhat čanastagat. Eat leat váldán mielde tabeallaid, muhto kommenteret gávdnosiid teavsttas.

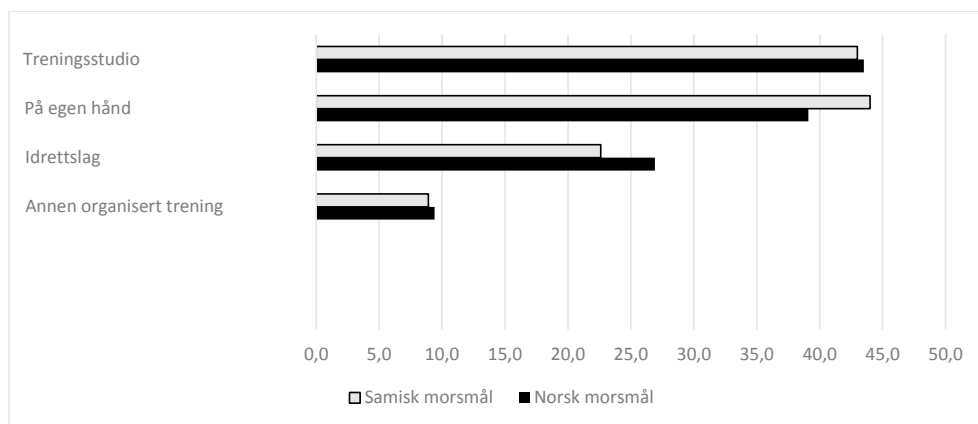
2.5 Iešgudetlágan friddjaáiggearenaid geavaheapmi ja oasálastin doaimmain

Fysalaš lihkadeapmi, olgoáibmoeallin, skohtervuodjin ja falástallan eai leat dušše doaibmasuorggi, muhto maidái suorggit mas guottut ja árvvut bohtet oidnosii. Sivas go dávjá daddjo ahte sámegeielat ja dárogeielat nuorain leat goabbatlágan friddjaáigeminstar, de háliidit mii gávnnahit jus dat doallá deaivása, ja jus lea nu, de makkár erohusat dasto leat.

Nuorain jerrui dán iskkadeamis man dávjá sii hárbjehallet. Vástádusain bohtá ovdán ahte eat gávnna makkárgé erohusaid das man dávjá dárogeielat ja sámegeielat nuorat hárbjehallet. Goappaš joavkkut vástidit ahte hárbjehallet víđa geardde vahkkui dan mađe ollu ahte šieddaluvvet. Diekkár govva nuoraid lihkadandásis šaddá goitge beare obbalažžan. Vejolašvuodat válljet friddjaáiggedoaimma, mii guhtiige heive, lea dál buoret go goassige ovdal lea leamaš. Lea eambo šaddan nu ahte olbmot ieža heivehit iežaset eallima ja heivehit doaimmaid, árvvuid ja daguid (Krange & Øia, 2005). Dávjá doibmet árbevierru ja innovašuvdna ovttas go galgá válljet doaimmašlájá ja organiserenhámi (M. K. Sisjord, 2011). Čuovvovaččat galgat čájehit dieđuid, mat sáhttet čuvgehit jus gávdnat čearddalaš erohusaid daid iešgudetlágan friddjaáiggearenaid válljemis.

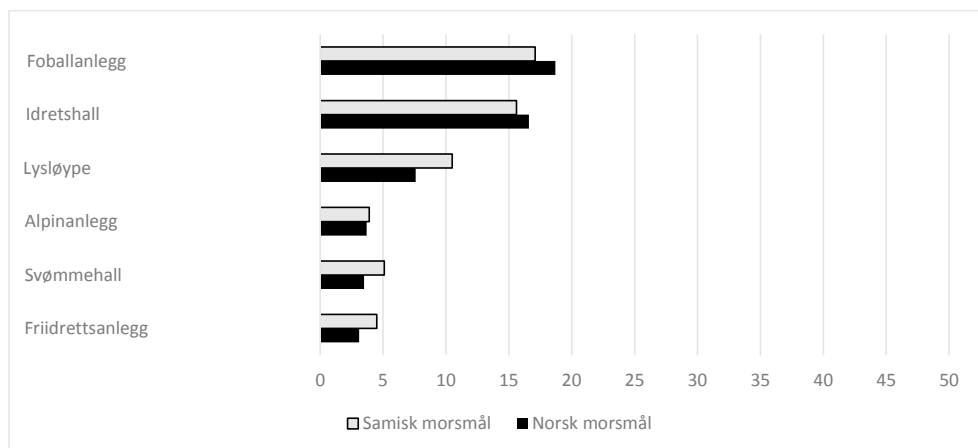
Govvosat vuollelis čájehit gráfalaš erohusaid sámegeielat ja dárogeielat nuorain, mii guoská daid iešgudetlágan doaimmaid doaimmaheames. Govvosat čájehit obbalaš gova das man stuora oassi nuorain doaimmahit daid iešgudetlágan doaimmaid, ja erohusaid gaskal dan guovtti giellajoavkku.

Govus 2.1 Oassi nuorain geat hárbjehallet unnimusat oktii vahkkui iešgudet oktavuodain eatnigiela ektui. Proseanta.

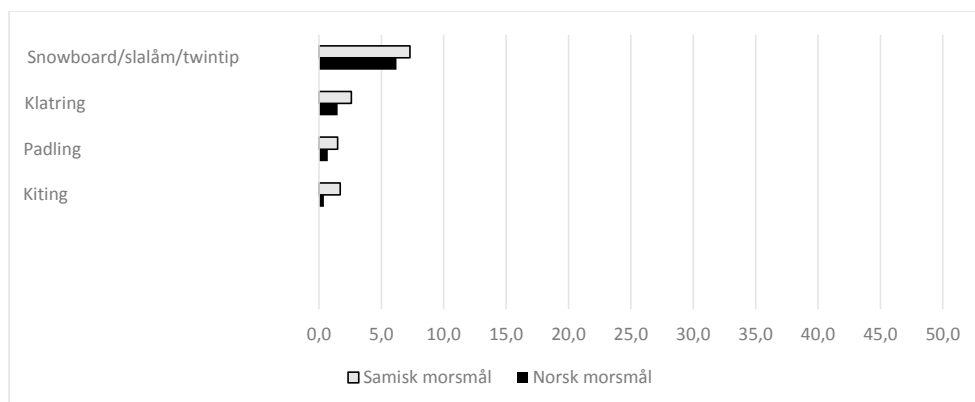
Govus 2.1 čájeha proseantaoasi sis geat hárbjehallet unnimusat oktii vahkkus iešgudet oktavuodain. Govus čájeha ahte oassi sis geat hárbjehallet hárbjehallanguovddázis dahje okto lea eambbogat go sii, geat hárbjehallet falástallansearvvis dahje lihkadit eará organiserejuvvon hárbjehallamis. Erohusat gaskal dan guovtti giellajoavkku ii leat mearkkašahhti ii gudege doaimma oasálastimis.

Govus 2.2 Oassi nuorain geat hárbjehallet iešgudetlágan falástallanrusttegis unnimus oktii vahkkui eatnigiela ektui. Proseanta.

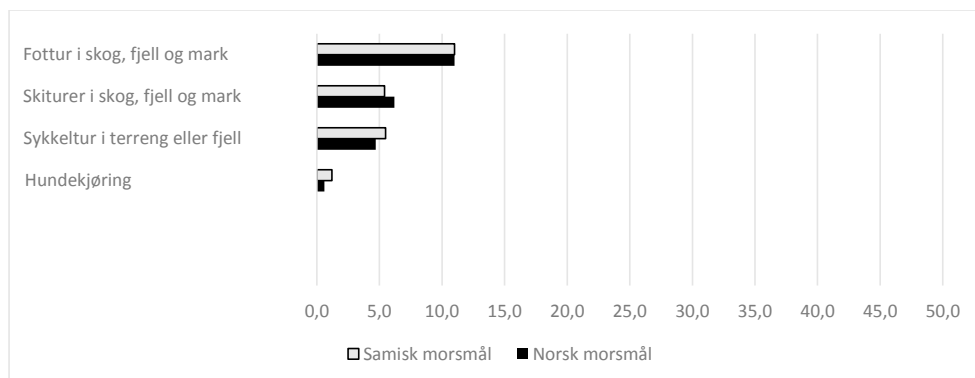
Govus 2.2 čájeha proseantaoasi sis geat hárbjehallet iešgudetlágan falástallanrusttegis unnimusat oktii vahkkui eatnigiela ektui. Spábbačiekčanšiljut ja falástallanrusttegat leat dat rusttegat mat eanemus leat anus. Erohusat giellajoavkkuid gaskkas eai váikkut statistihkalaččat.

Govus 2.3 Oassi nuorain geat doaimmahit iešgudetlágan nuoraiddoaimmaid ja hárbjehallet unnimus oktii vahkkui. Proseanta.

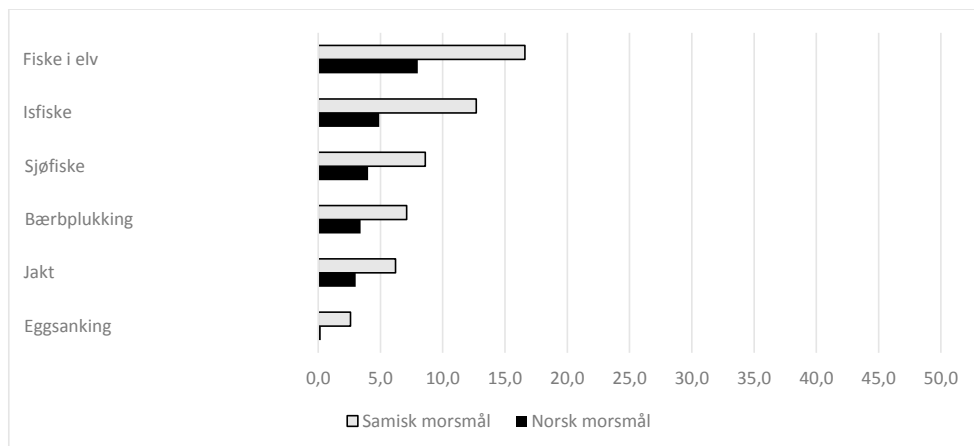
Govus 2.3 čájeha oasi nuorain geat doaimmahit iešgudetlágan nuoraiddoaimmaid unnimus oktii vahkkui. Muohtadoaján/skirvehallan/twintip leat dat doaimmat mat eanemus doaimmahuvvojit. Dat obbalaš oasálastinminstara ektui lea goitge unna oasáš geat doaimmahit daid doaimmaid. Leat eambo sámegeielat nuorat go dárogielagat geat doaimmahit daid doaimmaid, vaikko sámegeielat nuoraid oassi lea maid vuollin. Erohus váikkuha statistihkkii dušše dat mii guoská kitemii.

Govusr 2.4 Oassi nuorain geat doaimmahit olgoáibmodoaimmaid unnimusat oktii vahkkui iešgudetlágan oktavuodain eatnigiela ektui. Proseanta.

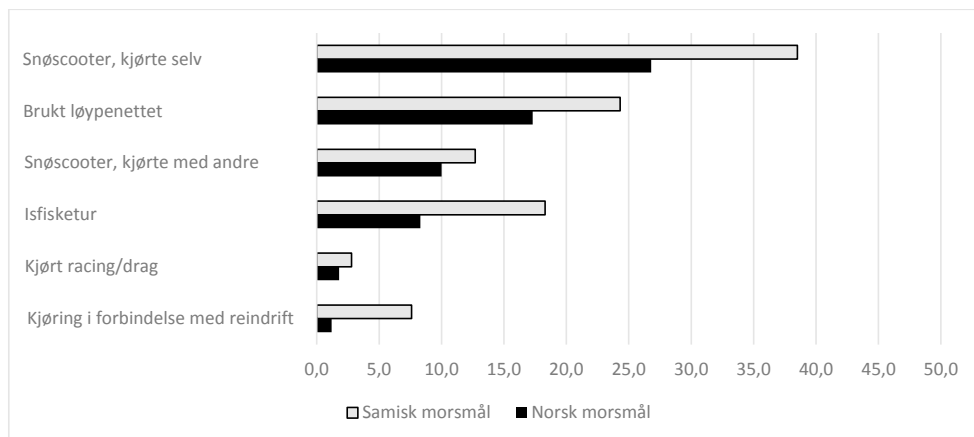
Govus 2.4 čájeha proseantaoasi nuorain geat doaimmahit iešgudetlágan olgoáibmodoaimmaid unnimus oktii vahkkui eatnigiela ektui. Lihkadeapmi, mii eanemus doaimmahuvvo, lea vázzin vuovddis, váris ja meahcis. Birrasiid 10 % lihkadit dán vuogi mielde. Erohusat leat unnán giellajoavkkuid gaskkas, muhto statistihkalaččat váikkuha goitge dat mii guoská sihkelastimii meahcis dahje váris ja beanavuodjimii. Dan obbalaš oasálastinminstaris oaidnit ahte lea stuorit oassi sámegielat nuorain go dárogielagiin, geat doaimmahit daid olgoáibmodoaimmaid.

Govus 2.5 Oassi nuorain geat meahcástallet árbevirolaš vuogi mielde unnimus oktii vahkkui eatnigiela ektui. Proseanta.

Govus 2.5 čájeha oasi nuorain geat meahcástallet árbevirolaš vuogi mielde unnimus oktii vahkkui áigodagas eatnigiela ektui. Jogas bivdit ja oaggut jieŋa alde leat dat doaimmat mat eanemus doaimmahuvvojit. Lea stuorit oassi sámegielat nuorain go dárogielat nuorain, geat ávkkástallet visot daid árbevirolaš meahcástallandoaimmaid. Dan obbalaš oasálastinminstaris váikkuhit erohusat statistihka ektui buot meahcástallandoaimmain.

Govus 2.6 Oassi nuorain geat vudjet skohteriin iešgudetlágan oktavuodain unnimus oktii vahkkui eatnigiela ektui. Proseanta.

Govus 2.6 čájeha proseantaoasi nuorain geat vudjet skohteriin iešgudetlágan oktavuodain unnimus oktii vahkkui eatnigiela ektui. Govus čájeha ahte lea mealgat stuorit oassi sámegeielat nuorain go dárogeielat nuorain, geat vudjet skohteriin dahje leat mielde skohtervuodjimis. Dan obbalaš oasálastinminstarii váikkuhit erohusat statistihkkii visot oktavuodain.

Obbalaččat eai leat nu stuora erohusat dárogeielat ja sámegeielat nuorain. Erohusaid gávdnat das mii guoská skohtervuodjimii ja árbevirolaš meahcásteapmái, go de lea čielga stuorit oassi sámegeielagiin go dárogeielagiin geat doaimmahit daid doaimmaid. Skohtervuodjin lea stuora oassi friddjaáiggedoaimmain sihke dárogeielat ja sámegeielat nuoraid gaskkas, muhto leat goitge stuorit oassi sámegeielat nuorain geat dan doaimmahit eambo.

2.5.1 Hárjehallanoktavuohta

Tabealla 2.3 čájeha ahte hárjehallanguovddáš adno eanemus hárjehallanoktavuodain, muhto lea goitge measta seamma stuora oassi nuorain geat hárjehallet iešheanálaččat. Eai leat makkárge mearkkašahtti erohusat dárogeielat ja sámegeielat nuorain go guoská hárjehallanoktavuodaide. Baicca leat mearkkašahtti erohusat gaskal nieiddaid ja bártneid go galgá válljet hárjehallanoktavuoda. Bártneid hárjehallet dávjjit falástallansearvvis, seammás go nieiddat dávjjit hárjehallet hárjehallanguovddášis dahje iešheanálaččat.

Tabealla 2.3 Oassi nuorain geat hárjehallet unnimus oktii vahkkui iešgudetlágan oktavuodain eatnigiela ja sohkabeali ektui. Proseanta.

	Eatnigiella		Sohkabealli		Buohkat
	Dárogiella	Sámegeiella	Bárdni	Nieida	
Falástallansearvi	26,9	22,6	29,8	21,7	25,6
Hárjehallanguovddáš	43,5	43,0	40,0	46,7	43,3
Eará organiserejuvvon hárjehallan	9,4	8,9	8,3	10,2	9,2
Iešheanálaččat	39,1	44,0	36,7	44,3	40,6

Logut mat eai leat váldon mielde tabellii, čájehit ahte leat stuorit erohusat gaskal nieiddaid ja bártneid sámegeielat nuoraid gaskkas go dárogeielat nuoraid gaskkas, go guoská hárjehallamii falástallansearvvis. Sámi bártneid gaskkas leat 32 % geat hárjehallet falástallansearvvis, seammás go nieiddaid oassi lea 15 %. Sohkabealerohus lea unnit dárogeielat nuoraid gaskkas. Dárogeielat nuoraid gaskkas hárjehallet 30 % bártneid ja 25 % nieiddain falástallansearvvis.

Man oallugat dasto servet iešgudetlágan hárjehallanoktavuodaide fylkkas?

Tabealla 2.4 Oassi nuorain geat hárbhallat unnimusat oktii vahkkui iešgudetlágan oktavuodain geografalaš juogu ektui. Proseanta.

	Riddu	Vuotna	Porsángu	Sis-Finmmárku	Buohkat
Falástallansearvi	25,2	27,9	22,3	16,9	25,6
Hárjehallanguovddáš	44,3	45,0	45,7	26,2	43,3
Eará organiserejuvvon hárbhallan	9,7	9,2	11,4	4,3	9,2
Iešheanálaččat	36,0	43,1	42,0	44,6	40,6

Tabealla 2.4 ii čájjet makkárga earenoamáš variašuvnna go guoská hárbhallamii iešgudetlágan oktavuodain. Stuorimus erohusain lea hárbhallamis hárbhallanguovddázis ja falástallansearvvis, mii lea unnit Sis-Finmmárkkus go eará guovlluin fylkkas. Sivvan dasa sáhtttá jáhkkmis čilgejuvvot dainna go leat váilevaš fáaldagat.

2.5.2 Rusttetgeavaheapmi

Finmmárkkus gávdnat ollu rusttegiid. Finmmárkkus leat eanemus rusttegat olles riikkas olmmošlogu ektui, go guoská vuojadanbasseaŋŋaide, falástallanvistiide ja spábbačiekčanšilljuide (Rafoss & Breivik, 2012). Man stuora oassi nuorain geavahit daid rusttegiid?

Tabealla 2.5 Oassi nuorain geat hárbhallat falástallanrusttegiin unnimus oktii vahkkui eatnigiela ja sohkaheali ektui. Proseanta.

	Eatnigiella		Sohkahealli		Buohkat
	Dárogielat	Sámegeielat	Bárdni	Nieida	
Spábbačiekčanšillju	18,7	17,1	26,6	10,7	18,2
Vuojadanbasseaŋŋa	3,5	5,1	3,7	4,2	4,0
Čierastanluohkká	3,7	3,9	4,9	2,7	3,7
Čuoiganláhttu	7,6	10,5	8,0	8,9	8,5
Falástallanhálla	16,6	15,6	16,0	16,6	16,3
Bođufalástallanrusttet	3,1	4,5	4,3	2,8	3,5

Tabealla 2.5 čájeha movt iešgudet árbevirolaš falástallanrusttegat geavahuvvojit. Leat oalle unnán erohusat gaskal dárogielat- ja sámegeielatnuorain. Rusttegat nugo vuojadanbasseaŋŋa ja čuoiganláhttu geavahuvvojit eanet sámegeielat nuorain go dárogielat nuorain. Lea čielga sohkahealle erohus go guoská spábbačiekčanšillju geavaheapmái, seammás erohusat leat unnit falástallanvistiin, vuojadanbasseaŋŋain ja čuoiganláhttuin. Oaidnit maid ahte lea unna oasáš geat čierastallet čierastallanluohkáin, muhto leat mearkkašahtti eambo bártnit go nieiddat geat čierastallet.

Movt dasto juohkásit falástallanrusttegiid geavaheapmi dain iešgudet osiin fylkkas?

Tabealla 2.6 Oassi nuorain geat geavahit iešgudetlágan falástallanrusttegiid unnimus oktii vahkkui geográfalaš juogu ektui. Proseanta.

	Riddu	Vuotna	Porsángu	Sis-Finnmárku	Buohkat
Spábbačiekčanšillju	16,6	20,3	16,1	15,3	18,2
Vuojadanbasseaŋŋa	4,3	2,9	6,5	6,9	4,0
Čierastanluohkká	5,0	2,9	2,4	4,5	3,7
Čuovgaláhttu	6,7	9,9	4,0	13,3	8,5
Falástallanvisti	15,0	16,2	21,6	16,4	16,3
Bođufalástallanrusttet	3,2	3,8	4,0	2,7	3,5

Tabealla 2.6 čájeha ahte erohusat gaskal daid iešgudet guovlluidda Finnmarkkus lea oalle unnán go guoská falástallanrusttegiid geavaheapmái. Čuoigat čuovgaláhttuin orru leamen stuorit oassi Sis-Finnmarkku nuoraid gaskkas.

2.5.3 Nuoraiddoaimmat

Lea leamaš lassáneapmi ođđa falástallamiin, mat máŋgga dáfus leat earálágánat go árbevirolaš organiserejuvvon falástallamat. Dat leat doaimmat maid oktiičatnat nuorravuodain, iešrealiseremiin ja individuálalašvuodain (M.-K. Sisjord, 2009). Lassáneami dain ođđa doaimmain, nugo breahhtafalástallamiid, sabehiiguin friddja čierastallat, jogas suhkat, kitet čázis ja muohttagis jna., sáhtta čatnat nuoraidkultuvrii ja ođđa friddjaáigelihkadussii. Man ollu leat dasto diet doaimmat?

Tabealla 2.7 čájeha oassi nuorain geat doaimmahedje unnimusat oktii dahje máŋgii vahkkui doaimmaid, maid sáhtta rehkenastit mihtilmas nuoraiddoaimman eatnigiela ja sohkaabeale vuodul.

Tabealla 2.7 Oassi nuorain geat doaimmahedje iešgudetlágan nuoraiddoaimmaid unnimusat oktii vahkkui eatnigiela ja sohkaabeale ektui. Proseanta.

	Eatnigiella		Sohkaabealli		Buohkat
	Dárogiealla	Sámegealla	Bárdni	Nieida	
Gizzun	1,5	2,6	2,7	0,9	1,8
Kiten	0,4	1,7	1,1	0,5	0,8
Suhkan	0,7	1,5	1,4	0,5	1,0
Muohtadoaján/skirvehalla n/twintip	6,2	7,3	8,7	4,6	6,6

Goitge leat unna oasáš nuorain geat jeavddalaččat hárbjehallet daid doaimmaid. Oassi sis geat kitejit, leat eambo sámegeielat nuorat go dárogielat nuorat. Leat maiddái sohkaabealle erohusat. Leat veahá eambo bárbnit go nieiddat geat gizzot, čierastit muohtadoajánin, skirvehallet ja čierastit twintip- sabehiiguin.

Tabealla 2.8 Oassi nuorain geat doaimmahedje iešgudetlágan nuoraiddoaimmaid unnimus oktii vahkkui geográfalaš juogu ektui. Proseanta.

	Riddu	Vuotna	Porsáŋgu	Sis-Finnmárku	Buohkat
Gizzun	1,1	0,4	1,7	4,4	0,8
Kiten	0,2	0,4	1,7	4,4	0,8
Suhkan	0,2	1,0	1,6	3,6	1,0
Muohtadoaján/ skirvehallan/twintip	8,2	5,0	6,5	8,6	6,6

Tabealla 2.8 čájeha ahte diet nuoraiddoaimmat doaimmahuvvojit eambo Sis-Finnmárkkus go eará guovlluin Finnmárkkus. Dasa sáhtttá sivvan leat go dán guovllu luondu Finnmárkkus heive buorebut doaimmahit daid doaimmaid, ja ahte dáppe leat aktiivvalaš birrasat ja rusttegat juste dakkár doaimmaid várás.

2.5.4 Árbevirolaš olgoáibmodoaimmat

Tabealla 2.9 čájeha oasi nuorain geat doaimmahedje iešgudetlágan olgoáibmodoaimmaid oktii dahje máŋgga geardde vahkkui áigodagas eatnigiela ja sohkaabeale ektui.

Tabealla 2.9 Oassi nuorain geat doaimmahedje iešgudetlágan olgoáibmodoaimmaid unnimus oktii dahje máŋgga geardde vahkkui eatnigiela ja sohkaabeale ektui. Proseanta.

	Eatnigiella		Sohkaabealli		Buohkat
	Dárogiella	Sámeigiella	Bárdni	Nieida	
Vázzin vuovddis, várís ja meahcis	10,5	13,7	11,4	11,5	11,5
Beanavuodjin	1,0	3,0	1,4	1,9	1,6
Sihkkelastin meahcis dahje várís	4,6	7,2	6,8	4,1	5,4
Čuoigan vuovddis, várís dahje meahcis	5,9	6,5	5,8	6,4	6,1

Dábáleamos dain olgoáibmodoaimmain lea vázzintuvra vuovddis, várís ja meahcis, seammás go leat hui unnán nuorat geat vudjet beatnagiiguin. Eanas osiin leat veaháš eambo sámeigielat nuorat go dárogielat nuorat, geat doaimmahit daid doaimmaid. Goitge lea dušše beanavuodjimis ja meahcis dahje várís sihkkelastin mas lea mearkašahtti erohus. Gávdat viidásit ahte leat eambo bártnit go nieiddat geat sihkkelastet meahcis ja várís.

Tabealla 2.10 Oassi nuorain geat doaimmahit iešgudetlágan olgoáibmodoaimmaid unnimus oktii vahkkui geográfalaš juogu mielde. Proseanta.

	Riddu	Vuotna	Porsángu	Sis-Finmmárku	Buohkat
Vázzintuvra vuovddis, váris ja meahcis	11,0	11,0	13,0	14,9	11,5
Beanavuodjin	0,6	1,2	3,3	8,0	1,6
Sihkkelastin meahcis dahje váris	4,7	5,5	4,1	9,7	5,4
Čuoigan vuovddis, váris ja meahcis	6,2	5,4	8,2	8,0	6,1

Tabealla 2.10 čájeha ahte leat veahá stuorit oassi Sis-Finmmárkku nuorain geat vudjet beatnagiiguin go eará Finmmárkku nuorat. Daid eará olgoáibmodoaimmaid oaidnit ahte doaimmahuvvo seamma máde miehtá Finmmárkku.

2.5.5 Meahcásteapmi

Tabealla 2.11 čájeha oasi nuorain geat doaimmahedje árbevirolaš meahcástandoaimmaid nugo bivdu, johkabivdu, mearrabivdu, monnečoaggima ja murjema oktii dahje mángga geardde vahkkui áigodagas.

Tabealla 2.11 Oassi nuorain geat meahcástedje árbevirolaččat unnimus oktii vahkkui eatnigiela ja soahkebeale ektui. Proseanta.

	Eatnigiella		Sohkabealli		Buohkat
	Dárogiella	Sámeigiella	Bárdni	Nieida	
Bivdu	3,0	6,2	7,9	0,4	4,0
Johkabivdin	8,0	16,6	17,7	4,2	10,7
Mearrabivdin	4,0	8,6	8,1	3,0	5,5
Jieŋa alde oaggun	4,9	12,7	10,3	4,7	7,4
Monnečoaggin	0,2	2,6	0,9	1,1	1,0
Murjen	3,4	7,1	3,7	5,4	4,6

Leat mearkkašahtti stuorit oassi sámeigielat nuorain go dárogielat nuorain geat doaimmahedje árbevirolaš meahcásteami. Golmma lágan meahcástandoaimmas leat hui čielga sohkebeale erohusat. Bártnit mannet dávjjit bivdui, bivdet jogain ja oggot jieŋa alde.

Leat go sámeigielat nuorat, geat orrot Sis-Finmmárkkus, geat meahcástallet eanemus árbevirolaččat?

Tabella 2.12 Oassi nuorain geat doaimmahit iešgudetlágan meahcástandoaimmaid unnimus oktii vahkkui geográfalaš juogu ektui. Proseanta.

	Riddu	Vuotna	Porsángu	Sis-Finnmárku	Buohkat
Bivdu	3,0	4,0	4,0	8,6	4,0
Johkabivdin	8,3	9,5	16,3	23,7	10,7
Mearrabivdin	4,7	5,4	9,7	5,2	5,5
Oaggun jieŋa alde	5,2	7,0	15,5	11,4	7,4
Monnečoaggin	0,6	0,6	0,8	5,2	1,0
Murjen	4,1	3,7	7,9	8,8	4,6

Tabella 2.12 čájeha čielgasit erohusaid dain iešgudet guovlluin Finnmárkkus go guoská visot daidda árbevirolaš meahcástandoaimmaide, earret mearrabivdin. Meahcástandoaimmat doaimmahuvvojit eambo Sis-Finnmárkkus ja Porsánggus, go dain eará guovlluin Finnmárkkus. Geografiija ii leat goitge doarvái čilget daid erohusaid. Dat multivariánta guorahallamat čájehit maid ahte go lea sámeigiella eatnigiellan, de das lea iešheanálaš čuozašus go guoská buot daidda doaimmaide, maidái dalle go guorahallá sohkaheali ja geografiija. Dat mearkkaša ahte sámeigielat nuorat meahcástit eambo go dárogielat nuorat, sorjjasmeahttun dasa gos oroš fylkkas.

2.5.6 Skohtervuodjin

Skohter sáhtta adnot mánggalágan doibmii. Sáhtta ieš vuodjit ja leat earáid mielde. Dainna sáhtta vuodjit skohtermádjaid mielde dahje kombineret eará doaimmaiguin, nugo ovdamearkka dihte oaggut jieŋa alde. Boazoealáhusa oktavuodas lea dárbu vuodjit skohterin dálvet. Skohter sáhtta maid adnot ávkkálašvuodjimii, nugo geasehit muoraid bartii. Oaidnit maid ahte muhtimat atnet skohtera gilvvohallama oktavuodas, nugo skohtercrossa ja čáhcedraga.

Tabella 2.13 čájeha oasi nuorain geat vudjet skohteriin iešgudetlágan oktavuodain čearddalašvuoda ja sohkaheali ektui.

Tabella 2.13 Oassi nuorain geat vudjet skohteriin iešgudetlágan oktavuodain unnimus oktii vahkkui eatnigiella ja sohkaheali ektui. Proseanta.

	Eatnigiella		Sohkahealli		Buohkat
	Dárogiealla	Sámeigiella	Bárdni	Nieida	
Skohtermátki, ieš vuodján	26,8	38,5	39,4	22,3	30,4
Skohtermátki, earáid mielde	10,0	12,7	8,6	13,1	10,9
Oaggunmátki jieŋa ala	8,3	18,3	13,5	9,7	11,5
Vuodján skohtermádjaid mielde	17,3	24,3	25,6	13,8	19,5
Vuodján boazoealáhusa oktavuodas	1,2	7,6	3,6	2,9	3,2
Vuodján crossa/čáhcedraga	1,8	2,8	3,4	0,9	2,1

Lea mearkkašahtti ollu eambo sámegeielat nuorat go dárogeielat nuorat geat vudjet skohteriin jeavddalaččat skohtervuodjináigodagas. Dat guoská tuvrvuodjimii, jieŋa alde oaggunmátkkiide ja vuodjit skohtermáđijaid mielde. Lea goitge unna oasáš sis geat vudjet skohteriin jeavddalaččat boazoealáhusa oktavuodas, muhto lea diedusge hui lunddolaš ahte dás lea mearkkašahtti ollu eambo sámegeielat nuorat go dárogeielat nuorat, geat vudjet skohteriin boazobarguid oktavuodas.

Leat maid mearkkašahtti sohkaabeale erohusat. Bártnit vudjet dávjjit ieža, seammás go nieiddat čuvvot earáid mielde skohteriin. Lea hui unna oasáš sis geat vudjet skohteriin gilvohallamiid oktavuodas, muhto dás leat maid bártnit mearkkašahtti ollu eambo go nieiddat geat servet skohtergilvvuide.

Gos Finnmárkkus dasto vudjet nuorat eanemus skohteriin?

Tabealla 2.14 Oassi nuorain geat vudje skohteriin iešgudetlágan oktavuodain unnimusat oktii vahkkui geográfalaš juogu ektui. Proseanta.

	Riddu	Vuotna	Por-sáŋgu	Sis-Finnmárku	Buohkat
Skohtermátki, ieš vuodján	24,7	29,3	44,9	48,3	30,4
Skohtermátki, earáid mielde čuvvon	8,9	10,8	13,7	17,7	10,9
Oaggunmátki jieŋa ala	8,5	11,2	20,8	17,1	11,5
Vuodján skohtermáđijaid mielde	18,3	18,1	25,8	27,2	19,5
Vuodján boazobargguid oktavuodas	1,1	2,0	6,4	16,8	3,2
Vuodján skohtercrossa/čáhcedraga	1,0	2,2	1,6	8,0	2,1

Tabealla 2.14 čájeha ahte buot lágan skohtervuodjin dáhpáhuvvá eanemus Sis-Finnmárkkus ja Porsáŋggus go eará guovlluin Finnmárkkus. Measta bealli Sis-Finnmárkku nuorain vudje jeavddalaččat skohteriin skohtervuodjináigodagas. Sámi duogáš váikkuha dasa ahte vuodjit jeavddalaččat skohteriin skohtervuodjináigodagas, maiddá dalle go guorahallat sohkaabeali ja geografija. Sis-Finnmárkku ja Porsáŋggu nuorat vudjet eanemus maid skohteriin oaggunmátkkiide ja skohtermáđijaid mielde. Sámegeielat duogázis lea unnán váikkuhus dasa ahte vuodjit skohteriin boazobarguid oktavuodas. Dan ferte geahččat dan oktavuodas ahte boazodoallu vuostažettiin guoská Sis-Finnmárkui, ja sámegeielat nuorat eará guovlluin Finnmárkkus, leat unnit čadnon boazoealáhussii.

2.5.7 Skuvlageaidnu

Nuorain jerrui movt sii bohtet skuvlii. Aktiivvalaš skuvlageainnuin oaivvilduvvo ahte nuorat vázze dahje sihkelaste skuvlii, ja passiiva skuvlageaidnu ges lea ahte bohte busiin dahje biillain dahje mopedain skuvlii. Tabealla 2.15 čájeha movt nuorat bohte skuvlii dain iešgudet jagi áigodagas skuvlajagis.

Tabealla 2.15 Oassi nuorain geat vázze dahje sihkkelaste skuvlii juohke jagi áigodagas eatnigiela ja sohkaheali ektui. Proseanta.

	Eatnigiella		Sohkahealli		Buohkat
	Dárogiella	Sámeigiella	Bárdni	Nieida	
Čakča	44,2	45,7	48,9	40,1	44,7
Dálvi	36,2	36,4	41,5	31,2	36,3
Gidđa	46,4	48,7	50,7	43,7	47,2

Aktiiva skuvlageainnu oassi lea lunddolaččat unnit dálvet go čakčat ja gidđat. Eanetlogus lea goitge passiiva skuvlageaidnu vaikko makkár jagi áigodagas dál leaččai. Eai leat mearkkašahtti erohusat gaskal dárogielat ja sámegielat nuorain go guoská aktiiva ja passiiva skuvlageainnu ektui. Leat baicca mearkkašahtti erohusat go guoská sohkaheale ektui. Vaikko makkár jagi áigodat dál leažžá, de lea bártiin mearkkašahtti eambo aktiiva skuvlageaidnu go nieiddain.

Tabealla 2.16 Oassi nuorain geat vázzet dahje sihkkelastet skuvlii juohke jagi áigodagas geográfalaš juogu ektui. Proseanta.

	Riddu	Vuotna	Porsáŋgu	Sis-Finmmárku	Buohkat
Skuvlageaidnu: Čakča	54,8	34,2	68,2	35,5	44,7
Skuvlageaidnu: Dálvi	50,0	26,4	44,5	24,2	36,3
Skuvlageaidnu: Gidđa	58,7	35,9	67,4	40,0	47,2

Tabealla 2.16 čájeha ahte leat stuorit oassi nuorain riddosuohkaniin ja Porsáŋgus, geain lea aktiiva skuvlageaidnu, go nuorain vuotnasuohkaniin ja Sis-Finmmárkkus. Bártit vázzet eambo skuvlii go nieiddat ja eambogat vázzet gidđat/čakčat go dálvet.

2.5.8 Šearbmaáigi

Tabealla 2.17 čájeha oasi nuorain geat leat geavahan unnimus ovttá eahkeda vahkkus speallat neahttaspealu dahje sosiála doaimmaid neahtas dahje mátketelefovnain.

Tabealla 2.17 Oassi nuorain geat geavahedje unnimus ovttá eahkeda vahkkui šearbmadoaimmaide eatnigiela ja sohkaheali ektui. Proseanta.

	Eatnigiella		Sohkahealli		Buohkat
	Dárogiella	Sámeigiella	Bárdni	Nieida	
Neahttaspeallu	37,8	38,8	61,5	15,9	38,1
Sosiála neahtas dahje mátketelefovnas	87,2	87,3	85,0	89,5	87,3

Tabealla 2.17 čájeha ahte leat erohusat dain guovttelágan doaimmain. Stuora eanetlohku lea unnimus ovtta eahkeda leamaš sosiála neahtas dahje mátketelefovnain. Oassi sis geat leat atnán áiggi neahttaspeallamii lea unnit, vaikko dat ge oassi lea oalle stuoris. Tabealla čájeha maid ahte neahttaspeallan lea bártneid doaimma. Nieiddat orrot leamen eambo sosiála aktiivvalaččat go bártneid, muhto dat erohus ii leat nu stuoris. Dasto ii leat makkárga erohus leago nuorain sámegealla vai dárogealla eatnigealla.

Tabealla 2.18 Oassi nuorain geat atne unnimus ovtta eahkeda vahkkui šearbmadoaimmaide geográfalaš juogu ektui. Proseanta.

	Riddu	Vuotna	Porsáŋgu	Sis-Finmmárku	Buohkat
Neahttaspeallan	41,4	33,6	45,9	40,8	38,1
Sosiála neahtas dahje mátketelefovnain	87,6	87,1	88,7	85,4	87,3

Tabealla 2.18 čájeha maid ahte neahttaspeallan dáhpáhuvvá eambo Porsáŋggus ja Sis-Finmmárkkus go riddu- ja vuotnasuohkaniin. Dat multivariánta guorahallan čájeha ahte geografijias ja sohkaalis lea váikkuhus go lea sáhka neahttaspeallamis. Go lea sáhka sosiála doaimmain neahtas dahje mátketelefovnain, de eai oba leat ge geográfalaš erohusat.

2.6 Obbalaš ságastallan

Dán guorahallamis leat geahčadan maid nuorat, geain lea sámegealla ja dárogealla eatnigeallan Finmmárkkus, barget friddjaáiggis iešgudetlágan arenain, mat bidjet rámmaid ovtastallamii ja daguide. Boahhtá ovdán iskkadeamis ahte sámegeallat nuorat, oasálastet dain iešgudetlágan arenain seamma ollu go dárogeallat nuorat. Jus geahččat lagabui dan njealji iskkaduvvon arena oasálastimii, de gávdnat oasis sámegeallat ja dárogeallat geavaheddiin eai leat erohusat árgabeaivvearenain ja hárhjhallanarenain, muhto sámegeallat ja dárogeallat nuorain leat mearkkašahhtit erohus dasa mii guoská olgoáibmodoaimmaarenai ja friddjaáiggearenai. Gávdnat ahte dan guovtti arenai oasálastet sámegeallat nuorat ollu eambo go daidda eará iešgudetlágan arenaide.

Eat gávna nugo ovddit iskkadeamit leat fuomášan, ahte nuoraidskuvlla- ja joatkkaskuvllaohppiide lea eanemus dábalaš leat mielde doaimmain maid falástallansearvi lágida. Møller & Bentsen (2014, 2.88) gávnaheigga ahte 24 proseanta joatkkaskuvlla vuosttaš ceahki oahppit oasálaste falástallansearvi doaimmaide vida gearde mánnui dahje dávjjit. Finmmárkkus vástidedje 26 proseanta nuorain ahte hárhjehalle oktii dahje eambo gerddiid vahkkui falástallansearvi olis. Dat ahte leat falástallansearvi doaimmain mielde ii leat goitge dat eanemus dábalaš Finmmárkku nuoraid gaskkas. Gávdnat ahte dat mii eanemusat doaimmahuvvo hárhjehallama oktavuodas lea hárhjehallat hárhjehallanguovddázis ja iešheanálaččat. Diekkár oasálastin čuovvu minstara maid gávdnat jagi 2000 rájes riikadázis, go hárhjehallanguovddázat leat šaddan dat eanemus geavahuvvon organiserejuvvon hárhjehallanoktavuohtan (Rafoss & Breivik 2012, Breivik 2013). Dat mearkkaša ahte eahpegeatnegahtton ja individuála hárhjehallanvuohki mángga dáfus vuoitá daid sosiála

searvevuodaid ja nuvttabargovuoijnja, mii falástallanservviin ovdanboahhtá (Breivik 2013, s. 105).

Sámegielat nuorat oasálastet liikka ollu go dárogielat nuorat daidda iešgudetlágan hárhjhallanoktavuodaide. Jus juohkit nuoraid geográfalaččat, de gávdnat ahte maidái Sis-Finnmárkkus hárhjhallat nuorat eambo hárhjhallanguovddážiin go falástallanservviin, vaikko hárhjhallanguovddážiid geavaheapmi lea ollu unnit go eará guovlluin fylkkas. Bártnit ja nieiddat válljejit goitge goabbatlágan hárhjhallanoktavuodaid. Lea stuorit oassi sámegielat ja dárogielat nieiddain geat hárhjhallat hárhjhallanguovddážiis ja iešheanálaččat, seammás go bártnit dávvjit hárhjhallat falástallanservvis. Dat go gávdnat ahte sámegielat ja dárogielat nuorat válljejit hárhjhallat kommersiála ja eahpeorganiserejuvvon rámmain, dan sáhtta geahččat dovddaheapmin das ahte vállje eret falástallanservvi hárhjhallanarenan, ja ahte lea dovddaheapmin botket bátti mánnávuoda ja nuorravuoda gaskal, mii lea okta oassin identitehtaproseassas (Pilgaard 2012). Dan sáhtta geahččat dainna lágiin ahte nuorat háliidit doaimmaid mat unnit stivrejuvvjit, mas ii leat nu stuora deaddu olahusaide.

Iskkadeapmi čájeha ahte sámegielat nieiddat unnit oasálastet falástallanservviin go dárogielat nieiddat. Min diedut orrot čajeheame ahte nieiddain, gain lea sámii duogáš, oasálastet unnit go nieiddat gain lea eará minoritehtaduogáš. Kárteniskadeapmi 15-19 jahkásaš nuorain čájeha ahte minoritehtaduogáš nieiddain ledje dušše 16 proseanta mielde falástallanservvis, seammás go majoritehta nieiddain ledje 42 proseanta (Strandbu & Bakken, 2007). Andersson (2008) gávnnaš iežas minoritehtanuoraid dutkamušas sullásaš minstara: ahte sohkaabealleerohus lea stuorit minoritehtanuorain go majoritehtaálbmoga nuorain. Walseth (2011) čilge dan vuollegis oasálastima logu minoritehtanieiddain dainna ahte ruovttus leat resurssat ja go lea olahusdeaddu. Erohusat nieiddaid ja bártniid falástallanoasálastima sáhtta čatnat olahanfokussii (Walseth, 2011, s. 361). Gávdnat seamma oasálastinminstara sámegielat nieiddain go minoritehtanieiddain: sii hárhjhallat priváhta hárhjhallanguovddážiin ja iešheanálaččat olggobealde dan organiserejuvvon falástallama ja sii eai leat ollinge nu aktiivvalaččat go sámegielat bártnit gilvohallanfálástallamis.

Spábbačiekčansiljut ja falástallanhállat leat eanemus adnon falástallanrusttegat, ja dan geavaheamis ii leat erohus dárogielat ja sámegielat nuoraid gaskkas. Gávdnat maid ahte sámegielat nuorat atnet vuojadanhálla ja čuovgaláhttu eambo go earát, ja earenoamážiid Sis-Finnmárkku nuorat. Go buohtastahtta Norgga álbmoga 15-19 jahkásaččaid rusttetšlájaid geavaheami, nugo spábbačiekčansilju, falástallanhálla, vuojadanhálla ja čuovgaláhttu, de čájehit logut ahte leat seamma ollu sámegielat nuorat go dárogielagat geat geavahit spábbačiekčanrusttegiid. Seammás leat ollu unnit Finnemárkku sámegielat ja dárogielat nuorat, go muđui riikkanuorat, geat atnet falástallanhálla, čuovgaláhttu ja vuojadanhálla (Rafoss & Breivik 2012, s. 81).

Riikaviidosaš mátkkoštanvieruid iskkadeapmi čájeha ahte 62 proseanta mánáin vuollel 12 jagi lei aktiivvalaš skuvlageaidnu (Avinor, 2012). Mii gávdnat ahte sullii njealjis lohkásis vázzet dahje sihkelastet skuvlii. Viidásit oaidnit ahte leat smávva erohusat dain nuorain gain lea aktiivvalaš skuvlageaidnu ja dat áigi maid geavahit šearbmadoaimmaide. Dása váikkuha maid geografii ja sohkaabealli. Vaikko lea unna oasáš nuorain, gain lea aktiivvalaš skuvlageaidnu, de lea stuorit dát oassi riddosuohkaniin ja Porsánggus. Mii gávdnat ahte lea stuorit oassi nuorain go mánáin, gain lea aktiivvalaš skuvlageaidnu (Johansen & Ui, 2015). Gávdnat smávva erohusaid go guoská šearbmaáigái gaskal sámegielat ja dárogielat nuorain. Gávdnat baicca čielga sohkaabealleerohusaid. Porsánggu ja Sis-Finnemárkku bártnit atnet eambo áiggi neahttaspealuide go eará nuorat.

Odden (2004) gávnna hii iežas dutkamušas, mii lei áigodagas 1970 – 2004, čielga tendeanssa dan guvlui ahte nuorat heitet daiguin árbevirolaš olgoáibmodoaimmaiguin nugo vázzinmátkkiiguin, čuoiganmátkkiiguin, oaggumiin ja murjemiin ja álget baicca odđáigásaš doaimmaiguin nugo meahccesihkkelastimiin, várregizzumiin, friddjačierastemiin sabehiiguin ja muohtadoajániin. Go nuoraid oasálastin njiedjá mángga árbevirolaš olgoáibmodoaimmain ja sadjai leat bohtán spesialiserejuvvon doaimmat ja doaimmat main lea leahttu, de orru čájeheame ahte olgoáibmoellin lea rievdame. Duodaštit go min dieđut dan maid Odden (2008) čujuhii iežas dutkamušas, ahte lea unnán beroštupmi árbevirolaš olgoáibmodoaimmaide ja meahcástandoaimmaide ja odđáigásaš doaimmat lassánit?

Mii oaidnit ahte doaimmat nugo vázzit váris, vuovddis ja meahcis ja guollebivdin jogas leat dat eanemus doaimmahuvvon doaimmat. Sii geat doaimmahit árbevirolaš olgoáibmodoaimmat leat eambo dábálaš sámegeielat nuoraid gaskkas. Dat iešgudetlágan árbevirolaš olgoáibmodoaimmat doaimmahuvvojit seamma ollu iešgudet guovlluin fylkkas.

Diekkár minstara eat gávna sin gaskkas geat meahcástallet ja murjejit. Sámegeielat nuorat ávkástallet ollu eambo luonddu meahcástandoaimmain go dárogieiat nuorat. Dat ahte leat buorit lagasguovllut ja go gávnojit ollu muorjjit, dat geasuha eambo sámi nuoraid olggos. Bártnit mannet bivdii ja bivdet jogain ja oggot jieŋa alde, ja nieiddat fas čogget murjjiid. Sis-Finnmárkku ja Porsáŋgu nuorat meahcástallet ollu eambo go eará guovlluin fylkkas. Man aktiivvalaččat Finnmárkku nuorat leat eará nuoraid ektui lea váttis vástidit. Dása lea oktavuoha Oddena oasálastinektui, go dadjá ahte ferte doaimmahan doaimma unnimusat oktii dan maŋemus 12 mánuš (Odden 2008, s. 50). Váikko sámegeielat ja dárogieiat nuorat doaimmahit spesialiserejuvvon ja leahttodoaimmaid, nugo kiten ja čierastit muohtadoajániin, de lea unnán mii čujuha dan guvlui ahte nuoraid doaimmat leat rievdame Finnmárkku nuoraid gaskkas. Oaidnit baicca ahte dál doaimmahit ollu eambo árbevirolaš olgoáibmodoaimmaid ja meahcástit, ja sáhttit baicca eambo dadjat ahte olgoáibmodoaimmaide oasálastin dárogieiat ja sámegeielat nuorain gaskkas lea šaddan dábálažžan.

Mii oaidnit meahcásteapmi ja skohtervuodjin leat mávssolaš friddjaáigearenat Finnmárkku nuoraide. Stuora oassi nuorain eaiggáduššet iežaset skohtera. Go 43 proseanta bártniin ja 29 proseanta nieiddain vástidedje ahte sii eaiggádušše iežaset skohtera, čájeha ahte fievru lea mávssolaš oassin doaimmagovas. Jus váldit vel mielde man stuora oasis nuorain lea skohter olámuttos lagamus bearraša bokte, de vástidit gudas lohkásis ahte sis lea vejolaš vuodjit skohteriin (Johnsen, 2015, s.69). Dat ahte mánggas eaiggádit ja lea vejolaš vuodjit earáid skohteriin ja go leat viiddis skohtermádjijat, dat sáhtá čilget dan bures geavahuvvon friddjaáigearena. Okta golmma nuoras vástidedje ahte vudje skohteriin tuvrras. Mángga dáfus leat nuorat gaskal báikkálačča ja globála. Sihke dat go vuolga meahccái ja duoddarii ja dan go manná hárjehallanguovddáži addá oaivila ja ráhkada oktavuoda friddjaáiggis. Erohus das ahte geavahit hárjehallanarena, gosa stuora oassi sámegeielat nuorain maid oasálastet, de gávnnaht ahte leat mihá eambo sámegeielat nuorat go dárogieiat nuorat geat vudjet skohteriin. Dan sáhtá ákkastallat dainna ahte skohtervuodjima máhttu lea báikespesifihkka, oktavuodaide čadnon ja historjjálaš, ja dat lea máhttu mii lea earenoamáš oassin dás ahte ássat muhtin guovllus. Skohtervuodjin addá mángga dáfus autonomiija go guoská friddjaáigái. Vuohki movt nuorat vásihit gaskavuoda seamma ahkásaččaide, lundui ja báikái lea sorjavaš dasa man ollu sii vásihit ahte sii sáhttet stivret daid gaskavuodaid. Bártniid vudjet dávjimusat ieža, seammás go nieiddat čuvvot earáid mielde skohteriin. Jus buohtastahttit skohtergeavaheami iešgudet guovlluin Finnmárkkus, de oaidnit ahte stuurimus oassi geavaheddjiin lea Sis-Finnmárkkus. Dáppe vudje measta bealli nuorain skohteriin. Mehus (2012) ákkastallá iežas gávdnosiid vuodul ná: “[...] *nuorat čeahkanit vuodjit váris/duoddaris. Dat lea doaimma mii gullá ovtaahkásaš*

sosialiseremii ja lea Davvi Norgga variánta deaivvadit nurkkis” (Mehus 2012, s.4). Dat go eambo sámeielat nuorat vudjet skohteriin sáhtá geahččat maid vuohkin áimmahuššat kultuvrralaš geavahusa mii guoská luonddugeavaheapmái go meahcástallá. Dát minstar nanosmuvvá go dat lea dain sámi majoritehtasuohkaniin, gos gávdnat dan stuorimus oasi nuorain, geat vudjet skohteriin ovdamearkka dihte jieŋa ala oaggut.

Dán iskkadeamis Finnmárkku nuorain leat geahčadan iešgudetlágan friddjaáiggearenaid geavaheami. Gávnnahit ahte leat erohusat sámeielat ja dárogielat duogáš nuorain. Obbalaš govva lea ahte sámeielat nuorat leat eambo aktiivvalaččat go dárogielat nuorat. Dan sáhtá čilget čilget dainna ahte sámeielat nuorat oasálastet eambo friddjaáiggearenain ja olgoáibmodoaimmaarenain. Doaimminstar dan guovtti arenas čájeha ahte leat eambo mearkkašahtti erohusat gaskal sámeielat ja dárogielat nuoraid. Skohtervuodjin ja meahcásteapmi leat mávssoleabbo doaimmanarenat sámeielat nuoraide go dárogielagiidda. Doaimminstar dán guovtti arenas čájeha ahte leat sohkaheale erohusat, mat sáhttet čilget veahá daid erohusaide. Sámeielat bártnit meahcástit ollu eambo go sámeielat nieiddat ja vudjet maid eambo skohteriin iešgudetlágan doaimmaide. Iskkadeapmi čájeha maid ahte daid iešgudet suohkaniid nuorain ledje muhtin mearkkašahtti erohusat friddjaáiggearenaid geavaheamis. Sámeielat nuorat Sis-Finnmárkku ja Porsáŋggus leat earenoamážat dan dáfus go sii dávjjit vudjet skohteriin ja dávjjit mannet meahcástallat.

2.6.1 Árvalus movt viidásit guorahallat

Dán artihkkalis leat ovdanbuktán loguid movt sámeielat nuorat, geat orrot Finnmárkku oasálastet friddjaáiggedoaimmaide. Iskkadeamis fuomášit ahte skohtervuodjin lea viidodatdoaimma. Jus kártešii nuoraid vuodjimiid ja meahci ávkkástallama dain iešgudetlágan friddjaáiggedoaimmain, de sáhtášii oaidnit jus leat erohusat vuodjimiin ja meahcástallamis sámeielat ja dárogielat nuorain. Guorahallan sáhtášii viiddiduvvot nu ahte sáhtášii buohtastahttit loguid rávis olbmuid skohtervuodjima ja olgoáibmodoaimmain. Diekkár guorahallan berrešii maid eambo kártet sosiála sierralágandimenšuvnnas, nugo bargoduogáza, oahpu ja sosioekonomalaš stáhtusa.

Referánsat

- Andersson, M. (2008). *Flerfarget idrett : Nasjonalitet, migrasjon og minoritet*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Avinor, J., Kystverket, Statens vegvesen. (2012). *Forslag til nasjonal trensportplan 2014 - 2023*.
- Bakken, A. (2013). *Ungdata : Nasjonale resultater 2010-2012* (NOVA-rapport 10/13). Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Bjørklund, I. (2016). «Er ikke blodet mitt bra nok?» Om etniske konstruksjoner og identitetsforvaltning i Sápmi. *Nytt norsk tidsskrift*, 33(1-2), 8-20.
- Breivik, G. (2013). *Jakten på et bedre liv. Fysisk aktivitet i den norske befolkningen 1985 - 2011*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Brodersen, N. H., Steptoe, A., Boniface, D. R., Wardle, J., & Hillsdon, M. (2007). Trends in physical activity and sedentary behaviour in adolescence: ethnic and socioeconomic differences. *British Journal of Sports Medicine*, 41(3), 140. doi: 10.1136/bjism.2006.031138
- Eidheim, H. (1971). «When Ethnic Identity is a Social Stigma». I *Aspects of the Lappish Minority Situation* (s. 68-82). Oslo: Universitetsforlaget.
- Elling, A., & Knoppers, A. (2005). Sport, Gender and Ethnicity: Practises of Symbolic Inclusion/Exclusion. *A Multidisciplinary Research Publication*, 34(3), 257-268. doi: 10.1007/s10964-005-4311-6
- Frønes, I., Heggen, K., & Myklebust, J. O. (1997). *Livsløp i oppvekst, generasjon og sosial endring*. oslo: Universitetsforlaget.
- Gelman, A., & Hill, J. (2007). *Data analysis using regression and multilevel/hierarchical models* (Analytical methods for social research). Cambridge: Cambridge University Press.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Stanford: Stanford University Press.
- Johansen, S., & Ui, T. N. a. u. (2015). På vei ut eller inn? : en studie av aktivitetsmønster, aktivitetsnivå og fysisk form blant 6, 9 og 15 åringer i 4 samiske majoritetskommuner i Finnmark. I. Tromsø: UiT Norges arktiske universitet.
- Johnsen, K. A. (2015). *Friluftsliv og snøscooterkjøring blant ungdom i Finnmark. En studie av hva ungdom i Finnmark med og uten eierskap til snøscooter deltar på av friluftslivsaktiviteter, og hva snøscootereiere bruker kjøretøyet til.* (Master), UIT - Norges arktiske universitet, Alta.
- Kramvig, B. (2005). Fleksible kategorier, fleksible liv. *Norsk antropologisk tidsskrift*, 02-03, 1-27.
- Krange, O., & Øia, T. (2005). *Den nye moderniteten : ungdom, individualisering, identitet og mening*. Oslo: Cappelen akademisk forl.
- Mehus, G. (2012). *Ungdom og snøscooterkjøring i Finnmark, Nord-Troms og på Svalbard : En studie av ungdoms forhold til snøscooterkjøring, risikotaking, ulykker og uhell med foreslåtte forebyggingsstrategier.* (PhD), Universitetet i Tromsø, Det helsevitenskapelige fakultet, Tromsø.
- Møller, G., & Bentsen, A. (2014). *Ung i Region Sør - en analyse av regionale ungdomsdata tall* (Korus Rapport).
- Odden, A. (2004). *Ungdom og friluftsliv - tradisjon og trender*. Trondheim: Direktoratet for naturforvaltning.
- Olsen, K. (2015). *Hva er det samiske? Og hva betyr svaret for samisk insitusjonsbygging og næringsutvikling?*
- Pilgaard, M. (2012). Tennagers idrætsdeltagelse i moderne hverdagsliv. *Scandinavian Sport Studies Forum*, 3, 71-95.
- Rafoss, K., & Breivik, G. (2012). *Idrett og anlegg i endring: Oppslutning om idrettsaktiviteter og bruk av idrettsanlegg i den norske befolkningen*. Oslo: Akilles.
- Samdal, O., Leversen, I., Torsheim, T., Manger, M. S., Brunborg, G. S., & Wold, B. (2009). *Helsevaner blant ungdom. En WHO undersøkelse i flere land* (HEMIL-rapport 3/2009). Universitet i Bergen.
- Seippel, Ø., Strandbu, Å., & Aaboen Sletten, M. (2010). *Ungdom og trening. Endringer over tid*. Oslo: NOVA.
- Sisjord, M.-K. (2009). Fast-girls, babes and the invisible girls. Gender relations in snowboarding. *Sport in Society: Cultures, Commerce, Media, Politics*, 12(10), 1299-1316.
- Sisjord, M. K. (2011). Nye ungdomsidretter : bidrag til mangfold og endring av idrettsfeltet. I D. V. Hanstad, G. Breivik, H. B. Skaset & M. K. Sisjord (Red.), *Norsk idrett. Indre spenning og ytre press* (s. 87 - 105). Oslo: Akilles, 2011.
- Strandbu, Å., & Bakken, A. (2007). *Aktiv Oslo-ungdom : En studie av idrett, minoritetsbakgrunn og kjønn* (NOVA-rapport 2/07). Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Vadheim, I. (2013). *Ung i Vestfold 2013*. (TF-Rapport).
- Walseth, K. (2011). Minoritetsjenter i idretten - status og utfordringer. I D. V. Hanstad (Red.), *Norsk idrett: Indre spenning og ytre press* (s. 355-369). Oslo: Akilles.

3 Sámi kulturskuvla

Dag Broch, adjunkta (1996) Høgskolen Hedemárkkus, musihkka ossodagas, oahpaheddjiid oahpus, Hamaris ja Oslo allaskuvla, ossodagas estehtalaš fágain, drámá ja teáhtergulahallan. Rektor Deanu kulturskuvllas maŋŋil 2000.

Čoahkkáigeassu

Norgga kulturskuvllat leat badjel 400 suohkanlaš kulturskuvlla iešgudetge mahtodagas ja kvalitehtas. Kulturskuvllat leat báikkálašdemokratiija ekonomalaš vuoruhemiid dávvirat. Ollu kulturskuvllat vásihit dájvja unniduvvon juolludeami go suohkanat mearridit bušeahtaid. Ealli kulturskuvllat leat dárbbášlaččat vai mánát ja nuorat besset ovddidit kreativitehtaset ja dáiddalašvuodaset. Kulturskuvllat addet mánáide ja nuoraide iešdovddu, hábmejit bures birgejeddiid, dat nannejit dearvvašvuoda ja ássanhálu. Sámi guovlluin kulturskuvllat áimmahuššet ahte sámi mánát ja nuorat besset ovdánit kreatiivvalaččat ja dáiddalaččat. Kulturskuvla galgá leat buohkaid várás.

3.1 Álggahus

Kulturskuvla lea skuvlašládja maid láhka geatnegahtta suohkaniid fállat. Skuvla beste ohppiid eanas vuoddoskuvllas, muhto muhtun suohkaniin lea maiddáid fállaldat mánáidgárdemánáide ja rávisolbmuide. Kulturskuvlafáallaldat ruhtaduvvo muhtun muddui geavaheaddjemávssu bokte.

Dán artihkkalis geahččat makkár kulturskuvlafáallaldagat leat sámi mánáide ja nuoraide. Movt leat sámi mánáid ja nuoraid vejolašvuodát álgit oahppin suohkaniid kulturskuvllaide ja nu beassat nannet ja ovddidit kreatiivvalaš ja dáiddalaš máhtuideaset. Guorahalan maiddáid leat go kulturskuvlafáallaldagat main lea sámi kultuvra sisdoallun.

Suohkaniid maid guorahallat leat ráddjen hálddašanguvlui: Finnemárkkus suohkanat Guovdageaidnu/Kautokeino, Kárášjohka/Karasjok, Deatnu/Tana, Unjárga/Nesseby ja Porsáŋggu/Porsanger, Romssas suohkanat Gáivuotna/Kåfjord ja Loabák/Lavangen, Nordlánddas Divttasvuona suohkan, Davvi- Trøndelágas suohkanat Snoasa/Snåsa ja Raavrhvijkke.

3.2 Láhka čatnaseapmi

Oahpahusláhka, § 13-6. Musihkka- ja kulturskuvlafáallaldat, dadjá ahte: «Buot suohkaniin galgá juogo alddis dahje ovttas eará suohkaniiguin leat musihkka- ja kulturskuvlafáallaldat mánáide ja nuoraide, organiserejuvnon lahkalaga skuvllain ja muđui kultureallimiin».

Oahpahusdepartemeantta ávžžuhusat ledje, dalle go láchkaparagráfa bodii 1997, ahte suohkanat ieža galge mearridit musihkka- ja kulturskuvla fáallaldaga mahtodaga ja sisdoalu. Fáallaldat galgá fátmastit sihke musihkka-oahpahusa ja oahpahusa eará kulturovdanbuktimiin. Juohke musihkka- ja kulturskuvllas galggaše gávdnot unnimusat 3 iešgudetlágán fáallaldaga

musihkkasuorggis ja 3 iešgudetlágán fálaldaga eará kultuvrralaš olggosbuktimiin. Ledje stuora variašuvnnat das movt suohkanat ledje organiseren kulturskuvllaideaset. Jagi 2005 ovdanbuvttii ráđdehus Soria Moria-julggaštusas Kulturlohpádus I. Das lei višuvdna kulturskuvllaide ahte buot mánáide galggai fállot sadii kulturskuvllas govttolaš haddái.

Dán čuovvuledje jagi 2009 Kulturlohpádus II 4. čuoggás: «Galgá čadahuvvot kulturskuvlalokten vai buot mánát geat háliidit ožžot kulturskuvlafálaldaga mas lea buorre dássi ja govttolaš haddái»

3.2.1 Kulturskuvlla rámmaplána

Dál leat bargame kulturskuvllaid Rámmaplánain «Mangfold og fordykning» (bargguin álge 2014, oppalašoassi lea mearriduvvon, fágaplánaoassi lei gulaskuddamis ođđajagimánus–cuoŋománnui 2016). Rámmaplána galgá doaimmat stivrenreaidun kulturskuvllaid ovddideapmái, ja kvalitehtasihkkarastit oahpahusa nu ahte dat šaddá ovttasullasaš miehtá Norgga.

Rámmaplánas lea Kulturskuvlla ulbmil: «Kulturskuvla galgá fállat alla dási fágalaš ja pedagogalaš oahpahusa mánáide ja nuoraide geat háliidit dan. Ulbmil oahpahas lea oahppat, vásihit, hábmet ja gaskkustit kultuvrralaš ja dáiddalaš ovdanbuktimiid.»

Viidásit lea kulturskuvlla mihttu: «Kulturskuvla galgá buot ohppiide addit vejolašvuoda ovddidit oahpu ja máhtolašvuoda dáiddafágas, addit buot ohppiide vejolašvuoda fuomášit ja gaskkustit iežaset dáidda- ja kulturovdanbuktimiid, nannet ohppiid estehtalaš, sosiála ja kultuvrralaš gelbbolašvuoda, nannet ohppiid máhtu suokkardallat kritihkalaččat ja välljet iešheanaláččat, addit čiekŋudanvejolašvuodaid mat sáhttet leat vuodđun joatkkaskuvlla ja alit oahpu dáidda- ja kulturfágaide, ja kulturskuvla galgá ovttas skuvladoaimmahagain addit ollislaš dáidda- ja kulturfágalaš fálaldaga buot mánáide ja nuoraide, ja dat galgá báikkálaš resursaguovddážin leat mielde nannet kultuvrralaš gelbbolašvuoda ja leavvama, ja ovttas kultureallimiin fállat dáidda- ja kulturfágalaš doarjaga oahpahussii ja gaskkusteami olles báikkálašservodahkii.»

Suohkana ovddasvástádus skuvlaeaggádin lea ahte kulturskuvlla fálaldagat čuvvot našunála čujuhusaid mat leat rámmaplánas. Kulturskuvla galgá leat mielde suohkana plánadokumeantain ja sáhtta leat oassin suohkana strategiijabarggus sihke oahpahusa, kultuvrra ja dearvvašvuoda bealis.

3.3 Sámi kulturskuvlalogut muitalit

GSI (vuodđoskuvllaid diehtujuohkinvuogádat) lohkomateriálas sáhtta oaidnit makkár vejolašvuodas sámi mánáin ja nuorain leat ovddidit kreativitehtavuoda ja dáiddalaš beliid suohkaniid kulturskuvllain.

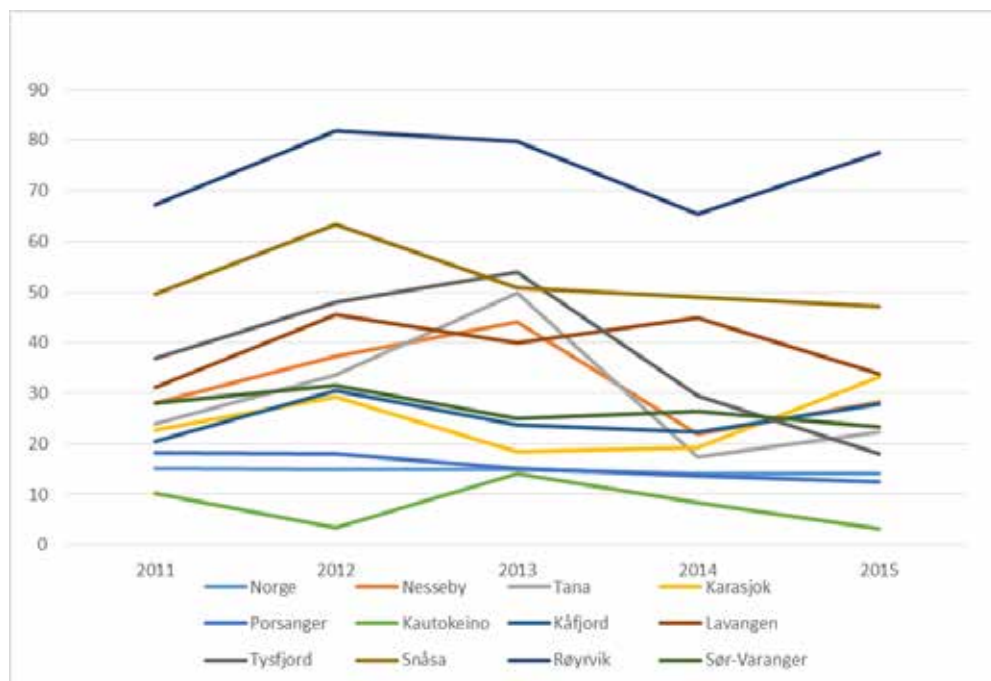
Našunála mihttu lea ahte 30% vuodđoskuvlaohppiin galget kulturskuvllaide (Stuoradiggedieđhus nr.40 (1992-93) «...vi smaa en alen lange»))

Tabealla 3.1 Kulturskuvllaid ohppiidlohku

Figuvra čájeha kulturskuvlaohppiidlogu/vuoddoskuvlaohppiidlogu

	2011/2012	2012/2013	2013/2014	2014/2015	2015/2016
Guovdageaidnu	34/338	12/356	50/356	30/359	12/369
Kárášjohka	83/366	101/345	61/332	63/327	104/314
Deatnu	86/359	118/350	164/329	56/322	66/296
Unjárga	21/75	25/67	30/68	17/78	28/99
Porsáŋgu	84/460	81/447	67/443	56/412	50/400
Gáivuotna	49/239	72/236	55/231	49/219	58/208
Loabát	37/119	55/121	48/120	53/118	50/148
Divttasvuotna	75/203	97/202	109/202	62/211	39/217
Snoasa	124/250	147/232	112/220	103/210	100/212
Raavrhvijnke	37/55	45/55	47/59	38/58	45/58
Mátta-Várjjat	347/1238	380/1206	290/1164	314/1184	275/1179
Norga	93012/ 614413	91519/ 614894	92092/ 615327	87264/ 618996	87836/ 623755

Figuvra 3.1 Kulturskuvllaid ohppiidlohku proseanttaid mielde vuoddoskuvlaohppiid logu ektui

Tabealla 3.2 Kulturskuvlla ohppiidlohku proseanttaid mielde dan ektui galle vuoddoskuvlaoahppi leat hálddašanguovllus

2011	2012	2013	2014	2015
30,84	35,3	39	29,2	30,4

Figuvra 3.1 ja tabealla 3.2 čájehit ahte hálddašanguovllu suohkaniin lea viiddis kulturskuvlafálaldat. Raavrhvijkkes leat liige buoremus logut (go lea ollu joavkooahpahuš, ea.ea. skuvlakoara) ja Guovdageainnus heajumus logut. Oaidnit mángga kulturskuvllas nana ovdáneami jagi 2013 ja njiedjama 2014. Dasa lea sivvan go luohpi oahppoministtar, Kristin Halvorsen, almmuhii kulturskuvladiimmu – ovttá nuvttá kulturskuvladiimmu vahkkus buot ohppiide smávvaskuvladásis vuoddoskuvllas 2013 čavčča rájes. Jagi maŋŋil odđa Solberg - rádddehus heaittihii nuvttá diimmu.

Tabealla 3.3 Hálldahusresurssa virgeproseanta

	2011/2012	2012/2013	2013/2014	2014/2015	2015/2016
Guovdageaidnu	0	0	80	45	25
Karášjohka	115	50	90	40	20
Deatnu	70	100	70	85	85
Unjárga	14	14	14	14	14
Porsáŋgu	50	50	50	50	50
Gáivuotna	33	33	33	43	43
Loabát	25	27	25	25	25
Divttasvuotna	25	25	35	35	35
Snoasa	35	34	40	40	40
Raavrhvijkke	25	25	25	20	10
Mátta-Várjjat	20	70	60	70	82

Tabealla čájeha eanas suohkaniin unnán hálldahusresurssaid. Eanas kulturskuvlarektoriin lea dát virgi lassin eará suohkan virgái. Dat mielddisbuktá ahte rektoriin lea unnán áigi ođasmahtti proseavttaide ja ovddidit skuvlla. Hálldahuslaš resurssaid lasiheapmi suohkaniin sáhtášii buoridit dán dili.

Tabealla 3.4 Oahpahasressaid virgeproseanta

	2011/2012	2012/2013	2013/2014	2014/2015	2015/2016
Guovdageaidnu	80	50	80	20	30
Kárášjohka	266	194	90	220	500
Deatnu	150	228	230	190	154
Unjárga	45	45	30	30	60
Porsáŋgu	270	250	250	230	220
Gáivuotna	208	200	167	167	210
Loabát	98	97	90	161	164
Divttasvuotna	186	205	149	149	85
Snoasa	165	168	161	152	158
Raavrhvijnke	72	80	80	70	75
Mátta-Várjjat	840	630	750	780	636

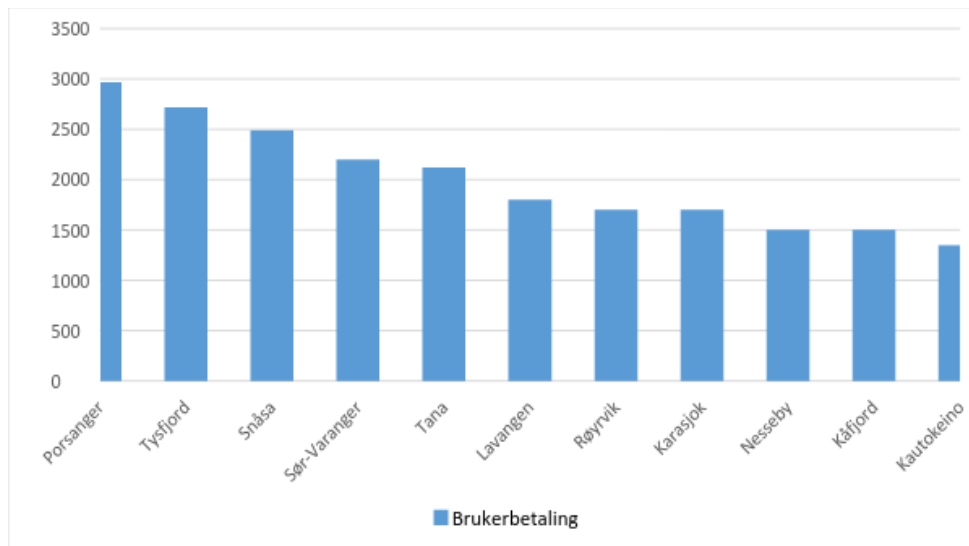
Tabealla 3.5 Jahkediimmut

	2011/2012	2012/2013	2013/2014	2014/2015	2015/2016
Guovdageaidnu	348	332	191	191	191
Kárášjohka	1468	1468	963	1250	2444
Deatnu	2686	1079	1116	642	783
Unjárga	220	275	250	250	444
Porsáŋgu	2014	1677	1330	1331	1645
Gáivuotna	1292	4226	3296	1556	1556
Loabát	950	1521	1105	970	1101
Divttasvuotna	1130	3654	1064	1011	630
Snása	1214	1263	1385	1134	1184
Raavrhvijnke	615	540	540	540	556
Mátta-Várjjat	4998	15637	4675	5651	2807

Tabealla 3.4 ja 3.5 čájehit oalle stuora variašuvnna jagis jahkái guhtege suohkanis. Dat sáhtttá danne go eai leat nu čielga rájít kulturskuvlla ja vuoddoskuvlla ressursaid gaskkas, lea rievddadeaddji doaimmaheapmi ja vuohki mo lohket oahpahasdiimmuid ja go vejolašvuohta oažžut oahpaheddjiid rievddada. GSI loguin vuhtto unnán kvalitehtasihkkarastin dáhtain maid leat čohkken suohkaniin. Muhtun variašuvnnat badjelis sáhttet danne šaddan boastudeaddileami dihte registredettiin.

Smávva suohkaniin lea dávjá váttisvuohta virgádit gelbbolaš oahpaheddjiid, go dávjá lea sáhka unna virgážiin. Ávžžuhuvvo ahte ásahit suohkangaskasaš kulturskuvlaoahpaheaddjevirggiid vai háhket gelbbolaš oahpaheaddjebargiid buorin min mánáid dáiddalaš ovdáneapmái.

Figuvra 3.2 Alimus geavaheaddjemáksu ru. skuvlajagis (eanas skuvllain lea hálbbiduvvon haddi oappá-/vieljažagaide ja jus oassálastá mángga kurssas)

Figuvra 3.2 čájeha ahte máksá beali eanet leat kulturskuvlaoahppi Porsáנגgus go Unjárggas, Gáivuonas ja Guovdageainnus. Kulturloktema/Kulturloftet 1 ja 2 višuvdna lea «Kulturskuvla buohkaide». Sáhtta go dadjat «Kulturskuvla buohkaide» go kulturskuvllas máksá ruđaid oassálastit? Galggašii go fáldat nuvtta?

3.4 Sámi kulturskuvla

Leat kárten man máde sámi mánat oassálastet kulturskuvllain ja dál galgat geahččat fálet go kulturskuvllat kurssaid sámi kultuvrra siskkobealde ja geavahit go sámegeiela. Hálddašanguovllu kulturskuvllain galggašii leat erenoamáš ovddasvástádus bidjat sáme kultuvrra diibmoplánii, ja láchit dili nu ahte muhtun kurssain lea sámegeiella oahpahusgiellan.

Tabealla 3.6 Fálaldagat sámi kultuvrra siskkobealde ja sáme giela geavaheapmi kulturskuvllain

Guovdageaidnu	Buot kurssat leat sámi kultuvrra siskkobealde go sápmelaččat leat majoritehtaálbmogin dáppe. Eanas kurssain lea sáme giella oahpahušgiellan. Jus gitáraoahpaheaddji ii máhte sáme giela, de lea repertoára sáme giellii.
Karášjohka	Ii leat oktage kursa sámi kultuvrra siskkobealde, muhto sárgun- ja njuhttenkurssas lea oahpahušgiella sáme giella.
Deatnu	Dáppe lea leamaš sáme giela teáhterjoavku olles dán áigodaga. Duodji mas lea leamaš sáme giella oahpahušgiellan, earret 2015/2016, muhto duodji lea fas diibmoplánas 2016 rájes. Juoiganfálaldat 2014 rádjái.
Unjárga	Geavahit sámi lávlagiid ja luđiid oahpahušas ja jorgalit áinnas lávlagiid sáme giellii.
Porsángu	Ii leat makkárga fálaldat sámi kultuvrra siskkobealde.
Gáivuotna	Musihkkamánaidgárdi mas sáme giella lea álo geavahušas sáme gielat lávlagiid, riimmaid ja hoahkamiid bokte jna. Biddjon plánaide ahte sáme giella ja kultuvra galget oassin kulturskuvlaoahpus.
Loabát	Fállá kurssaid jus lea ohcaleapmi. Sámi lávlun ja juoigan lei muhtun jagiid áigi, muhto beroštupmi dasa unnui ila sakka. Musihkkakorpsa čuojaha sáme álbmot beaivvi.
Divttasvuotna	Lea fálaldat garraduojis.
Raavrhvijnke	Ii leat makkárga fálaldat sámi kultuvrra siskkobealde.
Snása	Sámi biebmui lea leamaš temán. Sii almmuhit maid ahte sámiinspirerejuvnon musihkka galgá lunddolaš oassin oahpahušrepertoáras ja ahte sis leat guokte oahpaheaddji geain lea juoiganoahppu.
Mátta-Várjjat	Lea leamaš stuora juoiganprošeakta mañemus jagiid. Eanet dan birra vuollelis. 2016 rájes lea ásaheavvon fásta virgi kulturskuvlla sámi kulturfágii mii galgá joatkit suohkana juoiganfálaldaga.

3.5 Niehkostipeanda

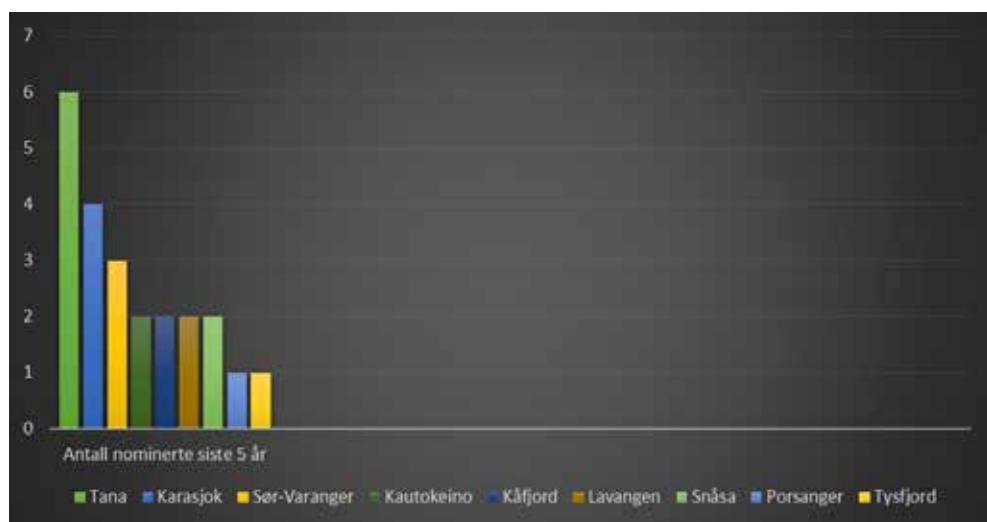
Kulturskuvllat buvttadit boahteáiggi dáiddáriid. Norgga kulturskuvlaráddi lea searválaga Norsk Tippingain ásaheavvon Niehkostipeanda. 1 000 000 ruvno juhkkjuvvo jahkásaččat 100 čeahpes nuorra olbmui. Juohke kulturskuvlasektorii Norggas lea ávžžuhus jahkásaččat evttohit suohkanis nuorra dáiddára niehkostipendii.

Tabealla 3.7 Lohku gallis leat evttohuuvon Niehkostipendii

Tabealla čájeha gallis leat evttohuuvon maŋemus 5 jagis, ja galle niehkostipeandavuoiti (n) leat.

	2012	2013	2014	2015	2016
Guovdageaidnu	1	1			
Karášjohka	1	1 (n)	1 (n)		1
Deatnu	1	1 (n)	1	1 (n)	2 (1n)
Unjárga					
Porsáŋgu			1		
Gáivuotna	2				
Loabát	1	1			
Divttasvuotna			1		
Snása	1		1 (n)		
Raavrhvijkke					
Mátta-Várjjat		2 (1n)	1		

Figuvra 3.3 Gallis evttohuuvon Niehkostipendii

Dás oaidnit ahte Deanus leat eanemus evttohasat, 6 evttohasain, Raavrhvijkkes ja Unjárggas iiges leat leamaš oktage evttohas. Kulturskuvlasektora ovddasvástádus dat lea nammadit nuorra dáiddačehpiid niehkostipendii. Oaidnit čielga oktavuoda das ahte dan 3 kulturskuvllas mas leat eanemus hálddahuressurssat, dain leat maid eanemus evttohasat. Guovtti kulturskuvllas mas leat unnimus hálddahuressurssat ii leat oktage evttohas leamaš maŋemus 5 jagis. Juohke suohkanis lea nuorra dáiddár gii lea čeahpimus suohkanis, suorggistis. Dát nuorra ánsšáša evttohuuvvot. Buot suohkaniin Norggas galggašii siskkilduvvot mánáid ja nuoraid doaimbaplánaide ahte unnimusat okta galgá jahkásaččat evttohuuvvot niehkostipendii.

3.6 Golbma välljejuvvon kulturskuvlla

Mii geahččat lagabui golbma välljejuvvon kulturskuvlla. Deanu, Gáivuona ja Máttá-Várjjaga. Deanu ja Gáivuona go dát leat nammaduvvon Jagi kulturskuvlasuohkanin, nubbi 2012 ja nubbi 1998. Máttá-Várjjat danne go sis lea leamaš lihkostuvvan 5-jagi prošeakta sámi kultuvrra siskkoale.

3.6.1 Deanu kulturskuvla

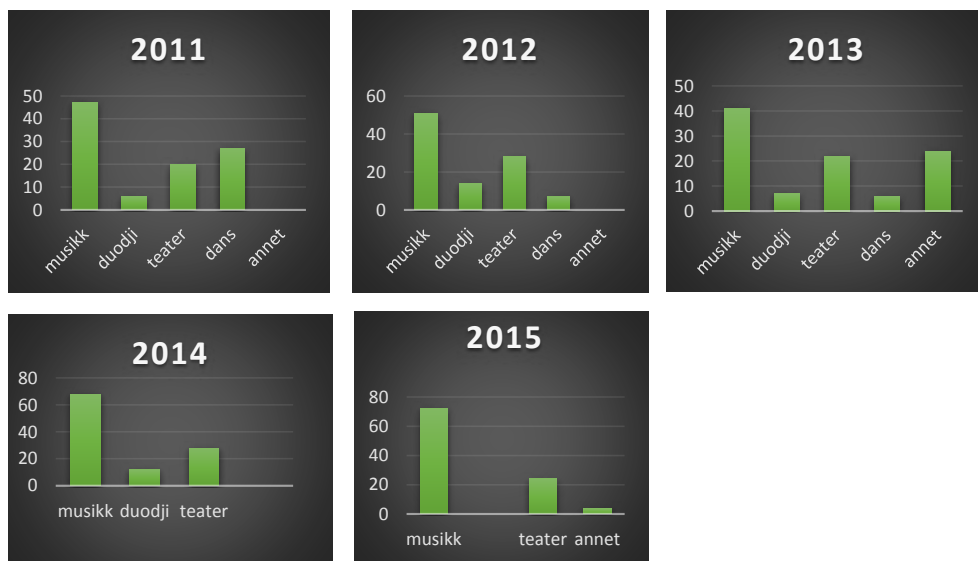
Deanu kulturskuvlla atnet ovdagovván sámi kulturskuvllaid gaskkas, ja medias rámiduvvo ain duos dás. 2012 vuittii Deanu suohkan jagi kulturskuvlasuohkan bálkkašumi Norggas. Vuolemusas dán kapihttalis lea oaidnimis mii čuoččui bálkkašumi vuodušteami dokumeanttas.

Tabella 3.3 čájeha ahte Deanus leat leamaš stádis ja nana hálddahuressurssat. Dat lea danne go rektorvirgi lea 100 %. Rievddadeapmi tabeallas gaskal 70 ja 100 % lea danne go lea rievddadan man ollu rektor ieš lea välljen oahpahit guhtege jagi.

Tabellat 3.4 ja 3.5 čájehit ahte golbma mañemus jagi njidje oahpahuressurssat ja nu maiddái jahkediimmut. Sivvan dasa leat politihkalaš vuoruheamit áigodagas go suohkan fertii čavget bušeahta dearvvašvuodasektora vuordemeahtun badjelgeavaheami dihte.

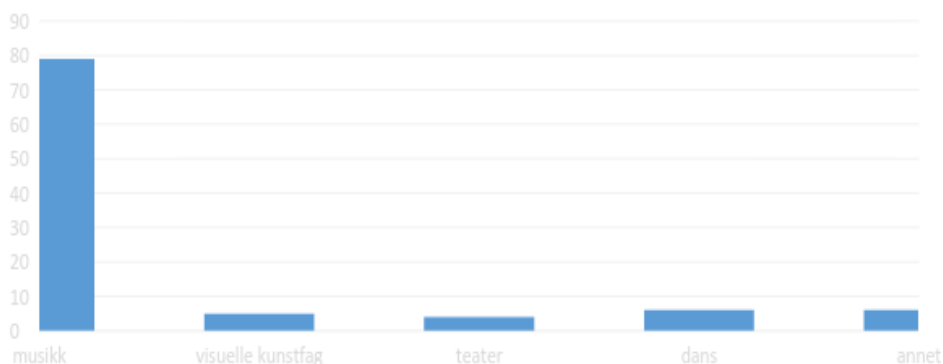
Deanu kulturskuvla diediha ahte sidjiide lea álo leamaš dehálaš leat oidnosis medias, nu ahte politihkkárat dihtet ahte kulturskuvla buvttada positiiva mediasága suohkanis. Deanu kulturskuvlii lea maid dehálaš doallat ovdanbuktima suohkanstivrra bušeahttačoahkkimis juovlamánu ja bovdet báikkálašpolitihkkáriid buot sin čájálmasaide.

Figvra 3.4 Deanu kulturskuvlla fágajuohku proseanttaid mielde (jahkediibmolohku)

Figuvra 3.4 čájeha ahte musihkka lea stuorimus fáladat Deanu kulturskuvllas nugo eanas kulturskuvllain Norggas. Olggos guvlui orru nu ahte Deanu kulturskuvllas lea eanemus teáhter, muhto diagrámmat čájehit ahte teáhterfága lea 20-30% diibmologus. Čilgehussan dasa lea ahte vaikko skuvllas leat mánga teáhterjoavkku de sii hárvve ráhkadit oktanaga teáhterčájálmasaid, muhto čohkkejit teáhteroahpahusa čájálmasáiggi lahkossii. Čilgehussan lea maiddáa ahte teáhter lea joavkofáladat ja nu maiddáa ii leat nu gáibideaddji oahpaheaddjeresurssaid dáfus go musihkkaohpahus mii dávjá lea ovttas-oktii oahpahus. Almmatge eai leat galle kulturskuvlla Norggas main lea 20-30% teáhter oassin kulturskuvllas. Vuolleis oaidnit buot Norgga kulturskuvllaid fágajuogus ahte musihkka lea čielgasit stuorimus fága dán skuvlašlájjas man namma leige 1998 rádjái musihkkaskuvla.

Figuvra 3.5 Fágajuohku proseanttaid mielde Norggas 2015 (jahkediibmolohku)

3.6.1.1 Deanu gieldda nammadeapmi jagi kulturskuvlasuohkanin Norggas

Deanu gieldda politihkkáriid gaskkas lea leamaš Deanu kulturskuvlla ásaheami rájes 1998, ovttaoavilvuolta rastá politihkalaščatnašumiid ahte kulturskuvlla eai galgga lihkahallat suohkana ruhtaseastimiid dihte.

Ásahettiin 1998 dahke dehálaš ášši, mii ii leat diehttelassan smávvasuohkaniin Norggas, namalassii ahte bidje rektora 100 % virgái. Vai galgá sáhttit ovddidit kulturskuvlla eanet go dušše leat oahpahusašahussan, de lea dárbu rektorii geas lea áigi bidjat buot návveaid skuvlii.

Suohkanpolitihkkárat leat maiddáa oaidnán ja ipmirdan ahte kulturskuvla háhká suohkanii ollu positiiva mediafuomášumi buot stuorit ja unnit čájálmasaid bokte mat buvttaduvvot. Deanu kulturskuvla áshuvvui áigodagas go medias lei hui negatiiva fokus Deanu suohkanii prostitušuvdnajohtolaga ja sámi oahppoplánariiddu dihte. Kulturskuvlla doaibma lea veahkkin jorgalahtán negatiiva mediafuomášumi positiiva fuomášupmin. Earret eará lei kulturskuvla aktiiva Skiippagurrafestivála ásaheamis, rockafestivála mii jorgalahtii mediafokusa Skiippagura gilis eret prostitušuvdna áššis.

Sámi oahppoplánariiddu daguhii maiddáa árgabeaivverasisma mánáid gaskii Deanus. Kulturskuvla ovttas vuoddoskuvllaiguin lágidii dasto jahkásaš deaivvadeami buot 6 vuoddoskuvlla gaskadási ohppiide. Dat lea deaivvadeapmi mas oahppit beroškeahhtá

geografiijas ja kultuvrras besse oahpásnuvvát guhtet guoibmáseaset čájálmasa ráhkadeami bokte. Odda ustivuodat mánáid gaskkas hávkadišgohte balu apmasiin.

Deanu Kulturskuvllas lea leamaš ásaheami rájes dáhttu fállat mánggabealat fáladagaid. Álggu rájes lei teáhter odda fáladat mii ii lean leamaš Deanus ovdal. Teáhterfáladat lea dadistaga ovdánan lassáneaddji beroštumi mielde. Maŋemus jagiid leat leamaš 6 teáhterjoavkku. Deanu kulturskuvla lea njunnošis teáhteriin buot kulturskuvllaid gaskkas Norggas. Jagi 2009 ja 2010 lei skuvla jodus máilmmis ja ovddastii Norgga Davviriikkalaš mánáidteáhterfestiválas ja Máilmmi mánáidteáhterfestiválas. Goappaš festiválain čájehedje oddačállon sámi dramatihka.

Deanu suohkan gullá sámi hálddašanguvlui. Dat geatnegahtá kulturskuvlii ovddasvástádusa loktet ovdan sámegeala ja kultuvrra ja ahte dát galget leat lunddolaš oassin sin doaimmas. Danne lea bealli kulturskuvlla kurssain sámi kultuvrii čatnasan ja sámegeala lea oahpahusgiellan. Sámediggi veahkeha Deanu gieldda bures ruhtademiin ja sámi doaibmabijuid čadaheamiin, maiddá kulturskuvllas. Dán jagi lea suohkan, maŋŋil moadde jagi plánema ja politihkalaš digaštallamiid ožžon ruhtadeami prošehtii man namma lea Sámi mánáidteáhter/ Samisk barneteater, mainna Deanu suohkan sávvá ovddos guvlui doaimmahit gelbbolašvuodaguovddáza sámi mánáidteáhterii mii lea olles sámi vástte.

Eará ovdamearka politihkkáriid doaimmalašvuodas, Deanu gieldda kultuvrralaš vuoruhemiid dáfus, lea ahte Deanu gielda lei okta vuosttaš gielddain Finnmárkkus mii ásaheami musihkkaluokku buorin Deanu nuorra musihkkáriidda. Deanu musihkkaluokku/Tana musikkbinge geavahit ollu, sihke kulturskuvlaoahppit ja ovddes kulturskuvlaoahppit čuojahit fárrrolagaid, eanas rockašáŋŋera siskkoabealde.

Kulturskuvllas lea leamaš maiddá guovddáš rolla Deanu Dálvemárkaniid ovdánahttimis, mat álggahuvvo 2004:s festiválan dan oktavuodas go Eurohpá guhkimus beanavuodjingilvu manna meaddel Deanu šaldi guovddáza. Dalle lea suohkan erenoamáš dilis ja hui ealas. Muohtalávddis olgun leat mánggabealat guoimmuhusfáladagat, ea.ea. nana lávlu, juoigi ja dánsa ovdanbuktimat kulturskuvlaoahppiin. Okta gálvomearkkain márkaniin lea muohtabázzeperka mii ihtá jahkásaččat, mas lea beatnatráidu muohttagis ja holvu beana beaivvázis mat leat fásta báccit ollu earáid gaskkas. Dán muohtabarggu jodiha kulturskuvla, ja sis leat sihke kulturskuvlaoahppit ja vuodđoskuvlaoahppit barggus. Muhto Deanu kulturskuvllas lea teáhter stuorimus. Teáhterfága lea hui heivvolaš kulturskuvlii go dat siskkilda buot fágaid: drámá, musihka, dánsa ja hámi/ivnni ja duoji. Teáhteroahppit Deanus háhket govda gelbbolašvuoda ja iige unnimusat ollu iešdovdu. Juohke 6. jagi lea Deanu kulturskuvla válljen ráhkadit stuora oktasaščájálmasa mas buot oahppit leat mielde, oainnusin dahkat ahte buot fágat dán skuvllas leat oassin teáhteris. Jagi 2000 ráhkadedje vuosttaža mii maiddá lei vuosttaš guovttegielat dárogielat/sámegeiat čájálmás, “Ild for Live” maid lea čállán Erling Pedersen. 2006 ráhkadedje bihtá “En midsommernattsdrøm” maid lea čállán W. Shakespeare ja jagi 2012 iežaset buvttaduvvon “Dobbelis Samu/Bortenfor disen” mii maiddá lei loahpaheapmi Norgga kulturrádi ovddidanprošehtii “KOM i Fokus” mas skuvla lei mielde.

Njukčamánu 2011 lágidi Deanu gielda Finnmárkku kulturfestivála, mii lea erenoamáš festivála Norggas. Sátnejodiheadji Frank M. Ingilæ rabai dan almmolaččat ja dá lea oassi su sártnis, mii mángga dáfus čájeha makkár doarjja Deanu kulturskuvlii lea politihkalaš jodiheamis.

” (...)

Kulturskuvlafestiválas lea namma “BOAÐE” mii mearkkaša sámegeallii “Kom”. Finnmárkku kulturfestivála lea áibbas erenoamáš riikkadásis ja lea juoga maid eará fylkkat riikkas ožžot gáđaštit Finnmárkulaččain. Ii leat oktage eará fylka mii lágida kulturskuvlafestivála nugo mii dahkat.

”Mii leat veaháš dáiddárat buohkat”, fertet dušše gávdnat dan beali sadjagassii. Dan dihte leat kulturskuvllat hui dehálaččat go dat addet vejolašvuoda juste dasa. Dasa lassin movttiidahttet dat kreativitehtii mii lea hui dehálaš servodat ovdánahttimii buot surggiin.

(...)

Deanus leat mii hui čeavlát kulturskuvllain mii lea šaddan teáhter, musihkka ja dáidda áсахussan. Kulturskuvla oktan bargiiguin, ohppiiguin ja váhnemiiguin leat guovddáš ”ovddosduvdit” das maid mii gohčodit “buorre eallin Deanus”. Deanus lea mis sámi mánáidteáhter mii lea ovddastan Norgga olgoriikkas máŋga riikkaidgaskaš teáhterfestiválain.

(...)

Lean hui čeavlái dainna maid mii leat nákcen áсахit dáppe Deanus. Jáhkán ahte stuora oassi gieldda ássiin ja eaige unnimusat mátkkošteaddjit nai besset illudit das mii dáhpáhuvvá Deanus beivviid ja vahkkuid ovddos guvlu.

Dáinna vuodustemiin ovddida Norgga kulturráđi Finnmárkku ossodat Deanu gieldda evttohussan šaddat jagi kulturskuvlasuohkanin 2012. Norgga kulturskuvlaráđi stivra, Finnmárkku ossodat Arne Leikvoll bokte, jodiheaddji.

3.6.1.2 Sámi mánáidteáhter

Sámi mánáidteáhter lea Deanu kulturskuvllas prošeakta mii oázžu fásta jahkásaš juolludeami Sámedikkis. Prošeaktačilgehusas daddjo ahte «Sámi mánáidteáhter galgá, profešunealla teáhtera ja buori lávdedáidaga bokte, addit mánáide, nuoraide ja rávisolbmuide Sámis gullevašvuoda sámegillii ja sámi kultuvrii.» Sámi mánáidteáhtera mihttomeriin daddjo: “...sáhttit buvttadit mánáidteáhtera mas lea alla fágalaš ja dáiddalaš dássi, buot teáhtera fágasurggiin, mii ráhkaduvvo odđa sámi dramatihka vuodul (.....) sámi teáhter gelbbolašvuodaguovddáš mánáide Sámis.”

Prošeakta lea dehálaš dainna lágiin go addá sámegielat mánáide earalágán giellaarena. Ollu mánáin lea sámeskuvla áidna arena sámegillii, go bohtet guovttegielagat ruovttuin gos dárogiella dávjá lea “vuoitogiella”. Sámi mánáidteáhter lea sidjiide odđa ja dehálaš giellaarena. Oahpahus lea aivve sámegillii. Mánát besset sámegiela hupmat lávddis. Geahččit spežžot giedaid ja mánáin buorrána iešdovdu ja rámisvuodadovdu sámegillii. Sii mátkkoštit turneas Sámis, ja besset earet eará vásihit ollet Anárii. Doppe lea čáppa teáhterlávdi Sajusis – Sámediggevistis. Dohko bohtet busšiiguin sámegielat skuvlamánát geat áppet suomabeale davvin Ohcejogas, lulde Vuohčus ja oarjin Gáregasnjárggas. Eará báikkít gos Sámi mánáidteáhter lea turneamátkkis leamaš, leat: Karášjohka, Guovdageaidnu, Áltá, Oslo, Lingen (Duiska) ja Klaksvik (Fearasullot).

Govva 3.1 Deanu kulturskuvlla/Sámi mánáidteáhtera 2010 čájálmasas «Sunna Šiella» maid Inger Margrethe Olsen lea čállán. Gasku lea váldorollaneavttár Aina Helene Guttorm Einarsen, gii jagi 2015 oačču Niehkostipeandda.

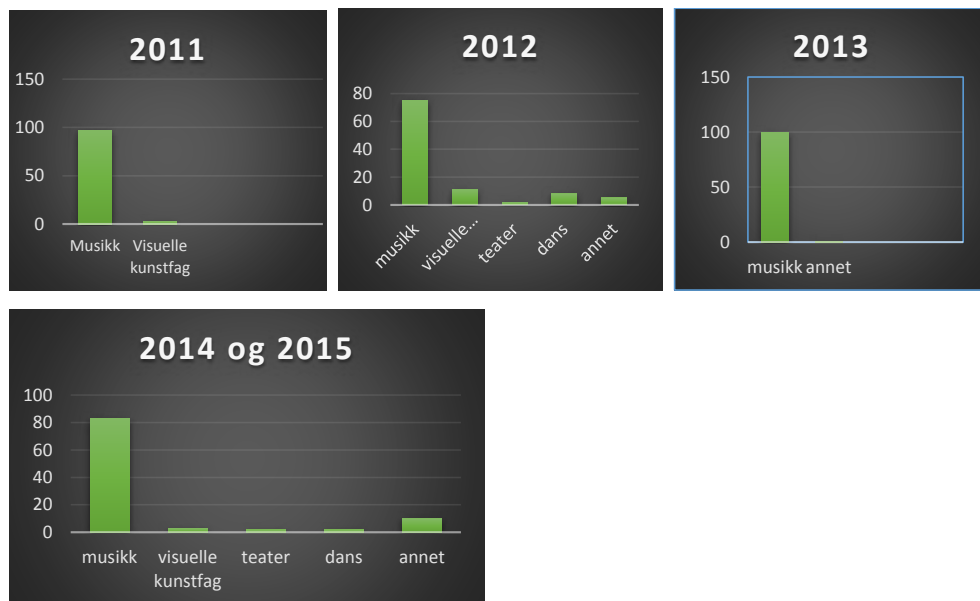
3.6.2 Gáivuona kulturskuvla

Gáivuona kulturskuvlla áсахuvvui 1979:s, álggus Gáivuona musihkkaskuvlan. Musihkkaskuvlii lassánedje dađistaga doaimmat, dáiddabádji álggii 1994:s ja govvenbádji 1997:s. Kulturskuvlla ulbmil lea gieldda ássiide addit fálddagaid main lea juogalágán oaivil. Gáivuonas barget erenoamážit láhčit arenaid olbmuide geat dárbbášit erenoamážit heivehuvvon oahpahusa. Kulturskuvla lea guovddáš kulturásahus ja resursaguovddáš gielddas, ja ovttaštáhtá buolvvaid, giliid ja iešgudetlágán kultuvrralaš vieruid. Kulturskuvla olaha maiddá gieldda mánáidgárdiid musihkkamánáidgárdin. Gáivuona nammadedje Jagi kulturskuvlagieldan 1998. Skuvllas lea musihkkasuorgi nannoseamos, ja lea vuolgahan ollu kulturbargiid ja dáiddáriid daid jagiid go lea leamaš doaimmas.

Tabaella 3.1 čájeha ahte vuoddoskuvlaohppiid ohppiidlohku lea leamaš dásset maņemus viđajagi áigodagas. Dasa lassin lea Gáivuonas fálddat mánáidgárdemánaide ja maiddá muhtin rávisolmmošohppiide.

Tabaellat 3.3 ja 3.4 čájehit ahte hálddahusresursa ja oahpahusresursa leat leamaš dásseđat maņemus viđajagis, seammás tabealla 3.5 čájeha ahte diedihuvvon diibmologugeavaheapmi rievddada hirkmadit. Dan čilgejit proševttain man namma lea dáiddavahkku, go kulturskuvllas lea intensiiva oahpahus visot Gáivuona vuoddoskuvllain.

Figvra 3.6 Gáivuona kulturskuvlla fágajuohku proseanttaid mielde (jahkediibmolohku)

Figvra 3.6 čalmmustahtta ahte Gáivuona kulturskuvla eanemusat bargá musihkain.

3.6.2.1 Dáiddavahkku

Gáivuona kulturskuvlla «dáiddavahkku» proseavttas lea leamaš ulbmilin: “hukset eanet kulturipmárdusa mánggabealat kulturovdanbuktimiid bokte”, mas doaibmi ovttasbargu ohppiid ja ámmátlaš dáiddáriid gaskkas lea guovddážis. Skuvla galgá olahit visot vuoddoskuvlaohppiid ja fátmastit maiddá mánáidgárdemánáid. Ovttasbargu Riddu Riduin lea leamaš mávssolaš. Vásáhusat proseavttas leat leamaš hui buorit. Okta proseavtta váldojurdagiin: «váldit Rittus, dahkat dan iežamet ládje – ja de máhcahit Riddui.»

Ovdamearkkat:

Jagi 2010 atne doaimmas “Boazodánsa”-bihtá, hui gelddolaš čájálmasa mas lea filbma, dánsun ja musihkka. Okta dánsejeddjiin, Simone Grøtte Pedersen, ja musihka komponista Herman Rundberg, doalaiga bargobáji ohppiide geat álge kulturskuvlii. Sii barge dánsumiin ja filbmamusihkain, maŋŋil go oahppit ledje geahččan oasáza “Boazodánsa”-proseavttas, ulbmiliin addit ohppiide bargomovtta.

Kulturskuvlla dáiddaoahpaheaddji, Eva Jørgensen, lágidii dáiddabájis njuhttenbargobáji man fáddán lei lihcadeapmi, oaiváduvvon bohccuid fámoláš lihkestagain, maid oahppit oidne “Boazodánsa”-oasážis. Oassi dán govain ledje čájáhussan Riddu Ridus jagi 2011. Ieš čájálmas vuosihuvvui sihke skuvla- ja veaigečájálmassan. Oallugiid mielas lei čájálmasa oavdu oaidnit, maiddá dan erenoamáš lávddi ja čuvgema dihte.

Jagi 2011 atne “Indigenous Street”-konseptta, maid Nina Erdahl jodihii Rittus. Suoidnemánu 22.b. dihte eai čájehan buvttadeami Rittus. Nina Erdahla bivde Dáiddavahkkui golggotmánus 2011. Dáiddavahkkus oáččui bihtá “Retro Street” nama. Lassin Nina Erdahla goarrun ja designa bargobádjái, de ledje maiddái bargobájit dánsumis, grafittis, pop-artas, musihkas ja collages. Olles gieldda nuoraidskuvlaoahppit besse válljet dáid doaimmaid gaskkas, ja sis lei dasto čájálmas muhtin eahketdoaluin. Dasa lassin lei mánáidskuvlaoahppiin ovttasbargu gieldda golmmain duodjeservviin. Maiddái dás barge “Retro”-fáttáin ja bohtosiid gal čájehedje. Mánáidgárdemánát besse maiddái vázzit dan stuora Catwalkas, maid lágidedje vahku loahpaheamis. Sis ledje adnon biktasat ja ledje hui čeavlát go besse oassálastit stuoert ohppiiguin fárolaga! Joavku main leat erenoamáš dárbbut, “Gledesprederne/Illudahttit” ráhkadedje retro-biktasiid bargobáikkisteaset ja ledje sii nai fárus Catwalkas. Hávski!

Danin go Gáivuona kulturskuvlii lea váttis háhkat dánsunoahpaheddjiid, de bálkáhedje ovddeš oahppi, gii lea oahpu gazzan Bordaris Oslos, mátkkoštit visot skuvllain Dáiddavahkku. Son olahii ohppiid 1. gitta 7. luohká rádjái nuoraidmáallet dánsunlágidemiin ja bovtii stuora beroštumi sihke ohppiin, oahpaheddjiin ja váhnemiin.

«Saddji» čájehuvvui Rittus 2012 geasi. Dáiddárat Asbjørn Forsøget ja Ann Christin Nordberg lágideigga čájálmasa/bargobáji Gáivuona skuvllaid 70 gaskadási ohppiide. Skuvllat ledje ovdagihitii bargan veaháš Áillohačča, Nils A. Valkeapææ, čállošii, mii lei čájálmasa vuoddun. Divtta ja heivehuvvon musihka ovttastahttin doaimmai bures. Mánáidgárdiide čájehedje maiddái heivehuvvon «Saddji»-bihtá muhtin vahkkuid maŋjel.

Jagi 2015 čalmmustahtte dáiddavahkkus «kvenaid giela ja kultuvrra» - dát lei ovttasbargu earret eará Kvensk kultursenteriin.

Gáivuona kulturskuvla bargá álohii dan ala ahte “Dáiddavahkkuin” oidnojit mediain.

Govva 3.2 Ovddeš Kulturskuvlarektor Gáivuona kulturskuvllas, Liv Mæsel Rundberg. Lei rektorin 1990 rájes 2012 rádjái, dalle manai ealáhakkii. Dás lea govvejuvvon go vuostáiválddii Gonagasa silba ánsomedállja jagi 2011.

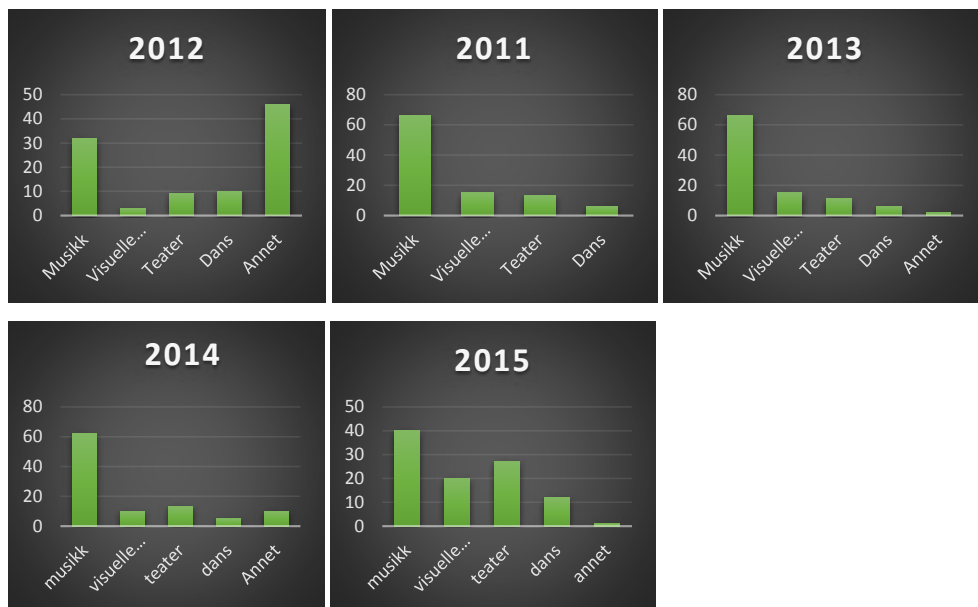

3.6.3 Máttá-Várjjaga kulturskuvla

Máttá-Várjjaga Kulturskuvlla álggahedje 1984:s. Máttá-Várjjaga kulturskuvla leage maiddái okta Finnmarkku oiddohiin. Gávpotgieldda, gos leat guhkes gaskat guovlluskuvllaide, muhto fáallet anjke kulturskuvlaoahpahusa buot vuoddoskuvllain, johtti oahpaheddjiid bokte. Máttá-Várjjaga kulturskuvla lea áidna, dán guorahallamis, gos dieđihit ahte sis leat guhkes vuordinlisttut.

Tabaallat 3.1, 3.4 ja 3.5 čájehit ahte Máttá-Várjjaga kulturskuvla vásihi seastindoaibmajuid jagi 2015.

Figvra 3.7 Máttá-Várjjaga kulturskuvlla fágajuohku proseanttaid mielde

3.6.3.1 Máttá-Várjjaga juoiganprošeakta

Prošeavtta álggahedje dáhtuin nannet sámi mánáid ja nuoraid bajáššaddanberrasa suohkanis. Bajimuš mihtun bidje «nannet sámi mánáid ja nuoraid identitehta». Prošeaktaáigodat lei 2011-2016 ja loahpahuvvui miessemánus 2016:s stuora ávvučájalmasain mas ledje 160 máná lávddis. Čájalmasas dajai sátnejodiheaddji, Rune Rafaelsen, ahte dákkár prošeavtta eai livčče máhttan oba jurddašitge Máttá-Várjjagis duššo logi jagi dás ovdal.

Prošeavtta doaimmaha kulturskuvla, lagas ovttasbargguin mánáidgárddiiguin, skuvllaiguin ja báikkálaš kulturbirrasiin. Oahppit vuoddoskuvllas, geain lea sáme-gielaoahpahus, ja sámi ossodat Sandnesa mánáidgárddis leat ožžon ovttá oasi prošeavttas. Eará oassi lea fáttmástan visot mánáidgárddes- ja vuoddoskuvlamánáid Máttá-Várjjagis. Dainna lágiin leat juohkán obbalaš dieđuid sámi gielas ja kultuvrras buohkaide. Buohkat ožžot dieđuid min oktasaš

kulturárbbis Finnmárkkus. Dán namuhit proševtta lihkostuvvaneaktun; ahte buohkaid fátmastit, seammás go sámi arena nannejuvvo.

Sámi váhnenfierpmádat Máttá-Várjjagis lea leamaš dehálaš ovttasbargoguoibmin. Dáruiduhttima geažil lea máhttosirdin buolvvaid gaskkas boatkanan. Dát proševtta lea leamaš okta bálggis máhceanproseassas.

Proševtta namahit iešlágánin daningo dat lea modealla mii fátmasta eanemusat dárogielat sápmelaččaid ja mii lea ovdánahtán vuogi mii áimmahuššá giela, kultuvrra ja arenahuksema sámi mánáid ja nuoraid gaskkas, ja heiveha skuvllaid ja mánáidgárddiid ja kulturskuvlla fáldaldagaid oktii, báikkálaš evttuid vuodul.

Mánát besse oahppat juoigama birra, geahčaladdat juoiganjienaset, ohppe mánja luodi ja oahpásmuvve muitalanárbevieruin mii lea juoigamii čadnon. Sámegieloahpahuš lei diedusge lunddolaččat guovddážiis. Mánáidgárddiid ja skuvllaid bargiide oahpahedje ovdagihtii sámi sániid, doahpagiid ja luđiid. Kursaoasseváldit geat ieža ledje sápmelaččat, dadje ahte proševtta lea veahkehan sin dohkkehit ja duostat ohcalit sámi bealiset, daningo sámegiella ja kultuvra beaggá buorrin bargosajiin.

Proševttajodiheaddjin lea leamaš kulturskuvlla Annemarie Kjeldsø. Fágalaš jodiheaddjin lea leamaš oahpaheaddji, juoigi ja artista Berit Alette Mienna ja Halvdan Nedrejord lea searvan musihkkaoahpaheaddjin, gii erenoamážit oahpahii ritmmaid, sihke njálmmálaš ritmmaid ja rumbbuid. Vuosttaš jagi čadahedje proševtta okte mánus olles skuvlajagi. Proševtta doaibmadási lea joatkkán 3-5 gearddi jagis, sullii vahkku ain hávális juohke gearddi. Ovtta proševttavahkkus lea proševtta olahan sullii badjelaš 250 máná.

Nasjonalt senter for kunst og kultur i opplæringa (KKS) lea dorjon proševtta ja juoiganproševtta lea buvttadan geavtlaš oahpahušdahkosa juoigamis, mii lea sin ruovttusiiddus. Dát oahpahušdagus lei ovtta gaska dat dagus maid eanemus ledje viežžan KKS:a ruovttusiiddus. Proševtta jotket bistevaš fáldaldahkan, dainna go leat ásahan fásta virggi kulturskuvllii sámi kulturfágas. Ovttasbargomodealla skuvllaid, mánáidgárddiid, báikkálaš kultureallima ja kulturskuvlla gaskkas galget ain ovdánahttit.

Govva 3.3 Juoiganproševtta mánát juiget Girkonjárdga skuvllas sámi álbmotbeaivi jagi 2013

3.7 Loahpaheapmi

Kulturskuvllat lea sihkkarastojuvvon heaittihan-balddonasas oahpahuslága § 13-6 bokte. Suohkanekonomiija ja báikkálašpolitihkkáriid juolludeamit mearridit kulturskuvllaid sturrodaga. Eanas kulturskuvllaide dán guorahallamis lea juolluduvvon ila unnán hálddahusresursa. Jus kulturskuvla galgá šaddat báikkálaš resursaguovddázin, de ferte dain leat jodiheapmi/ kulturskuvlarektor mas lea vejolašvuohta čadahit ovddidanbarggu. Čielga ávžžuhus lea ahte buot min kulturskuvllain norggabeale Sámis galggašii leat 75% kulturskuvlarektor. Báikkálašpolitihkkárat fertejit oaidnit man dehálaš nanu kulturskuvla lea ássanhállui, loaktimii ja dearvvašvuhtii, ja lea nu easttadeaddji gárrenmirko geavaheapmái ja iešsoardimii. Okta vuohki oažžut báikkálašpolitihkkáriid diđolažžan kulturskuvlla rollas báikkálašservodagas lea meannudit odđa rámmaplána politihkalaččat.

Smávva suohkaniin lea dávjá kulturskuvllain váttisvuohta virgádit fágaoahpaheddjiid danne go dárbbahit áinnas oasseáigevirggiid ja ii oktage fárre Olggut-Ávskár suohkaniid bargat 10 % balehttapedagogan. Ávžžuhus lea ásahtit suohkangaskasaš kulturskuvlaoahpaheaddjevirggiid vai lea álkit háhkat gelbbolaš oahpahanbargiid buorin mánáideamet dáiddalaš ovdáneapmái.

Sáhttago atnit čuorvvascealkaga «Kulturskuvla buohkaide» go máksá dasa searvat? Galggašii go fáladat leat nuvtá? Eahpideaddjit čuoččuhit skuvlii divvet de oahppit geain ii leat mokta dasa. Geahččalanortnegat nuvtá kulturskuvllain muhtin suohkaniin Norggas čájehit eará. Ávžžuhuvvo heaittihit geavaheadjemávssu kulturskuvllain, vai dat skuvlašlájda rahpasa buohkaide.

Kulturskuvllat oahpahit vuodđooahpahusa, muhto barget maiddá taleantaovdánahttimiin. Ferte leat vejolaš taleantaid nai áimmahuššat ja veahkehit sin ovdánit. Earret eará galggaše buot Norgga suohkaniid doaibmabidjoplánaide, mat gusket mánáide ja nuoraide, lasihit ahte unnimusat ovttá galget nomineret Niehkostipendii juohke jagi.

Suohkaniin hálddašanguovllus lea erenoamáš ovddasvástádus doalahit sámi kultuvrra diibmoplánas. Ávžžuhuvvo ahte Sámediggi várre hálddašanguovllu kulturskuvllaide ruđa, ja mas oassi lea movttiidahttinruhta.

Referánsat

Grunnskolen informasjonssystem Vuoddoskuvllaid diehtjouhkinvuogádat

<https://gsi.udir.no/tallene/>

«Kulturskoleloftet – Kulturskole for alle», Kulturskoleutvalget 2010

https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kd/vedlegg/rapporter/kulturskoleloftet_ok.pdf

St.meld. nr. 40 (1992-93) ...vi smaa en Alen lange; Om 6-åringer i skolen – konsekvenser for skoleløpet og retningslinjer for dets innhold

Rammeplan for kulturskolen Kulturskuvlla rámmaplána

http://www.kulturskoleradet.no/upload/bruker/dokumenter/Om_oss/Landsmotet/2014/08_Rammeplan_for_kulturskolen.pdf

«Rapport for 2010 og 2011. Gáivuona Kulturskuvla/ Kåfjord Kulturskole». Liv Mæsel Rundberg

Prošeaktačilgehus Sámi Mánáidteáhter

E-poasta kulturskuvlarektoris Halvard Lyshaugas, Gáivuonas Kåfjord

E-poasta prošeaktajodiheaddjis Annemarie Kjeldsøes, Máttá-Várjjagis

E-poastat Kárášjoga, Guovdageainnu, Loabága, Unjárgga, Porsánjgu ja Snoasa kulturskuvllain

«Kulturskole for alle?» Pilotundersøkelse om kulturskoletilbudet – Telemarksforskning

http://www.kulturskoleradet.no/upload/bruker/dokumenter/Dokumentarkiv/10_Forskning/2009_Kulturskole_for_alle_-_rapport_Telemarksforskning.pdf

www.kafjord.kommune.no

www.sor-varanger.kommune.no

https://no.wikipedia.org/wiki/Liv_Rundberg

www.kulturskoleradet.no

www.drommestipendet.no

www.royrvik.kommune.no

www.tysfjord.kommune.no

4 Festiválat main lea sámi sisdoallu

Bente Ovedie Skogvang, vuosttašamanueansa, Høgskolen i Hedmark

Čoahkkáigeassu

Dutkamat čájehit ahte festiválat leat oasálaččat identitehta hábmemis ja kultuvrra loktemis báikkálašservodagain. Dat lea erenoamáš oinnolaš sámi festiválain, ja orru nu ahte daid deaddu, váikkuhanvejolašvuohta ja olbmuid čohkken, addá vuorrováikkuhusaid maiddá kultuvrralašgietti olggobeallái. Sámi festiválat geavahit earret eará musihka ja juoigama reaidun olahit nuoraid geat galget doalvut viidáset kultuvrraset ja fievrridit earáide oaiviliid sin báikkálašservodagain. Festiválat mat váldet ovddasvástádusa sámi kultuvrra gaskkusteamis áigeuovdilis temáiguin ožžot ruhtadeami almmolašorgánain ja danne lea dehálaš ahte sin doaimmat leat oinnolaččat. Dán kapihttalis čielggaduvvot muhtun festiválat Norggas main lea sámi sisdoallu. Guovddázis lea mo festiválat deattuhit dahkat oinnolažžan ja gaskkustit sámi dáidaga, kultuvrra ja giela ja mo sii geahččalit leat kultuvrralaš deaivvadanbáikin ja kulturarenan mánáide ja nuoraide. Dás leat čilgen festiválaid mat ožžot doarjaga njuolga Sámedikki bušehtas. Dieđut leat vižžojuvvon almmolaš statistihkain, lean maiddá ságastallan lágideddjiiguin ja festivála oasálastiiguin geaiguin lean deaivvadan ja telefonna bokte ja e-poasta bokte gulahallan, ja maiddá lean guorahallan festiválaid neahttasiidduid. Oppalašgovva ii leat ollislaš go sihkkaris logut váilot mángga ášši ektui. Ii sáhte njuolgut buohtastahttit buot loguid mat dás leat, go iešguđetge festiválat lohket ovdamearka dihte guldaleddjiid/gehččiid ja galle guossi leat iešguđet ládje. Dat leage čujuhus dasa ahte dárbbasit eanet dutkamiid sámi festiválain ja álgoálbmotfestiválain sihke dáppe ruovttus ja riikkaidgaskasaččat.

4.1 Álggaheapmi

Festiváladoaba lea oalle odas Norggas Jæger & Mykletun (2009) mielde, geat leaba dutkan Finnmárkku festiválaid. Dutkamušas boahtá ovdan ahte lea eahpečielggas mii rehkenasto leat festivála dan definišuvnna bokte, ja ahte tearbma iige leat Finnmárkku fylkkasuohkana neahttasiidduin dahje fylkka kultuvrra ovdanbuktimis (Jæger & Mykletun, 2009, s. 329). Eanas festiválat leat sosiála lágideamit ja arenat mat ovddastit muhtun sosiála institušuvnna guhkás maŋos máttaráigái (Falassi, 1987; Gold and Gold, 2005; Hegnes, 2006). Vaikko mángga festivála šaddet eanet ahte eanet kommersiálat, de goitge eatnasat ain leat sajit gos hávskkohallet ja stohket ja gos ávvudit vieruid ja dábiid, árbevieruid, myhtaid ja oskku ja iige unnimusat friddjavuoda. «Festiválain olbmot barget áššiid maid dábálaččat eai bargga; sii luobahit árgabeaivvis, sii dahket duohtan ekstrema láhttema mii dábálaččat lea láchkaráddjejuvvon viidodaga dáfus, ja sii jorgalit jorgguguvlui árgabeaivvi sosiála eallima.» (Falassi, 1987: 3, mu jorgalus) Dutki dadjá maiddá ahte festiválain leat kvalitehtat mat sáhttet doaibmat oasálažžan

identitehta ráhkadeamis ja oddasis hábmemis, dan doarjuba Jæger ja Mykletun (2013, s. 213) geat čujuheaba dasa ahte festiválat váikkuhit sihke olbmuid ja báikkiid identitehtii, ja ahte buot proseassat mat relaterejuvvojit festiválaide váikkuhit min gullelašvuoda dárbbui.

Álgoálbmotfestiválaide riikkaidgaskasaš dutkamad earret eará Austrálias RMIT University «Globalism Research Centre» bokte (Phipps og Slater, 2010, s.89), dorjot dan ja dasa lassin namuhit ceavzima ja oadjebasvuoda Australia álgoálbmogiidda ja dadjet čuovvovaččat: «...álgoálbmotfestiválaide dohkkeheami ja oainnusmahttima bokte sáhtá ásahtit báikkiid gos jurddašit oddasit mo galggašii hábmet ceavzilis, oadjebas ja ollislaš ovdánan našunála kultuvrraid buot austrálialaččaide main vuodđun lea dohkkeheapmi kultuvrraid rastá, doahhtaleapmi, lonohallan ja kreativitehta.» Dán kapihttala bokte oainnusmahtán ahte dieid dutkiid gávdnosat heivejit sámi festiválaide sihke mii guoská daid leat guhkes áigásaš sosiála institušuvdnan, árbevieruid ja dábiid ávvudeapmin, ja ahte festiválain leat kvalitehtat ráhkadit ja oddasit hábmet identitehta. Seammás sáhtá maiddá geažuhit ahte dáláš sámi festiválat leat mielde ásaheame kulturipmárdusa ja oktavuodaid našuvnnaid, čearddalašvuodaid ja oskkuid rastá (Skogvang, 2016).

4.2 Kapihttala ulbmil ja oppalašgovva

4.2.1 Ulbmil

Dán kapihttalis geahččat muhtun festiválaide Norggas main lea sámi sisdoallu. Áiggun erenoamážit geahččat man dettolaččat festiválat oainnusmahttet ja gaskkustit sámi dáidaga, kultuvrra ja giela, ja mo festiválat leat mánáide ja nuoraide kultuvrralaš deaivvadanbáikin ja kulturarenan. Vuosttažettiin geahčadan festiválaide mat ožžot njuolggodoarjaga Sámedikki bušehtas, ja válddahallan oanehaččat juohke festivála.

2009 rájes lean dutkan identitehtaháhkama ja oktavuodaid lihkanaktivitehtaid bokte Riddu Riddu festiválas Gáivuonas Davvi-Romssas (Skogvang, 2013; 2015; 2016). Dán girjekapihttaliin lean gulahallan festiváلالágideddjiiguin telefovonna ja e-poastta bokte, lean geahččan festivála neahttsiiduid ja ságastallan festiváلالágideddjiiguin ja festiváloasseváldiiguin. Deattuhan ahte dát oppalašgeahččastat ii leat áibbas ollislaš go sihkkaris logut váilot mángga ášši dáfus. Buot loguid mat almmuhuvvojit, ii leat vejolaš njuolgut buohtastahttit, go iešgudetge festiválat lohket ovdamearka dihte gehččiid/guldaleddjiid ja gussiid logu iešgudet ládje.

4.2.2 Kapihttala oppalašgeahččastat

Álgnos ovdanbuvttán oppalašgeahččastaga iešgudetge festiválain Norggas main lea sámi sisdoallu. Dás almmuhan vuos viidodaga Sámedikki njuolggodoarjagiin 2015 ja 2016. Dasto čuovvolan oppalašgeahččastagain tabeallas 2, álggahan jagiiguin ja leat go festiválat lágiduvvon juohke jagi álgaheami rájes. Tabeallas 3 almmuhan festiválaide guosseloguid, ja festiválaide profiila čájehuvvo tabeallas 4. Tabeallas 5 lea oppalašgeahččastat das makkár fálaldagat leat mánáide ja nuoraide vuollel 18 jagi. Loahpas čálán oanehaččat iešgudetge festiválain ja daid sisdoaluin. Čálán maiddá oanehaččat ovttá festivála birra mii lea lágiduvvon ovdal (Skiippagurra festivála), ovttá festivála birra mas leat guhkes árbevierut ja mii ain lea (Verdde-festivála) ja aitto álggahuvvon festivála BeskanLuossaRock. Loahpas deattuhan dárbbu eanet dutkamii sámi festiválain Norggas, festiválain mat lágiduvvot olles Sámis ja eamiálbmotfestiválain oppalaččat.

4.3 Davvi-Norgga festiválat main lea sámi sisdoallu

Festiválat leat oassin identitehta hábmemis ja loktet kultuvrra mas lea čatnašupmi báikkálašservodagain. Dat lea erenoamáš čielggas sámi festiválain nugo ovdamearka dihte Guovdageainnu musihkkafestiválas, Riddu Riddu festiválas, Kárašjoga beassášfestiválas ja Márkomeanus. Dutkammat čájehit ahte diekkár festiválaid deaddu, čađahanfápmu ja oassálastin, addá vuorrováikkuhusaid maiddá dobbelii dan kultuvrralaš dáhpuhusa (Skogvang, 2013; 2016). Viken (2013) dadjá ahte festiválain dego Riddu Riddu lea sihke našunála ja riikkaidgaskasaš mearkkašupmi. Mii diehtit maiddá ahte musihkkasuorgi lea dehálaš ja váikkuehaddji nuoraide olles Norggas (Jæger & Mykletun, 2013; Tjora, 2013).

Sámi festiválat geavahit earret eará musihka ja juoigama gaskaoapmin olahit nuoraid Finnmárkkus, Romssas, Nordlánddas ja Trøndelágas, geat galget doalvut viidásit iežaset kultuvrra ja fievrridit earáide oaviliid sin báikkálašservodagain. Festiváladutkammat čájehit ahte báiki ja lokaliseren lea dehálaš (Tjora, 2013). Ovdamearkan čujuhuvvo Riddu Riddu mii lea lokalisererejuvnon Davvi álbmogiid guovddážiis, dutkit oavivildit festiválas vejolašvuoda šaddat gelbbolašvuodaguovddážiin álgoálbmotkultuvrra gaskkusteapmái rastá kontineantaid (Skogvang, 2013; 2016; Viken 2011; 2013). Festiválat mat váldet ovddasvástádusa sáme kultuvrra gaskkusteamis áigeguovdilis fáttáin, ožžot almmolašorgánain doarjaga nugo Sámedikkis, fylkkasuohkanis ja suohkaniin. Dan dáfus lea dárbbalaš oainnusmahttit masa ekonomalaš doarjagat geavahuvvojit.

4.3.1 Festiválabáikkid

Lágiduvvojit mánga festivála Norggas main lea sámi sisdoallu, muhto ii leat makkárge oppalašgeahčastat dain. Lean válljen festiválaid mat leat ožžon doarjaga njuolga Sámedikki bušehtas jagiid 2015 ja 2016 poasttas sámi festiválat.

Tabealla 4.1 Oppalašgovva festiválain main lea sámi sisdoallu, báiki, suohkan ja fylka ja áigemearri jagis

Festivála	Báiki	Suohkan	Fylka	Áigemearri
Kárašjoga beassášfestivála	Kárašjohka	Kárašjohka	Finnmárku	Beassážiid
Guovdageainnu musihkkafestivála	Guovdageaidnu	Guovdageaidnu	Finnmárku	Beassážiid
Áltá Sámi festivála	Áltá	Áltá	Finnmárku	Guovvamánnu
Riddu Riddu	Olmáivággi	Gáivuotna	Romsa	Suoidnemánnu
Sámi vahku Romssas	Romsa	Romsa	Romsa	Guovvamánnu
Márkomeannu	Gállogieddi	Evenášši	Nordlándá	Suoidnemánnu
Julevsáme vahku	Másske	Divttasvuotna	Nordlándá	Suoidnemánnu
Lullisámi kulturfestivála/ Raasten rastah	Plassje	Plassje	Lulli- Trøndelága	Čakčamánnu/ Golgotmánnu

Nugo tabealla 4.1 čájeha oppalašgeahčastagas de leat golbma festivála Finnmárkkus, guokte Romssas, okta Nordlánddas ja okta Lulli-Trøndelágas. Festiválat Kárášjogas ja Guovdageainnus lágiduvvojit beassážiid, festiválat Álttás ja Romssas lágiduvvojit Sámeálbmotbeaivvi, guovvamánu 6. beaivvi ávvudeami oktavuodas, Riddu Riddu, Márkomeannu ja Julevsáme vahkko lágiduvvojit suoidnemánu.

4.3.2 Álggahanjahki ja galle jagi lágidan

Álggahanjahki ja galle festivála leat lágiduvvon vuolgá das leago doaba festivála vai musihkka- ja/dahje kulturfestivála geavahuvvon lágidepmái. Kárášjoga ja Guovdageainnu beassášdoalut leat guokte boarráseamos lágideami main leat ovttaláganvuodát dáláš lágidemiiguin main lea vuolggá ollu ovdalis go festivála šattai doaban. Nu go namas daddjo lágiduvvojit dát beassážiid, mii lei áigodat go johttisápmelaččat bohte gillái fas, ja árbevierut ja dábit doalahuvvojedje ja jotkojuvvojedje go sogat ja ustibat deaivvadedje (Hætta, 2002). Girječálli čilge man dehálaččat beassášbasit ledje sápmelaččaide, go sogat ja ustibat čeahkkanedje, mánát gásttašuvvo, konfirmerejuvvo ja olbmot náitaljedje. Dat leat doalut mat maiddá dán áiggi čohkkejit sogaid ja ustibiid olles riikkas, ja Kárášjohka ja Guovdageaidnu leat báikkit gosa fárren olbmot ain bohtet ruoktot ávvudit beassážiid. Beassášfestivála Guovdageainnus lágiduvvui vuohččan jagi 1972, dalle Nils-Aslak Valkeapää (Áillohaš) doalai rahpankonseartta, ja musihkkafestivála oktan Sámi Melodi Grand Prix šattai oassin das jagi 1990.

Tabealla 4.2 Oppalašgovva festiválain main lea sámi sisdoallu, álggahanjahki ja galle jagi festivála lea lágiduvvon álggaheami rájes

Festivála	Álggahepmi	Galle jagi lea lágiduvvon álggaheami rájes
Kárášjoga beassášfestivála	1966*)	51 jagi? - <i>Kárášjogačuoigamat</i> , mas festivála lea vuolggahuvvon lágiduvvui 50. geardde 2016, IL Nordlys bokte.
Guovdageainnu musihkkafestivála	1972	45 jagi. Beassášfestivála lágiduvvui vuohččan 1972, ja Sámi Music Festival lei duohta 1990.
Riddu Riddu	1991	25 jagi.
Márkomeannu	1999	17 jagi. Lágiduvvon buot jagiid earret 2014.
Sámi vahkku Romssas	2004	13 jagi.
Lullisámi kulturfestivála Raasten rastah	2002	7 jagi. Vuosttaš jagiid juohke nuppi jagi vurrolagaid Ruotas ja Norggas. <i>Raasten rasteh</i> Plassjes juohke nuppi jagi 2010 rájes.
Julevsáme vahkko	2010	7 jagi. <i>HellmoCup</i> álggahuvvui 1972 ja DSJ álggahepmi lei festivála vuoddu.
Álttá Sámi festivála	2011	6 jagi.

*) Kárášjoga beassášfestivála dáfus ii leat vissis lea go álggahanjahki ja galle jagi lea lágiduvvon riekta.

Riddu Riddu festivála ii leat nu áigahaš, 2016 dat ávvudii 25 jagi ja lea álggahuvvon 1991. Dát festivála lea seamma ládje go earát šaddan čeahkkananbáikin sámi nuoraide geat bohtet

«ruoktot» suoidnemánu gaskkamuttus ja deivet sogaid ja ustibiid ja áсахit odda fierpmádagaid máilmmi álgoálbmogiiguin. Márkomeannu lágiduvvo maiddá guovvamánu 6. beavvi oktavuodas, muhto geassedoaluin lea eanet deaddu. Festivála lea lágiduvvon jahkásaččat 1999 rájes earret 2014 go ii lágiduvvon geassefestivála. Sámi vahkku Romssas lea leamaš 13 jagi, Raasten rastah ja Julevsáme vahkko Divvtasvuonas čieža jagi ja Álttá Sámi festivála lágiduvvui ges gudát gearddi jagi 2016.

4.3.3 Festiválaid guosselohkut

Álggahettiin lea dehálaš namuhit ahte festiválat lohket iešgudet ládje galle guossi leat. Danne ii leat vejolaš buohtastahttit njuolga loguid tabeallas 4.3. Mánnga festivála, omd. Riddu Riddu geavahit sihke guosselohku ja lágidemiidguosselohku, ja eará festiválat leat dušše lohkan guosselohguid. Riddu Riddu lohka galle festiválapássa guhtege festiválabeivviid gaskavahkkus sotnabeavái leat, Márkomeannu lohka buot beaivepássa, buot festiválapássa guhtege festiválabeavvi ja guosselohguid searvái lohket maiddá gussiid lágidemiin maidda ii dárbbas festiválapássa. Lágidemiidguosselohkuid lohket galle guossi leat guhtege lágideamis. Muhtun festiválat geavahit maid dušše sullii logu, muhto earáin leat dárkileappot logut das galle bileahta leat vuodojuvvon ja galle guossi leat lágidemiin.

Tabealla 4.3 Guosselohku Sámi festiválain main lea sámi sisdoallu jagiid 2014, 2015 ja 2016.

Festivála	Guosselohku / *)		
	Lágidemiidguosselohku		
	2014	2015	2016
Guovdageainnu musihkkafestivála	Ca. 10 000	Ca. 6000	2570
Riddu Riddu	5634 / 23303	5700 / 24533	7139 / 27889
Sámi vahkku Romssas	4982	ca. 4000	ca. 4500
Márkomeannu	0	2900	2500
Karášjoga beassášfestivála	2500	2700	3100
Lullisámi kulturfestivála/ Raasten rastah	ca. 500	0	ca. 600
Julevsáme vahkko	ca. 400	ca. 300	ca. 400
Álttá Sámi festivála	950	750 / 1000	520
Buot festiválaid supmi oktiibuot:	24 966	22 350	21 329

*) Geahča teavsttas čilgehusa iešgudetlágan vugiin mo lohket guosselohkuid festiválain.

Riddu Riddu almmuha dárkilis loguid mat čájehit lassáneami bileahtadollin 5634 jagi 2014 rájes 7139 doallái 2016 rádjai, namalassii 1505 eanet guossi maŋemus festiválas. Márkomeanus ledje 2500 guossi jagi 2016 ja 2900 jagi 2015. Jagi 2014 ii lágiduvvon geassefestivála. Njieddju lei vurdojuvvon go 2015 lei Comeback-jahki maŋgil go 2014 eai lágidan geassefestivála. Muđui lea guosselohku leamaš dásset ja dásseidis lassáneapmi jus geahččá stuorrát. Sámi vahkus Romssas lea alla ja dásseidis oasálastilohku 4000 ja 5000 duháha gaskkas. Maŋemus guokte jagi

(2015 ja 2016) leat festiváلالágideddjiid dieduid mielde estimerejuvvon logut, muhto 2014-logut leat sihkkarat.

Guovdageainnu musihkkafestivála lea jagiid 2014 ja 2015 rehkenastán oktii guosseloguid buot lágidemiin maid sii lágídit daid beivviid go lea festivála. Logut eai leat sihkkarat jagiide 2014 ja 2015, muhto 2016 logut leat sihkkarat. Dasa gullet maid logut das gallis mákse geahččat SGP livestreama bokte (350 olbmo). Dat go logut leat dárkileappot sáhtta čilget muhtun muddui oasseváldiid variašuvnna (njiedjama). Kárášjoga festivála lea almmuhan guosseloguid mat čájehit dássedis lassáneami golbma mañemus jagi.

Raasten rastah ii lágiduvvon jagi 2015 ja danne leat dalle 0 guossi. Go váldá vuodu dán tabealla vuvdojuvvon bilehtaiddat logus, de ledje measta 25 000 oasseváldi jagi 2014, ja 22 350 jagi 2015 ja veaháš njieddju jahkái 2016 namalassii 21 329 guossái. Dat mearkaša ahte 20 000-25 000 olbmo oasálastet jahkásaččat festiválain.

4.4 Ekonomalaš doarjja sámi festiválaide

Lea leamaš gáibideaddji háhkat sihkkaris loguid dietnasiin, olggosgolui ja ruhtademiin visot festiválain main lea sámi sisdoallu. Danne ovdanbuvttán dán kapihttalas ekonomalaš ja eará ovttasbargoguimmiid oalle obbalaččat. Oassi hástalusas háhkat ollislaš gova olggosgolui ja dietnasiin lea go festiválat doibmet ollu eaktodáhtolaš bargiid bokte. Vaikko muhtun festiválain leat ollesáiggebargit birra jagi dahje muhtun áiggiid jagis, de leat buohkat gitta das ahte ollu dahkko eaktodáhtolaš barggu bokte. Seammás leat muhtun festiválain, ovdamearka dihte Guovdageainnu musihkkafestiválas ja Álttá Sámi festiválas, olggobeale buvttadeaddjit priváhta fitnodagain, mas sponsorat ja ovttasbargoguimmit eai leat almmolaččat olámuttus.

Dán kapihttalas lean váldán vuolggasaji njuolggoruhtadoarjagis festiválaide mat oidnojit Sámedikki bušehtas (2016). Seammás ferte namuhuvvot ahte Sámediggi maiddái doarju festiválaide eará poasttaid bokte. Tabealla 4.4 čájeha oppalašgova dušše Sámedikki njuolggodoarjagis festiválaide main lea sámi sisdoallu jagiid 2015 ja 2016, loguiguin mat bohtet ovdan Sámedikki bušehtas. Oppalašgovva čájeha ahte čuoovvovaš sámi festiválat mañemus guokte jagi leat ožžon njuolggodoarjaga Sámedikkis: Guovdageainnu musihkkafestivála, Riddu Riddu, Márkomeannu, Kárášjoga beassášfestivála, Lullisámi kulturfestivála Raasten rastah, Julevsáme vahkko, Sámi vahkku Romssas ja Álttá Sámi festivála.

Tabella 4.4 Festiválat main lea sámi sisdoallu ja ožžot njuolggodoarjaga Sámedikkis, 2015 ja 2016 bušeahhtalogut

Festivála	Bušeahhta 2016	Bušeahhta 2015
Guovdageainnu musihkkafestivála	1 416 000	1 253 000
Riddu Riddu	1 130 000	1 102 000
Márkomeannu	900 000	740 000
Karášjoga beassášfestivála	781 000	761 000
Lullisámi kulturfestivála/ Raasten rastah	485 000	85 000
Julevsáme vahkko	217 000	212 000
Sámi vahkku Romssas	185 000	180 000
Álttá Sámi festivála	150 000	0
SUPMI	5 264 000	4 333 000

Gáldu: Sámedikki bušeahhta 2016, s. 47

Nugo tabeallas 4.4. boahdá ovdan de lea Sámediggi merken jagi 2016 oktiibuot badjel 5,2 millijovvna ruvno festiválaide main lea sámi sisdoallu, lohku mii jagi 2015 lei 4,3 millijovvna, mii mearkaša lassáneami 931 000 ruvnuin. Njeallje stuorimus festivála Guovdageainnu musihkkafestivála, Riddu Riddu, Márkomeannu ja Karášjoga beassášfestivála leat dat mat ožžot eanemus njuolggodoarjaga Sámedikkis. Spiehkastat lea Sámi vahkku Romssas mas leat nubbin alimus guosselogut muhto oažžu unnit doarjaga go eará festiválat, earret Álttá Sámi vahkku.

Sámediggi deattuha ahte sámi institušuvnnat nugo ovdamearka dihte festiválat, leat dehálaš aktevrrat ja ovtasbargoguoimmit sámi dáidaga- ja kultureallima ovdánahttimis. Danne lea Sámedikkis beroštupmi ásahit fágalaš nanu sámi institušuvnnaid mat lea buorit arenat sámegea ja sámi kultuvrra ovddideapmái (Sámedikki bušeahhta 2016). Dán olis juolluda Sámediggi earret eará doarjaga festiválaide mat čalmmustahttet, gaskkustit ja ovdánahttet sámi kultuvrra. Sámedikke bušeahhta mielde (2016, s. 47) galget juolludeamat festiválaide veahkehit:

- Sihkkarastit dássedis ja vuordevaš doaimmaheami sámi festiválain
- Addit sámi festiválaide ovdánan ja odastan vejolašvuoda
- Sámi festiválaid geasuhit olbmuid
- Oainnusmáhttit ja gaskkustit sámi dáidaga, kultuvrra ja gea
- Láhčit dili sámi deaivvadanbáikkiide
- Láhčit dili mánáid ja nuoraid kulturarenaide

Go geahččá tabeallaid 4.2, 4.3 ja 4.4 ovtas, de oaidná ahte dat buot eanemus árbevirolaš festiválat, dat mat leat leamaš guhkimusat, leat maiddá dat festiválat mat ožžot eanemus njuolggoruhtadoarjaga Sámedikkis.

4.5 Ovttasbargoguoimmit

Lassin dietnasii mii boahá festiválapássain ja Sámedikki ekonomalaš doarjagis, de ožžot festiválat doarjaga Nordlándda, Romssa ja Finnmárkku fylkkasuohkaniin, Kulturrádis, suohkaniin gos guhstege festivála lea (Karášjohka, Guovdageaidnu, Gáivuotna, Romsa, Evenášši, Divttasvuotna jna.), ja maiddái báikkálaš ja guovlulaš sponsoriin. Oppalaččat sáhttá lohkat ahte almmolaš orgánat nugo Sámediggi, fylkkasuohkanat ja festiválasuohkanat ain leat buot festiválaid deháleamos ovttasbargoguoimmit ja sponsorat.

Lassin ekonomalaš doarjaleddjiide leat maiddái máŋga festivála ásahan ovttasbargošiehtadusaid mat dorjot eará ládje, ovdamearka dihte oahppogaskkustemiin ja márkanašmiin. Riddu Riddu lea ovdamearka dihte ásahan váldoovttasbargošiehtadusa UIT – Norgga Árktalaš Universitehtain Romssas, mas boadusin lei earret eará ahte UiT lágidii geasseskuvlla iežaset masterstudeanttaide 2015 festiválas, ja lágideit festiválas jahkásaččat dutkan-, debáhhta- ja oahpposeminára. Sámi vahkku Romssas ja UiT lágideit searválaga viiddis semináraprogámma mas ságaškuššet áigejuovdilis dutkan ja sámi guoski gažaldagain. Maiddái Márkomeanus ja Álttá Sámi festiválas lea lagas ovttasbargu UiT:n, ja dain festiválain lágideit oahpposemináraid. Ovdamearkan sáhttá namuhit ahte lullisámi kulturfestiválas lea lagas ovttasbargu Plassje museain, ja Riddu Riddu ovttasbargá Davvi-Romssa museain. Eará attusveahkit ja ovttasbargoguoimmit leat valáštallansearvvit, olgoáibmorádit, girjerádjosat, báikkálaš sámi giellaguovddážit, duodjesearvvit ja báikkálaš dáidda- ja kultursearvvit. Festiválat leat oppalaččat čeahpit bargat sosiála institušuvnnaid ja lágideimiid gaskasaččat. Ovdamearkkat leat Romssas Midnigh Sun Maraton, Álttás Sámi Fashion Week ja Guovdageainnus Sámi Melodi Grand Prix.

Dákko lea maid dehálaš namuhit ahte unnimusat seamma dehálaččat go leat ovttasbargogummiid ja sponsoriid doarjja, lea maiddái eaktodáhtolaš bargu maid logiid mielde olbmot jahkásaččat doaimmahit vai buorit sámi festiválat cevzet miehtá Sámi. Sin haga eai livčče festiválat sáhttán čadahuvvot, dan duodašta maiddái Jæger ja Mykletun (2009) dutkan.

4.6 Festiválaid profiila

Čoahkkedoahpágiin profiila, čilgejuvvo makkár festivála lea sin musihkkaválljejamiid bokte, ja gos artisttat mat guoimmuhit leat eret, leat go sámi vai eará artisttat, man galle artistta leat Davviriikkain ja olgoriikkas eret. Profiilla váldodeaddu lea musihkkaválljejumái, muhto geahččat maiddái lágideimiid ollislaš fáilaldaga.

Tabealla 4.5 Profiila geahčastat festiválain main lea sámi sisdoallu, 2016

Festivála	Profiila
Guovdageainnu musihkka festivála	Sámi olles Sámis, lágidit «Sámi Melodi Grand Prix», maiddá muhtun dáčča ja olgoriikkalaš artisttat
Riddu Riddu	Sámi ja riikkaidgaskasaš, álgoálbmogat miehtá máilmmi ja liige fokus ovtta álbmogii jahkásačcat: «Jagi davvi álbmot»
Márkomeannu	Sámi olles Sámis, aivve sámi artisttat
Karášjoga beassášfestivála	Sámi Sámis, eanas artisttat siseatnamis, maiddá muhtun norgalaš ja olgoriikka artisttat
Lullisámi kulturfestivála Raasten rastah	Kultuvrralaš ja sosiála deaivvadanbáiki sápmelaččaide norgga- ja ruotabeale sámis olles bearrašii, mánáid ja nuoraid vuoruhan
Julevsáme vahkko	Sámi, deattuhit áimmahuššat julevsámegiela, kultuvrra ja árbedieđuid
Sámi vahkku Romssas	Sámi profiila mii čájeha sámi árbevieruid, kultuvrra, valáštallama ja ealahusa mánggabelatvuoda
Áltá Sámi festivála	Sámi mas deaddu mearrasámevuhtii mañemus jagiid

Tabealla 4.5 čájeha visot festiválain sámi profiilla ja festiválain leat eanas sámi artisttat guoimmuheadđjin. Muhtumat bidjet deattu iežaset guvlui, ja muhtumiin leat leamaš mañemus jagiid beakkán norgalaš artisttat dakkárin mat galget geasuhit olbmuid, nugo Sandra Lyng Karášjoga musihkkafestiválas ja Isaac Elliot Guovdageainnu musihkkafestiválas ja Sondre Justad Riddu Ridus jagi 2016. Guovdageainnu musihkka festivála lágida jahkásačcat Sámi Melodi Grand Prix beassášlávvdoga. Riddu Ridus leat riikkaidgaskasaš álgoálbmot artisttat geat bohtet iešguđet guovllus máilmmis, ja jahkásačcat okta álbmot ovdanbuktá iežaset, nu gohčoduvvon Jagi davvi álbmogiin. Das sáhttet álgoálbmogat vaikko gos máilmmis eret, almmuhit musihkaset ja kultuvrasat ja guhtege jagi lea deaddu dain artisttain mat gullet dan álgoálbmotjovkui geat ain leat guovddázis, ovdamearka dihte Taiwan álgoálbmot jagi 2016.

4.7 Aktivitehtat mánáide ja nuoraide vuollel 18 jagi

Buot sámi festiválat lágidit aktivitehtaid mánáide ja nuoraide vuollel 18 jagi. Tabella 5 čájeha oppalašgeahčastaga das man viiddis fálaldagat leat mánáide ja nuoraide. Vaikko rievddada festiválas festiválii man viiddis fálaldagat mánáide ja nuoraide leat, de leat fysalaš aktivitehtat, valáštallan ja eará olgodoaimmat, duodji ja sámi lávlun ja juoigan buot festiválain. Eanas festiválain lea maiddá lágideapmi mánáide mii čatnasa girjerádjosis, skuvlii dahje giellaguovddázii ja báikkalaš doaimmat main lea sámi sisdoallu. Njoarosteapmi, heargegilvovuodjin, ATV-vuodjin, luonduávkkástallan, lávu ceggen ja durgen, goikeguoli dearpan ja aktivitehtat main leat ruohttasat eará álgoálbmogiin, diet čájejit man mánggabelat doaimmaid fáallet mánáide ja nuoraide.

Tabealla 4.6 Mánáid ja nuoraid aktivitehtaid oppalašgovva festiválain main lea sámi sisdoallu, 2016

Festivála	Mánáid ja nuoraid aktivitehtat
Guovdageainnu Musihkkafestivála	Teáhterčájálmás «Gávvilis rieban», Isac Elliot nuoraidkonsearta, Filbma Samisk Grand Prix birra, Juoigankonsearta mánáide ja nuoraide, Árbevirolaš juoigankonsearta Sámi Grand Prix 2015 vuittiguin, iešgudetlágan doaimmat nugo njoarosteapmi, heargegilvovuodjin, iešgudetlágan duodjeaktivitehtat ja fysalašaktivitehta gilvvut mánáide beassášfestiválas.
Riddu Riddu Mánáidfestivála	Golbma olles beaivvi dáiguin: lávu ceggen ja durgen, mo dahkat dola, áhcut, ceahkkut, dearpat goikeguliid, riidet Ivguheastain, konsearttat Suming «Jagi davvi álbmot» Taiwanas ja Sara Marielle Gaup Beaska, duodji Davvi-Romssa Museum bokte ja čuoldin ja kulturbeaivi «Jagi davvi álbmoga» bokte, muitalusteáhter «Márjá ja Čoavjeguovdi», Oddajagistallo-vázzin iežaset ráhkaduvvon hámaiguin. 10-13 jahkásaččaide: Báikkálaš olgodoaimmat (báikenamat, kultuvra) ovttas Davvi-Romssa Friluftsrádain.
Márkomeannu	Sierra mánáidprográmma iešgudetlágan kursafälaldagaiguin, girjelohkan ja mánáid girjjálašvuoda ovdanbuktin, duodjebádji mas iešgudetlágan árbevirolaš giehtaduojit ovdanbuktojuvvojit mánáide, juoigan kursa ja iešgudetlágan fysalaš aktivitehtat ja valášállan.
Karášjoga beassášfestivála	Teáhterčájálmás «Gávvilis rieban», dáidda ja giehtaduođji workshop, čikŋa-workshop, «Ráhkát iežat glássakuvlla» -kursu, heargegilvovuodjin, njoarosteapmi, rap ja juoigan workshop nuoraide, fysalaš aktivitehtat nugo ladnjedallan čierastanluohkás, čuoigangilvvut, heargevuodjin, njoarosteapmi, čikŋa redesign-kursa ja duodjebádji.
Lullisámi kulturfestivála/ Raasten rastah	Guokte olles beaivvi 12 iešgudetlágan temáin/workshopain mánáide ja nuoraide doaimmaiguin mat sisdollet sámi giehtaduoji, dáidaga ja valášállama, nugo «mu girkogirji», aktivitehtabálggis, smávvuoduođji, garraduodji, hápmi ja ivdni, govven, graffiti, dánsun, sámi valášállan (njoarosteapmi ja spábbačiekčan), juoigan, sisbandy ja Vætna mas boarráseamos mánát ráhkadit čoavddagilkoriid ja čičaid.
Julevsámi vahkko	« Luonddo stáhkamsaddjen» fiervvás, duodjekursa mánáide, váhnemat ja áhkut ja ádját ovttas, spábbačiekčamat HellmoCup, volleyspáppastallan, meahceveihkan, spábbačiekčanskuvla oktan lávvoeahkediin Stuoralávus.
Sámi vahkku Romssas	Muitalusboddu sámi girječálliiguin ja eará doaimmat Romssa girjerádjosis, njoarosteapmi, filmmat, čájáhusat, teáhter, sámi teáhter, kursa sámegeielaš ja kultuvrras.
Álttá Sámi festivála	Teáhter, logaldallan, muitalusboddu sámi girječálliiguin ja mánáideahkedat stohkosiiguin, Lávvutek/ diskotehka, mánáidčájálmás «Rievvámieida», bivttas govvenkursu nuoraide.

Tabealla 4.6 čájeha muhtun muddui man ollu ja girjás doaimmat festiválain leat mánáide ja nuoraide vuollel 18 jagi. Ferte maiddá namuhit ahte das ii oidno lagas ovttasbargu festiváid ja báikkálaš organisašuvnnaid gaskkas nugo giellaguovddážiid, museaid universitehtaid ja allaskuvllaid, vuoddoskuvllaid ja mánáidgárddiid, valáštallanservviid ja Friluftsráidain. Fálaldagaid bokte nugo duodje- ja juoigankurssaid, lohkanbottuid sámi girječálliiguin, sámi ja eará álgoálbmot teáhterčájálmasaid ja konsearttaid bokte besset mánát deaivvadit iežaset kultuvrrain ja oahpásnuvvát earáid kultuvrraiguin. Vuorrasit buolva ja olbmot ealáhagas leat dávjá veahkkain ja doibmet buolvaidgaskasaš árbevierroguoddiin. Nu sáhttet festiválat leat dehálaš sosiála institušuvdnan áimmahuššat árbevieruid sihke sámi mánáide ja eará mánáide geat oasálastet festiválain ja ohppet eanet sámi ja eará álgoálbmot árbevieruin.

4.8 Festiváid birra

Čuovvovaččat ovdanbuvttán veaháš dieduid ja historjjá iešgudetge festiváid birra. Vuolggasadi lea doaimmain mat dain leat leamaš jagi 2016, go eanas festiváid historjá lea unnán čilgejuvvon ja daid leat maiddá unnán guorahallan.

4.8.1 Guovdageainnu musihkkafestivála

Guovdageainnu musihkkafestivála lágiduvvo juohke beassážiid Guovdageainnus, Finnmarkkus ja lea 45 jagi boares vierru mas leat árbevirolaš juoigankonsearttat sihke mánáid, nuoraid ja rávisolbmuid várás. Dat lágiduvvo oassin stuora, árbevirolaš beassášfestiválas, mas lea vuolga ovdalis go musihkkafestivála ja Sámi Grand Prixa álggahuvvojedje. Nu ahte oktanaga musihkkafestiválain lágiduvvojit ollu eará doaimmat Guovdageainnus beassážiid nugo heargegilvonvuodjin MM, skuterilvovuodjimát ja mánga eará valáštallan ja kultuvrralaš fálaldagat mat jagiid mielde leat geasuhan gussiid sihke sis- ja olgoriikkas. Lassin konsearttaide sámi beakkálmasaiguin ja eará máilmmi beakkálmasaiguin, lea «Sámi Melodi Grand Prix» guovddáš oassi Guovdageainnu musihkkafestiválas. Dat lágiduvvon juohke jagi beassášlávvardaga, ja das gilvalit sámi artisttat árbevirolašjuoigamis ja lávlumis. Festivála ražai mánggaid jagiid vuolláibáhčagiin ja fertii goasii heaittihuvvot, muhto jagi 2013 álggahuvvui ovttasbargu fitnodagain Audioland man eaiggáda Olga Solyanik ja musihkkafestivála joatkašuvai.

Artisttat jagi 2016 ledje nugo boahdá ovdan festivála neahttasiiddus (http://www.samieasterfestival.com/no_program.php) Isac Elliot gii doalai nuoraidkonseartta, ÁGY, Cir.cuZ, Staysman & Lazz, The Silhouette Stone, Johan Anders Bær, Jon Henrik Fjällgren, Nils Henrik Buljo, doppe lei filbma Sámi Grand Prixa birra, juoigankonsearta mánáide ja nuoraide, ja árbevirolašjuoigankonsearta Sámi Grand Prixa 2015 vuitiiguin. Doppe ledje iešgudetlágan aktivitehtat nugo njoarosteapmi, heargegilvonvuodjin, iešgudetlágan duodjedoaimmat ja iešgudetlágan fysalašaktivitehta gilvvut mánáide ja maiddá mánáid teáhterčájálmas «Gávvilis rieban».

4.8.2 Riddu Riddu

Musihka- ja kulturfestivála *Riddu Riddu* lágiduvvo jahkásaččat Olmmáivákkis Gáivuonas, Gáivuona suohkanis Davvi-Romssas. Sámi festiválanamma Riddu Riddu sáhttá čielgejuvvot «loaččes stoarbman rittus», muhto das sáhttet maiddá eará mearkkašumit nugo «stoarbma» dahje «lihkadeaddji bárut». Vuosttaš Riddu Riddu festivála álggahuvvui nuorra mearrasápmelaččain Davvi-Romssas jagi 1991, ja 2016 ávvudedjege 25 jagi. Hovlanda doavttrádačálus (1999) čielge bures áigerievdama árrat 1990-logus, go nuorra olbmot «fuobmájedje» iežaset sápmelaš čatnašumiid ja háliidišgohte váldit ruovttoluotta sámi kultuvrraset ja revitaliseret dan earret eará Gáivuona sámesearvvi ásaheamiin ja Riddu Riddu álggahemiin. Festivála čalmmustahtá sámi álbmoga ja máilmmi eará álgoálbmogiid musihka ja kultuvrra. Juohke jagi lea okta álbmotjoavku váldofokusis, nu gohčoduvvon «*Jagi davvi álbmogin*». Festivála doaimmaid ja guoimmuhemiid sáhttá juohkit guovtti váldoassái; musihka ja kulturdoaimmat. Kulturdoaimmaide gullet «*Nuorat*» (alkoholakeahtes festivála nuoraide vuollel 18 jagi), *Mánáidfestivála*, filbmačájeheamit govda filbmaprogrammain, workshopat, seminárat, dáiddačájáhusat, drámá- ja dánsačájálmusat, duodji, stohkosat, valáštallan ja eará luondudoaimmat <http://www.riddu.no/en/about-riddu-riddu-festivala/history-riddu-riddu>.

Mearrasámi nuorain geat álggahedje Riddu Riddu festivála lei mihttun earrát eará «máhcahit alcceseaset mearrasámi kultuvrraset» (Hansen, 2007). Go Mánáidfestiválain álge, de háliidedje oahpahit dán maiddá mánáide ja ahte mánát besset oasálastit festivála doaimmain. Seammás Riddu Riddu lea leamaš mielde ráhkadeame liibba mearrasápmelaččaide čájehit «sámevuodaset» (Pedersen ja Viken, 2009). Olsen (2008) čujuha maiddá ahte dihto almmolaš báikkit leat šaddan sadjin gos sáhttá ovdanbuktit sámi identitehtas. Festiválas geavahit sámi symbolaid ja ollu gáivuotnalaččat geavahit earret eará gávttiid. Oallugat dadjet ahte doppe sii vuohččan duste čájehit sámi identitehtaset (Skogvang, 2013).

Mánáidfestivála lágiduvvo beaivet golbma beavvi (gaskaváhkus bearjadahkii) festiválavahkku. Dat lea fálladat 3-13-jahkásaš mánáide ja nuoraide ja lea leamaš dievva mañemus guhtta jagi vaikko leat lasihan sajiid 2010 rájes 70 sajiis 120 sadjái jagi 2015. Lágidit maiddá nuoraidfestivála *Nuorat*. Dat lea alkoholakeahtes fálladat 13-18 jahkásaš nuoraide, geat orrot skuvllas ja oasálastet doaimmain duorastagas sotnabeaivái festiválavahkku. Mánngaid jagi lea maiddá lágiduvvon sierra nuoraid-campa mii lea čuovus «Indigenous Youth Gathering» fálladagas álgoálbmotnuoraide miehtá máilmmi. Das deaivvadit sámi nuorat eará álgoálbmot nuoraiguin ja juogadit kultuvrralaš ovdanbuktimiid ja dáidaga. Indigenous Youth Gathering ja Nuorat, biddjojedje jagi 2013 oktii lágideapmái What's up North (politihkka) *Nuorat /Youth / Ungdom* (13-25-jahkásaččaide). Duogáš dása lei go nuorat muitaledje ahte lea váttis válljet politihkka ja kultuvrra gaskkas. Nuorat ovdanbuktet maiddá čájálmasa Riddu Riddu festivála gussiide. Festivála nammada juohke jagi «Jagi nuorra dáiddára» gii oázžu ruhtadoarjaga ovdánahttit iežas ovdanbuktsiid.

Artisttat 2016 ledje «Riddu Sessions», mii lei stuorra ovttasbargoprošeakta mas ledje dušše sámi artisttat: Marja Helena Fjellheim Mortensson, Elina Mikalsen, Katarina Barruk, Peder Niilas Tårnesvik, Sara Marielle Gaup Beaska, Håvard Olsen. Eará fátmasteaddji ovttasbargoprošeakta sámi artisttaiguin mii ovdanbuktojuvvui 2016 lei «Northern Soul» (Herman Rundberg, Simone Grøtte, Hogne Rundberg, Halvard Rundberg, Kjetil Holmstad-Solberg, Ole Jørn Myklebust, Petter Carlsen, Nils Rune Utsi, Oganés Girunyan, Andreas Haug, Karen Aukner, Håvard Bilsbak, Eivind Steinholm, jietna, Tor S. Ditlevsen, čuovga). «Jagi davvi álbmoga» ovdasttii artista «Suming» Taiwanas eret. Muđui ledje artisttat; Kitok (Sápmi),

jagi 2015 «Jagi nuorra dáiddár» ; Marja Helena Fjellheim Mortensson joavkkuin (Sápmi), Sondre Justad joavkkuin (Norga/Sápmi), Hanggai (Mongolia), Violet Road (Sápmi/Norga), Balam Ajpu (Guatemala), Sofia Jannok (Sápmi), Ylva (Sápmi), Ana Tijoux (Chile) ja SlinCraze (Sápmi).

4.8.3 Márkomeannu

Márkomeannu lea lágiduvvon jahkásaččat 1999 rájes earret geasset 2014. Festivála lágiduvvo márkosámi guovllus Gállogiettis jur Nordlándda ja Romssa rádjeguovllus norggabeale Sámis. Muhtun lágideamit leat maiddá Gállogietti birrasiin. Gállogieddi lea 5 minuhta eret Hárštás, 8 miilla eret Áhkkánjárggas, 22 miilla Gironis ja 26 miilla eret Romssas. Ná almmuhit festivála ruovttusiiddus: «Rámisvuolta, identitehta ja beaivelottážit čovvjiis. Márkomeanus don oaččut vásihit buot buoremus sámi dáidaga ja kultuvra – ja daddjo ahte Márkomeannu-dovdu lea áidnalunddot!

(...) Márkomeannu lea mánnáveagaide, giliolbmuide, olles Sápmái ja dutnje guhte háliidat oahppat eanet ustibiiddát kultuvrra birra. Don leat bures boahhtin ležžet dus čázehat, skuovat dahje stevvelat juolggis. (<http://www.márkomeannu.no>)

Festivála lea deattuhan ahte galgá leat sámi profiila prográmmas, muhto sávvet buohkaide beroškeahhtá sin duogázis bures boahhtima oasálastit festivála doaluin. Festivála mihttu lea lágideddjiid bealis revitaliseret sámi kultuvrra. Oinnolaš kultuvra aktevrán sávvet ahte eatnagat váldet ruovttoluotta sámi identitehtaset ja leat rápmásat sápmelašvuodain. Sis lea ollu mánáidprográmmas, iešguđetlágan kursafálaldagat, girjelohkan ja mánáidgirjjálašvuoda ovdanbuktin, duodjebáđji mas ovdanbuktet iešguđetlágan giehtaduodjevieruid mánáide, doppe lea juoigankursa ja iešguđetlágan fysalašdoaimmat. Festiválas lea okta jahkedoaimma festivála bargui ja dasa leat jeavddalaččat lassánan guossit, prográmma maiddá lassána ja beakkáneappot artisttat oasálastet. Dat gáibida maiddá eanet čádaheamis, erenoamážit infrastruktuuvrra, sihkarvuoda ja ráhkkaneami dáfus.

Jagi 2016 ledje čuovvovaš artisttat festiválas: Troublemakers, Nuoraid Sessions, Marja Helena Mortensson, Elle Márja, ÁGY, Amoc, Niko Valkeapää, Arvvas, Ravggon ja Felgen Orkester. ÁGY doalai lahkakonseartta lávus nuoraide vuollel 18-jagi ovttas sámi nuoraidservviin *Noereh* (<https://noereh.wordpress.com/>).

4.8.4 Kárášjoga beassášfestivála

Festivála lágiduvvo Kárášjoga gielddas mii lea riikka nubbin stuorimus gieldda viidodaga ektui areálain 5464 km². Doppe lea Sámediggi, ja gieldda rájít leat oarjjabealde Guovdageainnu suohkani, Áltái oarjjadavábealde ja Porsáŋgui ja Deatnui davábealde. Árbevieru mielde leat lágideaddjit ráhkadan festivála mas leat konsearttat, márkanat ja čájálmasat, ja jagi 2016 doalai festivála Kárášjoga 150 jagi ávvudeami. Sihke mánáide ja rávisolbmuide fáallet máŋga valáštanlágideami festivála áiggi, nugo skuterrossa, heargegilvovuođjima ja čuoigangilvvu. Beassášfestivála olis lágidit *Kárášjogačuoigamiid*, masa leat nanu vierut, dat lágiduvvojedjege 50. geardde jagi 2016. Kárášjogačuoigamat leat várra okta dain boarráseamos meahcečuoigamiin Finnmárkkus. Vaikko ollu meahcečuoigamiid eai šat leat sáhttán čadahit eret fárreimiid ja unnán odđa oasálastiid dihte, de lea IL Nordlys nagodan lágidit dán čuoigama 1966 rájes earret 2003, dalle eai sáhttán čadahit čuoigamiid bivvaliid ja unnán muohtaga dihte.

2016 artisttat ledje Felgen, Mari Boine, Inga Marja Sarre & Ailo Valle, Inga Ravna Eira, Saras Marielle Gaup Beaska, Sandra Lyng, Morgan Sulele, Innertier, Amund Johnskareng, Catwalk, Elin Kåven ja Intrigue. Jagi 2016 lágidedje dáiddagáfedaga, duodje- ja dáidda- ja duodje-workshopa sihke mánáide ja rávis olbmuide, čikŋa-workshopa mánáide, «Ráhkát iežat klássa kuvlla» -kurssa, heargegivluvodjima turisttaide, njoarosteami, rap ja juoigan workshopa nuoraide. Mánáide ledje fáldadagat sihke fysalaš aktivitehtat nugo ladnjedallan čierastanluohkás, čuoigangilvvut, heargevuodjin, njoarosteapmi, redesignkurssa ja duodjebáđji. Dasa lassin lei mánáide bivnuhis teáhterčájálmas «Gávvilis rieben». Festivála prográmmas leat maiddá beassášbasiid girkus konfirmašuvnnat, gástašeamit ja vihaheamit. Ovdamearka dasa lea konfirmašuvdnaipmilbálvalus girkus ja guhkesbearjadatipmilbálvalus mii lágiduvvo čuoiganláhtus ja masa olbmuid ávžžuhit niesti váldit fárrui. Beassášfestivála čadahuvvo doarjagiiguin maid ožžot Sámedikkis, Finnmárkku fylkkasuohkanis ja Kárášjoga gielddas (<http://www.festivalerkarasjok.no/index.php/om-festivaler-karasjok/historie>).

4.8.5 Lullisámi kulturfestivála / Raasten rastah

Lullisáme kulturfestivála jurdda vulggii dalle go Plassje guvlui ráhkaduvvui odđa kulturviessu Storstuggu, mii rahppui oddajagemánu 2000. Vuosttaš festivála lágiduvvui Storstuggus Plassjes 2002 čavčča, ja lei vurrolaga ruotabeale ja norggabeale gitta 2010. Festivála lágiduvvo juohke nuppi jagi. Jagi 2010 rievdededje namas *Lullisámi kulturfestivála* nammii *Raasten rastah*, mii mearkaša rastá ráji. 2012 rájes lea festivála lágidanbáikin leamaš Plassje. Raasten rastah lea sámi kultuvrralaš ja sosiála deaivvadanbáiki norgga- ja ruotabeallái lulimusas Sámis. Festivála lea arena gos oainnusmahttet, gaskkustit ja ovdánahttet sámi kultuvrra lullisámeguovllus.

Raasten rastah ulbmil lea leat kultuvrralaš ja sosiála deaivvadanbáikin, ja kultuvrralaš vásáhusat leat danne dehálaččat. Lágideaddjit dadjet: «Min mihttomearri lea fállat kvalitatii vulaš buori buktagiid musihkas ja teáhteris. Go juo min ulbmiljoavku lea olles bearaš, de lea dehálaš ahte mii sáhttit fállat kultuvrralaš vásáhusaid goappaš surggiin nu ahte olahit buohkaid geat fitnet festiválas.» Festiválas lea ovttasbargu profešunála bargiiguin sihke norgga- ja ruotabeale ja sávvet maiddá leat arenan mas nuorra sámi čeahpit bisset ovdanbuktit čehppodagaideaset. Raasten rastah fállá muhtun semináraid ja 2016 lei «Kultuvreaerpie 100 jaepine» guovddázis ovtta beaivvi ja «Don j̄ih daan b̄ijre» nuppi seminárabeaivvi mas lei fokus «Duogáš sámi vuosttaš riikkačoahkkimii 1917, sápmelaččaid riektedilli ovdal ja dál, ja Tráante 2017. «Don j̄ih daan b̄ijre» oktavuodas Saemien Sijta vuoddudus ja Rørosmuseet bidje guovddázii prošeavttaid main lea vuolggasadi museačoakkáldagaid gáldomateriálain, gielas, girjjálašvuodas, árbevirolašáššiiin ja jihkiin mas sáhttet seilon allaárvosaš gáldomateriálat. Fállojuvvui maiddá guovttebeaivasaš prográmma mánáide ja nuoraide mas oktiibuot ovdanbukte 12 workshop fáttá buot agi mánáide ja nuoraide. Doppe leat doaimafáldadagat sámi duojis, dáidagis ja valáštallamis maid jodihit čeahpes aktivitehtajodiheadjit. Doaimmat čadahuvvojit olgun ja siste Storstuggus, ja Plassje joatkkaskuvllas ja Verketis.

Čuovvovaš aktivitehtat lágiduvvojedje jagi 2016: Festivála álggahuvvui dáiddačájáhusa rahpamiin ja konsearttain «Come together» man fáddá lei «nuorra sámi dáiddár», mas nuorra sámi dáiddárat presenterejedje dáidagiiddiset iešguđetlágan ovdanbuktinvuogiiguin. Dasto lágidedje teáhtera mánáide ja nuoraide, nuoraidkonseartta bearjadat eahket ja meahceviehkama mas lea mánáidluohkká. Eará aktivitehtat mat čadahuvvojedje 2016 ledje bearaškonsearta Katarina Barruk ja Marja Helena Fjellheim Mortensson bokte. Katarina Barruk čállá teavstaid ubmisámegillii. Soai leaba goappašagat leamaš «jagi nuorra dáiddárat» Riddu Riđus ja bargaba dál ovttas muhtun skuvlaprošeavttas searvála Rikskonsertene. Dasa lassin jagi 2016 čadahuvvui kulturvázzin Finnkoihauganii, lei álbmotčoahkkin temáin «Movt

sealluhit lullisámevuoda odda mediadábiiiguin?», čájáhusat «Queering Sápmi» ja «Dalvedh», girjealmmuheapmi, gárrenmirkokeahtes nuoraidfeasta ja muitaleaddjiteáhter «Silpegaaltije», konsearta Maxida Mårakain, meahceviehkan, girjebusse galledeapmi ja ipmilbálvalus oktan girkogáfiin (<http://raastenrastah.no/spennende-seminarprogram-pa-raasten-rastah/>).

4.8.6 Julevsáme vahkko

DSJ - Doajmmasiebrre Julev-Sábmes vuodduuvvui Másskes Divttasvuona suohkanis 1986 ja oaččui nama Aktivitetslaget Oarjjevuodna (ALO), go lágídit earret eará *HellmoCup* ja eará doaimmaid, erenoamážit heivehuvvon sámi mánáide ja nuoraide Oarjjevuonas (Hellmofjorden). Organisašuvnna aktivitehteamarri lea lassánan ollu, ja šattai dárbu oddasisorganiseremii 1996. Namma rievdaduvvui dalle ja šattai *Doajmmasiebre Julev-Sábme*. Festivála lágideaddjit dadjet: Julevsáme vahkko galgá leat alkoholakeahtes arena gos aktiivvalaččat oahpahit guovllu sámi ja dáčča mánáide ja nuoraide julevsámegiela, kultuvrra ja árbedieđu birra. Prošeavtta jurdda lea ahte galgá leat vahkkosaš julevsámi dáhpáhus mas leat giella-, kultur- ja valáštallansuohttasat (<http://dsj.no/>).

Valáštallamis lea dehálaš sosiála mearkkašupmi sámi servodaga mánáide ja nuoraide, ja dat vuhtto maiddá Julevsáme vahkkos. Organiserijuvvon fáldadagat norgga beale čatnasit eanas DSJ doibmii. DSJ váldomihttu lea: «... nannet sámi mánáid ja nuoraid identitehta, earret eará dan bokte ahte lágídit kultuvrralaš, valáštallan ja giella aktivitehtaid geasset». DSJ lágida festivála juohke geasi, ja festiválavahkku loahpahuvo ráidočiekčamiin HellmoCup. Jagi 2016 lágíduvui Julevsámi vahkko čihččet geardde maŋŋálaga. Vuohččan lágíduvui festivála jagi 2010, muhto HellmoCup (mii lea dehálaš oassi Julevsáme vahkkos) lea lágíduvvon 1972 rájes.

Vahkku galgá sisoallat aktivitehtaid ja kurssaid sámegiela ja kultuvrra váste, ja jagi 2016 dollui spábbačiekčanskuvla mánáide ja nuoraide, lassin árbevirolaš sámi spábbačiekčan ráidočiekčamiin HellmoCup. Das oasálastet báikkálaš joavkkut main lea gullevašvuoha suohkana árbevirolaš sámi ássanguovlluide. HellmoCup rehkenasto leat okta geasi deháleamos dáhpáhusain (<http://dsj.no/>). Mánŋa aktivitehta leat maiddá čatnon Árran – julevsámi guovddázii Divttasvuonas ja Sámij Áhpadusguovdásj Johkamohkis. Festivála oktan birrasiin lea erenoamážit dahkan ahte Sámij Áhpadusguovdásj duodjesuorgi lea geasuhan nuoraid norgga beale maiddá.

Čuovvovaš aktivitehtat lágíduvvojedje jagi 2016: «Luonddo stáhkamsaddjen» (olgodoaimmat fiervváš ja dáidda mas earret eará atne skálžžuid ja reappáid), duodjekursa mánáide, váhnemiidda ja áhkuide ja ádjáide, meahceviehkan, oaggungilvu, spábbačiekčamat HellmoCup mánáide ja nuoraide, volleypáppastallan, lávvoeahket, mátegilvu, čiekčanskuvla mii loahpahuvui lávvoeahkediin Stuoralávus mas lei máinnas- ja lávlunboddu.

4.8.7 Sámi vahkku Romssas

Sámi vahkku Romssas/ Romssa gávpogis leat bures sajáiduvvon kulturdoalut, ja festivála vahkku lea lágíduvvon 2005 rájes (<http://www.msm.no/index.php?id=543463>). Hávdit, sieidit ja sámi báikenamat váriin ja sulluin čájehit ahte sámi kultuvra lea áigahaš Romssas. Dál doalahit giela Moskvuonas siskkimusas nuorttabealde Romssas, ja maiddá sis geat leat fárran dohko eará guovlluin Davvikalohtas. Dainna lágiin lea Romsa okta stuorimus sámesuohkaniin Norggas, ja sámegiella geavahuvo sihke mánáidgárddiin ja skuvladoaimmahagas. Jahkásaččat guovvamánus bovdejuvvojit olbmot gelddolaš vahkkui mas

lea mánggabealat sámi kulturprogramma. Festiválagideaddjit vuoddudus Midnigh Sun Marthon dadjet ahte sii searválaga ovttasbargoguimmiiguin fáallet erenoamáš ja mánggabealat vásáhusaid sámi kultuvrras gasku hohppos ja oddaáigásaš gávpgois. Moatti beavvis sáhtta vásihit viiddis fáladagaid sámi kultuvrras ja sámi valáštallanlágideimiin. Doppe lea viiddis semináraprogramma mas ságaškuššet áigeuovdilis dutkama ja sámezáldagaid, dat lágiduvvo jahkásaččat ovttas UiT:n. Romssa guovddáš márkanbáikkis leat árktaš márkanat, gávppoga váldogáhtas leat NM njoarosteamis ja Davviriikkalaš norgga meáštirgilvvut heargegilvovuodjimis.

Lassin Sámi álbmotbeaivvi, guovvamánu 6. beaivvi, ávvudeapmái, de lea Sámi vahkkus nanu sadji gávpgois, muđui čoaska áigodagas davvin. Dasa lassin lea festiválas lagas ovttasbargu Midnigh Sun Maraton lágideimiin (<http://www.msm.no/index.php?id=543463>). Vuoddudus Midnigh Sun Maratonas lea lágidan ja koordinerenovddasvástádus Sámi vahkkui ja bargá ovttas mánggagain organisašuvnnain vai sáhttet fállat mánggabealat programma olles vahkku. Sis leat ge mánggat, iešgudetlágan aktivitehtat vahkkus, ja dás namuhit muhtumiid maidda lágideaddjit leat čujuhan, čájáhusat Romssa museas, sámi teáhter, filmmat, sámegeielkursu ja doaimmat Romssa girjerádjosis. Sámi álbmotbeaivvi lágideapmi lea okta váldo lágideimiin, ja jagi 2016 lei konsearta Mari Boiniin dan beaivvi.

Vahkku loahpahuuvui jagi 2016 sotnabeaivvi guovvamánu 7. beaivvi davviriikkalaš heargegilvovuodjimiin váldogáhtas, Storgatas. Sotnabeaivvi giddejuvvo Storgata, ja ráhkaduvvo heargegilvovuodjin šilljun. Vuolga lea gáhta davágeahčen. Guokte hearggi buohtalaga guovtti vuolginhigalis ruohtastit ja nu guovttes ja guovttes gilvalit 201 mehtera guhkes bánas. Hearggit ruohtastit vuolgaga rájes gomogazzii luláš guvlui Storgata, vuoddjit leat geahppasat ja heaŋgájit sabehiiguin manjis. Lea ovdamunni leat geahpas, muhto vuoddjit eai oáččo geahppaseappot go 60 kilo oktan sabehiiguin ja eará diŋggaiguin. Moalla lea vázzingáhta lulágeahčen. Guoktenuppelohká buoremus hearggi Norggas ja suomas gilvalit. Jahkásaččat besset gávccu hearggi meáštirgilvuide. Hearggit leat kvalifiseren gilvui ovddit sesonja rátkkagilvui. Nisson- ja dievdovuoddjit eai sirrejuvvo, logahallet baicca falimus hearggi. Lassin seniora luohkkái, de gilvalit maiddá nuorat, muhto eai meáštirgilvui.

4.8.8 Álttá Sámi festivála

Álttá sámi festivála álggahuuvui jagi 2011 ja lágiduvvo Álttás Sámi álbmotbeaivvi, guovvamánu 6. beaivvi, oktavuodas. Álttá NSR lea ovddastan lágideimiid, ja maŋemus jagiid lea festivála bargan ovttas Sámi Music Week ja Sámi Fashion Week lágideimiiguin mat leat oktanaga, ja leat bargagoahtán ovttas fitnodagain Audioland man eaiggáda Olga Soyaniik. Artisttat ja lágideamit 2016 ledje: Filbma «Eallin ja ivnnit», logaldallan Álttá sámi historijás, mánáid čájálmas «Rievvármeida», Sámeálbmotbeaivvi guovvamánu 6. beaivvi ávvudeapmi, lávlagat čuovgga birra, doarjjakonsearta báhtareddjiide, Lars Bremnes, Máret ja earát konsearta. Lágiduvvui maiddá sálbmaeahket sámi ja kvena sálmmaiguin, nuoraide lei bivttasgovven kursa, seminára «Riddogákti ja dan boahtteáigi – manne lea nu ollugat háliidit goarrut Álttá gávtti?», doppe lei sámi báttiid bargideapmi, riebanzilba kursa ja veaskogoaarrunkursa. Festivála oktavuodas lágiduvvo maiddá sámi ipmilbálvalus (<http://www.altsamifestival.no/hjem.234222.no.html>).

4.9 Eará festiválat main lea sámi sisdoallu

4.9.1 Verddečiekčamat

Verddečiekčamat leat kulturdoalut mas boazosápmelaččat ja eará sápmelaččat ja dáččat ráhkadit searválaga spábbačiekčan joavkkuid ja gilvohallet stuora spábbačiekčan rátkkačiekčamiin Buvrovuonas, Davvi-Romssas. Dát lea leamaš áiggiid čada deaivvadanbáikin sápmelaččaide ja dáččaide gos kultuvrralaš lonohallan lea dáhpáhuvván, gos leat valáštallan ja gávppašan. Eahkediid fáallet iešgudetlágan kulturfálaldagaid ja sosiála lágideimiid spábbačiekčiide ja sin doarjaleddjiide ja earáide. Sámegiel sáni verdde sáhtta čilget dárogillii «*guosseolmmái*», verddevuohhta sáhtta jorgaluvvot «*guosseolmmái-oktavuohtan*». Dát lei oktavuohta mii lei lotnolassii ávkkálaš, boazosápmelaččain ledje árbevirolaččat sihke dálu olbmot siseatnamis (dálonat) ja guolleboanddat rittus (meronat) verdden. Guokte olbmo gean guovttos lei dákkár oktavuohta gohčodeigga goabbat guoimmiska «verdden» (Regjeringen, 2001) https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2001-34/id379485/sec5?q=verdde#match_0. Verddečiekčamat lágiduvvojedje 14. geardde jagi 2016. Doppe čikčet čižeš čiekčamiid olgun, ja rátkkačiekčamiin lea mihttun nannet oktavuođaid boazosápmelaččaid ja mearragátte olbmuid gaskkas. Jagi 2016 oasálaste 50 joavkku (35 dievdojoavkku ja 15 nissonjoavkku), ja sullii 600 čiekči čikče oktiibuot 120 čiekčama <https://www.facebook.com/Verddeturning>. Joavkkut ovddastit boazodoalloorohagaid ja riddogiliid eanas Davvi-Romssas ja Finnmárkkus.

Valáštallan ja olgunastidoaimmat leat álo leamaš guovddázis sámi kultuvrras (Pedersen, 2011; 2013) ja sápmelaččat ledjege beakkán buorit čuoigut ollu ovdal go dáččat álge lágideit čuoigangilvvuid (Birkely, 1994). Ollu stuora ja dovdoseamos musihkkafestiválain, lea nugo Verddečiekčamiin, valáštallan ja fysalaš aktivitehta prográmmas: Guovdageainnu ja Kárášjoga beassásfestiválain, Riddu Riddu festiválas, muhto maiddá eará festiválain nugo Sámi vahkus Romssas ja Verdde festivála deattuha sámi valáštallama dehálaš kulturguoddin. Organiserejuvvon valáštallan lea goitge oalle odas sámi oktavuođain, maid dál ovddastit Sámi valáštallansearvi, Sámiid valáštallanlihttu – Norga, SVLN, mii lea miellahttu Sámi valáštallansearvvis (Norggas, Ruotas ja Suomas). Sámi valáštallan fátmasta dál sihke árbevirolaš valáštallansurggiid ja erenoamáš sámi surggiid nugo njoarosteamii ja heargegilvovuodjima.

Lea dehálaš ahte sámi birrasiin lea vejolaš áimmahuššat dan kulturárbbi maid valáštallan ovddasta sámi birrasiin. Valáštallanaktivitehta sámi láhkái lea mielde seailluheame sámi kultuvrra, giela ja identitehta, mii lea dehálaš mánáide ja nuoraide. Sámi valáštallan nanne maiddá oktavuođaid riikkarájiid rastá. 2005 rájes manná merkejuvvon oassi guovddáš speallanruđain sámi valáštallamii Sámedikki bokte. Fylkkaráđit dorjot maiddá vuoddo- ja doaibmadoarjagiin sámi valáštallanserviid (Finnmárkkus fylkkasuohkana bušeahtta 2016).

4.9.2 Skiippagurra festivála

Festivála lágiduvvui áigodagas 2003-2011 doaibmabidjun prošehtii «Tana i endring». Vuosttaš festiválas ledje 750 guossi, ja 4000 guossi ledje jagi 2006. Festivála fokus lei kulturgaskkusteapmi ja Skiippagurra festivála áigumuš lei háhkat sámi servodahkii rámisvuoda ja jáhku alcceseaset. Festiválajodiheapmi celkkii: «Mii čájehit alcceseamet ja earáide ahte mii sáhttit lágideit juoidá mii lea stuorit go mii ieža.» Dát lei rockafestivála mas lei čielga báikái gullevašvuohhta musihka, doaimmaid, sajádaga ja visuála ovdanbuktimiid bokte. Festivála báiki

lei Deatnogáttis, ja lágideaddjit sávve čájehit kultuvrralaš mánggabealatvuoda ja bidjat Deanu kártii našunálalaččat dainna lágiin go bovdejedje našunála ja riikkaidgaskasaš artisttaid. Festiválahágideaddjit ledje erenoamáš duhtavaččat go besse čájehit Deatnogátté nuoraid sin rievttis báikkis –Deatnogáttis!

Stuora joavkkut nugo Big Bang, Raga Rockers, de Lillos, Waterboys, The Rasmus, Ane Brun ja Mari Boine čuojahedje festiválas, mas lei nana deaddu sámi artistaide. Maŋŋil Hellbillies lihkohisvuoda su čuojahemis 2009, go vokalista bávččagii bahuid go gahčai lávddis, de bekkii negatiiva sáhka medias ja festiválahájiheapmi barggai eanas riekteáššiin ja šiehtadallamiin. Boađusin gárttai ahte olbmot eai boahán šat nu ollu ja festivála loahpahuuvui maŋŋil 2011-festivála.

4.9.3 BeskánLuossaRock

BeskánLuossaRock lea aitto álggahuvvon festivála mas lea sámi sisdoallu ja lei vuohččan 2014. Festivála lea lágiduvvon golbma maŋemus jagi ja das lea fokus sámi kultuvrii, luossabivdui ja rockii. Festivála namma lea vuolgán Bieskkánis dahje Anders Andersen Bitis, gii doarui stáluin ja gottii dan. Beavet lágideadnu luossabivddu ja rockakonseartta eahkes ja ihkku Bieskenjárdgas, sullii 1,8 miilla lulábealde Kárášjoga márkanbáikki. Rávisolbmot fertejit máksit jus áigot bivdit, muhto mánáide lea sihke guollebivdin ja dolgevuoggabáikun kursa nuvttá.

4.10 Dárbu eanet dutkamiidda

Muhtun ráje riikkaidgaskasaš guorahallamat leat dahkkon álgoálbmotfestiválain earret eará ásašusas Austráalia RMIT University «Globalism Research Centre» (Phipps & Slater, 2010), mii earret eará cealká ahte festiválat leat sajit oddajurddašeapmái hábmet ceavzilis, oadjebas ja ovdánan našunála kultuvrraid buohkaide Austrálias, man vuodduin lea dohkkeheapmi rastá kultuvrraid, doahhtaleapmi, lotnolasvuohhta ja kreativitiehta. Norggas lea Kari Jæger dutkan festiválahágideaddjis Norgga mátkkoštanealahussii (Jæger, & Mykletun, 2009), ja Aksel Tjora lea doaimmahan girjji Norgga festiválahágideaddjis birra (2013), mas guokte kapihtala leat Riddu Riđu festivála birra (Skogvang, 2013 ja Viken, 2013). Goitge lea ain dárbu eanet dutkamii dákkár festiválain ja dain mearkkašumis sámegeallii, kultuvrii ja kulturgaskkusteapmái, ja maiddái makkár mearkkašupmi festiválahágideaddjis leat hukset ceavzilis báikkálašservodagaid, ja maiddái ásašit kulturipmárdusa rastá čearddalašvuoda ja riikkarájiid. Sáhtášii maiddái leat miellagiddevaš guorahallat festiválahágideaddjis mat geavahit áhkuid ja ádjáid buolvva veahkkinn oahpahit boares árbevieruid ja dábiid. Sihke Norgga sámi festiválahágideaddjis, festiválahágideaddjis mat leat vaikko gos Sámis ja álgoálbmotfestiválahágideaddjis muđuige lea dárbu eanet dutkat. Dan dáfus livčče relevánta ja ávkálaš dutkanovttasbargu álgoálbmotdutkiid gaskkas miehtá máilmmi.

Referánssat

- Alta Sami Festival (2016) <http://www.altasamifestival.no/hjem.234222.no.html> hentet 17. august 2016.
- Birkely, H. (1994) «I Norge har lapperne først indført skierne», Alta: Idut.
DSJ - Doajmmasiebrre Julev-Sábme's nettsider <http://dsj.no/>, hentet 20. august 2016.
- Falassi, A. (1987). Festival: Definition and morphology. In Falassi, A. (Ed.) *Time out of time - Essays on the festival*. Albuquerque: University of New Mexico Press.
- Finnmark fylkeskommunes (2016) Finnmark fylkeskommunes budsjett for 2016.
- Gold, J. R. and Gold, M. M. (2005). *Cities of culture: staging international festivals and the urban agenda, 1851-2000*. Aldershot: Ashgate.
- Hansen, L. (2007) *Liten storm langs kysten. Samisk identitet mellom lokal og internasjonal arena*. Masteroppgave. Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- Hegnes, A. W. (2006). Festivalenes tvetydighet. *Sociologisk Årbok*, 107-140.
- Hovland, A. (1999) *Moderne urfolk – lokal og etnisk tilhørighet blant samisk ungdom*. Doktoravhandling, NOVA Rapport 11/1999, Oslo: Universitetet i Oslo.
- Hætta, O. M. (2002). Samiske påsketradisjoner: i etterkrigstidens Kautokeino, *HiF-Notat*, 11. Høgskolen i Finnmark.
- Jaeger, Kari og Mykletun, R.J. (2009) The Festival Scape of Finnmark, i: *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 9: 2, s. 327-348.
- Jaeger, Kari og Mykletun, R.J. (2013) Festivals, Identities, and Belonging, i: *Event Management*, Vol. 17, pp. 213-226.
- Márkomeannu (2016) <http://www.markomeannu.no> hentet 20. oktober 2016.
- Noereh (2016) <https://noereh.wordpress.com/> hentet 9. august 2016.
- Norsk rikskringkasting (2016) <https://www.nrk.no/sapmi/han-har-gitt-navn-til-kulturfestival-i-sapmi-1.13023428>, hentet 1. september 2016.
- Olsen, K. (2010) *Identities, Ethnicities and Borderzones. Examples from Finnmark, Northern Norway*. Stamsund: Orkana forlag.
- Pedersen, H. C. (2011) 'Sport, Ethno-Politics and Sami Identity in Northern Norway. The Organizing of the Sami Sports Movement.' *Scandinavian Sport Studies Forum*, Vol 2, 2011: pp. 45-73.
- Pedersen, H. C. (2013) *Idrettsliv i etniske grenseområder. Modernisering, identitet og idrett i Finnmark, 1908-2010*. Doktoravhandling, Tromsø: Univeristetet i Tromsø.
- Pedersen, P. og Viken, A. (2009). The coastal reinvention of Saminess. In: Nyseth, T. og A.

- Viken (red.) *Place reinvention. Northern perspectives*. London: Ashgate, 183-202.
- Phipps, P. & Slater, L. (red.) (2010) *Indigenous Cultural Festivals: Evaluating Impact on Community Health and Wellbeing*. Globalism Research Centre, RMIT University, Melbourne: Australia.
- Påskefestivalen i Karasjok (2016). <http://www.festivalerkarasjok.no/index.php/om-festivaler-karasjok/historie> hentet 1.september 2016.
- Påskefestivalen i Kautokeino (2016). http://www.samieasterfestival.com/no_program.php hentet 17.august 2016.
- Raasten Rasteh/ Sørsamisk kulturfestival (2016) <http://raastenrastah.no/spennende-seminarprogram-pa-raasten-rastah/>, hentet 16.september 2016.
- Regjeringen (2001) https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2001-34/id379485/sec5?q=verdde#match_0 hentet 1. november 2016.
- Riddu (2016) <http://www.riddu.no/en/about-riddu-riddu-festivala/history-riddu-riddu> hentet 20.juni 2016.
- Sámediggi/Sametinget (2016) Sametingets budsjett 2016, vedtatt 3.desember 2015, Sak 49/15.
- Sámediggi/Sametinget (2016) <http://sametinget.no/>, hentet 20.august 2016.
- Sáminuorra (2016) <http://www.saminuorra.org/>, hentet 15.august 2016.
- Samisk uke (2016) – Midnight Sun Marathon, <http://www.msm.no/index.php?id=543463> hentet 3.september 2016.
- Skogvang, B. O. (2013) «Identitet og fellesskap gjennom bevegelsesaktivitet for barn på Riddu Riddu», i: Tjora, Aksel (red.) *Festival! Mellom rølp, kultur og næring*, Oslo: Cappelen Damm Akademisk forlag, s. 129-153.
- Skogvang, B. O. (2015) «Friluftsliv på Riddu Riddu festivalen - samisk, norsk og internasjonalt uteliv», s.175-181, utvidet artikkel bygget på foredrag på «*Forskning i friluft 2015*», <http://www.norskfriluftsliv.no/forskning>
- Skogvang, B. O. (2016) 'Indigenous and Sami Nature life – Outdoor activities across the globe?' Paper presented at ISSA World Congress, Budapest, Hungary 8-12 June 2016.
- Tjora, Aksel (red.) (2013) *Festival! Mellom rølp, kultur og næring*, Oslo: Cappelen Damm Akademisk forlag.
- Verdde (2016) <https://www.facebook.com/Verddeturneringen> hentet 31.oktober 2016.
- Viken, A. (2011) 'Reinvention of ethnic identity – A local festival as a national institution on a global scene.' In: Grenier, A. & Müller, D. (red.) *Polar tourism. A tool for regional development*. Québec: Presses de l'Université du Québec, s. 179-206.
- Viken, A. (2013) «Festivalkraft i etnisk spenningsfelt», i Tjora, Aksel (red.) *Festival! Mellom rølp, kultur og næring*, Oslo: Cappelen Damm Akademisk forlag, s. 109-129.

5 Saemien lohkehtæjjaveahka

Kevin Johansen, Cand.polit. UiT / Universidad de Granada. Seniorraeriestæjja Nordlaanten fylhkenålma

Iktedimmie:

Vaenie kvantitatijve daajroe saemien lohkehtæjjaveahkan bijre gååvnesamme Nöörjesne. Gellede lehkeste lea jeahtasovveme gellie saemien lohkehtæjjah fáåtesieh, jih mubpieh leah jeahteme saemienlohkehtæjjah eah iktesth dam byjjes ööhpehtimmiemahtoem utnieh. Tjaalegisnie goerehtalla lähkoem saemienlohkehtæjjijste Nöörjesne gaajhkine gieline mejnie ööhpehtimmie vadtasávva, dovne maadthskuvlesne jih jaarhkeskuvlesne.

Tjaalege aaj formalmaahtoem gaajhkide saemienlohkehtæjjide vihtesjadteme, dovne dej pedagogeles maahtoe jih formalmaahtoe saemien gielsesne. Goerehtimmie vuesehte jienebh dejstie saemienlohkehtæjjijste pedagogeles maahtoem fáåtesieh viertiestamme mubpiej lohkehtæjjaj gaskemedtine Nöörjesne. Seamma tijjen vujejne formalmaahtoe saemien gielsesne lea joekoen jolle.

Jijnh learohkh fierhten julevsaemien lohkehtæjjese, learohkeveahka daesnie lea seamma goh jeatjah lehkesne Nordlaantese jih raaktan jollebe goh learohkeveahka Bådåddjosne. Daate vuesehte joekoen jijnh lohkehtæjjah julevsaemien gielamaahtojne fáåtesieh.

Noerhtesaemien jih áarjelsaemien gielese learohkeveahka lea sagke vueliehkåbpoe, guktie lohkehtæjjavaanoie ij leah seamma náake daesnie dan lihke bætijen aejkien. Men læjhkan aalteren gaskemedtie vuesehte jijnh saemienlohkehtæjjah sijhtieh barkosne orrijidh dej minngebi luhkie jaepiej, jih joekoen vaenie ohtsijh orreme saemien lohkehtæjjaööhpehtæmman. Dan ávteste libie vaahresne sagke vaenebh saemienlohkehtæjjah utnedh luhkie jih göökteluhkie jaepiej minngelen goh daan biejjien, jis dåårrehtimmie saemien lohkehtæjjaööhpehtimmide ij tjarke læssen.

5.1 Aalkoe

Saemienlierehtimmie skuvlesne jih maanagiertesne lea dej ellen vihkielommes ráajvarimmiej gaskem, ihke edtja jienebh saamastallije almetjh Nöörjesne sjidtedh bætijen aejkien. Jis edtja daam ulmiem jaksedh dle ojhte eevre vihkeles nuekies lohkehtæjjah saemiengiellesne gååvnesieh, ihke skuvleaaajterh maehtieh saemien gielefaalenassem vedtedh gaajhkesidie mah reaktam disse utnieh. Lohkehtæjjah byöroeh dovne pedagogeles jih saemiengieleldh maahtoem utnedh aktene njeptjesne goh jeatjah gielefaagine veanhtede.

Vaenie goerehtallemh dorjesovveme lähkoste saamastallije lohkehtæjjijste Nöörjesne. Jalhts daajroe lähkoen bijre lohkehtæjjijste, dej maahtoe jih aarvehtsh daerpiesvoeten bijre saamastallije lohkehtæjjijste jaepiej ávtese leah eevre vihkeles jis edtja maehtedh sjæjsjalidh mah ráajvarimmieh mah tjuerieh aelkedh ihke saemien learohkh sijjen reaktah jih daerpiesvoeth áadtjoeh saemien gielelierehtimmien bijre.

Daennie tjaalegisnie gaajkhk saemienlohkehtæjjah skuvlesne Nöörjesne meatan. Mijjieh libie giehtjedamme maam maahtojde dah utnieh, pedagogeles jih gieleldh. Jeatjah baakoejgumie daate tjaalege bijjieguvviem vadtá gaajhkijste saemienlohkehtæjjijste Nöörjesne, gaajhkine

golme gïeline. Julevsæmien jïh åarjelsæmien gïelese libie lissine dejtie lohkehtæjjide mah saemiengïelesne ööhpehtieh, aaj jïjtsh taalh gaajhkide saamastallije lohkehtæjjide pedagogeles ööhpehtimmine mah eah saemienlohkehtæjjine barkh, juktie ryöknedidh man gellie lohkehtæjjah mah lohkehtæjjabarkoem laehpieh.

Tjaalegen minngiegietjesne akte aarvehtse mij vuesehte man gellie saemienlohkehtæjjah mah tjuerieh ööhpehtimmien vaeltedh jaepiej åvtese, jïh aaj raeriestimmieh dej råajvarimmiej bïjre mah leah daerpies, juktie dåårrehtimmien saemien lohkehtæjjijste gorredidh.

5.1.1 Gaertjedimmie

Tjaalege fokusem åtna lohkehtæjjide saemien gïelesne, dah mah saemiengïelesne learoesoekesji mietie ööhpehtieh voestes- jallh mubpiengïelesne maadthlierehtimmesne. Daan sjïekenisnie ij fokusem utnieh maanagïertelohkehtæjjide jïh lektovridie, amanuenseridie jïh professovride jïlleskuvlesne jïh universiteetine. Daan gaertjedimmien fåantoe lea dan åvteste maadthlierehtimmesne doh reaktah saemien lierehtæmman aktem reaktavåaromem utnieh, guktie voenges åejvieladtjh leah eevre jearohke nuekies saemienlohkehtæjjah utnedh juktie sijjen riekteles åeliedimmieh illedh.

5.2 Lohkehtæjjaööhpehtimmie aktene histovrijes perspektijvesne

Dah mah daan biejjien leah saemienlohkehtæjjah leah gellie ovmesse ööhpehtimmielaajroeh dåeriedamme juktie dohkoe båetedh. Aalkoelisnie lohkehtæjjadïejvese ajve åtnasovvi almetji bïjre mah maadthskuvlen daltesisnie ööhpehtin (jïh dah mah lin almetjeskuvlen åvtelen jnv) mearan dah mah gymnasine jïh jåarhkeskuvline ööhpehtin nommh åadtjoedin goh lektovrh jallh bijjielohkehtæjjah. Adjunkte akte gaskedïejvese sjïdti (Wikipedia.org).

Doh voestes kuvsjh lohkehtæjjaööhpehtæmman tjïrrehtamme sjïdtin joe 1700-låhkoen minngiegietjesne. Dagkerh kuvsjh tjarke læssanin mænngan laake åålmehskuvlen bïjre nænnoestamme sjïdti 1860. Jaepien 1826 dihte voestes byögkeles lohkehtæjjaööhpehtimmie, *seminaare*, tseegkesovvi Trondenesne. Daah seminaarh göökte jaepieh ryöhkin. Dihte voestes laake lohkehtæjjaööhpehtimmien bïjre bööti 1890. 1902 ööhpehtimmie golme jaepieh sjïdti, jïh 1938 njieljie jaepieh. Mænngan vihth bååstede golmenjaepien lohkehtæjjaööhpehtæmman jaepien 1973 (sïejhmelohkehtæjjaööhpehtimmie), jïh 1992 ræjeste ööhpehtimmie vihth njieljie jaepieh sjïdti (Store Norske leksikon).

Saemienlohkehtæjjah daan biejjien amma ovmesse ööhpehtimmielaajroeh åtneme. Maahta gujht aerviedidh doh båarasommes saemienlohkehtæjjah leah sïejhmelohkehtæjjah dan ööhpehtimmien mietie mij tseegkesovvi 1973. Mænngan libie maadthskuvlelohkehtæjjah åådtjeme joekedamme MLØ:se (daaroen GLU) 1. -7. klasse jïh 5. – 10. klasse, lektovreööhpehtimmie, praktikheles pedagogeles ööhpehtimmie (daaroen PPU) jïh faagelohkehtæjjah, mij akte pedagogeles ööhpehtimmie juktie aktegsfaagine ööhpehtidh maadthskuvlesne jïh jåarhkelierehtimmesne. Jaepien 2017 ræjeste maadthskuvlelohkehtæjjah ööhpehtimmie jorkese akten vijhtenjaepien maasterelaajrose. Pryövenasseöörnegh joe orreme säemies learoesijjine ⁴. Sæjhta striengkiesåbpoe kvaliteetekrievenassh jïh krievenassh jollebe maahtoen bïjre sjïdtedh lohkehtæjjaööhpehtimmieinstitusjovnine. Jienebh dejstie instistusjovnijste eah NOKUT:n krievenassem illh mah sijhtieh faamosne årrodh lohkehtæjjaööhpehtimmide 2017 ræjeste (Valle jïh Nilsen 2016)

⁴ Kronihke voerhtjen 21. b. 2016 plaeresne Avisa Nordland: Vihkeles lohkehtæjjaööhpehtimmie vadasåvva Nordlaantesne, professovre Anne Marit Valle jïh dosente Nils Ole Nilsen.

Jaepien 1999 professovre Jens-Ivar Nergård aktem moenehtsem stuvri mij NOU:m saemien lohkehtæjjaööhpehtimmien bijre darjoeji. *Saemien lohkehtæjjaööhpehtimmie – ovnessie daajroeaerpieviekie gaskem. (Samisk lærerutdanning–mellom ulike kunnskapstradisjoner)*. Daesnie raeriestin aktem jijtse mieriesoejkesjem saemien lohkehtæjjaööhpehtætman darjodh.

5.3 Pedagogeles maahtoe

Daennie tjaalegisnie ibie doh ovnessie ööhpehtimmieh joeketh, men gaajhkide tjöonghkebe dan diejvesen nualan *pedagogeles ööhpehtimmie*. Gaajhkine daaletje lohkehtæjjaööhpehtimmine, Saemiedigkie lea saemien faagealmetjh nammoehtamme goh lihtsegh mieriesoejkesjemoenehtsijsstie, mah mieriesoejkesjidie dorjeme. Aadtjen aaj akte jijtse mieriesoejkesje lea dorjesovveme akten vijhtenjaepien saemien lohkehtæjjaööhpehtætman maasterenjiptjesne.

5.4 Maahtoe saemien gielesne

Dihte mubpie äjevimearhketje daennie tjaalegisnie lea goerehtalledh man gellie mah byjjes saemien gielemaahtoem utnieh saemienlohkehtæjjijste. Daan biejjien krievenasse jeahta jis edtja saemiengielesne ööhpehtidh dle tjuaara unnemes 30 studijepoengh utnedh saemiengielesne (seamma goh bieliejaepienstudijume) juktie maanaskuvlesne ööhpehtidh, jih 60 studijepoengh (jaepiestudijume) juktie noereskuvlesne jih jaarhkelierehtimmesne ööhpehtidh. Amma ij leah nuekies realmaahtoem saemiengielesne utnedh, jalhts saemien lea lohkehtæjjan ietniengele, seammalaakan goh naaken ij maehtieh nöörjenlohkehtæjjine årrodh jis ajve nöörjen soptseste. Daelie edtja dejtje byjjes krievenasside jeatjahtedth guktie maahtoekrievenassh eah leah ajve faamosne dejtje aadtjen seehteme lohkehtæjjide, men faamosne gaajhkesidie mah edtjeh lierehtimmiem vedtedh dejnie ööhpehtimmiefaagine goh saemien, nöörjen, maadte jih eengelske, v. ööhpehtimmielaakine § 10-2 jih mieriedimmine ööhpehtimmielaakese kapihtele 14.

Aarebi lij nuekies siejhmelohehtæjjine årrodh juktie gaajhkine faagine ööhpehtidh maadthskuvlesne, guktie meehti ojhte saemienlohkehtæjjine årrodh bieleden aktem baakoem saemiengielesne jiehtedh. Jaepien 2025 raajan maahta dispensasjovnh vedtedh, guktie dah mah seehtemem skuvlesne åadtjoeji åvtelen dihte orre laake faamoem åadtjoeji, såemies astoem utnieh dom byjjes maahtoem vejtiestidh mij lea daerpies juktie maehtedh aktene faagesne ööhpehtidh goh saemien. Daate minngemes ij leah gujht ööhpehtimmielaakesne vihtiestamme, men reaktavåaromem åtna *Lohkehtæjjalutnjiemisnie*, daate akte reforme mij edtja hoksedh learohkh vielie lierieh (Regjeringen.no).

Saemien maajhööhpehtimmielohkehtæjjah lissine maahtoekrievenassh utnieh mah leah ektiedamme maajhööhpehtimmiedidaktihkese jih åtnoe teknikkeles dirregijstie lierehtimmesne. Daah maahtoekrievenassh leah vihtiestamme Mierievierhkine saemien maajhööhpehtætman, jih gaajhkh maajhööhpehtimmielohkehtæjjah leah tjoereme daam maahtoem vejtiestamme jaepien 2020 åvtelen (Utdanningsdirektoratet.no)

5.5 Diedte saemien åvteste lohkehtæjjaööhpehtimmine

Jienebh institusjovnh ráálline utnieh gorredidh saemiengieledh lohkehtæjjah ööhpehtimmiem vaeltieh. Saemien jilleskuvle lea badth jarngesne sov saemien lohkehtæjjaööhpehtimmine. Dej studijefaalenassh bieleden lij sijhteme joekoen geerve årrodh skuvleaajhteridie aktem ensi jih kvalitatijve hijven saemienlierehtimmiem faalehtidh dejtje learoehkidie mah reaktam disse utnieh.

UiT Nöörjen noerhtelisnie universiteete (Norges arktiske universitet) lea ánnetje ánnetje aaj akte vihkeles áktöore sájdteme juktie lohkehtájjah saemien gíelemaahtojne ööhpehtidh. Nord universiteete mij sjguniesovvi aktene fusjovnesne Nordlaanten universiteeten, Nesnan Jílleskuvlen jìh Noerhte-Trööndelagen jílleskuvlen gaskem, daelie díedtem átna dovne julev-jìh áarjelsaemien ávteste lohkehtájjaööhpehtimmine (doh aarebi institusjovnh Nordlaanten universiteete jìh Noerhte-Trööndelagen jílleskuvle aktem nasjonaale díedtem utnin fiereguhten julevsaaemien jìh áarjelsaemien gíelen ávteste lohkehtájjaööhpehtimmine). Jis mijjìeh varke historihkem vuesiehtimmiem gaavhtan julevsaaemien gíelese vuartasjìbie, dellie don baalien Bodø Lærerhøgskole dejtie voestes gíelekuvsjìde faalehti 1980-láhkoen, mearan díhte voestes 30-studijepoengekuvsjìe eelki tjáktjen 1989.

5.5.1 Daan beajjetje saemien lohkehtájjaööhpehtimmielaaenasse⁵

Saemien jílleskuvle síejhmelohkehtájjaööhpehtimmiel jìh praktihkeles pedagogeles ööhpehtimmiem (PPU) faalehte. UiT Nöörjen noerhtelisnie universiteete noerhtesaemien faalehte goh ammesgíele lohkehtájjaööhpehtimmesne 5.- 10. klaasse, jìh lektovreööhpehtimmiem dejtie mej saemien ietmiengíeline. Nord universiteete maadthskuvlelohkehtájjaööhpehtimmiel faalehte 1. – 7. klaassese jìh 5. – 10. klaassese jìh PPU maam maahta maahtoevedtije kuvsjìne aktanidh julevsaaemien jállh áarjelsaemien gíelesne.

Jis ohtsijetaalide saemien lohkehtájjaööhpehtimmiel vuartasjìbie dah leah muvhten aejkien joekoen vuelege. Studijeaepien 2015-2016 UiT Nöörjen noerhtelisnie universiteete idtji naan ohtsijh utnieh sov vijhtenjaepien lohkehtájjaööhpehtimmiem integreradamme maasterinie saemien gíelesne (Alta-posten 24.2.16), jìh saemien lohkehtájjaööhpehtimmiel Saemien jílleskuvlesne aaj joekoen vuelege studentetaaligujmie baaverdamme gellie jaepìeh. Julevsaaemien jìh áarjelsaemien gíelesne doh saemien gíelekuvsjìh eah leah integreradamme lohkehtájjaööhpehtimmine, jìh dan ávteste ij maehtìeh byögkeles statistihkem goh *dbh.no*. nuhtjedh, juktie taalide veedtjedh.

5.5.2 Veahka saemien lohkehtájjaööhpehtimmielaaenasse

Noerhtesaemien gíelesne sáejhta geerve árrödh eevre veele vihhtìestidh man gellie saamastallijh mah lohkehtájjaööhpehtimmiel tjírrehtamme, jìh annje leah barkoeaaltarisnie. Goh aarebi neebneme tjaalegisnie dle mijjìeh aerviedìbie doh ellen jeanatjommes saamastallije lohkehtájjah lohkehtájjaööhpehtimmine mah annje barkeminie, leah ööhpehtimmiel áádtjeme mánngan goh golmenjaepien síejhmelohkehtájjaööhpehtimmiel síejhtesjamme síjdi jaepien 1973. Jíjtsh saemien lohkehtájjaööhpehtimmiel tseegkesovvin sagke dubpìebasse, jìh Saemien jílleskuvle tseegkesovvi jaepien 1989.

Gellie saamastallije almetjìh badth lohkehtájjaööhpehtimmiel veeltin guhkiem dan ávtelen, jìh naakenh lohkehtájjaööhpehtimmiel veeltin seamma tíjjen goh saemien gíelekuvsjìh veeltin, vuesiehtimmiel gaavhtan Oslon Universiteetesne, mearan díhte universiteete saemien studijefaaenassh faalehti.

Lissine dejtie mah leah ööhpehtimmiel vaalteme Saemien jílleskuvlesne jìh UiT Nöörjen noerhtelisnie universiteetesne saemien lohkehtájjaööhpehtimmine de jìh minngemes jaepìej, kandidaath lin maahteme lohkehtájjaööhpehtimmiel tjírrehtamme jeatjah learoesijjìne seammalaakan goh aarebi buerkiestamme. Daesnie sáejhta geerve árrödh taalh veedtjedh, jállh aerviedimmiel veahkan bíjre darjodh. Dan ávteste statistihke noerhtesaemien gíelese sáejhta

⁵ Maanagiertelohkehtájjaööhpehtimmiel eah leah állermaahteme daesnie.

váaroeminie utnedh man gellie mah lohkehtæjjine berkíeh maadthlierehtimmesne daan biejjien, jìh taalh dejtie mah leah ööhpehtamme Saemien jìlleskuvlesne jìh UiT Nöörjen noerhtelisnie universiteetene, jìh ij man gellie mah aalkoelisnie ööhpehtimmiem áadtjoejin állesth dejnie ovrehte 20 learoesijjine mah lohkehtæjjaööhpehtimmiem Nöörjesne faalehtieh. Julevsæmien jìh áarjelsæmien gïelese lohkehtæjjaalåhkoee lea ánnetji vueliehkåbpoe, jìh tjaalegen tjaelije maahtoebyresidie hijvenlaakan damta. Daesnie veele daajroem utnebe man gellie julev- jìh áarjelsæmien saamastallijh mah lohkehtæjjaööhpehtimmiem utnieh, jìh man gellie mah lohkehtæjjine berkíeh.

5.4.3 Joekedimmie kaarri jìh nyjseni gaskem

Lohkehtæjjabarkoe akte barkoe jìjnjh nyjsenigujmie. Man vuelhkiekåbpoe klaassedaltese man vaeniehkåbpoe kaarrh dovne ööhpehtimmesne jìh dej gaskem mah lohkehtæjjine berkíeh. Abpe laantesne 80 prosenteh dejstie lohkehtæjjijste 1. – 7. klaassesne leah nyjsenh, mearan ánnetji vueliehkåbpoe klaassedaltesidie 5. - 10⁶. Joekedimmie kaarri jìh nyjseni gaskem saemien-lohkehtæjjaj luvnie lea enn nåakebe.

5.5.4 Ööhpehtimmie saemienlohkehtæjjijste

Tabelle 5.1 Bijjeguvvie kandidaatijste mah lohkehtæjjaööhpehtimmieh illin Saemien jìlleskuvlesne dej minngemes 21 jaepiej.

Jaepie	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Lohkehtæjja-ööhpehtimmie ⁷	6	5	6	6	9	23	15	7	3	0	0

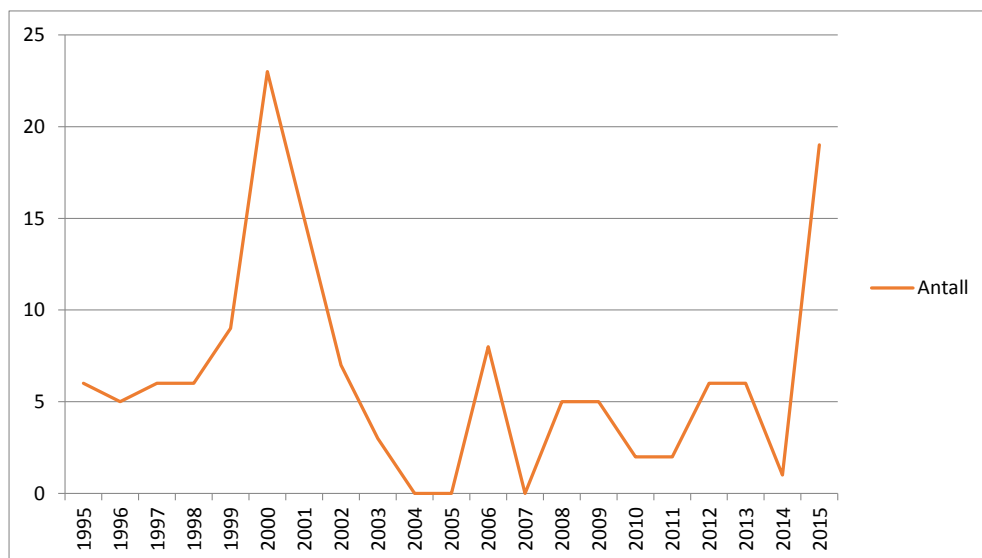
2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
8	0	5	5	2	2	6	6	1	19 ⁸

⁶ (Lohkehtæjjaööhpehtimmieh: Statistihkeles bijjeguvvieh jìh evtiedimmievæhtah), NIFU-reektehtse 31, 2104.

⁷ Daate taale meatan átna dovne sïejhmelohkehtæjjaööhpehtimmiem, maadthskuvlelohkehtæjjaööhpehtimmiem 1. – 7. klaasse jìh praktikheles pedagogeles ööhpehtimmiem.

⁸ Dejstie 19 kandidaatijste mah lohkehtæjjaööhpehtimmiem illin Saemien jìlleskuvlesne 2015, 18 lin PPU.

Figvure 5.1 Illeme lohkehtæjjaööhpehtimmie Saemien jilleskuvlesne

Figvure 5.1 stoerre jeerehtsh kandidaatelâhkosne vuesehte mah saemien lohkehtæjjaööhpehtimmie illeme jaepeste jaapan.

UiT Nöörjen noerhtelisnie universiteete ij annje kandidaath utnieh illeme saemien lohkehtæjjaööhpehtimmie dan âvteste studijeprogramme ij leah gââvnesamme nuekies jaepieh annje.

Nord universiteete ij leah aktem jaepiem gââvnesamme annje, jih dej aarebi institusjovnh, Universiteete Nordlaantesne, Nesnan jilleskuvle jih Noerhte-Trööndelagen jilleskuvle, leah lohkehtæjjaööhpehtimmie âtneme gaajhkesh dovnes, men eah sjïere saemien lohkehtæjjaööhpehtimmie. Gosse mijjiej dejtie ovnessie gieledâehkide vuartasjibie stjhtebe vuejnedh man gellie ööhpehtamme lohkehtæjjah mah gââvnesieh julevsamien jih âarjelsamien gielesne.

5.5.5 Learohketaale

Skuvlejaepien 2015-2016 2164 learohkh Nöörjesne saemienlierehtimmie utnin maadthskuvlesne. Daejstie 1935 noerhtesaemien utnin voestes- jih mubpiengielesne. Julevsamien gielesne 113 learohkh lierehtimmie utnin. Âarjelsamien gielesne learohketaale lea 116 voestesgielesne jih mubpiengielesne. Tjâanghkan 86 tjïelth jih njieljïe frijjeskuvlh jih golme staateles skuvlh saemienlierehtimmie utnieh Nöörjesne⁹. Daate lea 21 prosent

⁹ Learohkh byögkeles skuvline jih frijjeskuvline joekehts laakh utnieh gelline suerkine. Ööhpehtimmielaake lea faamosne byögkeles skuvlide mearan frijjeskuvlelaake lea faamosne frijjeskuvlide. Jis frijjeskuvle ij leah jââhkesjimien bjïre syökeme saemien learoesoekjesjen mietie, saemien learohkh skuvlesne eah reaktam saemienlierehtæmman utnieh laaken mietie.

Nöörjen tjeltijste jih lähkoe skuvlijste learohkigujmie saemien gieline faagegievelsne lea læssanamme iktemearan Nöörjesne.

5.5.6 Lohkehtæjjafaamoeh

Daennie boelhkesne lähkoem lohkehtæjjijste vuortasjibie mah saemien gielesne ööhpehtieh maadthskuvlesne jih jaarhkelierehtimmesne. Muvhth lohkehtæjjah bielietijjen berkieh, men ibie dej gaskem joekehth mah barkoem utnieh ellies- jallh bielietijjen. Daate sæjhta jiehtedh jaepiebarkoelähkoe lea annetji vueliehkåbpoe goh lähkoe lohkehtæjjaseehtemijstie. Sijhtebe aaj daesnie vuortasjidh man gellie daejstie mah pedagogeles ööhpehtimmiem utnieh jih man gellie lohkehtæjjah mah eah byjjes ööhpehtimmiem utnieh¹⁰.

Sijhtebe aaj lohkehtæjjaj maahtoem saemiengielesne buerkiestidh. Daesnie fokusem biejebe man gellie daejstie lohkehtæjjijste mah jaarhkeööhpehtimmiem saemiengielesne utnieh. Jaarhkeööhpehtimmiem maahtoem vadta, dihte lea kuvsjh mah studijepoengem vedtieh, mohte minngieööhpehtimmiem mij ij studijepoengem vedtieh. Daesnie ajve jaarhkeööhpehtæmman saemiengielesne vuortasjibie. Mijjieh daejrebe jeenjesh saemienlohkehtæjjaj maahtoen mietie gihtjie gellede lehkeste, jih jis edtjebe aktem aarvehtsem darjodh man gellie saemienlohkehtæjjah mah leah daerpies bætijen aejkien, tjoerebe aaj aktem aarvehtsem utnedh man jeenjesh mah lohkehtæjjine orrijieh.

5.5.7 Fiejliegaaltijh

Dihte statistihke maam lahtestibie daennie tjaalegisnie ij leah aarebi bæjhkoehamme. Tjaalegen tjaelije lea jijtje tjoereme taalide veedtjedh jih daan sjïekenisnie ovrehte bijjelen 80 tjïeltigujmie jih ööhpehtimmieminstitusjovnigujmie gaskesadteme. Daejrebe hov man gellie mah ööhpehtimmiem utnieh saemien lohkehtæjjainstitusjovnijste. Byögkeles statistihke dbh:ste dam vuesehte.

Mijjieh aaj daejrebe man gellie tjïelth mah saemienlierehtimmiem faalehtieh. Daah taalh leah veedtjeme dejstie golme noerhtemes Fylhkenålmijste. Tromsen jih Nordlaanten fylhkenålmah tæjmoeh vedtieh saemienlierehtæmman sijjen tjïeltine, mearan Finnmaarkhen fylhkenåлма tæjmoeh vadta dovne sov fylhkese jih gaajhkide tjïeltide Noerhte-Nöörjen ålkolen.

Ij leah naan reliabele ryöknedimmievuekie mij vuesehte man gellie mah lohkehtæjjaööhpehtimmiem vaalteme jeatjah learoesijjine jih saemien gielekuvsjine aktene dejstie sijjijste mah dam faalehtieh. Akte lohkehtæjja lij gujht maahteme sov pedagogeles ööhpehtimmiem vaeltedh Stavangerisnie jih gielekuvsjem vaadtseme Tromsesne vuesehtimmiem gaavhtan. Julev- jih åarjelsaemien gielese tjaalegen tjaelije lea ellies bijjieguvviem ribleme. Daesnie tjaelije doh jeanatjommes saemienlohkehtæjjah damta.

Dihte noerhtesaemien lohkehtæjjabyjrese sagke jienebh åtna. Daesnie ij gåaredh dejtie veele taalide vihtiestidh. Dan åvteste sijhtebe noerhtesaemien gielese ajve vuortasjidh dejtie mah raaktan lohkehtæjjine berkieh daan biejjien, jih dej pedagogeles jih gieleldh maahtoem buerkiestidh. Prosenten mietie maahta sån aerviedidh ovrehte seamma jïjnjh lohkehtæjjah barkosne orrijieh goh julevsæmien jih åarjelsaemien dajvesne. Lissine dejtie mah saemiengielesne ööhpehtieh, dle noerhtesaemien gielesne gellie saamastallije lohkehtæjjah mah ajve jeatjah faagine ööhpehtieh. Joekoen Guovdageaidnun jih Karasjohken tjïeltine mah tjåanghkan ovrehte govhteluhkieh saamastallije lohkehtæjjah utnieh mah eah saemiengielesne ööhpeht. Dah eah meatan ryöknesovvh daennie statistihkesne goh ööhpehtæjja gielesne.

¹⁰ Aarebi tjaalegisnie libie buerkiestamme ovnessie sårhts lohkehtæjjaööhpehtimmeieh mah leah meatan daesnie.

5.6 Åarjelsaemien

Åarjelsaemien lierehtimmie Nöörjesne faalasávva áajvahkommes govhte skuvlijste, Gaske-Nöörjen saemieskovle, Åarjel-saemiej skuvle Snåasesne, Praahken byjjenimmie- jñh voengejarnge, Raarvihken skuvle, Röörosen jáarhkeskuvle (Aajege) jñh Kråangken jáarhkeskuvle. Doh jeanatjommes dovne lierehtimmiem skuvlesne, maajhööhpehtimmiem, gïelebiesieh jñh mïnneden lohkehtæjjam vedtieh. Lissine daejtie skuvlide, göökte skuvlh lohkehtæjjah áarjelsaemien gïelesne utnieh skuvlesne.

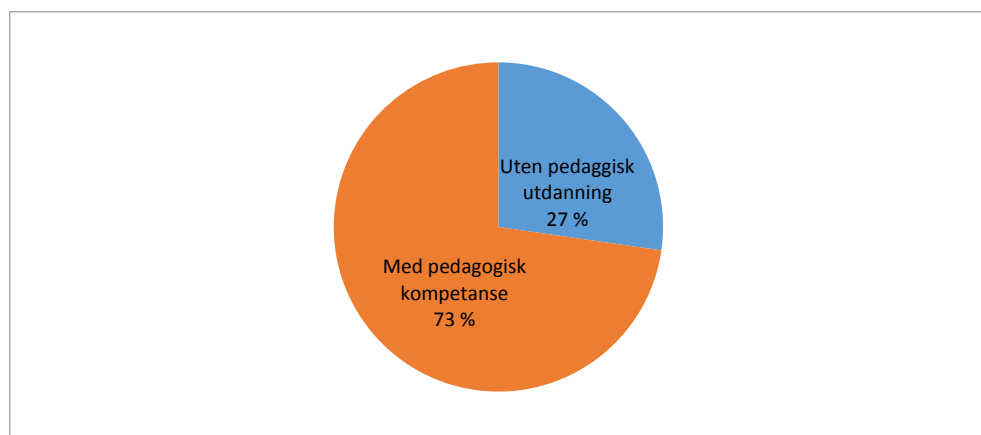
Maadthskuvledaltesisnie 22 lohkehtæjjah saemien gïelelierehtimmiem vedtieh. 16 dejtie pedagogeles ööhpehtimmiem utnieh jñh seamma låhkoe, amma 16 jáarhkeööhpehtimmiem utnieh saemien gïelesne.

Lissine daejtie taalide golme áarjelsaemien saamastallije almetjh mah lohkehtæjjaööhpehtimmiem utnieh, men eah lohkehtæjjine barkh daan biejjien. Gaskemedtien aaltere maadthskuvlen lohkehtæjjide lea 44 jaepieh.

Tabelle 5.2 Lohkehtæjjah mah áarjelsaemien soptsestieh maadthskuvlesne

Man gellie	22
Pedagogeles maahtojne	16
Jáarhkeööhpehtimmie saemien gïelesne	16

Figuvre 5.2 Låhkoe áarjelsaemien lohkehtæjjijste maadthskuvlesne pedagogeles ööhpehtimmine jñh bieleden

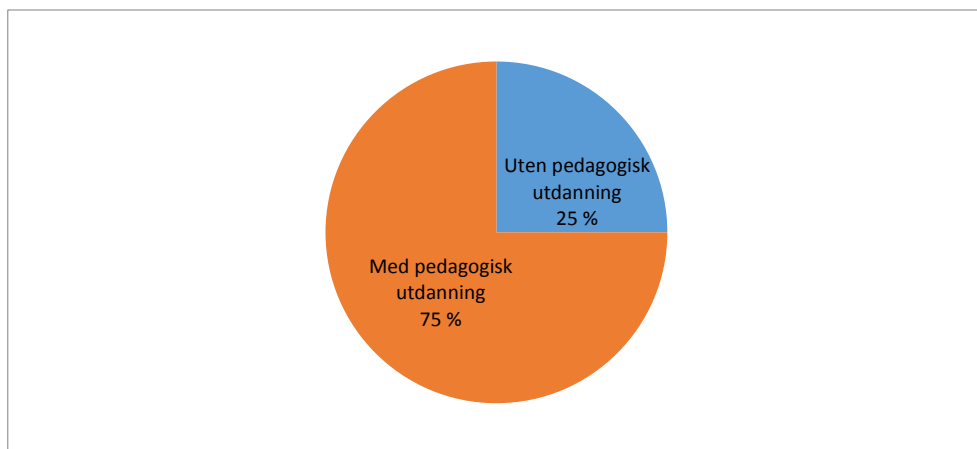
Jáarhkelíerèhtimmesne gaektsie lohkehtæjjah áarjelsaemien gíelesne ööhpehtieh. Gaajhkesch pedagogeles ööhpehtimmiem utnieh jìh gaajhkesch aaj jáarhkeööhpehtimmiem utnieh áarjelsaemien gíelesne. Jeatjah baakoejgumie joekoen jolle maahtoe áarjelsaemien lohkehtæjjaj gaskem jáarhkelíerèhtimmiem sisnjelen.

Gaskemedtien aaltere áarjelsaemien lohkehtæjjide lea 45 jaepieh. Gaajh vaenie lohkehtæjjah áarjelsaemien gíelesne mah aaltereraastem jeksieh dej minngebi jaepiej, men sæjhta joekoen jìjnìh árròdh mah dam darjoeh dej mubpiej luhkie jaepiej. Mijjìeh sìjhtebe báástede báetedh dáárèhtimmiedaerpiesvoetese mænngan daennie tjaalegisnie.

5.7 Julevsæmien

Maadthskuvlesne gaektsie lohkehtæjjah julevsæmien gíelesne ööhpehtieh. Govhte dejstie pedagogeles maahtoem utnieh jìh govhte aaj jáarhkeööhpehtimmiem utnieh julevsæmien gíelesne.

Figvre 5.3 Joekedimmie julevsæmien lohkehtæjjijste pedagogeles ööhpehtimmine jìh bieielen, maadthskuvle

Gaskemedtien aaltere julevsæmien lohkehtæjjide maadthskuvlesne lea 49 jaepieh. Daesnie sâemies lohkehtæjjah mah mahte aadtjen ööhpehtimmiem illeme, mearan jìjnìh lohkehtæjjah leah bijjelen 60 jaepieh. Sæjhta dan ávteste akte stoerre daerpiesvoete árròdh lohkehtæjjah julevsæmien gíelemaahtojne dáárèhtidh dej báetiji jaepiej.

Jáarhkelíerèhtimmiem sisnjelen tjìjhtje lohkehtæjjah julevsæmien gíelesne ööhpehtieh. Golme dejstie pedagogeles ööhpehtimmiem utnieh, govhte jáarhkeööhpehtimmiem julevsæmien gíelesne utnieh.

Gaskemedtien aaltere julevsæmien lohkehtæjjide jáarhkelíerèhtimmesne lea 39,25 jaepieh. Daate vueliehkábpoe goh maadthskuvlese, jìh díhte dan ávteste jìenebh dejstie eah pedagogeles ööhpehtimmiem utnieh.

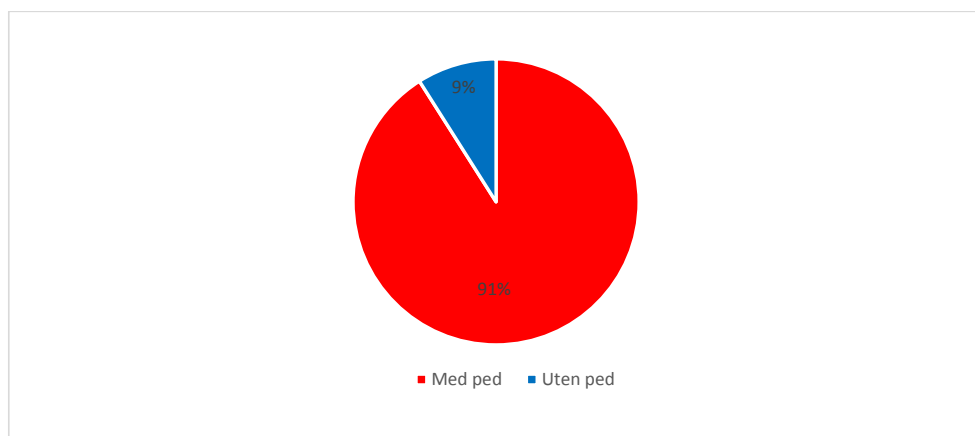
Abpe luhkie julevsæmien almetjh pedagogeles maahtoem utnieh, men eah saemienlohkehtæjjine barkh dan biejjien. Amma jìenebh mah pedagogeles ööhpehtimmiem

utnieh jih eah ööhpehth goh dah mah ööhpehtieh. Mijjieh bäästede bätede disse aaj mænngan tjaalegisnie.

5.8 Noerhtesaemien

Maadthskuvlesne 189 lohkehtäjjah mah noerhtesaemien gïelesne ööhpehtieh. Dejstie 91 prosenth pedagogeles ööhpehtimmiem utnieh. 124 (65 prosenth) jâarhkeööhpehtimmiem saemien gïelesne utnieh. Reeremedajvesne doh ellen jeanatjommes lohkehtäjjah dovne pedagogeles ööhpehtimmiem jih jâarhkeööhpehtimmiem utnieh saemien gïelesne.

Figuvre 5.4 Lâhkoe noerhtesaemien lohkehtäjjieste pedagogeles ööhpehtimmine, maadthskuvle

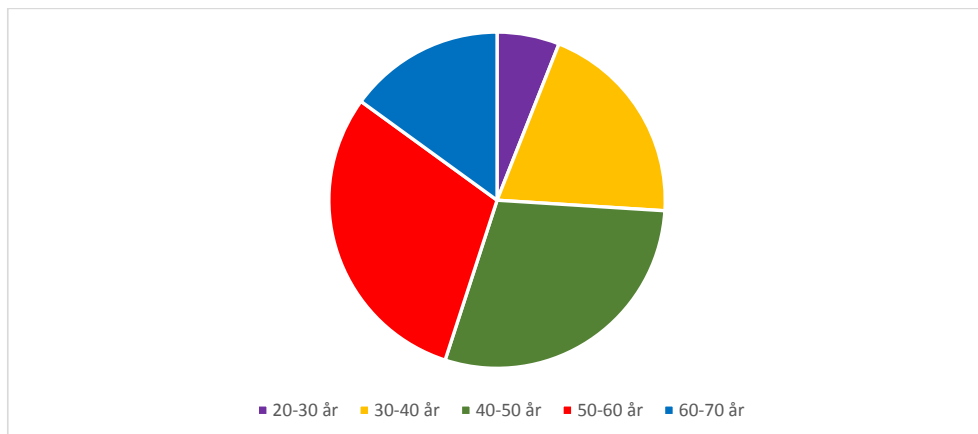

Figuvre 5.4 lâhkoem noerhtesaemien lohkehtäjjieste maadthskuvlesne vuesehte pedagogeles ööhpehtimmine

Tabelle 5.3 Aalterejoekedimmie noerhtesaemien lohkehtäjjah, maadthskuvle

Aaltere	20-30 jaepieh	30-40 jaepieh	40-50 jaepieh	50-60 jaepieh	60-70 jaepieh
Prosentelâhkoe	6 %	20 %	29 %	30 %	15 %

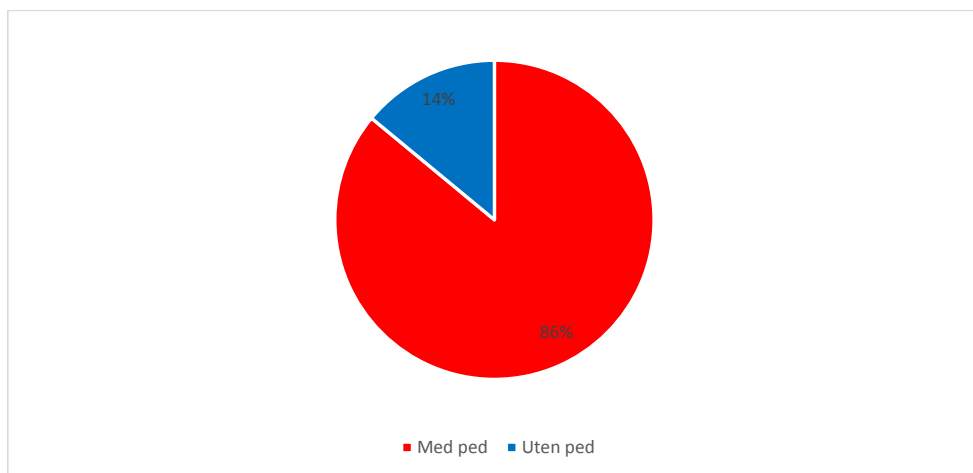
Figuvre 5.5 Aalterejoekedimmie noerhtesaemien lohkehtæjjah maadthskuvlesne

Daate tabelle vuesehte naa vaenieh eevre noere lohkehtæjjah, jïh 74 prosenth lohkehtæjjijste leah bijjelen 40 jaepieh. Maahta daestie guarkedh dej minngemes jaepiej vaenieh lohkehtæjjah ööhpehtimmiem vaalteme aaj noerhtesaemien gïelesne, jïh destie dâeriesmoerem åådtje saamastallije lohkehtæjjah dâårrehtidh jaepiej åvtese.

Jåarhkelïerehtimmesne 44 lohkehtæjjah noerhtesaemien gïelesne ööhpehtieh. Dæjstie 38 pedagogeles maahtoem utnieh, mearan 33 jåarhkeööhpehtimmiem saemien gïelesne utnieh.

Figuvre 5.6 Låhkoe noerhtesaemien lohkehtæjjah pedagogeles ööhpehtimmine, jåarhkeskuvle

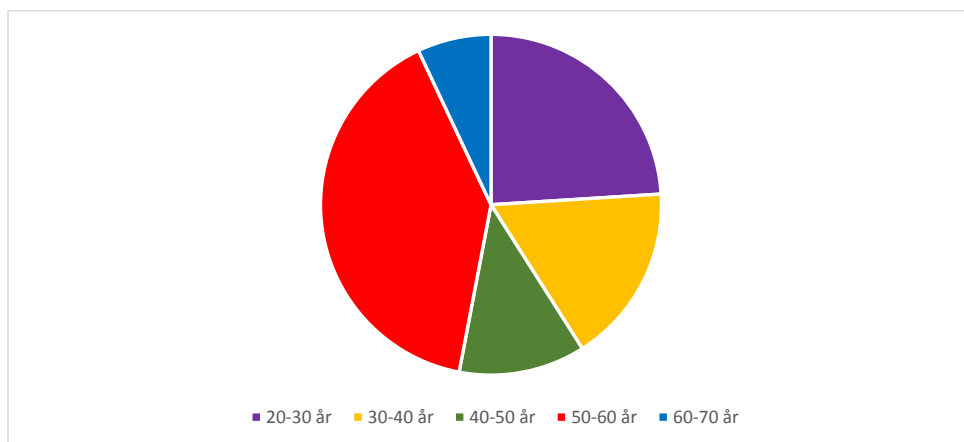

Figuvre 5.6 lähkoem vuesehte noerhtesaemien lohkehtæjjiste jåarhkelierehtimmesne pedagogeles maahtojne.

Tabelle 5.4 Aalterejoekedimmie noerhtesaemien lohkehtæjjah, jåarhkelierehtimmie

Aaltere	20-30 jaepieh	30-40 jaepieh	40-50 jaepieh	50-60 jaepieh	60-70 jaepieh
Prosentelåhkoe	24 %	17 %	12 %	40 %	7 %

Figuvre 5.7 Aalterejoekedimmie noerhtesaemien lohkehtæjjah jåarhkeskuvlesne

Jåarhkelierehtimmesne jienebh nuerebe lohkehtæjjah vuejnebe. Bijjelen 40 % prosenth Leah nuerebe goh 40 jaepieh, mij sæjhta jiehtedh akte stoerre låhkoe lohkehtæjjiste nov sån gellie luhkie jaepieh aajmene utnieh lohkehtæjjabarkosne. Seamma tijjen mahte akte lehkie lohkehtæjjiste bijjelen 50 jaepieh, mij sæjhta jiehtedh læjhkan sæjhta akte stoerre dåårrehtimmiedaerpiesvoete årrodh noerhtesaemien lohkehtæjjiste jåarhkelierehtimmesne.

Goh mijjeh figuvrijste bijjielisnie vuejnebe noerhtesaemien lohkehtæjjah Leah dah mej jollemes pedagogeles maahtoe. Daate maahta gelliej fåantoej gaavhtan årrodh. Voestegh dle sagke jienebh noerhtesaemien almetjh Nöörjesne guktie aalkoelisnie sæjhta aelhkebe årrodh noerhtesaemien lohkehtæjjah dåårrehtidh. Lissine jijtsh noerhtesaemien lohkehtæjjaööhpehtimmieh orreme, mearan julev- jih åarjelsaemien dajvesne dle daerpies orreme saemien gielem lohkedh lissine lohkehtæjjaööhpehtæmman jis sæjhta saemienlohkehtæjjine sjidtedh.

5.9 Stoerre joekehtse tjielti gaskem

Akte tjelke joekehtse ovnessie tjielti gaskem gosse lea daárrehtimmien bijre saemien lohkehtæjjijste. Ij leah naan ierielimmie jienebh saemiengieledh lohkehtæjjah reeremetjietline, jñh iemie daerpiesvoete lea stööremes daesnie. Aaj váájnoe goh reeremetjielth vaenebhaestemh utnieh orre lohkehtæjjah daárrehtidh goh jeatjah tjielth utnieh. Naemhtie joekoen noerhtesaemien dajvesne.

Guovdageaidnun jñh Karasjohken tjielth jeenjemes lohkehtæjjah utnieh mah saemiengielesne ööhpehtieh, unnemes 35 lohkehtæjjajgumie fierhtene daejstie tjeltijste. Goh aarebi neebneme dah tjielth lissine gellie saamastallije lohkehtæjjah utnieh mah eah saemiengielesne ööhpeht. Dennie mubpene gietjesne dle 16 tjielth mah ajve aktem saemienlohkehtæjjam utnieh. Daate akte vuelege taale mij ierele, jñh saemienlierehtimmien gaavhtan dle hijven doh jeanatjommes tjielth vielie goh aktem saemienlohkehtæjjam utnieh dan ávteste dellie lierehtimmiefaalenasse ij dan práásehke sjídh.

Man guhkebe akte tjelte lea aktede reeremetjieteste man stuerebe haestemh leah lohkehtæjjah daárrehtidh. Seamamma tñjen vuesiehtimmieh gáávnesieh tjeltine reeremedajven álkolen mah hijvenlaakan lyhkesamme lohkehtæjjah daárrehtidh dan ávteste dej akte tjelke strategije daárrehtæmman, jñh ovnessie skraejrieh nuhtjiej juktie lohkehtæjjah jñtsasse giesedh¹¹. Aarebi goerehtimmieh vuesiehtieh tjielth mah saemienlohkehtæjjah inkluderadie dennie sējhme pedagogeles barkijedáehkesne skuvlesne, buerebelaakan sijjen saemienlohkehtæjjah utniehtieh goh tjietline gusnie saemienlohkehtæjjah ajve oktemierien berkieh.

5.10 Lohkehtæjjaveahka

Gellede lehkeste jeahtasávva lohkehtæjjaveahka jñh kvaliteete skuvlesne leah lihke gárreldihkesne. Daate sæjhta jiehtedh kvaliteete skuvlesne hov læssene jis jienebh lohkehtæjjah seehtesuvvieh. Riektesisnie maahta sán geervebe ároddh goh naemhtie, dan ávteste Nöörje naa jolle lohkehtæjjaveahkam átna, jñh ij leah njueniehkisnie orreme hijven illedahkigumie PISA-goerehtimmine.

Mijjieh aaj daesnie vuajname Noerhte-Nöörjen akte jollebe lohkehtæjjaveahka goh laanten gaskemedtie. Aktene fierske goerehtimmesne jáarhkelierehtæmman dle Ekonomeles dotkemejarnge Nöörjen teknikheles eatnemedajremes universiteetesne kvaliteetem jáarhkeskuvlesne vuartasjamme, stillemen mietie Maahtoedepartemeenteste. Dam mööleme viehkine tñjtje indikatovrijste goh skuvlepoengh maadthskuvleste, tjírrhstræjmie, karakterh jnv. Daesnie Noerhte-Nöörje náake illedahk kvaliteeten bijre áadtje viertiestamme dejnie jeatjah laantine¹².

Læjhkan maahta hov jiehtedh lohkehtæjjaveahka jñjnem soptseste vierhtietsiehkien bijre skuvlesne, jñh bieleden vierhtieh sæjhta kríevije ároddh hijven lierehtimmieilledahk jaksedh. Jñjnñh tjielth, joekoen saemien gielen reeremedajven álkolen, jiehtieh dah jñjnem tjabreminie nuekies lohkehtæjjah skááffedh saemiengielesne.

NOU 2000:3 Saemien lohkehtæjja-ööhpehtimmie jeahta:

”...saemien skuvle tjuara lohkehtæjjah nuhtjedh mah byjjes pedagogeles ööhpehtimmiem fáátesieh. Gosse akte dagkeres tsiehkíe guhkiem vaasa, dellie díhte akte náake gievlie sjáedta saemien skuvlese. Doh pedagogh byjjes ööhpehtimmine aktem lissie nipkemem áadtjoeh dan ávteste dah tjuerieh lohkehtæjjah bihkedidh mah eah byjjes ööhpehtimmiem utnieh.” (s.149)

¹¹ Hijven naan tjielth berkíe ihke lohkehtæjjah daárrehtidh. Seamamma tñjen dle áeniebasse akte nullsumme-spíele mij sæjhta jiehtedh jeatjah tjielth lohkehtæjjam dessieh.

¹² *Skuvle kvaliteete jáarhkelierehtimmesne SØF-reektehtse 01/16.*

Goh mijjeh libie vuajname daennie tjaalegisnie dle annje dihte saemien skuvle aktem stuerebe l hkoem lohkeht jijste  tna bieleden faage  hpehtimmie, men l jhkan maahta aerviedidh daate akte unnebe d ariesmoere goh aarebi, joekoen noerhtesaemien dajvesne l hkoe lea vuelege. Goh mijjeh aaj s jhtebe vuejnedh dle seamma tijjen maechtebe b lledh l hkoe lohkeht jijste bieleden byjjes   hpehtimmie saemien skuvlesne vihth s jhta l ssanidh jis ibie saemienlohkeht jah verkebe   hpehth goh mijjeh dorjeme dej minngemes jaepiej.

Tabelle 5.5 Lohkeht jjaveahka N orjesne j h vaeljehke fylhkine, maadthskuvle¹³

Fylhke	Learohkel�hkoe fierhten lohkeht�jjese
Finnmaarkke	12.0
Tromse	14.6
Nordlaante	14.2
Laanten gaskemedtie	16.8

Tabelle vuesehte Noerhte-N orjen jollebe lohkeht jjaveahka goh laanten gaskemedtie, Finnmaarkhine eevre bijjelisnie. Finnmaarkhesne lohkeht jjaveahka abpe 28,6 jollebe viertiestamme abpe laantine-

Tabelle 5.6 Learohkel hkoe saemien, maadthskuvle 2015-2016

G�led�ahkie	Learohkel�hkoe
Noerhtesaemien	1935
Julevsaemien	113
�arjelsaemien	116
�llesth	2164

Tabelle learohkel hkoem maadthskuvlesne N orjesne vuesehte. Daesnie meatan ry knedamme dovne learohkh mah saemien voestesg eline j h mubpieng eline utnieh. Dagkeres statistihke ij jaarhkeliereht mman g  avnesh.

Tabelle 5.7 Lohkeht jjaveahka saemien learoehkidie, maadthskuvle

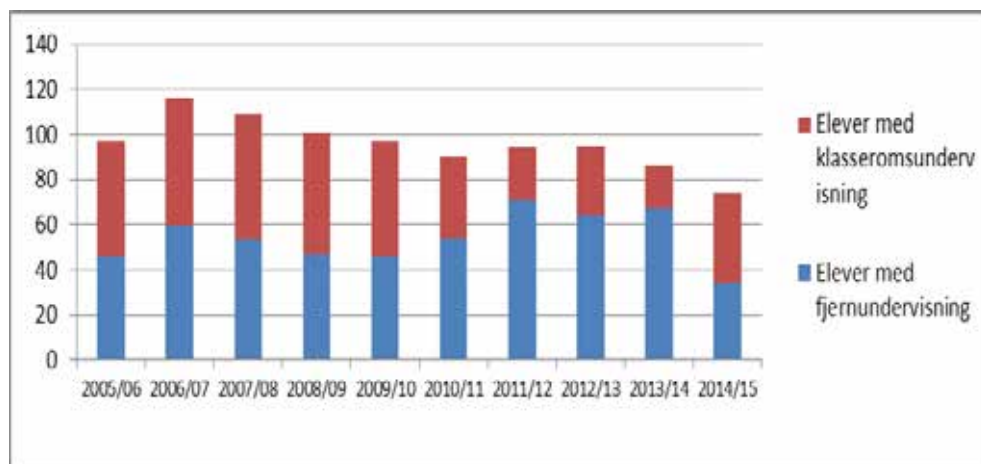
G�led�ahkie	Learohkel�hkoe fierhten lohkeht�jjese
Noerhtesaemien	10.2
Julevsaemien	14.1
�arjelsaemien	5.3
�llesth	9.9

Tabelle 5.7 vuesehte sagke vaenebh learohkh fierhten lohkeht jjese  arjelsaemien g elesne goh julev- j h noerhtesaemien g elesne. Dihte dan  vteste  ajvahkommes dle  arjelsaemich b rrode  rroeminie, j h sagke jienebh learohkh sijjen saemienlierehtimmiem  adtjoeh goh

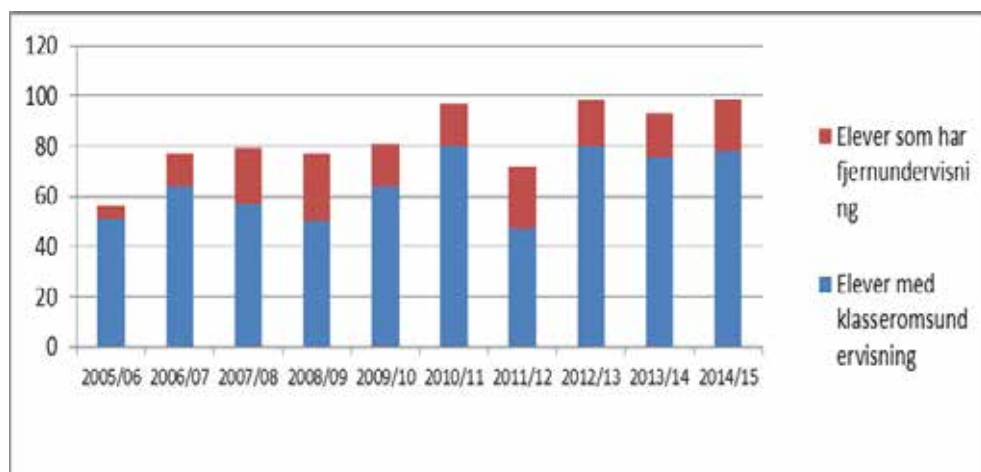
¹³ Daate lea ry knedamme akte ”d ehkiestoeredahkeste 2” mij lea dihte mij dam tj elkemes stoeredahkem vuesehte. Dihte stejhme   hpehtimmim m  lie bieleden sjjere.ped j h sjjere g elelierehtimme (ij saemien)

maajhööhpheptimmie áarjelsaemien gïelesne, goh vuesiehtimmien gaavhtan julevsaaemien gïelesne. Saemien maajhööhpheptimmie lea áajvahkommes goh akte - akte tsiehkïe lohkehtæjjan jih learohken gaskem, vuesiehtimmien gaavhtan skypen tjïrrh. Lissine jienebh saemienlohkehtæjjah áarjelsaemien dajvesne mah bieliëtïjjen berkieh, jeatjah lohkehtæjjabarkojne ektine jallh jeatjah saemien gïelebarkojne. Julevsaaemien aktem lohkehtæjjaveahkam átna mij lea seammalaakan goh veahka abpe Nordlaanten fylhkese. Noerhtesaemien lea áarjel- jih julevsaaemien gaskem taaleprosenten mietie, jih ánnetji Finnmaarhken gaskemedtien nuelesne.

Figvre 5.8 Learohkejoekedimmie maajhööhpheptimmie jih skuvlelïerehtimmie (klaassetjiehtjeleööhpeptimmie) áarjelsaemien

Figvre 5.9 Learohkejoekedimmie maajhööhpheptimmie jih skuvlelïerehtimmie, julevsaaemien

Doh figuvrh 5.8 jñh 5.9 vuesiehtieh joekehtsem lãhkoen gaskem maajhõõhpehtimmielearoehkijste julev- jñh åarjelsaemien lierehtimmesne. Goh mijjieh vuejnebe dle joekehtsem vaenie learohkh mah julevsaemien maajhõõhpehtimmie utnieh, mearan åarjelsaemien gielese muvhti jaepiej dle joekehtsem jijnjh learohkh sijjen lierehtimmie åådtjeme goh maajhõõhpehtimmie. Daate tjelke illedahkh vadda lohkehtæjjaveahkese dejtie göökte gieledæhkide.

Tabelle 5.8 Lãhkoen saemienlohkehtæjjah ållesth

Gieles	Åarjelsaemien	Julevsaemien	Noerhtesaemien	Ållesth
Maadthskuvle	22	8	189 ¹⁴	219
Jåarhkelierehtimmie	8	7	44	59
Ållesth	30	15	233	Grand ållesth: 278

Tabelle 5.8 vuesehte dihte ållesth lãhkoen lohkehtæjjijste mah saemiengielesne õõhpehtieh lea 278. Daejstie 84 prosent lohkehtæjjah noerhtesaemien gielesne. Vijtje prosent lohkehtæjjah julevsaemien gielesne jñh 11 prosent åarjelsaemien gielesne.

79 prosent lohkehtæjjijste maadthskuvlesne õõhpehtieh.

5.11 Dãarrehtimmiedaerpiesvoeth

Aktem eevre vihties dãarrehtimmiedaerpiesvoetem vihtiestidh saemienlohkehtæjjide dej minngebi luhkie-göökkeluhkie jaepiej ij gåaredh darjodh. Akte aerviedimmie tjuaara gellie mujvies faktovrh kröõhkestidh goh learohketaaleevtiedimmie, man gellie lohkehtæjjah mah barkoem orrijieh aaltereraasten åvtelen, õõhpehtimmie lohkehtæjjijste, õõrnedimmie saemienlierehtimmie åvtese jnv.

Læjhkan gåarede aktem prognosem aerviedidh mij våaroeminie åtna maam mijjieh vuejnebe learohketjaalen sisnie, jñh man gellie saemien mah staaride juhtieh. Lissine daejrebe dovne Lohkehtæjjalutnjeme jñh mierievierhkie saemien maajhõõhpehtæmman sijhtieh daerpiesvoetem lissiehtidh pedagogeles õõhpehtæmman saemienlohkehtæjjide, jñh jåarhkeõõhpehtimmiedaerpiesvoetese saemien gielesne. Mijjieh aaj vuesiehtamme man gellie mah lohkehtæjjine orrijieh julev- jñh åarjelsaemien dajvesne jñh daate mijjese jeahta mijjieh tjoerebe jienebh lohkehtæjjah õõhpehtidh goh dihte nominelle daerpiesvoete jeahta. Mijjieh aaj aktem ohtje daajroem utnebe aalteren bijre saemienlohkehtæjjah gaskem, mij maahta maam akt jiehtedh mejtie mijjieh boelvemålsomi uvte tjåadtjoe saemien lohkehtæjjah gaskem. Man åvteste dãarrehtimmie saemienlohkehtæjjijste vihkeles?

Laake maadthskuvlen jñh jåarhkelierehtimmien bijre (õõhpehtimmielaake) § 6-2 vihteste:

«Saemien dajvine gaajhkesch maadthskuvlealtarinie reaktam utnieh lierehtæmman saemien gielesne jñh saemien gielen tjirrh.

¹⁴ Goh aarebi neebneme dle sæemies reeremæjteline akte stoerre lãhkoen saamastallije lohkehtæjjijste lissine dejtie mah eah saemiengielesne õõhpehtieh.

Saemien dajvi ålkoli unnemes luhkie learohkh aktene tjjeltesne mah lierehtimmiem saemien gïelesne jih saemien gïelen tjïrrh sijhtieh, reaktam utnieh dagkeres lierehtætman dan guhkie unnemes govhte learohkh aajmene dâehkesne»

§ 6-3 jeahta:

« Saemieh jåarhkelierehtimmesne reaktam lierehtætman saemien gïelesne utnieh. Departemeente maahta mieriedimmieh vedtedh jeatjah vuekiej bïjre dagkeres lierehtætman gosse lierehtimmie ij maehtieh vadtasovvedh sjehteles õõhpehtimmiebarkijigujmie skuvlesne.»

Goh mijjieh vuejnebe dle gaajhkh saemien learohkh aktem sjïere reaktam saemienlierehtætman utnieh, jih dah mah saemien dajvine åroeminie aaj reaktam lierehtætman utnieh saemien gïelen tjïrrh. Juktie gorredidh skuvleaajhterh maehtieh lierehtimmiem laaken mietie vedtedh reaktalearohkide, jih naemhtie byõgkelesvoeten åeliedimmieh illedh saemien learohki võõste, dle eevre daerpies nuekies dåårrehtimmiem gorredidh saemiengïeldh lohkehtæjjijste.

Jis ij dam juridihkeles bieliem krõõhkesth dle tjïnjh jeatjah argumeenth man åvteste aaj vihkeles. Todal jih Öözerk tjïertestieh lea vihkeles dovne pedagogeles, psykologeles jih histovrijes fåantoej gaavhtan (Todal jih Öözerk 1996, s. 17 ff ¹⁵). Gaskem jeatjah guktiengïeldh lierehtimmie learohki kognitijve gïelehaalvemem gorrede, akte positijve vuajnoe jïjtsistie jih kultuvrelle evtiedimmie.

Saemiengïeldh kandidaath lohkehtæjjaõõhpehtimmide dåårrehtidh lea akte stoerre haesteme orreme. Jieniebinie sijsetsaekiemie ij leah ohtsijh orreme saemien lohkehtæjjaõõhpehtætman Saemien jilleskuvlesne.¹⁶ Golme jaepieh UiT Nõörjen noerhtelisnie universiteete lea vijhtenjaepien lohkehtæjjaõõhpehtimmiem faalehtamme maasterinie saemien gïelesne. Ij akt dah leah ohtsijh studijasse åtneme ¹⁷. Tjïjen åvtese dle saemien learohki reaktah lierehtætman saemien gïelesne tjarke håvhtadamme, jis dåårrehtimmie saemien lohkehtæjjaõõhpehtimmide ij læssen. Raeriestimmiej nuelesne tjaalegen minngiegietjesne sæjhta råajvarimmide tjuvtjiedidh mah maehtieh dorjesovvedh juktie saemien nænnoestehtedh lohkehtæjjaõõhpehtimmie.

Julev- jih åarjelsaemien dajvesne ij leah nuekies saemiengïeldh faagealmetjigujmie learoesijjine juktie tjjelke saemiengïeldh lohkehtæjjaõõhpehtimmieh faalehtidh. Sæjhta sån aaj fer vaenie ohtsijh årrodh akten eventuelle saemiengïeldh lohkehtæjjaõõhpehtætman.

Vaallah mieriesoejkesjh saemien lohkehtæjjaõõhpehtimmide leah dan hijvenlaakan sjehtelademe orreme akten eventuelle julev- jih åarjelsaemien lohkehtæjjaõõhpehtætman.

¹⁵ Todal, Jon og Kamil Öözerk: *Vegar til tospråkleg skule. Om utdanning av samiskspråklege medarbeidarar i finnmarksskulene*. SH-reektehtse nr. 3 1996.

¹⁶ Marie Elise Nystad jih Liv Inger Somby: «Ingen samisk lærerutdanning i høst», NRK 4.7.2011 jih Monica Falao Pettersen jih Berit Solveig Gaup: «Hvorfor vil færre og færre studere her?», NRK 13.3.2016.

¹⁷ Hanne Larsen: «Ingen ville satse på samisk», Altaposten 24.2.2016.

Daelie orre mieriesoejkesjem dorjeme akten vijhtenjaepien saemien lohkehtæjjaööhpehtæmman. Daesnie akte raajese båteme mij edtja fleksibilitetem vedtedh juktie julev- jih åarjelsaemien lohkehtæjjaööhpehtimmien tseegkedh.

"Åejvieööhpehtimmiegïele saemien maadthskuvlelohkehtæjjaööhpehtimmesne lea saemien. Maahta daam njoelkedassem hiejtedh dastegh praktihkeles jallh jeatjah vihkeles fãantoeh gããvnesieh" raeriestimmesne mieriesoejkesjasse tjããdtje¹⁸. Lissine dle gujht jïjnjh saemienlohkehtæjjah sijhtieh sijjen lohkehtæjjaööhpehtimmien vaeltedh jeatjah learoesijjine bætijen aejkien. Dan åvteste hijven Saemiedigkie nuepiem åtname saemien tjïrkijh raeriestidh dejtie ovmessie nasjonaale mieriesoejkesjemoenhtsidie lohkehtæjjaööhpehtimmide“.

Dej lohkehtæjjataali mietie mejtie mijjïeh daennie tjaalegisnie vuajneme, dle maethebe guarkedh akte stoerre lãhkoe saemienlohkehtæjjijste fããtese Nöörjesne. Guktie tsiehkïe lea, dle raaktan eevre geerve guarkedh dan gãhkese mijjïeh daejrebe dle gaajhkh learohkh mah saemienlierehtimmien sijhtieh, dam sijjen tjïeltesne jallh maajhööhpehtimmien tjïrth åadtjoeh. Akte tjïelke suajmanimmie orreme gosse lea dããrrehtimmien bïjre orre saemien lohkehtæjjijste, guktie jis dihte ij jarkh dellie lohkehtæjjavaanoë sæjhta læssanidh jaepiej åvtese. Tsiehkïe lea vierremes julevsaaemien gïelese gusnie lohkehtæjjavaanoë joe lea geerve, jih maahta aerviedidh dihte sagke vierrebe sjãdta. Dihte dan åvteste dan jïjnjh lohkehtæjjah barkosne orrijiëh julevsaaemien dajvesne.

Jis akte dagkeres lohkehtæjjavaanoë lij gããvnesamme akten jeatjah faagese skuvlesne dellie seapan stoerre nasjonaale barkoeh orreme juktie hoksedh dããrrehtimmie lohkehtæjjijste læssani. Daan biejjien ij Leah naan nasjonaale strategije juktie dããrrehtimmien lissiehtidh saemiengïeleldh lohkehtæjjijste. Daate sæjhta jiehtedh daelie vielie sahtlaaketje jih flaks mah muenieh mejtie lohkehtæjjah åtna, juktie learohki reaktah lierehtæmman illedh. Ibie maehetïeh veanhtadidh åejvieladtïh buektïehetïeh saemien learohki reaktam lierehtæmman saemiengïelesne illedh bætijen aejkien jis dããrrehtimmie saemiengïeleldh lohkehtæjjijste ij tjarke læssenh.

Taali mietie tjuara ööhpehtidh 1,5 lohkehtæjjah fierhten jaepien åarjelsaemien dajvesne dej minngebi luhkie- göökteluhkie jaepiej jis edtja seamma lohkehtæjjalãhkoem utnedh goh daan biejjien. Julevsaaemien dajvesne tjuara aktem lohkehtæjjam ööhpehtidh fierhten muþpien jaepien. Men dan jïjnjh lohkehtæjjah joe daan biejjien fããtesieh, guktie julevsaaemien dajvesne tjuara sãn ovrehte seamma jïjnjh lohkehtæjjah ööhpehtidh goh åarjelsaemien gïelesne. Daate aaj dan åvteste dan joekoen jïjnjh julevsaaemien lohkehtæjjah lohkehtæjjiene orrijiëh. Noerhtesaemien gïelesne tjuara 90 lohkehtæjjah ööhpehtidh maadthskuvlese dej minngebi 20 jaepiej. Jãarhkelïerehtæmman noerhtesaemien gïelesne tjuara ovrehte 25 lohkehtæjjah ööhpehtidh dej minngebi 20 jaepiej juktie daan beajjetje lohkehtæjjataalem tjããdtjoetidh.

Seamma tïjjen vihkeles tjïertestidh daate lea prognosh mah vãaroeminie utnieh learohketaale saemien gïelesne lea naa jïebne. Stoerre nuepieh ihke learohketaale sæjhta læssanidh jaepiej åvtese, jih dellie daerpiesvoete saemienlohkehtæjjide seamma jïjnje læssene. Lissine maahta jarkelimmieh sjïdtedh ööhpehtimmielaakesne. Naan tjïelth/fylhKentjïelth vuarjesjeminie faalenassem vedtedh gaajhkide learoehkidie saemienlierehtimmien bïjre. Daate sæjhta jïenebh saemienlohkehtæjjah krievdth. Saemien gïelemoenhtse raereste jis golme learohkh

¹⁸ Forslag til Forskrift om Samisk rammeplan for grunnskolelærerutdanning for 1.-7. trinn.

lierehtimmiem saemiengielesne sijhtieh reeremedajven ålkolen, dah edtjieh reaktam disse utnedh. Daate sæjhta aaj daerpiesvoetem lissiehtidh jieniebidie lohkehtæjjide ¹⁹.

Saemiengieledh lohkehtæjjah aktem maahtoem utnieh man mietie gihtjie jieniebinie sijjine goh ajve skuvlevierhkesne. Gosse akte lohkehtæjjaööhpehtimmi daan biejjien vjijhte jaepieh vaasa jih mijjieh libie giehtjedamme man gellie saemiengieledh kandidaath mah leah ööhpehtimmesne daelie, dellie vuejnebe mijjieh ibie lihkebisnie dejstie taalijste mah leah daerpies juktie seamma veahkam utnedh jaepiej åvteste. Dan åvteste byöroe seamma tijjen goh saemiengieledh kandidaath lohkehtæjjaööhpehtimmide dåårrehteminie aaj nuepide nænnoestehtedh ihke ööhpehtamme lohkehtæjjah buerebelaakan maehtieh nuekies maahtoem saemiengielesne vejtiestidh guktie dah maehtieh gielesne ööhpehtidh.

5.12 Visjovne akten julev- jih åarjelsaemien lohkehtæjja-ööhpehtimmiem bijre

Bijjielisnie premissh leah neebnesovveme akten eventuelle julev- jih åarjelsaemien lohkehtæjjaööhpehtæmman. Joekoen åarjelsaemien dajvesne dle gellie jaepieh aktem jijtse lohkehtæjjaööhpehtimmiem sijhteme. Gelliej fåantoej gaavhtan dle ij dam buektiehtamme daan mearan. Gosse Nordlaanten universiteete jih Nesnan jih Noerhte-Trööndelagen jilleskuvlh fusjoneradin Nord Universiteetese orrejaepien, gaajkhk golme institusjovnh lohkehtæjjaööhpehtimmieh utnin guktie dihte pedagogeles faagebyjrese dennie orre universiteetesne tjarke læssani. Daelie aaj aktem nasjonaale diedtem åadtjoeji dovne julevsamien jih åarjelsaemien åvteste lohkehtæjjaööhpehtimmie.

Guktie jeahtasåvva orre mieriesoejkesjisnie samien vijhtenjaepien maadthskuvlelohkehtæjjaööhpehtæmman dle dihte rihpeste ihke akte jijtse julev- jih åarjelsaemien lohkehtæjjaööhpehtimmi tseegkesåvva Nord universiteetesne. Akte dagkeres ööhpehtimmi lij gujht maahteme aktem studijemaallem aalkoelisnie utnedh gusnie jijnjh dejstie studijjstie nõörjen gielesne tjirrehte, jih lissine julev-jallh åarjelsaemien gielem veeljie 30 jallh 60 studijepoengigujmie, mejtie sæjhta 1. – 7. daltesisnie jallh noeredaltesisnie ööhpehtidh. Lissine ööhpehtimmi maahta samien kultuvredaajroem utnedh goh akte skuvlerelevaante faage. Tjuara leavloem biejedh samien pedagogihkese jih didaktihkese dagkeres ööhpehtimmesne.

Ij leah naan juerie akte dagkeres ööhpehtimmi lij sijhteme julev- jih åarjelsaemien lierehtimmiem nænnoestehtedh dovne kvaliteeten jih kvantiteeten bijre. Learohkh stjse tsaekedh fierhten jaepien lij sijhteme geerve årrodh, men lij gåaradamme aktem golmenjaepien syklusem utnedh, gusnie doh samien gielefaalenassh synkroniseradamme sjidtin lohkehtæjjaööhpehtimmie juktie normeradamme progresjovnem gorredidh. Mijjieh bäästede disse bæetebe raeriestimmiej nuelesne.

5.13 Galhkuve

Daennie tjaalegisnie libie vuartasjamme lohkehtæjjaveahkese samienlierehtimmesne jih dam pedagogeles jih gieledh maahtoem samienlohkehtæjjide goerhtalleme. Mijjieh aaj aktem prognosem dorjeme gusnie aervede guktie lohkehtæjjaveahka maahta sjidtedh bæetiji jaepiej, jih mej råajvarimmiejgujmie daerpies nierhkedh juktie samien lierehtimmiem nænnoestehtedh jih evtiedidh.

¹⁹ NOU 2016:18

Kruepieslaakan vuajname dle annetji jollebe lohkehtæjjaveahka saemien lierehtimmien sisjnelen goh jeatjah lierehtimmesne Nöörjesne, men stoerre jeerehtsh dej saemien gieledäehkiej gaskem. Dihte stoerre jienebelâhkoe saemienlohkehtæjjijste jolle maahtoem utnieh dovne pedagogeles jih saemienfaageles, men annje annetji vueliehkâbpoe pedagogeles maahtoe goh jeatjah lohkehtæjjabarkosne. Akte joekoen stoerre bielle saemienlohkehtæjjijste jaarhkeööhpehtimmiem utnieh saemiengielesne. Äeniebasse ij maehtieh jiehtedh gaskemedtien aaltere saemienlohkehtæjjide lea ääpsen jolle, men seamma tñjen dle gellie jaepieh ääpsen vuelege dåärrehtimmie saemiengieledh saemienlohkehtæjjijste, mah vihth sijhtieh darjodh skuvleaaajhterh geervebe nuepieh äadtjoeh reaktide saemien learoehkide illedh.

5.14 Raeriestimmieh

- Byöroe buektiehtidh guktie jienebh syökoeh lohkehtæjjaööhpehtimmide.
- Byöroe eksamineradimmiem saemiengieledh lohkehtæjjijste sagke buerebe premijeradidh universiteetide jih jilleskuvlide goh daan biejjien.
- Byöroe nuepide nænnoestetedh maahtoem saemien gielesne vejtiestidh dejtie lohkehtæjjide mah ööhpehtimmiem utnieh.
- Byöroe buerebe stipendeöörnegh vuarjasjidh saemiengieledh lohkehtæjjastudentide.
- Nord universiteete byöroe julev- jih jaarjelsaemien lohkehtæjjaööhpehtimmiem tseegkedh.

Saemien maajhööhpehtimmielohkehtæjjah byöroeh maahtuelutnjemem äadtjodh jienebeguejmielierehtimmesne, guktie gorrede gaajhkh saemien learoehk saemienlierehtimmiem äadtjoeh jalhts saemien lohkehtæjjah fäätesieh.

Skuvleaaajhterh jih Fylhkenâlmah byöroeh strategeles soejkesjh evtiedidh juktie gorredidh gaajhkh saemienlohkehtæjjah byjjes maahtoekrievenassh illieh 2025 ävtelen (jih 2020 ävtelen maajhööhpehtimmielohkehtæjjide, Mieriesoejkesjen mietie saemien maajhööhpehtæmman).

Tjuara learoeverhtieh vâajnoes darjodh guktie saemienlohkehtæjjah gaajhkh gaavnoes vierhtieh utnieh juktie bööremes gielelierehtimmiem faalehtidh.

Byöroe vuarjasjidh mejtie gâarede göökte learoesoejkesjh evtiedidh voestesgieline, akte learoehkide reeremedajvesne jih akte learoehkide reeremedajven âlkolen dan ävteste daan beajjetje soejkesje ij daarpesjh gaajhkesidie sjiehtedh, goh ârromesijjie.

Byöroe refusjovneâasam saemienlierehtæmman lissiehtidh akten njeaptjan mij doh tjielke maaksoeh lierehtæmman vuesehte. Dellie tjielth buerebelaakan maehtieh guhkiebasse soejkesjidh, jih jñtje råajvarimmiejgumie aelkedh juktie saemienlohkehtæjjah tjieltese ööhpehtidh.

Gaaltijh:

Falch, Torberg, Simon Bensnes jñh Bjarne Strøm: «Skolekvalitet i videregående opplæring. Utarbeidelse av skolebidragsindikatorer og mål på skolekvalitet». SØF-reektehtse nr. 01/16, Senter for økonomisk forskning AS, Tråante, voerhtjen 2016

Forslag til forskrift om Samisk rammeplan for grunnskolelærerutdanning 1.-7. trinn. Maahtoedepartemeente

Gaup, Berit Solveig: «Frykter for samisk lærerutdanning». Mietsken 21. b. 2016. Nr.no *Vaajmoegiele*. Raeriestimmieh laakide, raaajvarimmide jñh öörnegidie saemien gïelide. NOU 2016:18

Larsen, Hanne: «Ingen ville satse på samisk» i *Altaposten* goevten 24. b. 2016

Lærerløftet. Regjeringen.no

Lærerutdanningene. Statistiske oversikter og utviklingstrekk. *NIFU-reektehtse 31*, 2014. Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning

Nystad, Marie Elise og Liv Inger Somby: «Ingen samisk lærerutdanning i høst». Nr.no snjaltjen 4. b. 2011

Ööhpehtimmielaake. Nöörjen laakh

Pettersen, Monica Falao og Berit Solveig Gaup: «Hvorfor vil færre og færre studere her?» nrk.no

Rammeverk for samisk fjernundervisning. Utdanningsdirektoratet.no

Samisk lærerutdanning –mellom ulike kunnskapstradisjoner. NOU 2000:3

Store Norske Leksikon

Todal, Jon og Kamil Özerk: Vegar til tospråkleg skule. Om utdanning av samiskspråklege medarbeidarar til finnmarksskulene. SH-reektehtse nr. 3, 1999. Saemien jilleskuvle

Valle, Anne Marit og Nils Ole Nilsen: «Det er viktig at det gis lærerutdanning i Nordland» : *Avisa Nordland* voerhtjen 21. b 2016

Wikipedia.org

6 Sámi mediat mánáide ja nuorai

Torkel Rasmussen, Vuosttasamanueansa Sámi allaskuvla

Čoahkkáigeassu:

Viidásamos sámi mediafálaldagat mánáide leat NRK sámegeielat mánáidprográmmat TV:s, Suoma áibmosádehaga YLE mánáidprográmmat rádios, sámegeielat áviissa «Ávvira» mánáidsiiddu ja tevdnenráidu «Bamse». Viidásamos sámi mediafálaldagat nuoraide leat YLE Sámi rádioprográmma Sohkaršohkka, guokte nuoraidbláđi «Nuorat» ja «Nuoraidmagasiidna Š» ja NRK Sámi neahttasiidu «NuFal».

Ii ovttaga riikkas leat TV-fálaldat sámi nuoraide. Norggas ii leat rádiofálaldatge sámi nuoraide. NRK Sámi ja Ruota rádio fálaldat sámi mánáide lea olu heajut go fálaldat Suomas. Nuppi ášši dáfus lea sámi TV-fálaldat mánáide heajut Suomas ja Ruotas go Norggas. TV- ja rádiofálaldat sámi mánáide ja nuoraide livččii buoret jos mediadálut livčče sádden kránjáriikkas buvttaduvvon sámi mánáid- ja nuoraidprográmmaid.

Stuorra oassi čálalaš fálaldagain sámi mánáide ja nuoraide eai leat mediain mat leat oaivvilduvvon daid ahkejoavkkuide. Dat leat baicce mediain mat leat oaivvilduvvon ollesolbmuide.

Oppalaš dásis lea nu ahte muhtin sámi mediabuvttadeaddjit leat bázahallan teknologalaš ovdáneamis ja uhccán muddui geavahit digitála almmuhanvejolašvuodaid. Mánngaid dálá mediafálaldagain sámi mánáide ja nuoraide lea váttis geavahit, dan dihte go eai leat doarvái álkít olahanmutter. Lea uhccán statistihkka sámi mediaid birra mánáide ja nuoraide mat leat viežžan láhkai. Dat dilli lea váikkuhan dán artihkkala. Dát guoská erenoamážit vuostáiváldi beallái ja dan dihte lea váttis dadjat maidege daid mediaid geavaheami birra, ja makkár mearkkašupmi dain lea sámi mánáide ja nuoraide.

6.1 Álggaheapmi

Dálá mánáid ja nuoraid gohčodit áinnas mediabuolvan fágagirjjálašvuodas. Dasa lea sivvan ahte media lea nu dehálaš oassi dálá mánáid ja nuoraid máilmmis, ja sii geavahit iešgudetlágan mediašlájaid olu, olu eanebut go ovddit buolvvat dahke dalle go sii ledje mánát ja nuorat. (Hagen ja Vold 2009: 16.) Datge lea okta sivva manne fágaolbmot giellasosiologiijas oaivvildit minoritehtagielat mediaid leat dárbbášlažžan nannet giela ceavzinnávccaid ja vejolašvuoda seailut (UNESCO 2003: 10).

Dán artihkkala várás lean kárten sámi mediafálaldagaid mat leat mánáid ja nuoraid várás ja guorahallan daid mediaid geavaheami. Dan oktavuodas leat moadde válljema dahkkojuvvon mediadiehtaga dutkansurggiid siskkobealde. Mediadutkiin lea guhkes árbevierru mihtidit mediageavaheami. Sii guorahallet earret eará man dávjá ja man guhká olbmot geavahit iešgudetlágan mediaid. Dát dilli guorahallojuvvo nu dárkilit go lea vejolaš dan dán artihkkalis barggu rámmaid siskkobealde.

Eará dábálaš lahkonanvuohki fáddái “mediat, mánát ja nuorat” lea mediaid váikkuhus geavaheddjiide. (Tønnesen 2007: 14-15.) Muhtin miellagiddevaš vuolggasajit livčče sámi mediaid váikkuhus mánáid ja nuoraid giellamáhttui, sin giellageavahepmái ja identitehttii. Dat ii dahkkojuvvo dán artihkkalis danne go ii gávdno materiála maid sáhtta geavahit. Dát giedahallo kapihttalis 6.3 *Metodalaš čuolmmat*, ja loahppakapihttalis 6.7 *Hástalusat ja ávžžuhusat*. Materiála dán artihkkalii lea čohkkejuvvon 2016:s mediaid neahttasiidduin, jearahallamiin sámi mediajodiheddjiiguin ja dokumeantaanalissain. Prentejuvvon bládit ja áviissat leat maid lohkkujuvvon ja analyserejuvvon.

6.2 Mat leat sámi mediat mánáide ja nuoraide?

Lea lunddolaš juohkit definišuvnna golmma oassái go lahkona gažaldahkii mat leat sámi mediat mánáide ja nuoraide? 1. Mo ráddje ahkejoavkkuid mánáid ja nuoraid, 2. mat leat sámi mediat ja 3. mii lea media dán artihkkalis?

Lea dábalaš bidjat mánáid bajimus ahkerájá 12-jahkásažžan, ja atnit buot eará nuppelotjahkásaččaid nuorran. Dat dahkkojuvvo dás ovddosguvlui vaikko rádjá nuoraid ja ollesolbmuid gaskkas ii leat čielggas. Muhtin muddui lea maid čielggas ahte mediabuvttadeapmi mii lea oavvilduvvon nuoraide, heive maid nuorra, 20-30 jahkásaš, ollesolbmuide.

Sámi media definišuvnna, mii doaibmá bures, gávnnan professor Eli Skogerbø vuđolaš guorahallamis Norgga beale sámi median 2003, mas son guorahallá sisdoalu, geavaheami ja rámmaeavttuid. Dan barggus definere sámi mediaid ná:

Media adnojuvvo Sámi median jos boahdá ovdan namas ja/dahje ulbmiljoavkkus ahte sápmelaččat leat buvttadan media dahje media lea ráhkaduvvon sápmelaččaide²⁰ (Skogerbø 2003: 3)

Sámi mediat leat dán mielde buot mediat mat almmuhuvvojit sámegillii ja muhtin mediat mat ieža definerejit iežaset sámi median vaikko sámegiella ii leat media váldogiella dahje sámegiella ii geavahuvvo álggaga.

Skogerbø (2003: 77-81) duodašta ahte sámi álbmogis lea viiddis sierramielalašvuohta das guđemuš giela sámi mediat galggašedje geavahit. In guorahala dán gažaldaga iežan artihkkalis. Válljen čuovvut Skogerbø sámi media definišuvnna, ja lean válljen mediaid maid guorahalan almmá beroškeahhtá mediabuktaga giellageavaheamis.

Lean čuovvovaččat válljen guorahallat sajáiduvvon mediaid: rádio, TV ja áviissa. Daid lassin guorahalan maid tevdnenráidduid, bládiid ja interneahhtaalmmuheamiid. Lean guodđán giedahalakeahhtá filmmaid, musihka, girjjiid ja applikašuvnnaid (áppaid). Dat mearkaša ahte artihkkalis giedahalan mediabuvttademiid main leat jeavddalaš almmuheamit vaikko almmuhemiid gaskkas sáhtta ádjánit guhká.

Goalmát válljen lea ahte materiála ii leat ráddjejuvvon Norgii ja Norggas ráhkaduvvon mediafálaldagaide. Teknologalaš nuppástusat leat dahkan uhcit áigeuovdilin ráddjet guorahallama dan mielde gokko mediabuvttadeaddji ja geavaheaddji lea.

²⁰ *Et medium oppfattes som samisk dersom det går fram av navn og/eller målgruppe at mediet er laget for og av samer.* (Skogerbø 2003: 3)

Dat mii buvttaduvvo rádio ja TV várás ovttá riikkas, lea olahannuhttus interneahras maiddá nuppi riikkas. Áviissat ja bládit leat dieđusge álo leamaš olahannuhttus buohkaide ássanbáikkis beroškeahhtá.

Artihkkalis lea dáinna lágiin miehta Sámi perspektiiva buvttadanbealis mas guorahalan buot sámi mediaid main lea sisdoallu mánáide ja nuoraide, almmuhanriikkas beroškeahhtá. Vejolašvuodaid mielde guorahalan gos mediaid geavaheaddjit ássat. Ferte lasihit ahte lea leamaš váttis bargu dannego uhccán statistihkka lea viežžan láhkai.

Mediaovdáneapmi lea maid dahkan ahte ii leat šat nu áigejuovdil defineret mediafitnodagaid sajáiduvvan mediašlájaid mielde dego áviisa, rádio ja TV. Ná lea dannego eanaš mediafitnodagat buvttadit eanet medialávddiide. Danne lea ávkkálaš geavahit doahpaga mediadálu ja atnit sin baicce sisdoallobuvttadeaddjin mat juhket sisdoaluset mánggalágan medialávddiide. Dat dahkkojuvvo dán artihkkalis.

6.3 Metodalaš čuolmmat

Lea leamaš hástaleaddji bargu čohkket statistihkalaš materiála sámi mediaid birra mat leat oaivvilduvvon mánáide ja nuoraide. Ii oktage sámi media, mii lea guorahallojuvvon dán artihkkala várás, earret Ávvir, leat čadahán geavahanguorahallama mañimuš jagiid. Muđui lea oddaseamos geavahanguorahallan NRK Sámi guorahallan 2009:s. Dalle lei NRK Sápmi muhtin áigge beassan geavahit Norgga Sámedikki jienastuslogu háhkat informánttaid guorahallamiidda. 2009 mañná ii leat ožžon lobi Sámedikkis geavahit jienastuslogu, iige leat čadahán geavahanguorahallamiid. (M. Solbakk 2016.)

Eaige gávdno guldaleaddjiloga sámi mánáid- ja nuoraidprográmmain rádios, dahje guorahallamat mat čájehit man olu sámi mánát ja nuorat geavahit sámi mánáid- ja nuoraidbládiid, mánáidsiidduid *Ávviris* ja *Nuorttanasttes* dahje sámegeielat siidduid áviissain *Snåsnungen* ja *Lokalvisa NordSalten*. Danne ii leat vejolaš dadjat maidege dan birra man duđavaččat ulbmiljoavkkut leat daiguin fáldalagaiguin mat gávnojit. Iige gávdno eará materiála, geavahanguorahallamat dahje dutkanraporttat mat mitalit man láhkai sámi mediat váikkuhit sámi mánáid ja nuoraid giellamáhtui, giellageavaheapmái dahje identitehttii.

TNS-Gallup buvttada eanemus statistihkalaš materiála mediageavaheami birra Norggas. Sis ii leat mangelágan diehtu sámi mediaid geavaheami birra. Sámi mediat eai leat fárus TNS-Gallup jahkebeallásaš raporttain norgalaččaid mediageavaheamis. Dain raporttain gávdná geavaheddjiid dieđuid Norgga rádio- ja TV-stašuvnnain, neahttasiidduin ja áviissain, muhto ii sámi mediaid. Iige TNS-Gallup raporttain «De offisielle lesertallene for blader og magasiner²¹» leat diehtu sámi bládiid birra. Seammá guoská stuorat guorahallamii «Avislesing 2015: Tilbakegang for papiravisene fortsetter²²». Ii dasge leat diehtu sámi áviissain. (TNS-Gallup 2016-1; 2016-2; 2016-3.)

Miellagiddevaš gáldu livččii maid «Mediebarn 2016²³». Lea vuđolaš guorahallan 3-11 jahkásaš norgalaš mánáid mediageavaheamis. Muhto ii dasge leat mihkkege sámi mánáid dahje sámi mediaid birra. (TNS Gallup 2016-4; Strømmen 2016) Inge leat gávdnan seammalágan guorahallamiid sámi mánáid ja nuoraid mediageavaheamis Ruotas dahje Suomas.

²¹ Bládiid ja magariinnaid almmolaš lohkkidmearri

²² Áviisalohkan 2015: Bábiráviissaid mañosmannan

²³ Mediamánát 2016

Dán guorahallanbarggus lea bohtán ovdan ahte dieđut sámi mánáid ja nuoraid interneahhtasiidduid geavaheami birra gávdnojit NRK, YLE, SVT ja Ruota Radio guovddáš doaimmahagain. Ii leat dattetge leamaš vejolaš fidnet dieđuid dán bargui dannego livččii áddjás bargu mas ferte ovttasbargat mediafitnodagaid analiisaossodagaiguin Helssegis, Stockholmas ja Oslo. Vuđolet dutkanbargu oktavuodas livččii vejolaš fidnet dákkár dieđuid. Dát leat miellagiddevaš gávdnosat.

In leat čovdán namahuvvon metodalaš čuolmmaid barggadettiin dáinna artihkkaliin, muhto evttohan čovdosa loahppakapihtalis.

6.4 Makkár mediafálaldagat gávdnojit?

Dán vuollekapihtalis lea oppalaš geahčastat sámi mediafálaldagaide mat leat leamaš ja ain leat sámi mánáide ja nuoraide. Otnábeaivvi dilli deattuhuvvo seammás go geahčasta maŋos guvlui ovddeš mediafálaldagaide ja dálá mediaid historjái. Muhtin muddui guorahallá fáttáid dego eaiggátvuoda, rudalaš dili, juohkima, sisdoala ja giellageavaheami. Kapihtal lea juhkkjuvvon čuovvovaš láhkai: rádio ja áviisa, sámi mánáid- ja nuoraidbládit, sámi áviissat ja bládit, báikkálaš ja regionála áviissat ja interneahhtafálaldagat.

6.4.1 Rádío ja TV

Gávdnojit golbma stuorra sámi mediadálu main lea mearkkašahti rádío- ja TV-buvttadeapmi: NRK Sápmi Norggas, YLE Sápmi Suomas ja SR Sámi Rádion/SVT Sápmi Ruotas. Daid lassin gávdno Guoládaga Sámi Radio mii buvttada dušše neahta várás 2016:s ja GLR - Guovdageainnu lagašrádio mii duollet dállet sádde prográmmaid mánáide ja nuoraide.

Buot golbma stuorra buvttadit sisdoalu sihke rádío, TV ja interneahhta várás. Rádío- ja TV-sáddagat sáddejuvvojit sihke árbevirolaš vuogi mielde, duohtaáiggis interneahhtas ja prográmmat leat olahanmuttus sáddenáiggi maŋŋá mediadáluid neahttasiidduin ja eadnefitnodagaid vuorkkáin. Eanaš oassi sámi rádío- ja TV-buvttadeamis lea dán láhkai olahanmuttus miehta máilmmi earret muhtin prográmmat maidda mediadáluin ii leat vuogatuoha sáddet iežas riikka olgobeallái.

NRK Sápmi: TV, rádío ja interneahhta

NRK Sápmi lea Norgga Riikkasáddehaga sámi divišuvdna man direktvra Mona Solbakk jodiha 2016. NRK Sámi rádíosáddagat sáddejuvvojit sihke FM-vuogádagas ja digitála DAB-vuogádagas. FM-vuogádat heaittihuvvo guovlluid mielde 2017, ja dan maŋŋá geavahuvvo dušše DAB teknologijja.

NRK Sámis lea fálaldat sámi mánáide sihke rádíos ja TV:s. TV-fálaldaga sáhtá gohčodit viidasamos mediafálaldahkan sámi mánáide dannego lea sáhka 15-minuhttasá prográmmas juohke árgabeaivvi olles jagi. Prográmmat sáddejuvvojit NRK Sámi mánáidkanálas *NRK Superis* dárogiel teavsttain.

Sámi mánáid-tv álggahuvvui mánnosaš fálaldahkan guovvamánu 7. beaivvi 1991, ja prográmmamearri lassánii 1990-logus vahkkosaš fálaldahkan. 2005 lasihii NRK Sámi Radio²⁴ sámi mánáidfálaldaga TV:s guovtti sáddagii vahkus. 2009 mánáidfálaldat šattai golmma geardde vahkus ja 2012 njeallje prográmma vahkus. (NRK Sápmi historie 2016.)

²⁴ NRK Sámi Radio-namma nuppástuvai oddajagemánu 1. beaivvi 2011 ja lea dan rájes leamaš NRK Sápmi

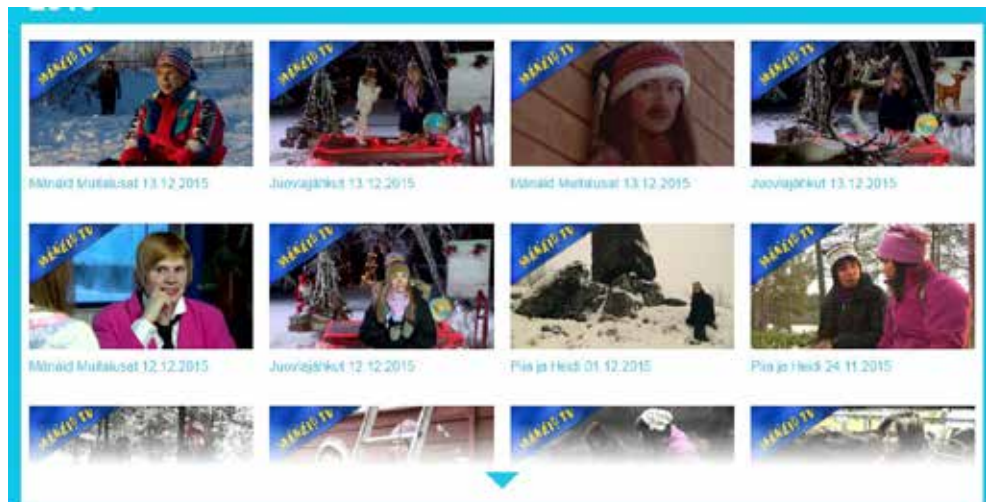
Tabealla 6.19 NRK Sámi rádio- ja TV-programmaid diibmomearri mánáide ja nuoraide jahkásaččat áigodagas 2011-15

Jahki	Diibmomearri TV:s mánáide jagis	Diibmomearri DAB-rádios mánáide ja nuoraide jagis	Diibmomearri FM-rádios mánáide ja nuoraide jagis
2015	76	12	6
2014	87	15	7,5
2013	75	0	0
2012	73	34	41
2011	57	159	73,5

Gáldu: NRK:a jahkeraporttat 2011-2015

Tabealla 6.1 čájeha ahte NRK Sámi fálaldat mánáide TV:s lea leamaš viehka stádis maŋimuš jagi – sullii 75 diimmu jagis. 2014:s lei stuoramus fálaldat – oktiibuot 87 diimmu. Tabealla čájeha maid ahte NRK Sámi fálaldat mánáide ja nuoraide lea geahppánan olu maŋimuš vihtta jagi. NRK Sápmi sáddii 159 diimmu mánáide ja nuoraide DAB-vuogádagas 2011. Guokte jagi maŋŋá, 2013:s, ii lean oktage prográmma mánáide ja nuoraide DAB-vuogádagas, ja 2015:s sáddii 12 diimmu mánáide ja nuoraide. Seammás lea maid fálaldat FM-fierpmádagas geahppánan 73.5 diimmus 2011 gitta guđa diibmui 2015. Geavatláččat lea fálaldat 2015:s dušše mánáide go NRK Sámis ii lean fálaldat nuoraide rádios. Ii leat diehtu manne eai lean sáddagat mánáide ja nuoraide 2013:s.

Tabealla 6.1 logut bajábealde bohtet ovdan NRK jahkeraporttain áigodagas 2011-15. Dain jahkeraporttain ii leat dábálaččat diehtu sámi mánáidprográmmaid giellageavaheami birra. Lean ieš áican ahte davvisámegiella lea váldogiella eanaš sáddagiin sihke rádios ja TV:s. Jahkeraporta 2012 spiehkasta dan dáfus eará raporttain go namuha ahte NRK ráhkadii mánáidprográmmaid julev- ja máttasámegillii 2012:s. Dalle buvttadii vihtta TV-programma mánáide julevsámegillii ja vihtta prográmma máttasámegillii. Prográmmain ledje sihke animašuvnnat ja leaikkastallanoasážat. (NRKs ársrapport 2012: 67)

Govus 1 NRK Sámi TV-programmat mánáide leat geahččan láhkai NRK neahttsiidus sáddenáiggi maŋŋá. Šearbmagovva nrk.no-siidus: Torkel Rasmussen 2016

2012 maŋŋá buvttadii NRK máttasámi drámáráiddu mánáide *Laara jih Leisa* mii sáddejuvvui vuosttas háve 2014. Muđui lea davvisámegiella leamaš váldogiellan mánáid-tv buvttadeamis. Jagi 2015 jahkeraporttas namuhuvvo erenoamážit *NRK Jodi*, giehtatelefovdnaapplikašuvdna mii almmuhuvvui guovvamánus 2015:s. Dat addá mánáide vejolašvuoda guldalit sámi muitalusaid sáme- ja dárogillii dan guovllus gos mánát leat. Vuosttas vahku applikašuvdna vižžojuvvui 4000 geardde. Applikašuvdna geavaha telefovdna báikebálvalusa čatnat muitalusaid geográfalaš vuolggasadjái. 2015 loahpas ledje čuodi muitalusa NRK Jodis, ja daid lassin leat buvttaduvvon 200 muitalusa mat almmuhuvvojit 2016:s. (NRK jahkeraporta 2015.) Lea maid namuhanveara ahte NRK lea čadahan stuorra digitaliserenprošeavtta mas lea bidjan boares TV-programmaid internehttii. Dat guoská maiddái sámi mánáid- ja nuoraidprogrammaid mat leat ovdal sáddejuvvon.

NRK Sámi fáilaldat nuoraide

NRK Sámis ii lean mihkkege bistevas TV- dahje rádiofálaldat nuoraide 2015. Mediadállu lea duollet dállet buvttadan nuoraidprogrammaid TV várás dego *Kakaos TV-šovv* – guhtta prográmma 1995-96, *Izú* – vihtta prográmma 2008, ja drámáráidu *Sameland* 2012. *Melkeveien* –nammasaš prográmma guđa oasis 2014/15, ledje maid nuorat ja nuorra ollesolbmot váldoulbmiljoavkun. Giddat 2016 lea NRK Sápmi sádden prográmmaráiddu *Steinfjell & Steinfjell* rádios. (NRK:a digitála vuorká²⁵; Hætta 2016; Aftenposten 2013. Geahča maid vuollekapihttala SVT Sápmi ja Ruota Sámi Rádio.) NRK Sámi prográmmaredaktevra Ole Rune Hætta (2016) dieđu mielde NRK Sápmi áigu bidjat fuopmášumi nuoraide ovddosguvlui ja lasihit buvttadeami dán ulbmiljoavkku várás.

The screenshot shows the NRK Sápmi website interface. At the top, there is a navigation bar with 'NRK' and menu items like 'Nyheter', 'Sport', 'TV', 'Radio', and 'Finnmark'. Below the navigation bar, there are two news articles. The first article on the left has a photo of a woman and the headline 'Denne jenta er nyttig å ta med på roadtrip'. The second article on the right has a photo of a person with reindeer antlers and the headline 'Badjeolbmot eai jávkka barggus'. The website also features logos for 'NUFAL' and 'NRK Sápmi'.

Govus 2 NRK Sámis lea sierra neahttsiidu nuoraide man namma lea *NuFal*. Šearbmagovva nrk.no-siidus: Torkel Rasmussen 2016

NRK Sápmi lea juo čohkken reportášaid rádios ja TV:s mat heivejit nuoraide neahttsiidui “Nu fal”²⁶. Lean guorahallan čuodi ášši mat leat biddjon dan siidui 2016:s. Ledje seammá veardde

²⁵ <https://tv.nrk.no/>

²⁶ <https://www.nrk.no/nufal/>

áššit dárogillii go sámegeillii. Sámegeielat áššiin 45 ledje čállon davvisámegeillii ja vihtta julevsámegeillii. Ii oktage lean čállon máttasámegeillii.

YLE TV ja rádio

YLE Sápmi lea suoma riikasáddehaga sámi ossodat. Hoavda ja ovddasvástideaddji oaivedoaimmaheaddji YLE sámegeielat sisdoaluin lea 2016 Pirita Näkkäljärvi. Son lea jearahallojuvvon dán artihkkala várás. (Näkkäljärvi 2016).

Tabealla 6.20 YLE Sámi rádio- ja TV-programmaid diibmomearri mánáide ja nuoraide jagis áigodagas 2011-15

Jahki	Diibmomearri TV:s mánáide jagis	Diibmomearri rádios mánáide jagis	Diibmomearri rádios nuoraide jagis
2015	7,5	22,5	112,5
2014	7,5	22,5	112,5
2013	7,5	22,5	92,5
2012	7,5	22,5	0
2011	7,5	22,5	0

Gáldu: YLE Sápmi 2016, Näkkäljärvi 2016. Logut rádiofálaldat nuoraide 2013 leat árvvoštallon logut.

Tabealla 6.2 čájeha ahte YLE Sámi rádio- ja TV-fálaldat mánáide lea leamaš stádis mañimus vihtta jagi. Dan mañña go álggii buvttadit rádioprográmma nuoraide 2013 njukčamánu, lea maiddá fálaldat nuoraide leamaš stádis. Dát prográmmat eai sáddejuvvo Norggas ja Suomas, muhto leat olahanmuttus YLE neahttafálaldagas YLE Arena. Dábálaččat leat prográmmat YLE Arenas 30 beaivvi sáddenáiggi mañña.

Mánáidrádioprográmma namma lea *Binna Bámma* ja sáddejuvvo juohke maññebárgga 45 vahku jagis ja oddasit bearjadaga. Prográmma bistá 30 minuhta ja davvisámegeiella lea váldogiellan. Muhtin prográmmaoasádat leat maid anáraš- ja nuortalašgillii, muhto ii leat vejolaš dadjat man stuorra oasi dat dahket prográmmas.

YLE sámi TV-prográmma mánáide gohčoduvvo *Unna Junnán*. Dán prográmmaráiddu váldogiella lea eanaš áiggi davvisámegeiella, muhto prográmma lea maid jodihuvvon anáraš- ja nuortalašgillii. Davvisámegeielat prográmmain leat muhtimin oasádat anáraš- ja/dahje nuortalašgillii. Prográmmat bistet 15 minuhta, ja YLE sádde 30 prográmma jagis. Prográmmat sáddejuvvojit sihke YLE2:žis suomagielat teavsttain, ja YLE ruotagielat kanálas FST:s. Doppe sáhtta válljet ruota- dahje suomagielat teavstta.

YLE Sápmi lea 2013 rájes buvttadan nuoraidprográmma *Sohkaršohkka* oktii vahkus – oktiibuot 45 prográmma jagis. Lea 2,5 diibmosaš talkshow mas nubbi prográmmajodiheaddji hállá davvisámegeiela ja nubbi anárašgiela. Sohkaršohkka streamejuvvo ja lea olahanmuttus YLE Arenas sáddaga mañña.

Govus 3 Prográmmaráidu *Binna Báanna* lea viidáseamos rádiofálaldat sámi mánáide. Prográmma sáddejuvvon dušše Suomas. Šearbmagovva YLE Arenas: Torkel Rasmussen 2016

Eai leat leamaš eará stuorát buvttadeamit mánáide ja nuoraide maŋimus jagiid. Ovdal YLE buvttadii maiddá i oahpahusrádio sámegeillii, ja muhtin áigodaga 2000-logu álggus sáddii prográmmaráiddu *Nuorat*. Eai leat fidnemis guldaleaddjilugut YLE sámegeielat rádiosáddagiin. (Nákkäljærvi 2016.)

YLE Sámi hoavdda Pirita Nákkäljærvi mielde leat ollu neahttaoddasat čállojuvvon nuoraide, ja sis leat fálaldagat nuoraide sosiála mediain. Sii atnet sihke Facebook, Twitter, Instagram, Vimeo ja Snapchat gaskkustit sisdoalu. Su oainnu mielde sii olahit dán áiggi nuorra sápmelaččaid bures Instagrámmain, áinnas ahkejoavkku 15-20 jáhkásaččaid. Geassit 2016 sis lei geahččaladdanprošeakta mas ovddidedje iežaset Snapchat-fálaldaga ja buvttadedje video sosiála mediaide odđa formáhtain. YLE Sámis leat gaskamearálaččat 20 000 geavaheaddji iežaset neahttasiidduin vahkus. Ii leat leamaš vejolaš juohkit daid ahkejoavkkuide, ja danin ii sáhte dadjat man stuorra oassi geavaheddjiin leat mánát ja nuorat.

SVT Sápmi ja Ruota Sámi Rádio

Ruota Sámi Rádio ja SVT Sápmi leat sámi rádío- ja TV-fálaldagaid buvttadeaddjit Ruotas. Sámi rádío lea Ruota rádío ossodat ja SVT-Sápmi lea Ruota Televišuvnna ovttat. Dát sámi ovttagat leat leamaš seammá dálus 2009 rájes, ja dain lea oktasaš jodihangoddi mas Ole Isak Mienna lea kanálahoavda 2016.

Tabealla 6.3 vuolábealde čájeha ahte sámi mánáidprográmmaid mearri TV:s lea leamaš 25-30 diimmu jagis áigodagas 2011-15. Diibmomearri rádíos mánáide ja nuoraide lea maid stádis veahá vuolábealde 70 diimmu jagis. 2013 rádjái ii earuhan Ruota rádío mánáid- ja nuoraidprográmmaid gaskkas. Dan dihte leat logut biddjon oktii tabeallas. Mánáid- ja nuoraidprográmmaid diibmomearri jagis 2011, ii leat váldon fárrui tabellii dannego almmuhuvvon lohku 3 504 diimmu jagis lea čielgasit boastut (Ruota Rádío public service-diedáhus 2011: 113).

Tabealla 6.21 SVT Sámi ja Ruota Sámi Rádio rádio- ja TV-prográmmaid diibmomearri mánáide ja nuoraide jagis áigodagas 2011-15

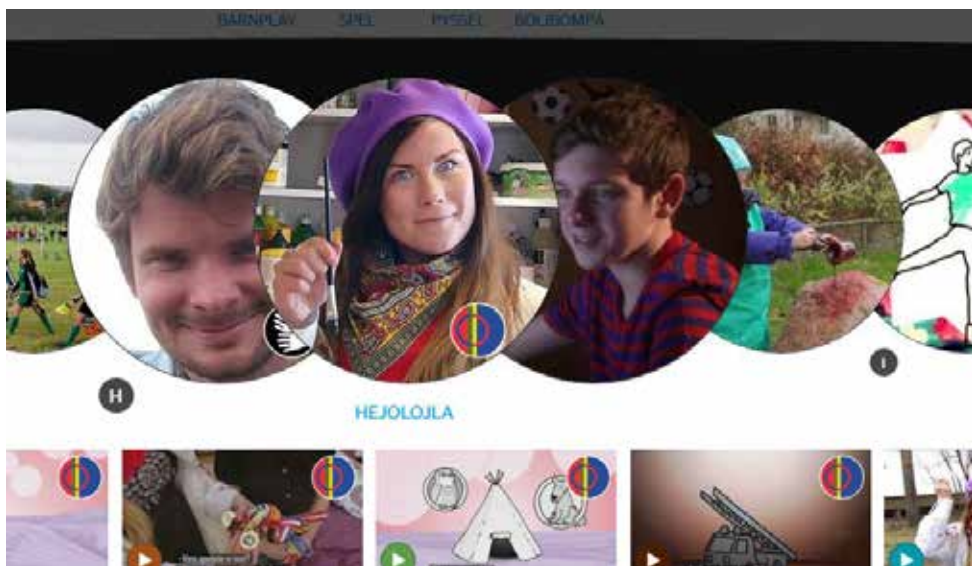
Jahki	Diibmomearri TV:s mánáide jagis	Diibmomearri rádios mánáide jagis	Diibmomearri rádios nuoraide jagis
2015	27	17	52
2014	30	17	52
2013	27	69	
2012	25	64	
2011	25		

Gáldu: Ruota Rádio Public Service-diedáhusat 2011-2015 ja Ruota Televisiuvnna Public Service-diedáhusat 2011-2015.

Ruota Sámi Rádio sádde ovttá 5-10-minuhttasá mánáidprográmma oktii vahkus rádios. Dát prográmma lea olahanmuttus sáddenáiggi maŋŋá SVT Sápmi ja Sámi Radio oktasaš neahttasiiddus. Doppe gávdná maid Noaidegiissá – máinnasprográmma mánáide sámegillii. SVT Sápmi buvttadages sámi mánáidprográmmaid TV várás. Prográmmat bistet 10-15 minuhta ja sáddejuvvojit oktii vahkus *SVT Barnkanalen* nammasaš mánáidkanálas. Seammá prográmma sáddejuvvo vel nuppádassii seammá kanálas. SVT Sámi mánáidprográmmat sáddejuvvojit maiddái njuolga neahtta-TV:s ja leat olahanmuttus internehtas sáddenáiggi maŋŋá.

Giddat 2016 Sámi Radio buvttadii máttasámegiela nuoraidprográmma namas *Steinfjell & Steinfjell* Ráiddus ledje logi 25-minuhttasá prográmma. Prográmmaráidu joatkašuvvá čakčat 2016. Muđui ii leat leamaš vejolaš gávdnat loguid mat muitalit man olu geavahit davvi-, julev- ja máttasámegiela SVT Sámi ja Sámi Rádio mánáid- ja nuoraidprográmmain. Davvisámegiella geavahuvvo eanemustá, ja muhtimin leat prográmmaoasážat julev- ja máttasámegillii, muhto juohkáseapmi gielaid gaskkas ii leat registrerejuvvo.

Kanálahoavda Ole Isak Mienna muitala jearahallamis iežaset áigumuššan leat olahit nuorat sápmelaččaid dábálaš sáddagiin rádios, ja son čujuhii mihttomearrái ahte unnimustá juohke njealját oasseváldi rádioprográmmain galgá leat vuollet 30 jagi. Dasa lassin lea SVT – Ruota Televisiuvdna – ráhkkaneamen ásaht sierra sámi mánáidsiiddu internehttii 2016 mielde. (Mienna 2016.)

Govus 4 SVT Sámi mánáidprogrammat leat geahččan láhkai SVT:a neahttasiiddus sáddenáiggi maŋŋá. Šearbmagovva svt.se-siiddus: Torkel Rasmussen 2016

Julevsámi nuoraid TV - Nuoraj TV

Nuoraj-TV lei TV-fálaldat nuoraide julevsámegillii. Buvttadeaddji lei Odd Levi Paulsen fitnodagas Julev Film AS. Nuoraj-TV álggahuvvui 2010, muhto bissehii doaimma ekonomalaš sivaid geažil jahkemolsumis 2010/11 ja de álggahii oddasis 2012:s. Fitnodat mii buvttadii Nuoraj-TV reastaluvai 2015:s. Buvttadanbiras barggai gidat 2016 álggahit fálaldaga oddasit. (NRK Sápmi 2011; Proff Forvalt 2016; Kintel 2016)

Nuoraj-TV geavaha dušše internehta buvttadanlávdiin. Sis lea ruovttusiidu mas leat diedut iežaset birra, ja sii bidjet filmmaid YouTubii. Das sis lea sierra kanála mas ledje 172 diŋgojeaddji ja 231 filmma gidat 2016. Filmmaid sáhtta goas beare geahččat. Lean geahččan maŋimuš 30 filmma maid leat bidjan YouTubii. Daid guhkodat lea ovvta ja čieža minuhta gaskkas. Eanaš filmmat leat gehččojuvvon gaskal 300 ja 500 geardde. Eanemusat gehčchon filbma lea musihkkavideo julevsámegillii *Ájna bágoj* mas leat 1780 geahčči. (YouTube 2016.)

6.4.2 Sámi mánáid- ja nuoraidbládit

Sámegielat nuoraidbláddi - Nuoraidmagasiidna Š

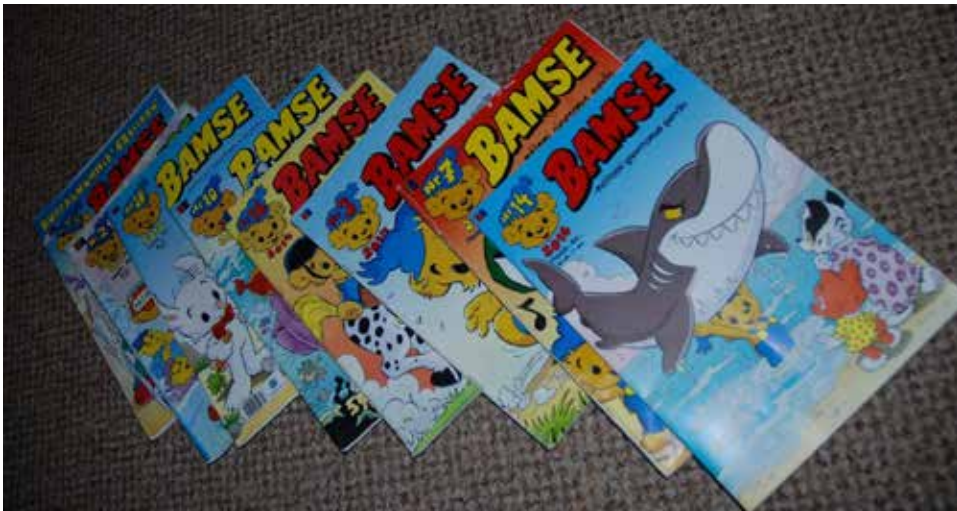
Girjelágádus *Idut* almmuha sámi nuoraidbládi *Nuoraidmagasiidna Š*. Niels Ovlá Oskal Dunfjell lea oaivedoaimmaheaddji 2016:s. Bláddi almmuhuvvo viđa geardde jagis ja das lea davvisámegiella váldogiellan. Dábalaš almmuheamis leat 36 A-4:š siiddu. Davvisámegiela lassin Nuoraidmagasiinnaš Š leat artihkkalat ja reportášat maiddái julev- ja máttasámegillii. Lean guorahallan buot almmuhemiid 2015-16 ja dain lei sullii 20 proseantta julev- ja máttasámegillii.

Govus 5 Nuoraidmagasiidna Š lea almmuhuvvon 1993 rájes. Ulbmiljoavku lea sámegeielat nuorat. Govva: Torkel Rasmussen 2016

Nuoraidmagasiidna Š sáddejuvvo nuvtá skuvlanuoraide Norggas gávccát luohká rájes geain lea sámegeiella fágan skuvllas. 2016:s bláđđi sáddejuvvui 1 366 skuvlanurrii geat ledje 87 skuvllas. Lágádus sádde bláđi skuvllaide mat ieža juhket bláđi sámegeiela ohppiide. Eará olbmot sáhttet diŋgot Nuoraidmagasiidna Š ja bláđis leat 170 diŋgojeaddji geat mákset bláđi ovddas. Bláđđi vuvdojuvvo maid muhtin gávppiin. Almmuhanlohku lea leamaš 2000 olles áigodagas 1993-2016. Norgga Sámediggi ruhtada bláđi bušeahhtaboasttas Sámi mediat. (Persen 2016.)

Tevdnenráidobláđđi Bamse

Govus 6 Tevdnenráidobláđđi Bamse lea almmuhuvvon davvisámegeilli 2013 rájes. Bláđđi heive ovdaskuvlaahkášaš mánáide ja nuoramus skuvlaahkášaččaide. Govva: Torkel Rasmussen

Bamse lea tevdnenráidobláddi mánáide maid *ABC Company E-skuvla AS* almmuha. Kirsi Paltto lea beaivválaš jodiheaddji 2016:s. Bláddi heive buoremusat ovdaskuvlaahkásaš mánáide ja nuoramus skuvlamánáide. Tevdnenráiddus leat almmuhuvvon 18 nummira jagis miessemánu 2013 rájes. 2016:s lea áigumuš almmuhit 20 nummira. Buot almmuheamit leat leamaš davvisámegillii. Norgga Sámediggi doarju bládi ruđalaččat prošeaktadoarjagiin. Almmuheaddji doaivu ahte bastevaš ruhtadanortnet ásahuvvo. Bládi almmuhanlohku lea leamaš 500. Eanaš oassi sáddejuvvo diŋgojedđjiide ja uhcit oassi vuodojuvvo gávppiin luovusvuodimis. (Paltto 2016.)

Heaittihuvvon mánáidbládit - Mánáidbláddi ja Leavedolgi

Sámi Áigečála álggii 1980-logus almmuhit *Mánáidbláddi*. Lea leamaš váttis oazžut čielgasa goas vuosttas nummir almmuhuvvui ja man dávjá bláddi almmuhuvvui. Sáhtta sihkarit dadjat ahte bláddi almmuhuvvui áigodagas 1983-93 ja ahte almmuhii ovttá, guokte dahje golbma nummira jagis, muhto jagiin 1984, 1986 ja 1988 váilu duodaštus das ahte ledje almmuheamit. Mánát leat ieža ráhkadan sturra oasi sisdoalus, ja dávjá boahdá ovdan ahte oahpaheaddjit leat sádden mánáid buktagiid doaimmahussii. Dain nummiriin maid lean oaidnán, lea visot sisdoallu davvisámegillii.

Govus 7: *Mánáidbláddi* almmuhuvvui 1980-logus ja 1990-logu álggus. Govva: Torkel Rasmussen 2016.

Go heittii almmuheames *Mánáidbládi*, de ilmmai odđa bláddi – *Leavedolgi* – mas lei sullii seammalágan hápmi, sisdoallu ja ulbmiljoavku go heivii skuvlaahkásaš mánáide. Bláddi almmuhuvvui unnimustá guvttiin nummiriin jagis goitge áigodagain 1994-99 ja 2004-05. 2004:s ilbme golbma nummira. Go bláddi heaittihuvvui 2005, jávkka čálalaš fáladat skuvlaahkásaš mánáide sámegillii. Bládis ledje dábálaččat 32 siiddu A-4:š formáhtas, ja davvisámegiella lei váldogiellan. Lean guorahallan nummiriid mat almmuhuvvojedje 1997-99 ja 2004-05. Bealli dain bládiin lei maid sisdoallu julev- dahje máttasámegillii dahje sihke julev- ja máttasámegillii. Bládiid sáhtta ain luoikat muhtin gielddaid girjerádjosiin ja geavahuvvojit ain muhtin mánáidskuvllaid oahpahasas. (Iežan áicamat; Barne- og familiedepartementet 2003: 33.) *Mánáidbláddi* ja *Leavedolggi* almmuhanloguin ii leat diehtu.

Vulle Vuoljaš sámegillii

Vulle Vuoljaš bládis almmuhuvvojedje 33 nummira davvisámegillii 1987-88. Maŋŋá lea ČálliidLágádus almmuhan daid ovdeš nummiriid girjehámis (Barne- og familiedepartementet 2003: 34). Dát dahkkojuvvui Sámedikki ávžžuhusa dihte go Sámediggi dáhtui lágádusa almmuhit bládiid mat sis ain ledje vuorkkás. Ávžžuhusa sivvan lei earret eará ahte Sámediggi anii bládiid giela erenoamáš buorin. Almmuheaddji leige geavahan olu návccaid alladásat jorgaleapmái, girječálli Elle Márjá Vars lea jorgalan bládiid ja giellaprofessor Pekka Sammallahti lea leamaš giellakonsuleanta. Vulle Vuoljaš-girji lea dál vuvdojuvvon lohppii, muhto lágádusas árvoštallat vel almmuhit daid bládiid mat sis ain leat vuorkkás. (J.T. Solbakk 2016.) Vulle Vuoljaža almmuhanloguin ii leat diehtu.

Nuoraidbláđi Nuorat

Eaktodáhtolaš searvi Nuorat almmuha nuoraidbláđi *Nuorat*, man vuollenamat leat *Sámi nuoraid áigečála*, *Sáme Nuorai Tidnik*, *Saemien Noeri Plaerie* ja *Tidningen för unga samer*. Pia Sjögren lea oaivedoaimmaheaddji 2016:s. Nuorat almmuhuvvo njeallje geardde jagis. Bládis lei A-4:š formáhtta 2015 ja 40-44 siiddu nummiris. 2016:s lea veaháš uhcit formáhtta. Siidolohku šaddá leat 44-56 siiddu dainna uhcit formáhtain. (Sjögren 2016). Olles sisdoallu lea heivehuvvon sámi nuoraide vaikko ruotagiella lea bláđi váldogiella. Bládis lea dattetge mearkkašahtti ollu sisdoallu sámegillii. Árvvu mielde lea bláđi sámegielat oassi 25-50 proseantta 2015-16 almmuhemiin. Okta nummir almmuhuvvui dušše sámegillii. Sámegielat oassi juohkása viehka dássedit davvi-, julev- ja máttasámegielaide gaskkas.

Eanaš oassi Nuorat sisdoalus lea Ruotas ja Ruota sápmelaččaid birra, muhto oassi sisdoalus bovttášii čielgasit beroštumi miehta Sámi. Sjögren (2016) dieđu mielde lea almmuhanlohku dábálaččat birrasiid 600 gáhppálaga. Dat sáhttáge molsašuddat 500 ja 600 gaskkas. Buot *Sáminuora* lahtut ožžot bláđi, ja dasa lassín mákset muhtin olbmot geat eai leat lahtut, bláđi diŋgojumi ovddas. Dát guokte joavkku dahket 4-500 olbmo.

6.4.3 Sámi áviissat ja bláđit

Muhtin sámi bláđiin ja áviissain, mat leat oaivvilduvvon ollesolbmuide, lea sisdoallu mii heive bures mánáide ja nuoraide. Dát sisdoallu lea juogo merkejuvvon mánáide ja/dahje nuoraide dahje áviissain ja bláđiin leat fáttát mat heivejit mánáide ja nuoraide. Dan dihte lean guorahallan dáid áviissaid ja bláđiid maid dán artihkkala várás.

Govus 8 Beaiveáviissas Ávviris leat guokte siiddu mánáide juohke lávvardatnummiris. Govva Ávviris nr 16-2016 s, 14-15. Govva: Torkel Rasmussen

Sámegielat beaiveáviisa Ávvir

Ávvir lea beaiveáviisa mii almmuhuvvo viđa geardde vahkus davvisámegillii. Kari Lisbeth Hermansen lea oaivedoaimmaheaddji 2016. Áviisa almmuha oktii vahkus guokte siiddu erenoamážit mánáide. Ávvir lea boadus das ahte áviissat Min Áigi ja Áššu ovttahttojuvvojedje 2007, ja mánáidsiiddu leat Áššu árbi. Skogerbø (2000:64) govvedii daid mánáidsiidduid 2000:s: *Jeavddaleamos čálalaš almmuheapmin sámi mánáide*. Dát lea govvideapmi mii ain doallá deaivása. Dasa lassin gokčá áviisa olu dáhpáhusaid kultur- ja servodatsuorggis mas mánát ja nuorat leat fárus, ja dan dihte dáidá leat beroštahtti daid ahkejoavkkuide.

Ávaira almmuhanlohku lea 1033 mas 966 leat bábiráviissat ja 67 digitála áviissat (Norsk opplagskontroll 2015.) Áviisa lea čadahan njeallje lohkkiiidguorahallama mañimuš vihtta jagi. Daid vuodul ii leat vejolaš dadjat man olu mánát ja nuorat geavahit áviissa.

Dárogielat beaiveáviisa Ságat

Ságat lea sámi beaiveáviisa mii almmuhuvvo viđa geardde vahkus dárogillii. Geir Wulff lea oaivedoaimmaheaddji 2016. Áviissas eai leat sierra siidduid mánáide ja nuoraide. Áviisa deattuha dattetge gokčat dáhpáhusaid, earret eará kultuvrralaš doaimmaid, main leat mánát ja nuorat fárus. Seammá lálkai go Ávaira birra, sáhtta dadjat ahte áviissas leat olu reportášat sámi mánáid ja nuoraid birra mat dáidet leat beroštahttit daidda ahkejoavkkuide. (Wulff 2016.)

Ságat almmuhanlogut leat 2833 mas 2563 leat bábiráviissat ja 270 digitála áviissat (Norsk opplagskontroll 2015). Áviisa ii leat čadahan lohkkiiidguorahallama ja danin ii leat vejolaš dadjat man olu mánát ja nuorat geavahit áviissa.

Kristtalaš áviisa Nuorttanaste

Nuorttanaste lea Sámi boarráseamos áviisa mii ain almmuhuvvo. 2016:s Nuorttanaste almmuha iežas 118. jahkegeardde.

10 NOLKI JANASTE

Nuoraide / Mánáide

Oba kula don leat!

Mun lean Zovron Idol Junior te-programma. Dat vasa sáddetjuvvo oh riikkate! Mun lean gullan duopmaritid dadjane «vrietas-gálga leat čábbodas ja lohketjeas», «mun jearan leat go don singel (okto eige leat rgi/ moars?)», «gal don leat oba čáppat», «oba kula don leat», «oba leat čáppa lihkasgata», «mun spindas jus nieldat! berrit leat du maņas, «oba lea buorre leiddoas». Diet dáigáid gal! Te-programmas sáhtet jikkhat mánáid ja nuoraid ahte sii ferjejit čábbodis iešat, ja ráhát dahkkadilat vai dohkkejit.

Go Idol Junior te-programmaid álgas sáddetjuvvo, de mánáid ahte muhtu psykológat ja psykológat moittet dán programma. Sii ákkastalle ahte lea dušča ahte mánáid liikkjet lávlu, muhto go jorhan sáddá te-programmas moittetjuvvo, oággat go sáhtet ja hieggat oággat.

Baldidhanservodat

Dáid servodat go mii dáid eallit lea dákkár baldidhanservodat.

Ođđasin gulat measta beare dan mii lea fuortn, baldidhant, viraheh dahje sargat.

Ihale eiggadit ohmuid: Eige leat imas jus ohmuid ballopoahka go iat heivvid lohket dan seammá.

Eará vuostki ohmuid baldidhant lea mánáid mo sáhtta geav-

mo jos it bora dan dan borramis, mo jos it hárijehala, mo jos, mo jos...

Mo áre skovdat ahte du ballopoah?

Čieggat go builla jo eahpáduš? Mo barget danne ahte kaddat ovddeh?

Ippriisa lea álo dorev. Jus ballopoah viggá čieggat dahje viiev deaddit. Dorevas ipmili rohkosiin.

muhtu gáhtálat moittáht. Te-programma ii berot mánáid ja nuoraid iešat muhtin ja muhtin, muhto duopmaritid árvvot-tallat mánáid ja nuoraid ballopoah ja mánáid sin. Sii árejejit ohmuid. Argabeaivis váhneamet, mánáidgárdet ja skovlat, kulturesskuvlat ja autodoammat leat buorre beaivi hiekkeme mánáid leiddoas. Dan galgáte maid káloahepmárat dahkat. It galgáte lohpi mánáid ja nuoraid čábbodas ja čurbo-daga čieggat. Dat lea ipmili-gota fatter dahka.

Čállas Anni-Ránda

11 NUORTTANASTE

Thomas eahpida...

Jan 11, 19 - 16,5 ja 20, 24-25

Govus 9 Kristtalaš mánnosaš áviissas Nuorttanastes leat guokte siiddu mánáide ja nuoraide juohke nummiris. Faksimila Nuorttanastes nr 4-2016 s, 10-11. Kopijja: Torkel Rasmussen

Liv Tone Boine lei Nuorttanastte oaivedoaimmaheaddji borgemánu 1. beaivvi rádjái 2016 ja dan manjá Ann Solveig Nystad lea oaivedoaimmaheaddji. Nuorttanaste almmuheaddji lea 2000 rájes leamaš vuoddudus man oamastit Norgga Sámemiššuvdna, Sis-Finmárkku proavássuohkan ja Sámi girkoráddi. Nuorttanastes lea kristtalaš ulbmilparagráfa, ja almmuhuvvo davvisámegillii. Áviissas almmuhuvvojedje 11 nummira 2015. Guokte siiddu juohke nummiris leat oaivvilduvvon mánáide ja nuoraide. Dat vuhtto sihke sisdoalus ja siidduid namas «Nuoraide/Mánáide» Dasa lassin lea bládis muhtin veardde eará sisdoallu mii heive mánáide ja nuoraide. (Boine 2016; Nuorttanaste 2016). Áviissa almmuhanlohku lea leamaš birrasiid 600 áigodagas 2011-15 (Nystad 2016).

Ruotabeale sámi bláddi Samefolket

Samefolket lea maid okta Sámi boarráseamos mediain. Dat ilbmá 97. jahkegerddiin ja Ása Lindstrand lea sadjásaš oaivedoaimmaheaddji 2016:s. Bládis lea A-4:s formáhtta. Almmuhanlohku lei 1200 ja bládis álmuhuvvojedje ovcci nummira 2015:s. Guokte ledje duppalmumira. Dán artiikkala materiála čoaggima oktavuodas lea guorahallan buot bládiid mat lea almmuhuvvon 2015:s ja guokte bládi 2016:s. Bládis eai leat mánat ja nuorat váldoulbmiljoavkun, muhto sáhtta dadjat ahte oassi sisdoalus heive nuoraide. Ruotagiella lea bládi váldogiella, muhto árvvu mielde 10-25 proseantta sisdoalus lea sámegillii. Sámegielat oasis leat čállostat sihke davvi-, julev- ja máttasámegillii.

Sadjásaš oaivedoaimmaheaddji Ása Lindstrand (2016) dieđu mielde Samefolket čadahii lohkkidguorahallama Johkamohkemárkaniin muhtin jagiid dassái. Dat čujuhii dasa makkár oainnut lohkkii leat Samefolket hárrái. Muhto čohkkejuvvon materiála ii leat heivehuvvon

ovdanbuktimii. Sii eai leat ráhkadan statistihkaid dahje govvošiid maid sáhttet addit dutkamušaide. Danne leat bohtosat nu eahpesihkkarat ahte ii háliit almmuhit guorahallama bohtosiid.

Nuortalaččaid bláđđi Tuõddri Pee'rel

Govus 10 Muhtin sámi bláđiin, dego nuortalaččaid bláđis *Tuõddri Pee'rel*, lea muhtin veardde sisdoallu mii heive mánáide ja nuoraide vaikko mánát ja nuorat eai leat daid bláđiid váldoulbmiljoavku. Govva: Torkel Rasmussen 2016

Nuortalaččaid bláđis *Tuõddri Pee'rel* leat almmuhuvvon golbma nummira áigodagas 2013-15. *Nuõrttsää'mkulturfondd* (Nuortasápmelaččaid kulturfoanda) doarju bláđi almmuheami ja Tanja Sanila lea oaivedoaimmaheaddji 2016:s. Bláđis leat 52-60 A-4:š siiddu ja eanaš čállosat leat suomagillii. Nuortalašgiela oassi lea árvvu mielde 15-20 proseantta. Muhtin oassi čállosiin, sihke suoma- ja nuortalašgielat, heive mánáide ja nuoraide. Bláđi almmuhanlogus ii leat diehtu.

Anáraččaid bláđđi - Anarāš

Anárašgielat bláđis *Anarāš* almmuhuvvojit njeallje nummira jagis. Visot čállosat leat anárašgillii, sámegillii mii hálluojuvvo Suoma beale Sámis Anárjávrri birra. Lean guorahallan 28. jahkegearddi mii mearkkaša njeallje nummira 2015. Dain leat árvvu mielde 20 proseantta čállosat mat heivejit mánáide ja nuoraide. Bláđi almmuhanlogus ii leat diehtu.

Máttasámi searvegodebláđđi Daerpies Dierie

Daerpies Dierie – Sørsamisk menighetsblad (Máttasámi searvegodebláđđi) lea almmuhuvvon 1997 rájes, ja das ilbmet njeallje nummira jagis. Härnösand bismagoddi, Nidaros bismagodderáđđi, Norgga Sámediggi ja Ruota girku dorjot bláđi almmuheami. Oaivedoaimmaheaddji ja ovddasvástideaddji almmuheaddji lea 2016:s máttasámeaguovllu báhppa Einar Bondevik. Vivi Ann Labba Klemensson leages sadjásaš oaivedoaimmaheaddji Ruota bealde.

Bláđđi sáddejuvvo *Saemien Áålmege* (sámi searvegotti máttasámeaguovllus) lahtuide, máksi dingojeddjiide ja biddjo čuovusin *Kyrkans Tidning* nammasaš bláđđái Härnösand bismagottis Ruotas. Almmuhanlohku 2016:s lea 1062. (*Daerpies Dierie* 2016; Bondevik 2016.)

Dán artihkkala várás lean guorahallan guhtta bládi 2015:s ja 2016:s. Sisdoallu juohkása viehka dásseidit girkolaš áššiide ja oddasiidda ja kulturáššiide máttasámevuovllus. Árvvu mielde leat 10-20 proseantta juohke nummiris máttasámegillii ja 80-90 proseantta dáro- dahje ruotagillii. Sulaid mielde 25 proseantta čállosiin sáhtá dadjat leat oaivvilduvvon mánáide ja nuoraide. Dát čállosat juohkásit sullii seammaveardásaččat máttasámegiela ja skandinávagielaide gaskkas.

6.4.4 Báikkálaš ja regionála áviissat

Golmma báikkálaš áviissas *Enontekiön Sanomat*, *Nordsalten Avis* ja *Snåsningen* ja ovttá regionála áviissas, *Lapin Kansa*, leat siiddut sámegillii. *Enontekiön Sanomat* ja *Lapin Kansa* áviissaid sámegielaht fálaldat lea davvisámegillii, muhto daid áviissaid guorahallan čájehii uhccán sisdoalu mii livččii heiven mánáide ja nuoraide. Sámi fálaldat áviissas Lokalavisa NordSalten lea julevsámegillii ja áviissas Snåsningen máttasámegillii. Daid siidduin lea veahá sisdoallu maiddá mánáide ja nuoraide.

Báikkálaš áviisa Snåsningen

Áviisa *Snåsningen* almmuhuvvo oktii vahkus Snoasas ja 2015:s dan almmuhanlohku lei 1618 (Norsk opplagskontroll 2015). Juohke nummiris lea okta siidu máttasámegillii dovdomearkkas *Sørsamisk* (máttasámegillii). Lean guorahallan gávccii nummira (nr. 12-18. 2016). Visot siidduin lei okta bálstá nuoraide namas *Noere Snåasnesne* (Nuorra Snoasas). Dát oassi devddii goalmmat oasis gitta siidoláhkái, ja sisttisdoalai álo jearahallama nuoraiguin.

Báikkálaš áviisa Lokalavisa NordSalten

Lokalavisa NordSalten almmuhuvvo oktii vahkus, ja 2015:s lei almmuhanlohku 2 872 (Norsk opplagskontroll 2015). Juohke nummiris lea siidu julevsámegillii dovdomearkkas *Bájkkeavijssa NuorttaSállto*. Guorahallan gávccii áviisanummira (nr. 10-17. 2016). Guđa áviissas ledje guovttegielat áššit deaddiluvvon nu ahte seammá čállosat ledje prentejuvvon sihke julevsámegillii ja dárogillii. Guovtti áviissas ledje eksklusiiiva áššit dušše julevsámegillii almmá dárogillii jorgaluvvon teavsta haga. Ii oktage ášši lean merkejuvvon erenoamážit mánáide dahje nuoraide. Muhtin veardde ledje dattetge áššit mat heivešedje maiddá nuoraide. Lea váttis árvvoštallat dárkileappot man stuorra oasis.

6.4.5 Interneahttafálaldagat

Dán guorahallama oktavuodas lean registreren guokte sámi mediafálaldaga nuoraide mat leat ollásit interneahttavudot: Nuoraj-TV maid lean giedahallan bajábealde ja *InfoNuorra Sápmi*. Fálaldagat leat ollásit interneahttavudot dáinna lágiin ahte eai geavat mangelágan sajáiduvvan mediafálaldagat iezaset almmuheapmái. Goappašat fálaldagain ii lean čakčat 2016:s doaimma. Nuoraj-TV lea bargamin álggahit oddasit. Infonuorra Sámis ii leat áigumuš álggahit oddasit.

Neahttabáiki Infonuorra Sápmi

Infonuorra Sápmi lei almmolaš diehtujuohkindoaimmahat sámi nuoraide. Mihttomearri lei fállat sámi nuoraide dehálaš dieđuid oahpahusa, barggu, kultuvrra ja astoáiggi, dearvvašvuoda ja servodaga birra, nu ahte nuorain livččii vejolašvuolta välljet iezaset giela ja kulturádejjumi vuodul. Fálaldat galggai lea mielde nannet sámi nuoraid giela, kultuvrra, identitehta ja gullelašvuoda. Infonuorra Sámis lei váldodoaimmahat Bádáddjos ja báikkálaš doaimmahagat Kárásjogas ja Guovdageainnus. Juohke báikkálaš doaimmahusas lei nuorra journalista barggus

geas lei ovddasvástádus juogo julev-, davvi- dahje máttasámegielaht neahttasiiddus. (Barne- og familiedepartementet 2003: 42.) NRK Sámi Rádío (2008) dieđu mielde Infonorra Sámis ledje 220 geavaheaddji beaivvis 2008:s.

Eará mediát ja interneahhtafálaldagat

Eanaš median mat leat guorahallojuvvon dán artihkkala várás, lea muhtinlágan interneahhtafálaldat. Dattetge dilli molsašuvvá mealgadit medias mediai go geahččá mo mediát geavahit interneahhta almmuhanlávdin. Muhtin mediain ii leat eará go ruovttusiidu mas leat diedut fitnodaga ja sin mediabuktaga birra. Earát geavahit interneahhtavudot prográmmaid márkanfievrridit iežaset árbevirolaš buktaga ja doallat oktavuoda geavaheddjiiguin. Ovdamearkkat das leat *Nuoraidmagasiidna Š* ja *Bamse*. Earátges, dego *Samefolket* ja *Nuorttanaste* bidjet muhtin áššiid nehtti ja odasmahttet muhtin oddásiid bábiralmuhemiid gaskkas. Eará mediát almmuhit fas olles buktaga neahtas. Dákkár vuogi geavahit ovdamearkka dihte sámi áviissat *Ságot* ja *Avvir*. Lea vejolaš lohkat muhtin oddásiid ja reportášaid nuvtá neahttasiiddus, ja dasa lassin máksit elektrovnnalaš dingojumi ovddas nu ahte sáhtá lohkat olles áviissa neahtas.

Riikkasáddehagat sihke Norggas, Ruotas ja Suomas sáddejit sámi rádío- ja TV-prográmmaid njuolga interneahhtas. Sii ráhkadit maid sierra interneahhtaartihkkaliid main leat govat ja teaksta. Dávjá leat áššiide čadnon liŋkkat mat čujuhit jietna- ja filbmafiillaide nu ahte sáhtá sihke lohkat, geahččat ja guldalit seammá áššiid. Sii leat maid ásahan elektrovnnalaš vuorkkáid main gávdná prográmmaid sáddenáiggi maŋŋá. YLE Sámi prográmmat leat oľahanmuttus 30 beaivvi sáddenáiggi maŋŋá. NRK Sámi ja SVT Sámi prográmmat leat oľahanmuttus ovddosguvlui almmá mearriduvvon jávkanbeaivvi haga. Riikkasáddehagat leat maid digitaliseren stuorát hivvodaga boares TV-prográmmaid maid gii beare beroštuvvan olmmoš sáhtá goas beare geahččat. Vuorkkain leat maid boares sámi TV-prográmmat mánáide ja nuoraide.

Váttisvuodát mediaid geavaheamis

Sáhtá leat oba hástaleaddji gávdnat sámi mánáid ja nuoraid rádío- ja TV-prográmmaid mediafitnodagaid neahttasiidduin. Erenoamáš váttis lea mánáide gávdnat daid. Dás namuhan guokte ovdamearkka. Jos áiggošii gávdnat YLE-Sámi TV-prográmma mánáide, de ferte juogo diehtit juste maid lea ohcamin YLE Arenas dahje ferte mannat ruotagielaht mánáidprográmmasiidui “Buu” ja doppe ohcat sámegeielat prográmma mii lea ovttas ruotagielaht prográmmaiguin. Sámegeielat prográmmat leat ovdal leamaš ovttas suomagielaht mánáidprográmmaiguin YLE2-kanálas. Dalle ledje sámegeielat prográmmaid gaskamearálaččat 5000 geahčči neahtas. Go sirdojuvvojedje ruotagielaht kanálii njejeai geahččilohku ja dan maŋŋá leat leamaš vuolle 2000 geahčči juohke prográmmas. (Torikka 2016).

Nubbi ovdamearka lea NRK Sámi rádío- ja TV-prográmma mánáide mii sáddejuvvo Rádío Sámi sáddagis oktii vahkus. Lea vejolaš guldalit prográmma neahtas sáddenáiggi maŋŋá. Muhto galgá diehtit sáddenbeaivvi ja sáddenáiggi ja Rádío Sámi prográmmas ohcat ovddos, maŋos sáddagis gitta dassázi go gávdná prográmma. Dat diedusge ii leat álki geavaheddjiide, ja dahká váttisin ulbmiljovkui, uhca mánáide, ieža gávdnat prográmma.

6.5 Muhtin logut sámi mediain mánáide ja nuoraide

Dán vuollekapihttalas ovdanbuktojuvvojit muhtin statistihkalaš diedut das man viiddis sámi mediafálaldagat leat mánáide ja nuoraide ja man muddui fálaldagat geavahuvvojit. Eai leat ollu bohtosat. Sivat dasa leat čilgejuvvon kapihttalas 6.3 “Metodalaš čuolmmat” bajábealde.

Lea goitge leamaš vejolaš ráhkadit muhtin statistihkaid sámi rádio- ja TV-prográmmaid birra mánáide ja nuoraide. Das lea sáhka prográmmaid mearis ja sáddenáiggi guhkkodagas. Lea maid leamaš vejolaš fidnet muhtin gehččiidloguid sámi TV-prográmmain maid riikaábmosáddehagat sáddejit. Dát dieđut buktojuvvojit ovdan ja kommenterejuvvojit. Lea maid leamaš vejolaš oažžut muhtin sámi áviissaid ja bláđiid almmuhanloguid. Daid gaskkas leat maid almmuheamit mat leat oaivvilduvvon erenoamážit mánáide ja nuoraide. Muhtin almmuhemiin ovdanbuvttán maid mo dingojeddjit leat juhkkovuvvon geográfalaččat.

6.5.1 Sámi prográmmat rádio ja TV

Tabealla 6.22 Mánáidprográmmat rádios 2015. Prográmmaid mearri, minuhtat sáddenáigi vahkus ja vahkut jagis main leat sáddagat

	Prográmmaid mearri vahkus	Minuhtat sáddagat vahkus	Vahkut sáddagat jagis
YLE Sápmi	1	30	45
NRK Sápmi	1	6	52
Ruota Sámi Ráđio	1	5-10	52

Gáldu: Näkkäljärvi 2016, Hætta 2016 ja Mienna 2016

Tabealla 6.4 čájeha ahte buot riikaábmosáddehagat sáddejit ovttá sámi mánáidprográmma vahkus. Prográmma lea mealgat guhkit Suomas gos vahkkosaš prográmma lea 30 minuhta. Ruotas lea 5-10 minuhta ja Norggas guhtha minuhta. YLE Sápmi sádde mánáidprográmma 45 vahku jagis, ja oanehut prográmmat Norggas ja Ruotas sáddejuvvojit juohke vahku jagis.

Tabealla 6.23 Sámi mánáidprográmmat TV:s 2015. Prográmmaid mearri, minuhtat prográmmas ja vahkut jagis main leat sáddagat

	Prográmmaid mearri vahkus	Minuhtat sáddagat vahkus	Vahkut sáddagat jagis
YLE Sápmi	2	15	30
NRK Sápmi	5	15	52
SVT Sápmi	2	10-15	52

Gáldu: YLE Sápmi 2016, Hætta 2016 ja SVT Sápmi 2016.

Tabeallas 6.5 boahtá ovdan ahte sáddejuvvojit sámi mánáidprográmmat TV:s sihke Norggas, Ruotas ja Suomas. Ollislaš fáldat lea buoremus Norggas gos sáddejuvvojit vihtta prográmma vahkus juohke vahku birra jagi. Maiddái Ruotas sáddejit sámi mánáid-tv birra jagi guktii vahkus. Seammá prográmma sáddejuvvo guktii. Suomas lea heajumus sámi mánáid-tv fáldat dannego fáldat lea 30 vahku jagis. Seammá prográmma sádde guovtti kanálas. Juohke riikkas tekstejuvvo sámi mánáid-TV riikkagillii: NRK:s dárogillii, Ruotas ruotagillii ja Suomas sáddejuvvon mánáidprográmma Unna Junná sáddejuvvo suomagiela teavsttain suomagielat

kanálas YLE2:žis ja välljenvullosaš ruota- ja suomagiela teavsttain ruotagielat FST -nammasaš kanálas.

6.5.2 Sámi prográmmaid gehččiid- ja guldaleddjiidlogut

Tabealla 6.24 Sámi mánáid-tv prográmmaid gehččiidlogot 2011-2015

	2011	2012	2013	2014	2015
YLE Sápmi	33700	34600	28300	26000	36800
SVT Sápmi: Hejolojla	28000	45300	27700	22900	22600
SVT Sápmi: Det stora uppdraget		17800	16100	9100	17900

Gáldu: YLE Sápmi 2016 ja SVT Sápmi 2016

Tabealla 6.10 čájeha gaskamearálaš gehččiidloguid sámi mánáidprográmmaid TV:s Suomas ja Ruotas áigodagas 2011-2015. Gaskamearálaš gehččiidlogut jagis leat juohke prográmmas 9100 ja 45 300 gaskkas. Gehččiidlogut geahppánit 24,9 proseanttain Suomas 2012 ja 2014 gaskkas, ja de lassána fas 41,5 proseanttain 2015 rádjái. Jagi 2015 logut lea ráhkaduvvon 15 prográmmas maid YLE sáddii gidđat 2015:s. Eará logut leat gaskamearálaš logut buot sámi mánáidprográmmaid maid YLE sáddii daid jagiid. Duogášdieđut čájehit ahte vuolimus gehččiidlohku lei 9000 geahčči, stuorámuš gehččiidlohku lei 66 000.

Logut SVT:s Ruotas čájehit ahte sámi mánáid-tv prográmmaid *Hejolojla*, mat leat ráhkaduvvon uhcit mánáide, leat sullii seammá ollu geahččit go YLE mánáid-tv:s Suomas. *Det store uppdraget* nammasaš prográmmas man ulbmiljoavku leat skuvlaahkásaš mánát, leat veahá uhcit geahččit. Gaskamearálaččat leat jagis 16-17 000 geahčči juohke prográmmas.

Ii leat leamaš vejolaš oážžut dárkilis gehččiidloguid sámi mánáidprográmmaid Norggas. NRK Sámi prográmmareaktevra Ole Rune Hætta diehtá mitalit ahte sin mánáidprográmmaid leat dábálaččat 20-60 000 geahčči.

Ii leat diehtu das leat go geahččit sámi mánát vai eará mánát. Viehka alla gehččiidlogut juohke riikkas čujuhit dattetge guovtti áššái. Vuosttažettiin dáidá leat nu ahte mediadálut olahit ulbmiljoavkku, sámi mánáid, iežaset mánáidprográmmaiguin. Nuppi dáfus dáidá leat nu ahte ollu eará mánátge gehččet sámi mánáid-tv.

Sirdáseapmi web-TV:i

Tabealla 6.25 Sámi mánáid-tv prográmmaid gehččiidlogu internehtas Ruotas 2012-15

	2012	2013	2014	2015
“Hejolojla”: Gehččiid proseanta internehtas oppalaš gehččiidlogus	0,5	0,8	1,0	1,0
“Det stora uppdraget”: Gehččiid proseanta internehtas oppalaš gehččiidlogus	1,9	2,0	7,4	11,4

Gáldu: SVT Sápmi 2016

Tabealla 6.11 čájeha ahte viehka uhca oassi SVT Sámi mánáidprográmma *Hejolojla* gehččiin gehččet prográmma interneahτας. Interneahտtageahčči oassi lassána bealleproseanttas ovttá prosentii 2012:s 2015:i. Dán prográmmaráidduš lea ulbmiljoavku ovdaskuvlaahkásaš mánát. Prográmmaráidu *Det store oppdraget* leages oaiivvilduvvon skuvlaahkásaš mánáide, ja das lea leamaš miellagiddevaš ovdáneapmi dán áigodagas. 2012:s gehčče 1,9 proseantta gehččiin prográmma interneahτας ja 98,1 proseantta TV:s. 2015:s lei interneahտtagehččiid oassi lassánan 11,4 prosentii ja 88,6 proseantta gehččet prográmma TV:s. Sihke NRK Sámi ja YLE Sámi ovddasteaddjit muiitalit seammá ovdáneami birra. Sámi mánáidprográmmaid gehččiidlogut lassánit interneahτας. (M.Solbakk 2016; Nákálájárvi 2016; YLE Sápmi 2016). Dát han sáhtá leat odđa treanda mas šaddá dábáleabbon mánáide geahččat sámi mánáidprográmmaid interneahτας.

Guldaledjiid logut sámi rádioprográmmain

Ii leat leamaš vejolaš oážžut guldaledjiidloguid sámi mánáid- ja nuoraidprográmmain rádios. Eai ovttage mediadálus leat dákkár logut olahannuttus. Suoma rádio digitála lávddis YLE Arenas lean gávndan loguid mat čájehit gallis leat guldalan mánáidprográmma *Binna Báanna* ja nuoraidprográmma *Sohkaršohkka* interneahτας. Badjelaš 200 leat gaskamearálaččat guldalan *Binna Báanna* ja vuollel 50 *Sohkaršohkka*. Dát prográmmat galggašedje leat beroštahttit maiddái sámi mánáide ja nuoraide Norggas ja Ruotas geat eai sáhte guldalit prográmmaid dábálaš rádios. Danne sáhtáši árvalit ahte guldaledjiidlogut interneahτας leat uhcit. Muhto eandalit mánáidprográmma guldaledjiidlohku sáhtá maid mearkkašit ahte prográmma olaha stuorra oasi sámegeielat mánáin Suomas ja ahte prográmmas leat guldaledjit Suoma olgobealde.

Tabealla 6.26 Sámi áviissaid, áviissaid main lea sámegeielat sisdoallu ja sámi bládiid almmuhanlogut 2011-2015

	2011	2012	2013	2014	2015
Ságat	2.797	2.783	2.797	2.782	2.883
Ávvir	1.088	1.047	1.064	1.084	1.033
Nordsalten	1.611	1.617	1.603	1.638	1.618
Snásningen	2.861	2.838	2.847	2.789	2.872
Samefolket	1.367	1.400	1.322	1.278	1.200
Nuorttanaste	600	600	600	600	600
Daerpies Dierie	Ii leat diehtu	Ii leat diehtu	1318	1149	1114

Gáldu: Norsk opplagskontroll 2016, Lindstrand 2016, Nystad 2016 ja Bondevik 2016

Tabealla 6.6 čájeha almmuhanloguid sámi áviissain, sámi bládiin ja eará áviissain main lea sámegeielat sisdoallu. Riikkaviidosaš almmuhanloguid hárrái eai leat stuorra almmuhanlogut, duháha ja golbmáduháha gaskkas, muhto sápmelaččaid oppalaš logu hárrái leat almmuhanlogut viehka alladat. Fuomášán veara lea ahte eanaš almmuhanlogut leat stáddásat áigodagas 2011-15. Seammá áigodagas njidjet eará áviissaid almmuhanlogut mearkkašahtti ollu (TNS-Gallup 2016-3). Muhtin guorahallojuvvon mediain njidjet almmuhanlogut veaháš viđajagi áigodagas, muhto ovdamearkka dihte Ságat almmuhanlohku lea lassánan 84 gáhppálagain.

6.5.3 Sámi áviissaid ja bládiid almmuhan- ja juohkinlogut

Tabealla 6.27 Sámi mánáid- ja nuoraidbládiid almmuhanlogut

	2011	2012	2013	2014	2015
Nuoraidmagasiidna Š	2000	2000	2000	2000	2000
Nuorra	Ii leat diehtu	Ii leat diehtu	Ii leat diehtu	Ii leat diehtu	5-600
Bamse	0	0	500	500	500

Gáldu: Persen 2016, Sjøgren 2016 ja Paltto 2016

Tabealla 6.7 čájeha ahte *Nuoraidmagasiinna Š* almmuhanlohku lea leamaš 2000 olles áigodagas 2011-15. *Nuorat* bládi almmuhanlohku lea 5-600 2015:s ja tevdnenráidobládi Bamse almmuhanlohku lea leamaš 500 dan rájes go almmuhuvvogođii 2013:s. Sáhtta roahka dadjat ahte sámegielat nuoraidbládi almmuhanlohku lea obba buorre go lea 2000. Seammá sáhtta dadjat go almmuhanlohku sámegiela tevdnenráidobládis uhca mánáide lea 500. Dat orru čajeheamen ahte almmuheaddjit olahit stuorra oasi ulbmiljoavkkus.

Sámi mánáid- ja nuoraidbládiid geográfalaš juohkaseapmi

Tevdnenráidobládi *Bamse* ja nuoraidbládi *Nuorat* almmuheaddjit leat almmuhan muhtin dieđuid mat čájehit mo bládi dingojeddjiid geográfalaš juohkaseapmi lea.

Tabealla 6.28 Tevdnenráiddu Bamse ja nuoraidbládi Nuorat juohkin riikkaid mielde 2016

	Norga	Ruotta	Suopma	EARÁT
Bamse	49,3 %	19,0 %	31,0 %	0,7 %
Nuorat	7-10 %	sullii 90 %	Muhtimat	Ii leat diehtu

Gáldu: Paltto 2016 ja Sjøgren 2016

Tabealla 6.10 bajábealde čájeha ahte lagabui bealli *Bamse* bládi dingojeddjiin leat Norggas, ja loahppa eará riikkain, ovddimusat Suomas ja Ruotas. Nuorrabládis *Nuorat* leat 90 proseantta dingojeddjiin Ruotas, 7-10 proseantta Norggas ja muhtimat Suomas (Paltto 2016; Sjøgren 2016). *Nuorat* dáidet olahit stuorra oasi iežas ulbmiljoavkkus Ruotas, muhto sáhtta dadjat ahte dain livččii vejolašvuohta olahit olu eanet sámi nuoraid Norggas ja Suomas.

Tabealla 6.29 Tevdnenráiddu Bamse ja nuoraidbládi Nuorat juohkin guovlluid mielde 2016

	Sis-Finnmárku	Sámegiela hálddašanguovlu muđui	Sámegiela hálddašanguovllu olggobealde
Bamse	21,6 %	42,5 %	35,8 %
Nuorat		90 %	10 %

Gáldu: Paltto 2016 ja Sjøgren 2016

Tabealla 6.11 čájeha ahte badjelaš viđat oassi *Bamse* bláđiin juhkkoujvvo Sis-Finnmárkkus mii dán oktavuodas mearkaša Kárášjoga gieldda ja Guovdageainnu suohkana. 42,5 proseantta juhkkoujvvojit eará gielddaide Sámegeiela hálddašanguovlluin. Badjelaš goalmmát oassi juhkkoujvvo guovlluide mat leat Sámegeiela hálddašanguovlluid olggobealde. Dat lea viehka stuorra oassi. Ohpihii orru leamen nu ahte almmuheadđi olaha stuorra oasi ulbmiljoavkkus. Logut nuoraidbláđi *Nuorat* birra, leat árvoštallamat maid oaivedoaimmaheadđi Sjögren lea dahkan. Logut orrot čájehamen ahte *Nuorat* ovddimusat olahit sámi nuoraid geat ássat sámequovllus Ruotas. Sis dáidá leat stuorra vuovdinpotensiála eará guovlluin Ruotas ja Norggas ja Suomas.

6.6 Loahppaboadus

Dán artihkkalis lean ságaškuššan metodalaš čuolmmaid maiguin deaividit go geahččala ovdanbuktit statistihkalaš materiála sámi mediain mánáide ja nuoraide. Lea boahtán ovdan ahte lea uhccán materiála ovdanbuktit dannego dakkár materiála ii leat čohkkejuvvon dahje dannego lea váttis fidnet daid. Dušše okta mediabuvttadeaddji lea čadahan geavaheadđi guorahallama mañimuš jagiid. Dan dihte ii leat vejolaš dadjat man olu sámi mánát ja nuorat geavahit sámi mediaid dahje man duđavaččat sii leat sámi mediaid sisdollui.

Dan dihte lean baicce viggan guorahallat dárkilit daid sámi mediafálaldagaid mánáide ja nuoraide mat leat ja leat leamaš oddasut áiggis. Dasa lassin lean buktán ovdan daid statistihkaid sámi mediafálaldagaid buvttadeamis ja geavaheamis maid lean gávdnan.

Dehálaš fálaldat lea TV-programmat mánáide man dáfus NRK Sámis lea viidásamos fálaldat go sádde vihtta prográmma vahkus. YLE Sámis Suomas leages stuorámuš rádiofálaldat mánáide go buvttada ovtta 30-minuhtasaš prográmma oktii vahkus. Čálalaš mediaid gaskkas leat tevdnenrádiobláđi *Bamse*, *Nuoraidmagasiidna Š* ja nuoraidbláđi *Nuorat*, earenoamážit oaivvilduvvon mánáide ja nuoraide.

Mearkkašahtti oassi čálalaš mediafálaldagas sámi mánáide ja nuoraide, gávdno sámi ja norgga mediain mat eai leat oaivvilduvvon ovddimusat mánáide ja nuoraide. Dát fálaldagat leat ovdamearka dihte siddut mánáide ja nuoraide sámi áviissain *Ávvir* ja Nuorttanaste. Dasa lassin lea sihke daid áviissain ja muhtin eará áviissain ja bláđiin sisoallu mii ii leat merkejuvvon mánáide ja nuoraide, muhto main lea hápmi ja sisoallu mii heive mánáide ja nuoraide.

Nuoraidmagasiinnas Š ja tevdnenrádiobláđis *Bamse* leat almmuhanlogut mat čujuhit dasa ahte olahit ulbmiljoavkku bures. *Nuorat* bláđis orru ges potenciála lasihit almmuhanlogu mearkašahtti olu. Sámi mánáidbláđi *Leavedolggi* heaittiheapmi mielddisbuvttii ahte sámi mánáin lea heajut čálalaš mediafálaldat go ovdal. Ii sáhte dadjat ahte *Bamse* álggaheapmi lea buoridan dán ahkejoavkku dili go dán guovtti bláđi ulbmiljoavkkut eai leat seammá agi dáfus. TV-programmat sámi nuoraid várás lea hárvenaš ášši maid almmuhemiid gaskkas ádjána guhká. Dát lea fuopmášumi veara go TV adnojuvvo ain gievrramus median. Sáhtta maid atnit fuopmášumi vearan ahte rádiofálaldat mánáide ja nuoraide sámegeilliin lea garrasit hedjonan mañimuš vihtta jagi Norggas.

Buoret ovttasbargu sámi rádiobuvttadeddjiid gaskkas sáhtáši buoridit dili dannego Suomas sáddejuvvo 2,5 diibmosaš rádioprográmma nuoraide vahkus, mii ii sáddejuvvo Norggas ja Ruotas. Dasa lassin lea miellagiddevaš gávnus ahte Suomas buvttaduvvo 30-minuhtasaš mánáidprográmma sámegeilliin, mii ii sáddejuvvo Norggas ja Ruotas vaikko NRK Sámi ja Ruota Sámi Radio fálaldat sámi mánáide lea olu heajut go YLE Sámi fálaldat.

6.7 Hástalusat ja ávžžuhusat

Lea hástalusat ahte diehtit uhccán sámi mánáid ja nuoraid mediageavaheami birra ja danin ávžžuhuvvo dutkat eanebut kvantitatiivva beliid sámi mediain mánáide ja nuoraide. Galggašii dutkat mediaid duohta geavaheami ja váikkuhusaid mat sámi mediain leat. Muhtin miellagiddevaš gažaldagat leat maid báhcán almmá vástitkeahtá geavaheddjiid bealis. Dat gusket daid mediaide ja kvalitehttii. Vásihitgo ulbmiljoavkkut, sámi mánát ja nuorat, ahte media leat áigeuovdilát? ja gávdnetgo sámi mediaid dain medialávddiin maid sii dábálaččat geavahit? Man dudavaččat leat geavaheaddjit daid fálaldagaide mat gávndnojit ja makkár sávaldagat leat sis mediaide? Dátge leat fáttát maid vuohkkasit sáhttit dutkat kvantitatiiva dutkanmetodaiguin nu ahte sáhtá ovdanbuktit bohtosiid statistihkalaš dieđuid hámis.

Ávžžuhus manná maid mediadáluide, nappo buvttadeddjiide. Sii galget šaddat čeahpibun buvttadit statistihkaid iežaset birra. Media galggašedje láchit dili dákkár statistihkaid geavaheapmái, fuolahit ahte leat olahanmuttus dutkiide ja ieža gaskkustit iežaset statistihkaid. Dát guorahallan lea maid čájehan ahte dávjá ii leat álki gávndat ja geavahit sámi mediafálaldagaide mat leat mánáid ja nuoraid várás. Ná lea duohtadilli vaikko muhtin mediafitnodagat leat ánggirit almmuhišgoahtán digitála buktagiid. Ávžžuhan sin bidjat fuopmášumi dasa ahte sámi mediafálaldagat mat leat juo ráhkaduvvon mánáide ja nuoraide, leat olahan muttus ja álkit geavahit.

Muhtin gávndosat čujuhit maid dasa ahte muhtin doaimmit mediasuorggis leat bázahallan teknologalaš ovdáneamis. Sii galggašedje oazžut vejolašvuoda ovddidit iežaset buktagiid dáinna lágiin ahte váldet atnui odđa teknologijja nu ahte olahit eanet mánáid ja nuoraid odđa medialávddiin. Galggašii maid árvoštallat rievdadit sámi mediaid doarjjaortnegiid nu ahte ovddidit mediabuvttadeami dan gulvui.

Gáldut

Aftenposten 2012: *Action-eventyr fra Sameland*. Almmuhuvvon 11.01.2013. Lohkkojuvvon 31.05.2016 Online: <http://www.aftenposten.no/kultur/Action-eventyr-fra-Sameland-131602b.html>

Barne- og familiedepartementet 2003: *Samisk oppvekst - Om tilbud til samiske barn og ungdom*. Barne- og familiedepartementet. Oslo. Lohkkojuvvon 12.05.2016. Online: https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/bfd/bro/2004/0003/ddd/pdfv/203209-q-1066_bokmaal_lav.pdf

Boine, Liv Tone 2016: Sámegielat kristtalaš mánnoáviissa Nuorttanastte oaivedoaimmaheadjit borgemánu 2016 rádjái. Peršuvnnalaš gulahallan. Ságastallan 31.03.2016 Romssas.

- Bondevik, Einar 2016:** Máttasámi searvegoddebládi Daerpies Dierie oaivedoaimmaheaddji. Peršuvnnalaš gulahallan. Telefovdnaságastallan 26.08. 2016 ja guokte e-poastta 08.09.2016.
- Daerpies Dierie 2016:** Máttasámi searvegoddebládi Daerpies Dierie neahttasiidu. Lohkkojuvvon: 12.02.2016. Online: <http://www.samiskmenighet.no/event/dolink/famid/331840>
- Proff Forvalt 2016:** *Julev film as-898154262-Konkurs*. Lohkkojuvvon 02.05.2016. Online: <https://www.forvalt.no/konkurs/firmadetaljer.aspx?orgnr=898154262&id=530470>
- Hagen, Ingunn ja Vold, Thomas 2009:** *Mediegenerasjonen. Barn og ungdommer i det nye medielandskapet*. Samlaget. Oslo.
- Hermansen, Kari Lisbeth 2016:** Sámegielat beaiveáviissa Ávvira oaivedoaimmaheaddji. Peršuvnnalaš gulahallan. Ságestallan 31.03.2016 Romssas ja 30.10.2016 Kárášjogas, ja e-poasta 05.10.2016.
- Hætta, Ellen Oddveig 2009:** Prográmmajodiheaddji izü-nuoraidprográmmaráiddu TV:s. Peršuvnnalaš gulahallan. E-poasta 08.05.2009.
- Hætta, Ole Rune 2016:** NRK Sámi prográmmaredakteavra. Peršuvnnalaš gulahallan. Telefovdnajearahallan 31.05.2016.
- Kintel, Lars Theodor 2016:** Jearahallan gründeriin Lars Theodor Kinteliin NRK Sámi rádioprográmmas “Radiosiida” 01.06.2016.
- Lindstrand, Åsa 2016:** Sámi mánnobládi Samefolket sadjásaš oaivedoaimmaheaddji. Persuvnnalaš gulahallan. Guokte e-poastta 30.08.2016.
- Mienna, Ole Isak 2016:** SVT Sámi ja Ruota Sámi Radio kanálahoavda. Persuvnnalaš gulahallan. E-poasta 24.08.2016 ja telefovdnajearahallan seammá beaivvi.
- Norsk opplyskontroll 2015:** Norgga áviissaid almmolaš almmustahttinlogut áigodagas 2011-2015: Lohkkojuvvon 18.05. ja 24.05.2016. Online: <http://www.opplag.no/opplagtall>
- NRK Sámi Radio 2008:** *Usikker framtid for Infonuorra*. Almmuhuvvon 29.09.2008. Lohkkojuvvon 31.05.2016. Online: <https://www.nrk.no/sapmi/usikker-framtid-for-infonuorra-1.6795577>
- NRK Sápmi 2011:** *Penger til NuorajTV*. Almmuhuvvon 08.11.2011. Lohkkojuvvon 23.05.2016. Online: <https://www.nrk.no/sapmi/penger-til-nuorajtv-1.7867737>
- NRK Sápmi historie 2016:** *NRK Sápms historie*. Almmuhuvvon 09.01.2008. Odasmahtton 25.01.2016. Lohkkojuvvon 30.04.2016. Online: <https://www.nrk.no/sapmi/om/7.-nrk-sapmis-historie-1.4469009>
- NRK jahkeraporttat 2011-15:** Norgga áibmosáddehaga jahkeraporttat. Lohkkojuvvon áigodagas cuoŋománnu-geassemánnu 2016. Online: <https://www.nrk.no/aarsrapport/>
- Nuoraj TV 2016:** Julevsámegielat nuoraidprográmma Nuoraj-TV neahttasiidu. Lohkkojuvvon: 20.05. 2016. Online: <http://nuorajtv.no/>
- Nuorttanaste 2016:** *Historjá*. Lohkkojuvvon 21.03.2016. Online: <http://www.nuorttanaste.no/se/historja>
- Nystad, Ann Solveig 2016:** Sámegielat kristtalaš mánnoaáviissa Nuorttanaste oaivedoaimmaheaddji borgemánu 2016 rájes. Peršuvnnalaš gulahallan. Telefovdnaságastallan 30.09.2016 ja e-poasta 09.10.2016
- Näkkäljärvi, Pirita 2016:** YLE Sámi hoavda ja Suoma áibmosáddehaga YLE sámegielat sisdoalu oaivedoaimmaheaddji. Peršuvnnalaš gulahallan. E-poasta 21.04.2016.
- Paltto, Kirsi 2016:** ABC-Company-E-skuvla AS jodiheaddji. Peršuvnnalaš gulahallan. E-poasta 22.04.2016 ja čálalaš jearahallan Facebookas seammá beaivvi.
- Persen, Nan 2016:** Peršuvnnalaš gulahallan. E-poasta artihkačállái 14.04.2016 mas son Idut AS-lágádusa beales vástida gažaldagaid Nuoraidmagasiidna Š birra. Gažaldagat ledje jerrojuvvon e-poasttas lágádussii 11.04.2016.

- Sjögren, Pia 2016:** Sámi nuoraidbládi Nuorat oaivedoaimmaheaddji. Peršuvnnalaš gulahallan. E-poastt 26.08.2016.
- Solbakk, John Trygve 2016:** Sámi lágádusa ČálliidLágádusa lágádusoaivedoaimmaheaddji. Telefuvdnaságastallan 31.05.2016.
- Solbakk Mona 2016:** Norgga riikkasádehaga sámi divišuvnna - NRK Sámi direkteavra. Peršuvnnalaš gulahallan. Ságastallan 31.03.2016 Romssas ja e-poasta 27.09.2016.
- Skogerbø, Eli 2003:** *Kartlegging og definisjon av samiske medier*. Sámediggi/Sametinget. Kárášjohka.
- Strømmen, Nils Petter 2016:** TNS-Gallup-fitnodaga seniorkonsuleanta. Peršuvnnalaš gulahallan. E-poasta 05.09.2016.
- Ruota rádio public service-diedáhusat 2011-2015:** Ruota rádio jahkeraporttat. Lohkkojuvvon áigodagas cuoŋománnu-geassemánnu 2016. Online: <http://www.sverigesradio.se>
- Ruota televišunna public service-diedáhusat 2011-2015:** Ruota televišuvnna jahkeraporttat. Lohkkojuvvon áigodagas cuoŋománnu-geassemánnu 2016. Online: <http://www.svt.se>.
- SVT Sápmi 2016:** Geahččiidloguid vuoddomateriála sámi tv-prográmmain mánáide Ruotas áigodagas 2011-15. Sádejuvvon artihkačállái Excel-filalan e-poasttas Kerstin Blindas, SVT Sámi mánáidprográmmaid doaimmaheaddji.
- TNS-Gallup 2016-1:** TSN-Gallup Media-fitnodaga neahttasiidu mas almmuhit mediaguorahallamiid. Lohkkojuvvon 23.08.2016. Online: <http://www.tns-gallup.no/medier>
- TNS-Gallup 2016-2:** *De offisielle lesertallene for blader og magasiner for 2015/2016*. TNS-Gallup. Oslo. Almmuhuvvon 16.02.2016. Lohkkojuvvon 22.08.2016. Online: <http://www.tns-gallup.no/kantar-tns-innsikt/de-offisielle-lesertallene-for-blader-og-magasiner-for-2015-2016-16-2>
- TNS-Gallup 2016-3:** *Avislesing 2015: Tilbakegang for papiravisene fortsetter*. TNS-Gallup. Oslo. Almmuhuvvon 08.03.2016. Lohkkojuvvon: 23.08.2016. Online: <http://docplayer.me/17587383-Avislesing-2015-tilbakegang-for-papiravisene-fortsetter.html>
- TNS-Gallup 2016-4:** *Mediebarn*. TNS-Gallup. Oslo. Lohkkojuvvon 23.08.2016. Online: <http://www.tns-gallup.no/tns-innsikt/mediebarn-2016>
- Tønnesen, Elise Seip 2007:** *Generasjon.com – Mediekultur blant barn og unge*. Universitetsforlaget. Oslo.
- UNESCO. 2003:** *Language Vitality and Endangerment. Document submitted to the International Expert Meeting on UNESCO Programme Safeguarding of Endangered Languages Paris, 10–12 March 2003*. Intangible Cultural Heritage Units Ad Hoc Expert Group on Endangered Languages. UNESCO. Paris.
- YLE Sápmi 2016:** Geahččiidlogut YLE Sámi mánáidprográmmain TV:s áigodagas 2008-2016. Kopijja gieđain čállojuvvon muitomerkemiin. Vuostáiváldon YLE Sámi doaimmaheaddjis Ritva Torikkas 23.08.2016 Anáris.
- YouTube 2016:** Julevsámegielat TV-fálaldaga Nuoraj-TV “kanála” YouTubes. Gehččon miessemánus 2016. Online: https://www.youtube.com/results?search_query=Nuoraj-TV+
- Wulff, Geir 2016:** Dárogielat sámi beaiveáviissa Ságaha oaivedoaimmaheaddji. Peršuvnnalaš gulahallan. Jearahallan doaimmahusas Leavnnjas 30.03.2016.

7 Sápmelaččaid vásihan vealaheapmi Norggas

Ketil Lenert Hansen, PhD, Vuosttašamanueansa, Regionalt kompetansesenter for barn og unge Nord (RKBU Nord), UiT Norgga Arktalaš Universitehta, Tromsa.

Čeahkkáigeassu

Ođđa dutkamat čájehit ahte ollu sápmelaččat dieđihit vásihan iešguđetlágan vealaheami. Dán kapihtala mihttu lea ođastit diehtostáhtusa dain vealahanhástalusain mat sápmelaččain leat Norggas. Áigut kártet ieš-dieđihuvvon vealaheami gávdnostumiid sápmelaččain agis 18-69 jagi, guorahallat gos vealaheapmi dáhpáhuvvá, ja identifiseret vealaheddjiid, ja mo indiviida birgenláhki lea vealahemiin.

Lohkomateriálii leat vuodđun čohkkejuvvon kvantitatiiva dáhtat 2012 rájes 11 600 indiviidas (sihke sápmelaččain ja majoritehtanorgalaččain), 25 suohkanis Norgga viđa davimus fylkkas. Dutkan lea oassin dearvvašvuoda- ja eallindiliiskadeamis guovlluin gos ášset sápmelaččat ja dáččat, SAMINOR 2 guorahallan, mas lei skovvegažadaniskkus mii sáddejuvvui suohkaniidda Davvi-Norggas ja Trøndelágas.

Dutkanjoavkkus lea sullii okta viđas vásihan vealaheami. Sullii okta goalmmásasoassi sis geain leat vealahuvvon dieđihit dan dáhpáhuvvon mañemus guokte jagi. Sápmelaččat vásihit ollu dávjjibut vealahuvvot go majoritehtanorgalaččat. Sápmelaččat geain lea nanu sápmelaš gullelašvuohhta dieđihit eanemus vealaheami deaivideamiid, dáhpáhuvvon sihke ovdal ja mañemus guokte jagi.

Dábáleamos vealaheapmi maid sápmelaččat almmuhedje lei čearddalaš vealaheapmi, ja de vealaheapmi sohkaheali ja geográfalaš gullelašvuoda dihte. Sápmelaš nisssonolbmot dieđihedje eanemusat vealaheami sohkaheale dihte.

Sápmelaččat vásihit vealaheami mángga arenas. Dábáleamos arena lea skuvla, bargoeallimis ja báikkálaš servodagas. Viidasit dieđihit ollu sápmelaččat ahte leat vásihan dulbmojuvnot almmolašvuoda deaivvadeamiin, internehtas ja go mannet gávppis dahje restauráŋjas. Sápmelaččat leat vásihan/vásihit majoritehtanorgalaččaid ektui mihá eanet vealaheami mielohppiin/studeanttain, oahpaheddjiin/eará bargiin skuvllas, bargoustibiin, almmolaš virggehasain, eará čearddalaš joavkkohasain go ieža (majoritehtaálbmogis), amas olbmuin ja seamma čearddalaš joavkkus go ieža (eará sápmelaččain).

Vaikko ollu sápmelaččat leat vásihan vealahuvvot, de unnán sápmelaččat dieđihit áššiid Dásseárvo- ja vealahanáttardeaddjái (DVÁ).

7.1 Álggaheapmi

Sámi álbmot lea erenoamáš dilálašvuodas go buohtastahtá eará minoritehtaguin Norggas. Nuppi dáfus lea sápmelaččain guhkes historjá vealahuvvon minoritehtan, mas norgga stáda dáruiduhttinpolitihka ulbmil lei oktiisuddadit (assimileret) sápmelaččaid norgalaš majoritehtakultuvrii (Minde, 2005). Nuppi dáfus lea sápmelaččain dál stáhtus álgoálbmogin ja nanu riektestáhtus Norggas (Midtbøen, 2015).

Sápmelaččaid riektestáhtus ii dattetge suodjal sin vásiheamis vealaheami. Sápmelaččat rávisolbmo agis dieđihit ollu dávjjibut vealahuvvon go majoritehtanorgalaččat (K. L. Hansen, Melhus, Høgmo, & Lund, 2008). Vealaheapmi lea dasa lassin čatnon heajut somáhtalaš- ja mentála dearvvašvuodastáhtusii (K. L. Hansen, 2015; K. L. Hansen, Melhus, & Lund, 2010; K. L. Hansen & Sørli, 2012).

Sámepolitihka vuodđun Norggas 1800-logu rájes ja gitta mañjeli nuppi máilmmisoadi lei oktiisuddadeapmi (assimileren), sápmelaččaide mearkašii dat ahte sin kultuvrralaš dovdomearkkat ja gielalaš iešvuohta galge lonuhuvvot vástideaddji osiiguin majoritehtakultuvrras (Josefsen, 2006; Minde, 2005). Dán politihka ideologiija čanastupmi lei sosiáladarwinismmas, nationalismmas ja sihkarvuodapolitihkas (Jensen, 2005). Skuvladoaimmahagas ovdamearka dihte bodii dát ovdan das go buot oahpahus galggai leat dárogillii ja norgga kultuvrralaš identitehta galggai leat vuodđun sápmelaččaid ja čearddalašnorgalaččaid ovttasdoaimmamis (Høgmo, 1986). Norgga stáhta nuppástuhttigodii minoritehtapolitihkas sápmelaččaid ektui mañjil nuppi máilmmisoadi. Dát rievdadus bodii oidnosii sápmelaččaid juridihkalaš vuoigatvuodaid fievrídeamis 1980-logu loahpas ja álggus 90-logus (ILO-169 ja sátnádeamit vuodđolágaparagrafas 108) ja Sámedikki ásaheamis.

Vaikko dáruiduhttinpolitihka lea vássán áigodat Norgga servodagas ja politihkas, de dan politihka negatiiva čuvvosat vuhttojit guhká ovddosguvlui. Ádjána rievdadit Norgga obbalaš rámmadoaimmahaga politihkas, láhkaásahusaid ja ortnegiid, ja myhtaid ja guottuid, nu ahte sámi kultuvra, giella ja árbevierut ja sámi servodaga dárbbut váldojuvvojit doarvái vuhtii buot ovddasvástádussurggiin mat sisdollet nu go oahpahusa, bargoeallima ja almmolaš bálvalusaid ja addosiid.

Dáruiduhttinproseassa ja struktuvrralaš vealaheami guhkesáigge váikkuhusaid leat unnán dutkan. Okta lea vassis, dáruiduhttin lea čuohean oallugiidda. Koloniseren lea váldán ollu sápmelaččain giella ja kultuvrra, iešdovddu ja daguhan persovnnalaš traumaid (Nergård, 2011). Mánggat dutkit ja politihkkárat leat dáhtton ásahit duohtavuohta- ja soabadankommišuvnna, daid politihkalaš ja kultuvrralaš veahkaválddalašvuodaid ektui maid sápmelaččat šadde vásihit. Ollu sápmelaš bearrašiidda ja ovttaskas indiviiddaide muhtun ráje báikkálašservodagain Norggas, lea dáruiduhttin ja vealaheapmi čearddalašvuoda dihte váikkuhan ollu sin eallindiliide, eallinkvalitehtii ja dearvvašvuhtii, árvvusge eanet go maid ovdal leat jáhkkan. Mii dárbbasit diehtit eanet mo dat lea čuohean ja mo ain čuoheá sámi álbmogin.

7.1.1 Kapihttala mihttu

Dásseárvvu ovddideamis ja čearddalašvealaheami eastadeamis sápmelaččaid dáfus dárbbasit odastuvvon máhtu dán čearddalaš álbmoga vealahanstáhtusis, mii fas sáhtá geavahuvvot vuodđun beaktilis vealahaneastadeaddji doaimbajuid ráhkadeamis. Mihttun dáinna kapihttaliin lea addit odastuvvon diehtostáhtusa dain vealahanhástalusain maid sápmelaččat vásihit Norggas.

Makkár hástalusaiquin deaividit sápmelaččat bargoeallimis, skuvllas- ja oahpahušvuogádagas, báikkálašservodagas – ja almmolaš bálvalusas? Leat go dásseárvo- ja vealahanhástalusat seammát go majoritehtanorgalaččain? Vai leat go erohusat sápmelaččaid ja ii-sápmelaččaid hástalusain?

7.1.2 Vealaheapmi-doaba

Dán artihkkala fokus lea sápmelaččaid ieš-vásihuvvon vealaheapmi Norggas. Vealaheapmi (diskriminering) definerejuvvo dán dutkamis čuovvovaččat: “Vealaheapmi dáhpháhuvvá go ovttá olbmo dahje olmmoš joavkku ektui meannuduvvo unnit ovdamuniiguin go earáide ja go vuodđun dasa lea ovdamearka dihte čearddalaš duogáš, religiovdna, osku, doaimmashehttejupmi, ahki dahje seksuála luondu. “Vealaheapmi” lea dakkár vuohki go muhtumiid vuostá meannuduvvo eará ládje ja masa ii leat áššálaš vuodušteapmi ja mii ii čatnas posiitiiva sierrameannudeapmái.

Vealaheami sáhtta defineret dahkun ja praksisan mat daguhit vuoigatmeahttunvuodaid ja dássetmeahttunvuoda fámu, resurssaid ja vejolašvuodaid ektui servodaga olbmuide ja joavkkuide, dat doarju duolbmanstruktuvrraid ja vuogádagaid mat huksejit ovdamuniid ala (Ferdinand, Paradies, & Kelaher, 2015). Vealaheapmi sáhtta julggaštuvvot sihke unnán oinnolaš vugiiguin nugo olggušemiin, ja verbála cealkámušaiquin ja maiddái fysalaš veahkaválddálašvuodain. Dáhtat mat leat čájehit ahte vealaheapmi lea lassáneaddji servodatváttisvuotta ollu riikkain (Paradies et al., 2015).

Dán dutkamis lea leamaš govda lahkoneapmi ieš-dieđihuvvon vealaheapmái, mii sisdoallá earret eará čearddalaš, sohkaheavudot, ahkevuodot ja geográfalaš vealaheami, ja maiddái vealaheami buozalmasvuoda dihte, oahppanválttuid, religiovdna dahje oskku, doaimmashehttejumi, nationalitehta, seksuálalaš gullelašvuoda ja eará áššiid dihte.

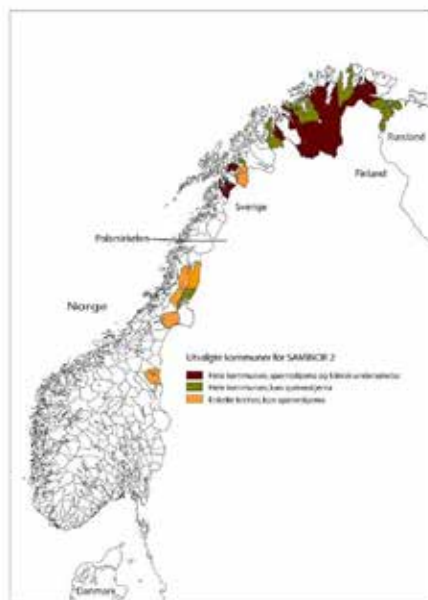
Vealaheapmi sáhtta dáhpháhuvvat skuvllas, bargobáikkis, báikkálašservodagas almmolašvuoda deaivvadeamis, eará almmolašvuoda deaivvademiin nugo go manná gávppis dahje go lea restauráŋgas dahje juo bearrašis. Iešguđetlágan vealaheami ja iešguđetge dilálašvuodas gos dát dáhpháhuvvot sáhttet badjálagaid deaividit ja nu čuohecat eanet. Danne soitet sápmelaččat vásihit mánggalágan vealaheami ja ahte dat dáhpháhuvvot mángga dilálašvuodas oktanaga. Vealaheapmi sáhtta dáhpháhuvvat golbma iešguđetlágan dásis: *internaliserejuvvon indiviidas* (ovdamearka dihte go indiviida lea siskálastan rasisttalaš guottuid, oskku, dahje ideologiija); *olbmuid gaskasaš* (indiviidaid gaskkas interakšuvdnan nuppis nubbái) ja *struktuvrralaš* dásis, mii mearkkaša ahte dovdomearkkat leat siskkilduvvon servodaga struktuvrraide vealaheaddji čuozaheamis (K. L. Hansen, 2015). Dán kapihttalis guorahallat eanas dušše ieš-dieđihuvvon olbmuidgaskasaš (ámadajus ámadadjui interakšuvnnas) vealaheami sápmelaččaid ja ii-sápmelaččaid gaskkas, geat leat rávis olbmuid agis.

7.1.3 Dutkama birra

Lohkomateriála vuodđun leat čohkkejuvvon dáhtat jagis 2012, 11 600 indiviidas agis 18-69 jagi (sihke sápmelaččat ja majoritehtanorgalaččat), 25 suohkanis Norgga vida davimus fylkkas. Dutkan lea oassi SAMINOR 2 guorahallamis, mii lei skovvegažadaniskkus mii sáddejuvvui suohkaniidda main leat sámi ja dáčča ássit Davvi-Norggas ja Trøndelágas. Geahča kárttas guorahallanguovllu (kártta 7.1). Guorahallan lea ovdal čilgejuvvon eará almmuhusas (Brustad,

Hansen, Broderstad, Hansen, & Melhus, 2014). Datatilsynet ja REK nord leat dohkkehan guorahallama.

Kárta 7.1 Suohkanat mat ledje mielde guorahallamis

7.1.4 Dutkanjoavkku dovdomearkkat

Dutkanjoavkku demográfalaš dovdomearkkat bohtet ovdan tabeallas 7.1. Nissonolbmot ledje eanetlohkun dutkanjoavkkus. Gaskamearálaš ahki dutkanjoavkkus lei 50 jagi, ja eanetlogus oasálastiin lei gaskadássásaš dienas, oahppu allaskuvllas/vuolit dási universitehtaoahppu ja ásse boaittoabeale guovllus Norggas. Nu ahte dát dutkan lea eanemus ovddasteaddji indiviidaide main leat dat dovdomearkkat. Goalmmásasois oasálastiin lei sápmelaš gullevašvuohta.

Tabealla 7.1 Dutkanjoavkku dovdomearkkat (N= 11.600)

	Lohku	%
Sohkabealli		
Dievdu	5149	44,4
Nisson	6451	55,6
Ahki (jahki) ^a	49,9 ±13,7	
18-29	1484	12,8
30-49	4289	37,0
50-59	2933	25,3
60-69	2894	24,9
Viessodoalu dienas		
Vuollegaš	1633	14,1
Gaskadássásaš	4245	36,6
Alla	3667	31,6
Hui alla	1612	13,9
<i>li vástiduvvon</i>	443	3,8
Oahpu guhkkodat (jahki)		
<7	301	2,6
7-9	1456	12,6
10-12	3090	26,6
13-16	3941	34,0
>16	2599	22,4
<i>li vástiduvvon</i>	213	1,8
Assanbáiki		
Sámi minoritehtaguovlu	9179	79,2
Sámi majoritehtaguovlu	2417	20,8
<i>li vástiduvvon</i>	4	0,0
Čearddalaš gullevašvuohta 1		
Sápmelaš	3928	34,1
li-sápmelaš	7577	65,8
<i>li vástiduvvon</i>	95	0,1
Čearddalaš gullevašvuohta 2 ^b		
Nanu sápmelaš gullevašvuohta	1372	11,9
lešdiedihuvvon sápmelašvuohta	1459	12,7
Sápmelaš bearašduogáš	1097	9,5
li-sápmelaš	7577	65,8
<i>li vástiduvvon</i>	95	0,1

^aGaskamearálašárvu ± standárdaspiehkasteapmi.

^b Geahča oasi Čearddalašvuođa defineren, das leat čilgehusat kategoriijaide

7.1.5 Čearddalašvuođa defineren

Čearddalašvuođain oaivilduvvo joavku mas lea oktasaš identitehta čatnon dasa go lea oktasaš vuolgga, ja maid earát ipmirdit sierralágan joavkun geain earret eará lea oktasaš giella, kultuvra, historjá ja nu ain. Doahpagis lea sihke subjektiiiva ja objektiiiva sisdoallu. Sápmelaččat álgoálbmogin, siskkilduvvot čearddalašvuođa doahpagii.

Go Norggas ii leat register dasa geat leat sápmelaččat, ja go dát diehtu ii čohkkejuvvo olmmošlohkamiin, de dán guorahallamis jerre olbmuiin 11 iešgudetlágan čearddalašvuođa gažaldaga, vai sáhtta defineret geat leat sápmelaččat ja geat eai leat sápmelaččat. Dasa lassin lei áigumuš dán guorahallamis ráhkadit differensierejuvvon čearddalašvuođavariábela mii kategorisere sámevuođa.

Figuvra 7.1 Figuvra lea vižžon gažaldanskovis mii geavahuvvui SAMINOR-2 guorahallamis. Figuvra čájeha makkár čearddalašvuoda gažaldagat ledje.

Hvilket hjemmespråk har/hadde du, dine foreldre og beste-foreldre? (sett ett eller flere kryss)

	Norsk	Samisk	Kvensk	Annet, beskriv
Morfår:	☐	☐	☐	☐
Mormor:	☐	☐	☐	☐
Farfar:	☐	☐	☐	☐
Farmor:	☐	☐	☐	☐
Far:	☐	☐	☐	☐
Mor:	☐	☐	☐	☐
Jeg selv:	☐	☐	☐	☐

Hva er din, din fars og din mors etniske bakgrunn? (sett ett eller flere kryss)

	Norsk	Samisk	Kvensk	Annet, beskriv
Min etniske bakgrunn er:	☐	☐	☐	☐
Fars etniske bakgrunn er:	☐	☐	☐	☐
Mors etniske bakgrunn er:	☐	☐	☐	☐

Hva regner du deg selv som? (sett ett eller flere kryss)

	Norsk	Samisk	Kvensk	Annet, beskriv
	☐	☐	☐	☐

Vuosttaš gažaldatčoahkki válddaha makkár ruovttugiella lea/lei dus, du váhnemiin ja áhkuin ja ádjáin. Čuovvovaš gažaldatčoahkki válddaha áhči, eatni ja iežas čearddalaš duogáza. Maŋemus gažaldat: manin anát iežat. Visot dáidda gažaldagaide ledje vástádussan molssaevttut: “Norgalaš” “Sápmelaš”, “Kvena” dahje “Eará”, sáhtii bidjat ovttá dahje máŋga ruossa guhtege gažaldahkii.

Dan 11 gažaldaga vuodul lea vejolaš ráhkadit iešgudetlágan kategoriseremiid čearddalašvuhtii. Mii välljiimet dán oktavuodas defineret sámi joavkku čuovvovaš vugiin: Jus lei bidjan unnimusat ovttá ruossa ahte lei “sápmelaš” ovttá 11 gažaldagas de kategoriserejuvvui sámi jovkui. Earát dutkanjoavkkus definerejuvvojedje ii-sápmelažžan (Dát ledje eanas russen “Norgalaš” čearddalašvuhtii, muhtumat ledje maiddá russen “Kvena” dahje “Eará” etnisitehta. Dat biddjojedje dás dáčča jovkui). Viidásit ráhkadeimmet golbma sámi čearddalašvuodakategoriija:

1. "Nanu sápmelaš gullevašvuohhta"
2. "Ieš-dieđihuvvon sápmelašvuohhta"
3. "Sápmelaš bearašduogáš"

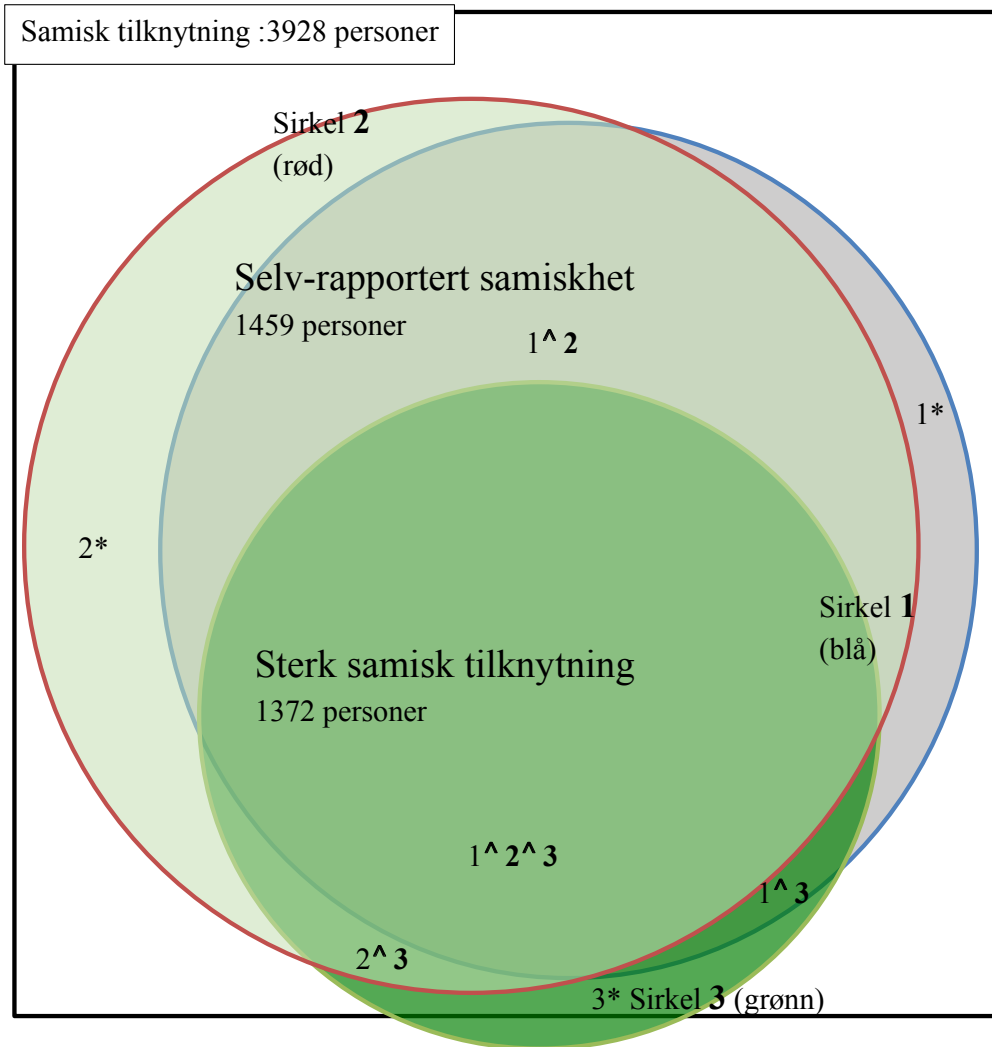
Kategoriija 1: "Nanu sápmelaš gullevašvuohhta" ledje dat olbmot geat vástidedje JUO *buot* čuovvovaš golmma gažaldahkii; "Mus alddán lea sámeigiella ruovttugiellan", "Mus lea sápmelaš čearddalaš duogáš" ja "Mun anán iežan sápmelažžan". Figuvras 7.2 lea dat joavku merkejuvvon kategoriijan 1, ruoná ivnniin.

Kategoriija 2: "Ieš-diedihuvvon sápmelašvuolta" ledje sii geat vástidedje JUO sápmelašvuhtii okte dahje guktii (muhto eai buot golmma gažaldahkii) nugo namuhuvvon badjelis kategoriijas 1. Dát joavku lea figuvrras 7.2 buohkat geat leat siskkobealde gierdduid earret dan siskkimus gierddu siste, mii lea kategoriija 1.

Kategoriija 3: "Sápmelaš bearašduogáš" lei definerejuvvon olbmuid geat diedihedje sápmelaš bearašduogáža juogo giela dahje čearddalašvuoda bokte, sin váhnemiin dahje áhkuin ja ádjáin, muhto geat eai ieža defineren iežaset sápmelažžan. Áibbas konkrehtalaččat dát lei definerejuvvon olbmuid geat diedihedje sáme giela ruovttugiellan juogo váhnemiin dahje áhkuin ja ádjáin ja/dahje ahte sin váhnemiin lei sápmelaš čearddalaš duogáš, muhto sii eai atnán sápmelašvuoda iežaset čearddalaš duogážin, eai dovdan iežaset sápmelažžan eaige ieža hupman sáme giela ruovttus. Dat joavku lea figuvrras merkejuvvon vilges oassin njealječiegaga siskkobealde.

Kategoriijat sirrejit eret nubbi nuppi ja čájehit graderejuvvon čearddalašvuodavariábela, mas kategoriija 1 lea dat variábel mii čájeha eanemus sápmelašvuoda mihttomearkkaid ja nanu sápmelaš gullelašvuoda, sápmelaš iešipmárdusa ja sáme giela ruovttugiellan. 1372 olbmo gullet dan kategoriijai. Kategoriija 2 lea stuorimus kategoriija olmmošlogu ektui (N= 1459). Dan kategoriijas leat eatnasat cealkán ahte sis lea sihke sápmelaš duogáš ja atnet iežaset sápmelažžan (55 %), muhto dušše 8 % dán kategoriijas lea sáme giella ruovttugiellan. Kategoriijas 3 diedihit 1097 olbmo sápmelaš bearašduogáža vaikko iežaset eai ane sápmelažžan, eaige definere duogáža sápmelažžan eaige huma sáme giela. Figuvra 7.2 čájeha gráfalaččat dáid čearddalašvuodakategoriijaid.

Figvra 7.2 Čearddalašvuodakategoriijaid gráfalaš ovdanbuktin

Samisk familiebakgrunn uten noen egendefinert samisk tilknytning
1097 personer

Čilgehus figvrii 7.2:

Gierdu 1: (alit ivdni gierddu birra): Ieš-vásihuvvon sápmelašvuhta: Čujuhit sidjiide geat leat vástidan ahte sii atnet iežaset sápmelažžan. Oktii buot 2321 olbmo.

1* 118 olbmo diedihedje ahte sii dovdet iežaset sápmelažžan vaikko eai diedihan ahte sis lea sápmelaš duogáš ja sámegeiella ruovttugiellan.

Gierdu 2: (rukses ravda): sápmelaš duogáš. 2645 olbmo.

2*: 420 olbmo (olggumus ravda (ruoksat) gurut bealde figvrras) diedihit alddiineaset sápmelaš duogáza, muhto ahte eai dovdda iežaset sápmelažžan eaige huma sámegeiella, iige leat sámegeiella ruovttugiellan.

Gierdu 3: (ruoná ravda): Mus lea/lei sámegeiella ruovttugiellan. 1488 olbmo

3*: 42 olbmoss lea sámegeiella ruovttugiellan seammás go eai diedit sápmelaš duogáža dahje ahte dovdet iežaset sápmelažžan.

Rámma: Rámma siskkobealde leat buohkat geat leat russestan okte muhtun sápmelaš gullevašvuoda. Oktiibuot 3928 olbmo.

Čearddalašvuoda kategoriseren

Kategoriija 1: "Nanu sápmelaš gullevašvuoha" leat olbmot geat vástidedje JUO *buot* čuovvovaš golmma gažaldahkii: "Mus alddán lea sámegeiella ruovttugiellan", "Mus lea sápmelaš čearddalaš duogáš" ja "Mun anán iežan sápmelažžan". (Nappo buot golmma gierddu siskkobealde 1²3). 1372 olbmo.

Kategoriija 2: "Ieš-diedihuvvon sápmelašvuoha" ledje sii geat vástidedje JUO sápmelašvuhtii ovttá dahje guovtti (muhto eai buot golmma) gažaldahkii namuhuvvon badjelis kategoriijas 1. Dat joavku lea figuvrras buohkat siskkobealde gierddu earret siskkimus gierddu siste, mii lea kategoriija 1. 1459 olbmo.

Kategoriija 3: "Sápmelaš bearašduogáš" almma ieš-definerejuvvon sápmelašvuoda haga" dat ledje definerejuvvon sii geat diedihedje sápmelaš bearašduogáža giela bokte dahje váhnemiid ja áhkuid ja ádjáid čearddalašvuoda bokte, muhto geat eai iežaset atnán sápmelažžan (ieš-vásihuvvon sápmelašvuoha, alddis sápmelaš duogáš dahje geavaha/lea geavahan sámegeiella ruovttugiellan) Gráfalaš čájeheamis dat leat gierdduid ja rámma gaskkas (vilges ivdni). 1097 olbmo.

1²3 = Kategoriija 1.

1²: Sii geat diedihit alddiineaset sápmelaš čearddalašvuoda ja dovdet iežaset sápmelažžan. 805 olbmo.

2³: Sii geat diedihit sápmelaš duogáža ja geain lei sámegeiella ruovttugiellan, muhto geat eai dovdda iežaset sápmelažžan. 48 olbmo.

1³: Sii geat dovdet iežaset sápmelažžan, geain lei sámegeiella ruovttugiellan, muhto geat diedihit ahte sis ii leat sápmelaš duogáš. 26 olbmo.

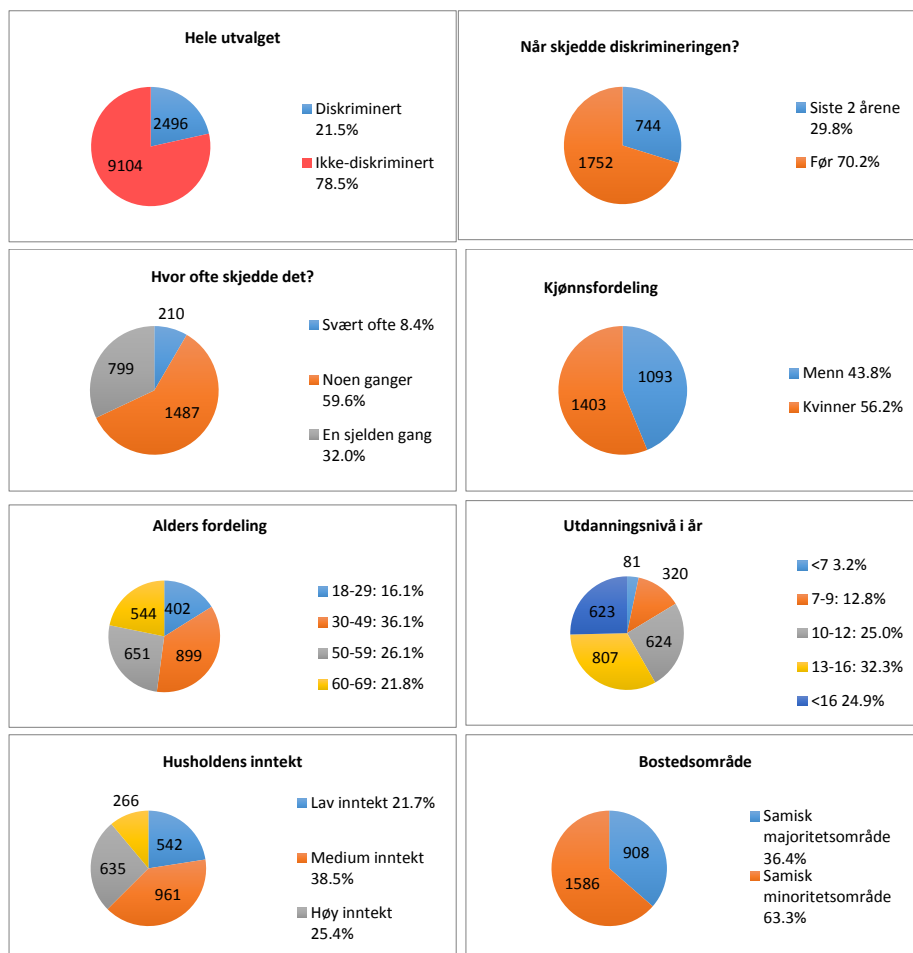
7.1.6 Sámi ássanguovlu

Mii defineriimet suohkaniid Guovdageaidnu, Kárášjohka, Unjárga, Deatnu ja Porsángu, *Sámi majoritehtaguovlu*. Diein guovlluin diedihedje badjel 50 % álbmogis sápmelaš gullevašvuoda. Suohkanat: Plassje, Snoasa, Raavrhviihke, Namsskogan, Áhkánjárga, Áltá, Grane, Aarporte, Divttasvuotna, Evenášši, Skánit, Loabát, Ivgu, Omasvuotna, Gáivuotna, Návuotna, Láhpi, Fálesnuorri, Davvesiida ja Mátta-Várjjat, definerejuvvojedje *Sámi minoritehtaguovlu*. Čilgehussain ahte dáin suohkaniin ássat sápmelaččat minoritehtasajádagas bálddalaga majoritehtaálbmogiin.

7.2 Dovdomearkkat sis geat vealahuvvojedje

Dutkanjoavkkus lea sullii okta vihttasis (21,5 %) vásihan vealaheami. Sullii okta goalmádasoassi sis geat leat vealahuvvon dadjet vealaheapmi lea dáhpáhuvvon guokte mañemus jagis. Ahki, etnisitehta, oahppu, diasas ja ássanbáiki ledje visot fáktorat mat čatnasedje vealaheami gávdnoštupmái. Sápmelaččat, olbmot, agis 30-49 jagi, oahppoguhkkodat 13-16 jagi, bearašdianas 301 000 – 600 000 ruvno gaskkas ja/dahje ássanguovlu sápmelaš minoritehtaguovllus –sii diedihedje alimus gávdnoštumi vealaheamis (figuvra 7.3).

Figuvra 7.3 Dovdomearkkat sis geat diedihedje vealaheami

7.2.1 Sápmelaččat vásihit eanemus vealaheami

Bealli sápmelaččain (50 %) geain lea nanu sápmelaš gullevašvuohta diedihit ahte leat vealahuvvon, 34,3 % diedihit ahte duolbman lea dáhpáhuvvon ovdal, ja 16,5 % diedihit dan dáhpáhuvvon mañemus guovtti jagis. Maiddái ieš-diedihuvvon sápmelaččat (32,8 % oktiibuot. 24,5 % ovdal ja 8,4 % mañemus guokte jagi) diedihedje ollu vealaheami. Go buohtastahtá dan, de sii geat eai leat sápmelaččat diedihit oktiibuot 14,3 % vealaheami, 9,9 % ovdal ja 4,4 % mañemus guovtti jagis (dat mearkkaša áigodagas 2010-2012). Sápmelaččat geain lea sápmelaš bearašduogáš diedihedje eanemus vealaheami mii lea dáhpáhuvvon ovdal, muhto ledje mañemus guovtti jahkái seamma logut go ii-sápmelaččain (tabealla 7.2).

Dat čájeha ahte sápmelaččat geain lea nanu sápmelaš gullevašvuohta diedihit sullii njealje geardde nu ollu vealaheami go dáččat (tabealla 7.2).

Tabealla 7.2 Vealaheami gávdoštumit (oktiibuot, ovdal ja maŋemus guokte jagi) sápmelaččain ja ii-sápmelaččain

<i>Čearddalaš gullevašvuohta</i>	Ieš-diedihuvvon vealaheapmi		
	Oktiibuot*¹	Ovdal	Maŋemus guokte jagi
	% (lohku)	% (lohku)	% (lohku)
Nanu sápmelaš gullevašvuohta	50,8 (697)	34,3 (470)	16,5 (227)
Ieš-diedihuvvon sápmelašvuohta	32,8 (479)	24,5 (375)	8,4 (122)
Sápmelaš bearašduogáš	19,8 (217)	14,9 (164)	4,8 (53)
Ii-sápmelaš	14,3 (1085)	9,9 (748)	4,4 (337)

*1 Diedihuvvon vealaheapmi juogo guokte maŋemus jagi, ovdal (ovdal guokte maŋemus jagi) dahje eará gažaldagas vealaheami birra.

(ii dihto áigemeari). Lohku vealahuvvon oktiibuot = 2478 (18 mas váilo čearddalašvuoda diedut). 739 dieđieami vealaheapmái maŋemus guokte jagi (5 mas ledje váilevaš čearddalašvuoda diedut). 1739 dieđihedje vealaheami ovdal (maŋemus guokte jagi) (13 mas váilo čearddalašvuoda diedut)

Tabealla 7.3 Vealaheami gávdoštumit sápmelaččain ja ii-sápmelaččain sohkahealli ja ássanguovllu ektui

<i>Čearddalaš gullevašvuohta/ sohkabealli/guovlu</i>		Oktiibuot*¹ % (n)	Ovdal % (n)	Maŋemus guokte jagi % (n)
Sámi majoritehtaguovlu				
Dievddut	Nanu sápmelaš gullevašvuohta	50,5 (220)	36,9 (161)	13,5 (59)
	Ieš-diedihuvvon sápmelašvuohta	35,2 (77)	25,6 (56)	9,6 (21)
	Sápmelaš bearašduogáš	24,2 (23)	20,0 (19)	4,2 (4)
	Ii-sápmelaš	23,2 (64)	15,9 (44)	7,2 (20)
Nissonat	Nanu sápmelaš gullevašvuohta	47,6 (297)	31,4 (196)	16,2 (101)
	Ieš-diedihuvvon sápmelašvuohta	32,5 (87)	20,5 (55)	11,9 (32)
	Sápmelaš bearašduogáš	26,4 (28)	22,6 (24)	3,8 (4)
	Ii-sápmelaš	28,0 (104)	18,0 (67)	9,9 (37)
Sámi minoritehtaguovlu				
Dievddut	Nanu sápmelaš gullevašvuohta	58,3 (84)	37,5 (54)	20,8 (30)
	Ieš-diedihuvvon sápmelašvuohta	31,1 (141)	26,2 (119)	4,8 (22)
	Sápmelaš bearašduogáš	19,5 (76)	14,6 (57)	4,9 (19)
	Ii-sápmelaš	12,9 (399)	9,1 (281)	3,8 (118)
Nissonat	Nanu sápmelaš gullevašvuohta	56,9 (95)	34,7 (58)	22,2 (37)
	Ieš-diedihuvvon sápmelašvuohta	33,6 (174)	24,5 (127)	9,1 (47)
	Sápmelaš bearašduogáš	17,8 (90)	12,6 (64)	5,1 (26)
	Ii-sápmelaš	13,5 (517)	9,2 (355)	4,2 (162)

*1 Diedihuvvon vealaheapmi juogo guokte maŋemus jagi, ovdal (ovdal guokte maŋemus jagi) dahje eará gažaldahkii vealaheami birra.

(ii dihto áigemeari). Go mii juigiemet joavkkuide sohkahealli ja ássanguovlu, de oacčuumet guokte váilevaš árvvu vealaheapmái, nu ahte mis oktiibuot ledje 2476 dutkanoktavuoda; 1737 ovdal ja 739 maŋemus guokte jagi.

Sihke sápmelaš nissonat ja dievddut geain lea nanu sápmelaš gullevašvuohta dieđihedje ollu vealaheami sihke sámi majoritehta- ja minoritehtaguovllus. Dieđieamit leat veaháš eanet sámi

minoritehtaguovlluin, muhto de dušše mearkkašahhti made sápmelaš nissoniid dáfus geain lea nanu sápmelaš gullelašvuhta. Majoritehtaálbmot (eai-sápmelaččat) diedihit eanet vealaheami doppe gos sápmelaččat ášset majoritehtasajádagas go olggobealde dakkár guovlluid (tabealla 7.3).

7.2.2 Vealaheami šlájat

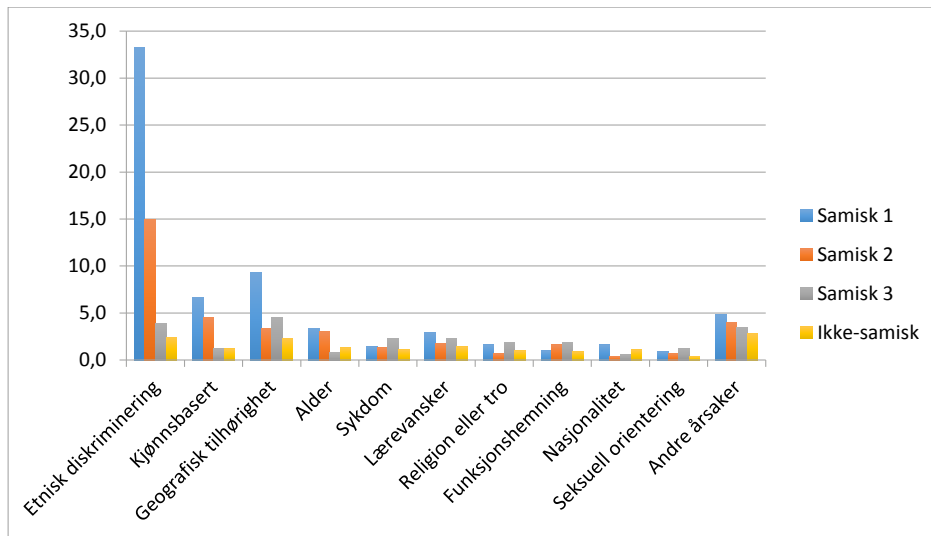
Dábálemos vealaheapmi maid diedihedje sihke sápmelaš nissonat ja dievddut geain lea nanu sápmelaš gullelašvuhta (dievddut: 33,3 %, nissonat 31,9 %) ja sii geas lea ieš-diedihuvvon sápmelašvuhta (dievddut: 15,0 %, nissonat: 17,0 %) lei čearddalaš vealaheapmi, ja čuovvovaččat vealaheapmi sohkabeali dihte ja geográfalaš gullelašvuoda dihte. Nissonat diedihedje ollu dávjijibut vealaheami sohkabeale dihte go dievddut ja sápmelaš dievddut ja nissonat (nanu sápmelaš gullelašvuodain) diedihedje eanet go sii geat eai leat sápmelaččat (sápmelaš dievddut: 6,7 %; sápmelaš nissonat: 11,9 % buohtastahtton norgalaš dievddut: 1,2 %; norgalaš nissonat: 2,9 %). Sápmelaččat diedihedje maiddái dávjijibut vealaheami geográfalaš gullelašvuoda dihte go sii geat eai leat sápmelaččat. Sápmelaš nissonat ja dievddut diedihedje eanet ahkevealaheami go majoritehtanorgalaččat. Sápmelaš dievddut diedihedje veaháš alit logu vealaheapmái oahppanváltuid dihte go ii-sápmelaččat. Sápmelaš nissonat diedihedje veaháš alit logu vealaheami buozanvuoda dihte go ii-sápmelaččat (1,6-2,8 % versus 1,2 %) (geahča figuvrraid 7.4 ja 7.5).

Vealaheamis religiovnna, doaimmashehttejumi ja seksuálalaš gullelašvuoda dihte ii lean mearkkašahhti erohus sápmelaččaid ja ii-sápmelaččaid dieđiheamis. Sápmelaš álbmogis lei sullii okta proseanta vealaheapmi seksuálalaš gullelašvuoda dihte. Religiovnna ja doaimmashehttejumi dihte lei lohku measta guokte proseantta sápmelaččain.

Eará ágga vealaheapmái lei našunalitehta. Dan ektui eai čájehan logut erohusa sápmelaččaid ja ii-sápmelaččaid gaskkas.

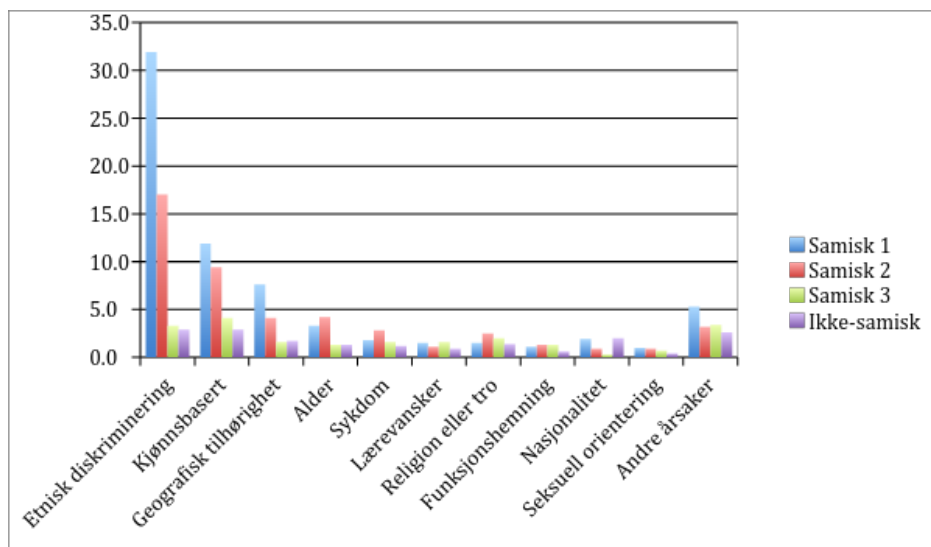
Sápmelaččat diedihedje maiddái ollu alit logu go ii-sápmelaččat eará vealahemiin, mat eai lean mielde logi namuhuvvon kategorijas (figuvra 7.4 ja 7.5). Oassálastiin lei vejolašvuhta dárkilit čilget earálágan vealahemiid. Mángasat diedihedje vealaheami mii čatnasa bargoeallimii, sin sápmelaš čearddalašvuhtii (go eai hupman sámegeiela, eai lean doarvái sápmelaččat earáid mielas dahje eará áššit mat čatnasedje sin sápmelaš duogázii) ja muhtumat aiddostahte ahte dát lei sin homofiila luonddu dihte.

Figvra 7.4 Makkár vealaheami vásihit sápmelaččat ja ii-sápmelaččat (dievddut)

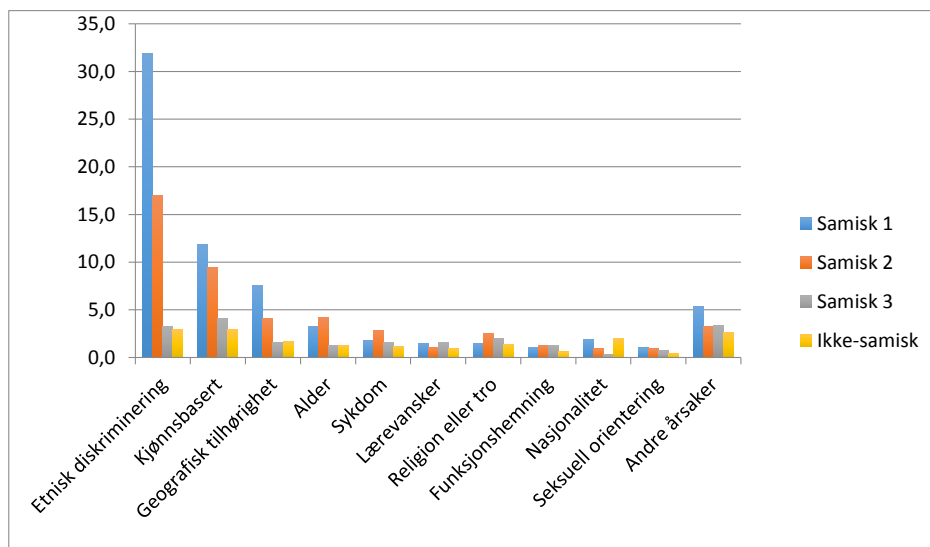
Čilgehusat figurvii: Samisk 1 = Nanu sápmelaš gullevašvuhta, Samisk 2= Ieš-diedihuvvon sápmelašvuhta, Samisk 3 = Sápmelaš bearašduogaš. Ii-sápmelaš = dáčča. Tabealla vuoddu lea olles dutkanjoavku (N=11600).

Figvra 7.5 Makkár vealaheami vásihit sápmelaččat ja ii-sápmelaččat (nissonat)

Čilgehusat figurvii: Samisk 1 = Nanu sápmelaš gullevašvuhta, Samisk 2= Ieš-diedihuvvon sápmelašvuhta, Samisk 3 = Sápmelaš bearašduogaš. Ii-sápmelaš = dáčča. Tabealla vuoddu lea olles dutkanjoavku (N=11600).

Figuvra 7.5 Makkár vealaheami vásihit sápmelaččat ja ii-sápmelaččat (nissonat)

Čilgehusat figuvrii: Samisk 1 = Nanu sápmelaš gullelašvuotta, Samisk 2= Ieš-diedihuvvon sápmelašvuotta, Samisk 3 = Sápmelaš bearašduogáš. Ii-sápmelaš = dáčča. Tabealla vuodđun lea olles dutkanjoavku (N=11600).

Oktiibuot diedihit 66 % vealahuvvon muhtun dáid ákkaid dihte, 24 % diedihedje ahte ledje vásihan guovtteláگان vealaheami ja 7 % diedihedje vásihan golmmaláگان vealaheami. Ii lean čearddalaš erohus sápmelaččaid ja daid gaskkas geat eai leat sápmelaččat, das man galle láگان vealaheami ledje vásihan.

7.2.2.1 *Kommentárat loguide*

Norga lea geatnegahtton ON konvenšuvnna ratifiserema bokte heaittihit buotláگان nállevealaheami (borgemánu 6. B. 1970), ja nu gielddit vealaheami náli, liikeivnni, soga dahje našuvnnaš dahje čearddalaš duogáža dihte. Konvenšuvdna lea siskkilduvvon norgga láhkii vealahanláğa bokte (láhka geassemánu 3. b. 2005 nr. 33) (Nystuen, 1991). Vealahanláhka gielddá njuolgo ja eahtenjuolga vealaheami čearddalašvuoda, našunála duogáža, soga, liikeivnni, giela, religiovnna ja eallinoainnu dihte. Lága ulbmil lea ovddidit dáseárvvu, sihkkarastit ovttašasaš vejolašvuodaid ja vuogatvuodaid ja eastadit vealaheami. Láhka gusto buot servodatdásiide, earret bearašeallimii ja eará persovnnalaš oktavuodaide (Lovdata, 2013).

Ollu sápmelaččat vásihit čearddalaš vealaheami Norggas. Oallugat vásihit dan dábálaš dáččaráddejeaddji guovlluin (tabealla 7.3). Dát lea nugo lea bohtán ovdan ovdalaš ieš-diedihuvvon vealaheami dutkamiin sápmelaččain Norggas (Ketil Lenert Hansen, 2011). Čearddalaš vealaheapmi lea dábáleamos vealaheapmi maid sápmelaččat vásihit. Logut čájehit ahte sullii okta vida sápmelaččas geain lea nanu sápmelaš gullelašvuotta leat vásihan vealahuvvot sápmelaš duogázeaset dihte. Go buohtastahtá dán majoritehtanorgalaččaid

loguiguin de lea sin lohku vuollel golbma proseanta. Dát čájeha ahte sápmelaččat vásihit loge gearddi eanet čearddalaš vealaheami go sii geat eai leat sápmelaččat. Min dutkanlogut 2003/2004 rájes bohtet ovttaide dáiguin loguiguin, mat čájehit ahte sápmelaččat ain dál vásihit ollu čearddalaš vealaheami norgga servodagas.

Norggas leat sohkabealvealaheami ektui vuoruhan ollu dan rájes go lánkaásahus bodii 1978. Goitge diedihuvvojit vealaheamit sohkabeali dihte nubbin dábálemos vealaheapmin, maid erenoamážit sápmelaš nissonat ja dievddut vásihit. Norggas eai leat guorahallamat mat sáhttet addit dieđuid sohkabealvealaheamis olles populašuvnnas (Skjeie, 2012). Mis leat unnán dieđut sohkabealvuđot vealaheamis sámi álbmogis. Sápmelaš nissonat diedihit alimus gávdnoštumi vealaheami sohkabeali dihte. Mii sáhttit árvalit ahte sámi servodagas dásseárvu lea ferten báhcit go eanet fuomášupmi lea leamaš sápmelaččaid rahčamušas dohkkehuvvot álgoálbmogin, danne lea gažaldat dásseárvvus vuoruhuvvon eret gitta dán jahkečuodi álgu geahčai (Josefsen, 2004). Mii dárbašit eanet dieđu manne sápmelaččat (erenoamážit sápmelaš nissonat) diedihit alit logu sohkabealvealaheami go majoritehtaálbmot.

Ollu sápmelaččat dadjet maiddáa ahte sii dovdet vealahuvvon geográfalaš gullevašvuoda dihte, ja geográfalaš ja institušunála variašuvnnat sáhttet dagahan ahte dilálašvuodta ii leat seamma buot sápmelaččaide. Ovdamearka dihte čujuha Josefsen (2006) ahte eiseválddit leat dásásáži ovttaskas sápmelačča vuoigatvuodaid sirren geográfalaččat (Josefsen, 2006). Min logut dorjot dan, ja čujuhit ahte sápmelaččat geat ássat dábálaš sámi minoritehtaguovlluin diedihit alit logu vealaheami go sápmelaččat geat ássat guovlluin maid defineret sámi guovlun, gos lea nanu suodjalus sámi institušuvnnain, sámegealas, árvvuin ja kultuvrras (K. L. Hansen, 2012).

Sápmelaččat diedihit maiddáa eanet ahkevealaheami go majoritehtanorgalaččat (3,4 % buohtastahtton 1,3 %). Erohus ii leat ollu, muhto goitge mearkkašahti statistihka oktavuodas. Norggas lea ahkevealaheami debáhhta čatnasan bargoeallimii. Suodjalus ahkevealaheapmái gusto dušše bargoeallimis, lea debáhhta galgá go ahkevealaheapmi gustot buot servodatdásiin.

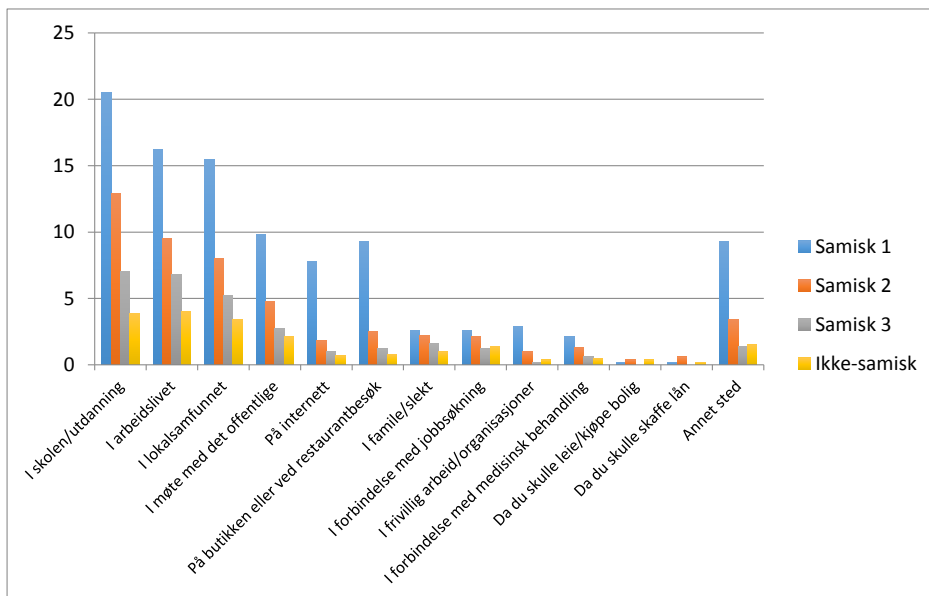
Gažaldat vealaheamis seksuála luonddu dihte vástidit 0,7-1,2 % sápmelaš populašuvnnas ahte sii leat vásihan dan, buohtastahtton 0,4 % majoritehtaálbmogis. Sápmelaččaid ja ii-sápmelaččaid loguid gaskkas ii leat erohus statistihka bealis. Muhto dasa lassin vástidit muhtun ráje sápmelaččat rabas gažaldahkii ahte sii leat vealahuvvon sin homofiila luonddu dihte. Mañemus áiggiid sámi servodagas lea leamaš fokus tabuin ja homofiilavuohta lea leamaš okta fáttáin. Debáhhtas leat muhtumat čuoččuhan váddáseabbon leat homofiila sápmelažžan go homofiila dáččan, danne go stigma duppalasto go lea sihke minoritehtakultuvrii gullevaš ja homofiila (NRK Sápmi, 2016). Homofiila luondu lea leamaš hui tabu- ja heahpatvuodašši árbevirolaš sámi servodagas (NRK Sápmi, 2013).

7.2.3 Gos dáhpáhuvvá vealaheapmi

Sápmelaččat vásihit vealaheami mángga arenas. Dábálemos arenat leat skuvla, bargoeallin ja báikkálašservodagat. Sullii okta viđa sápmelaččas geain lea nanu sápmelaš gullevašvuodta leat vásihan vealahuvvot skuvllas dahje oahppooktavuodain, go dan buohtastahtta ii-sápmelaččaiguin de lea lohku sidjiide 4 %. Maiddáa bargoeallimis ja báikkálašservodagas diedihit sápmelaččat dávjjibut vealahuvvon go norgalaččat. Viidásit diedihit ollu sápmelaččat dulbmojuvvon oktavuodas almmolašvuodain, interneahhtas, go leat fitnan gávppis dahje restauránjas. Eanet sápmelaš dievddut go nissonat geain lea nanu sápmelaš čatnašupmi diedihit vásihan duolbmamiid gávppis/restauránjas (9,3 % versus 5,2 %). Digitála vealaheapmi/duolbman diedihuvvui maiddáa ollu dávjjibut sápmelaččain geain lea nanu

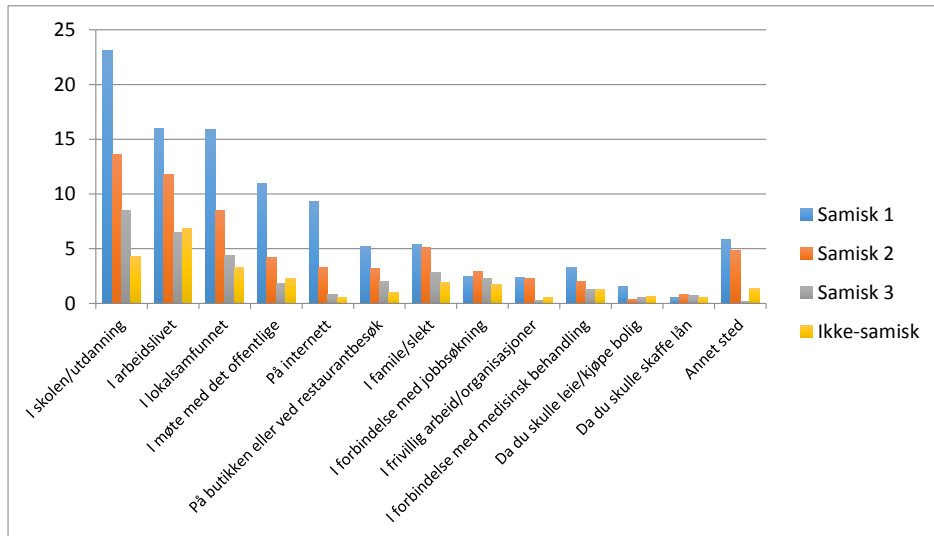
sápmelaš gullevašvuolta go ii-sápmelaččain. Sápmelaččat vásihedje maiddái dávjjibut vealaheami bearrašis/sogas, eaktodáhtolaš barggus ja medisiinnalaš dálkkodeamis go sii geat eai leat sápmelaččat. Fertet goitge aiddostahttit ahte ledje unnán geat vásihedje vealaheami dien golbma mañemus namuhuvvon arenas. Ledje unnán geat vásihedje vealaheami bargoohcamis, ássanvisti oastimis/ láigomárkanis dahje loatna ohcamis, (vuollel 3 %) (sihke sápmelaččain ja ii-sápmelaččain). Nu ahte sáhtta dadjat ahte diein áššiin lea vealaheapmi unna váttisvuodaš Norggas. Muhto sápmelaččat vásihedje ollu dávjjibut vealaheami maiddái eará sajiin go dien 12 namuhuvvon arenas. Ii leat stuora erohus nissoniid ja dievdduid gaskkas das gos vealaheapmi dáhpáhuvvá (figuvra 7.6 ja 7.7).

Figuvra 7.6 Gos vealahuvvot sápmelaččat ja ii-sápmelaččat (dievddut)

Čilgehusat figuvrii: Samisk 1 = Nanu sápmelaš gullevašvuolta, Samisk 2= Ieš-diedihuvvon sápmelašvuolta, Samisk 3 = Sápmelaš bearrašduogaš. Ii-sápmelaš = dáčča. Tabealla vuodđun lea olles dutkanjoavku (N=11600).

Figuvra 7.7 Gos vealahuvvot sápmelaččat ja ii-sápmelaččat (nissonat)?

Čilgehusat figuvrii: Samisk 1 = Nanu sápmelaš gullevašvuohta, Samisk 2= Ieš-diedihuvvon sápmelašvuohta, Samisk 3 = Sápmelaš bearašduogáš. Ii-sápmelaš = dáčča. Tabealla vuodđun lea olles dutkanjoavku (N=11600).

7.2.3.1 Kommentárat loguide

NAČ 2015: 2 – *Å høre til – Virkemidler for et trygt psykososialt skolemiljø* aiddostahtá ahte logut *Ohppiidguorahallamis 2014/2015* ja *Folkehelseinstituttetis* čájehit ahte oassi man ollu oahppit dulbmojuvvot ja givssiduvvojit sámi guovlluin lea stuorit go muđui riikkas (Djupepedal, 2015). Go dán guorahallamis čájehit skuvlla leat servodatarenan gos eanemus sápmelaččat leat vásihan vealaheami, de dat doarju daid odđa dieduid. Nu čuožžila duodalaš gažaldat ollašuohttojit go Norggas gáibádusat sámi mánáide ja nuoraide Oahpahuslága paragrafa 9a (Lovdata, 2015) bokte ahte galgá leat buorre psykososiála biras mas eai givssiduvvo. Vaikko mii dál bidjat návccaid eastadit givssideami Norgga skuvllain máhggalágan anti-givssidan programmaiguin (Olweus, 2009; Roland, 2014), mat leat leamaš doaimmas mañemus golbma logijagi, de ii leat dain ovttasge leamaš erenoamáš fokus eastadit ovdagáttuid majoritehta álbmogis álgoálbmogiid ja minoritehtaid ektui (Minton, 2014). Dát givssideami prográmmat eage leat leamaš heivehuvvon sámi kultuvrra ja identitehta ektui. Kultursensitivitehta lea dehálaš elemeanta maid galggašii vuoruhit nannosit boahhteáiggi anti-givssideami prográmmain ja intervenšuvnnain givssideami/vealaheami ektui skuvllas sámi mánáid ja nuoraid várás.

Bargobáiki lei dábáleamos arena gos ii-sápmelaččat vásihedje vealaheami, ja nubbin dábáleamos arenan sápmelaččaide, mañjel skuvlla/oahpposektora. Oktiibuot vásihit 7,5 % dutkanjoavkkus vealahuvvot dahje dulbmojuvvot barggus. 11,5 % sámi álbmogis (buot golbma sámi joavkku gehčon ovttas) ja 5,6 % ii-sápmelaš álbmogis (beroškeahhtá sohkaheami). Ovdalaš guorahallamat Norggas leat čájehan givssideami bargobáikkis leamaš 2 ja 14 % gaskkas (Nielsen et al., 2009). Min logut leat dáid loguid siskkobealde, ja čájehit ahte vealaheami bargobáikkis lea vel stuorit váttsvuohta sápmelaččaide go ii-sápmelaččaide. Bargoaddit galget aktiivvalaččat, mihttomearálaččat ja plánaid mielde ovddidit dásseárvvu ja eastadit vealaheami

iežaset bargobáikkis. Dasa lassin galget dat čielggadit makkár dásseárvodoaimbajut leat biddjon johtui ja makkáriid leat plánen (aktivitehta- ja raporterengeatnegasvuohta). Almmolaš eiseválddiin lea maiddái aktivitehtageatnegasvuohta iežaset surggiin. Dásseárvo- ja vealahanáittardeaddji galgá geahččat bearrái ja mieldeváikkuhit dasa ahte láhka čuvvojuvvu.

Viidasit vásihit sápmelaččat vealaheami báikkálašservodagas, almmolašvuođa deaivvademiin, go mannet gávppis dahje restauraŋnas, ollu dávjjiibut go sii geat eai leat sápmelaččat. Dat gávdnošumit čájehit ahte sápmelaččat deaividit eanet ovdagáttuiguin, vealaheaddji cealkámušaiiguin ja duolbmamiiguin almmolaš lanjas go majoritehtanorgalaččat, mii fas sáhtta ráddjet vejolašvuođa demokrátalaš oasálastimis čálgoservodagas, dáinna jurdagiin ahte galgá leat ovttdássásaš vejolašvuohta olahit sosiála ja almmolaš bálvalusaid ja buriid.

7.2.4 Vealaheapmi sosiála mediain

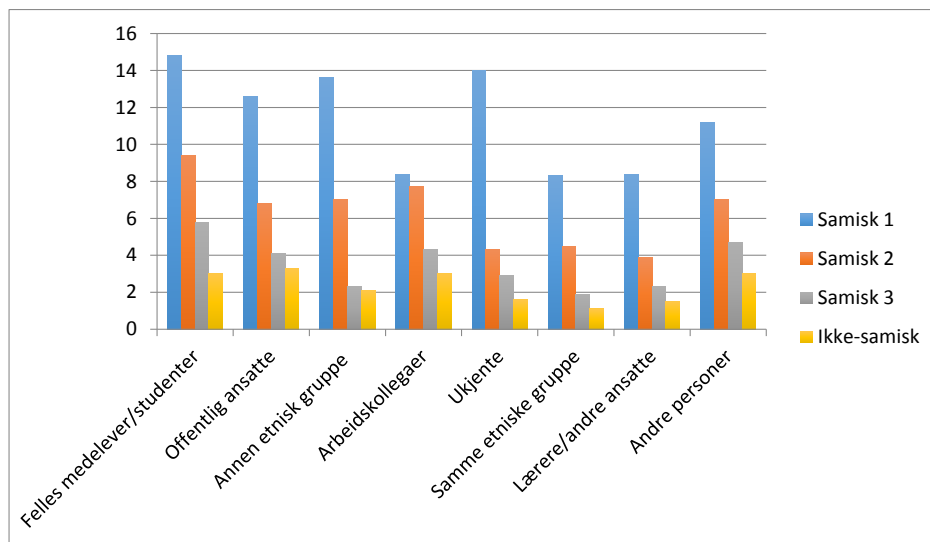
Digitála givssideami gávdnoštupmi Norggas lassánii 2000 ja 2010 gaskkas (Roland, 2014). Muhtun guorahallamis maid Læringsmiljøsenderet Stavangeris čadahii jagi 2008, konkluderejedje ahte árbevirolaš givssideapmi dáhpáhuvvá sullii duppalit nu ollu olbmuid go digitála givssideapmi (Auestad, 2011). Riikkaidgaskasaš guorahallamat leat gávnahan ahte veaháš eanet nieiddat go bártnit orrot vásiheame digitála givssideami (Parker-Jenkins, 2011). Dán guorahallamis, adnu doaba vealaheapmi “interneahtas” doahpaga digitála givssideami sajis. Sápmelaččat diedihedje mearkkašahtti eanet ieš-vásihuvvon digitála vealaheami go sii geat eai leat sápmelaččat. Digitála vealaheapmi diedihuvvui dávjjimusat nuoramus sápmelaš vástideddjiid gaskkas (18-29 jagi). Eanet go okta viđa sápmelaš nuoras geas lea nanu sápmelaš gullevašvuohta guorahallamis ahkejoavkkus 18-29 jagi, diedihedje vásihan vealaheami interneahtas. Sin gaskkas geat eai leat sápmelaččat eai lean sohkaeliid gaskkas erohusat, muhto sápmelaččaid gaskkas diedihuvvui vealaheapmi dávjjiibut nissoniin go dievdduin, beroškeahtta agis (dáhta ii čájehuvvon tabeallas).

Diehtit unnán digitála duolbmamiin dahje vaššicealkámušain maid sápmelaččat Norggas leat vásihan. Go dát ii leat vel dutkojuvvon dahje guorahallojuvvon eallindiliguorahallamiin dahje kvalitatiiva lahkoniin. Dan maid diehtit medias (TV, rádio, aviisa ja interneahtta), lea ahte ollu sápmelaččat vásihit duolbmui kommentáraid, vašši cealkámušaid ja ovdagáttuid, ja maiddá stereotyhpalaš govvidemiid sámi kultuvrras ja identitehtas iešgudetlágan hámis neahtta kommenterensajiin ja iešgudetlágan interneahttasiidduin (Ketil Lenert Hansen, 2012).

7.2.5 Gii vealaha

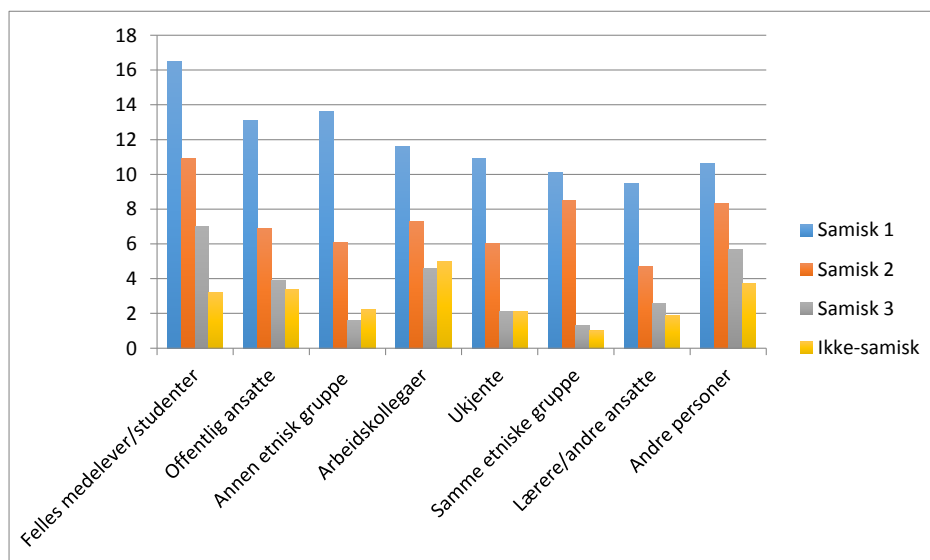
Sápmelaččat geain lea nanu sápmelaš gullevašvuohta ja ieš-diedihuvvon sápmelašvuohta, leat vásihan/vásihit mihá eanet vealaheami go majoritehtanorgalaččat mielohppiin/studeanttain, oahpaheddjiin/eará skuvlabargiin geain lea eará čearddalaš duogáš go sis (majoritehtaálbmot), amas olbmui ja seamma čearddalaš joavkkus go ieža (eará sápmelaččat). Dasa lassin diedihit ollu sápmelaččat duolbmamiid almmolaš bargiin ja bargoustibiin. Ii-sápmelaččat diedihit eanemus ahte bargoustibat, mieloahppit ja almmolaš bargit vealahit sin (geahča figuvra 7.8 ja 7.9).

Figuvra 7.8 Gii vealaha sápmelaččaid ja ii-sápmelaččaid (dievddut)

Čilgehusat figuvrii: Samisk 1 = Nanu sápmelaš gullevašvuohta, Samisk 2= Ieš-diedihuvvon sápmelašvuohta, Samisk 3 = Sápmelaš bearašduogáš. Ii-sápmelaš = dáčča. Tabealla vuoddun lea olles dutkanjoavku (N=11600).

Figuvra 7.9 Gii vealaha sápmelaččaid ja ii-sápmelaččaid (nissonat)?

Čilgehusat figuvrii: Samisk 1 = Nanu sápmelaš gullevašvuohta, Samisk 2= Ieš-diedihuvvon sápmelašvuohta, Samisk 3 = Sápmelaš bearašduogáš. Ii-sápmelaš = dáčča. Tabealla vuoddun lea olles dutkanjoavku (N=11600).

7.2.5.1 Kommentárat loguide

Go oallugat guorahallamis diedihedje vealaheami dáhpáhuvván skuvllas, de ii lean vuordemeahttun ahte mieloahppit/studeanttat ledje dá báleamos vealaheaddjit, eanet vuordemeahttun lei ahte ollu sápmelaččat diedihedje dulbmojuvvon oahpaheddjiin/eará bargiin skuvllas.

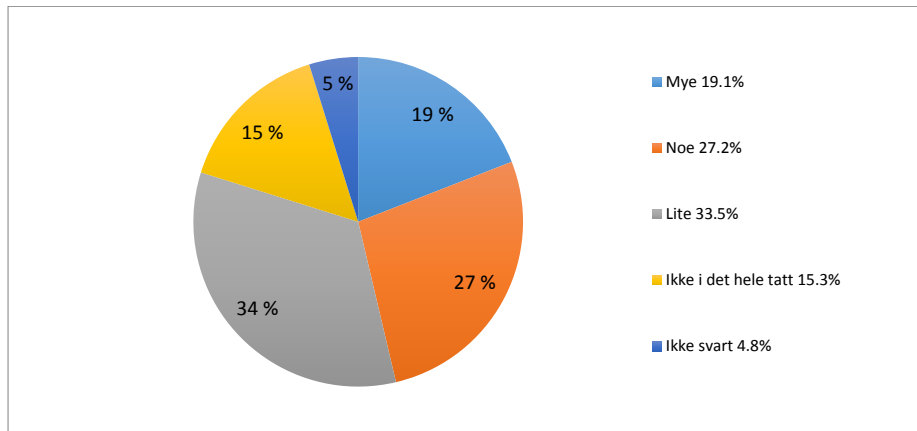
Dat ahte leat earálágan lea vuolggahus vealaheapmái ja givssideapmái, ja minoritehtan leat sápmelaččat rašes dilis (Høgmo, 1998). Ollu sápmelaččat vásihit vealahuvvot majoritehtanorgalaččain ja amas olbmui. Dát duolbmamat dáhpáhuvvot iešgudet arenain servodagas. Maŋgil mieloahppiid/studeanttaid, de leat sápmelaččaid dá báleamos givssideaddjit almmolaš bargit ja bargoustibat.

Ollu sápmelaččat vásihit maiddá vealahuvvot eará sápmelaččain. Dan ferte geahččat dáruiduhttima oktavuodas ja heahpatvuodain mii čatnasa sápmelašvuhtii mii lei buvttan dan proseassas. Heahpaneapmi sámi kultuvrrain soaitá leat okta váddáseamos ja deháleamos hehttehusain revitaliserema ja dekoloniserema ektui sihke ovttaskas olbmui, bearrašiin ja báikkálaš servodagain (Nergård, 2011). Ollu sápmelaččat leat vásihan assimilerema iežaset identitehtas ja gielas maŋemus golbma buolvvas (Høgmo, 1986), ja dát lea daguhan ahte leat šiitán ja čiegadan sámi identitehta ja kultuvrra ságastallama (Høgmo, 2011). Høgmo lea čujuhan ahte garraseamos sámi vealaheapmi lea dáruiduhtton sámi-dáčča báikkálašservodagain, ja ahte dávjá leat olbmot geain lea sápmelaš duogáš geat vealahit. Son čujuha ahte dát lea reakšuvdna majoritehtaservodaga guottuide: ságastallamat mat vuolidit sápmelaččaid dolvot eret fuomášumi iežaset sápmelaš duogášis (Høgmo, 2005). Dakkár kompleaksa sosiála ja psykososiála fáktorat soitet sáhttit veahkkín čilget manne ollu sápmelaččat dán guorahallamis leat vásihan duolbmamiid iežaset sápmelaš joavkkus.

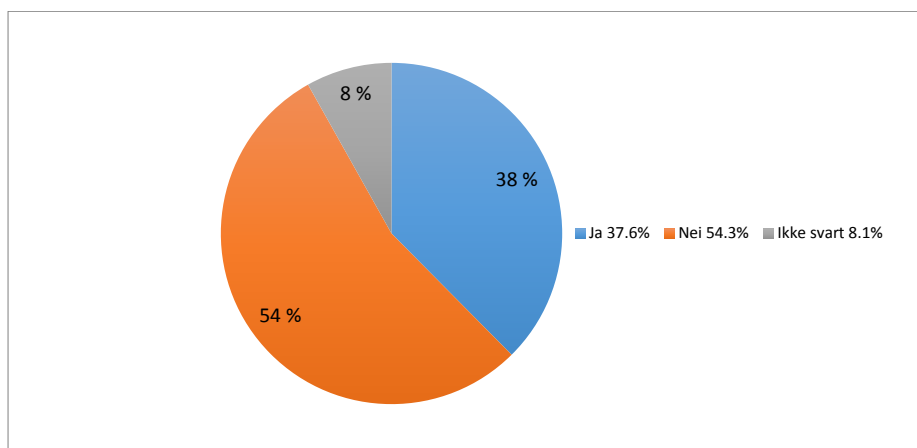
7.2.5 Birgehállan vealahemiin

Dutkamát čájehit ahte ieš-vásihuvvon vealaheapmi čatnasa mentála ja fysalaš dearvvašvuoda váttuide (K. L. Hansen, 2015; K. L. Hansen & Sørli, 2012). Vidadas oassi dutkojuvvon joavkkus diedihedje ahte vealaheapmi lei čuočan sidjiide garrasit (tabealla 7.10), ja diehtit ovdalaš guorahallamiin ahte dákkár jovkui lea várra oazžut negatiiva dearvvašvuoda givssiid (Paradies et al., 2015).

Figuvra 7.10 Man ollu čuožai vealaheapmi dutnje?

Figuvra 7.11 Geahččalit go bissehit vealaheami aktiivvalaččat

Mii diehtit maiddái ahte sii geat leat ieža aktiivvalaččat geahččalan bissehit vealaheami birgejit buorebut dearvvašvuoda ektui go sii geat eai bargga maidege heaittihit vealaheami. Dutkanjoavkkus dadjet 38 % ahte sii leat dahkan juoidá vealaheami bisseheami ovdii, sáhtá árvalit ahte dát joavku lea eanet suodjaluvvon (resiliense) negatiiva váikkuhusaide maid vealaheapmi sáhtá daguhit dearvvašvuhtii (figuvra 7.11).

7.2.6 Unnán sápmelaččat váidet vealaheami DVÁ:i

Vaikko ollu sápmelaččat leat vásihan vealahuvvot, de leat unnán sápmelaččat geat leat leamaš oktavuodas Dásseárvo- ja vealahanáittardeddiin (DVÁ). Dán guorahallama dutkanjoavkkus leat dušše 1,8 % (45 olbmo) dain geat leat diedihhan vealahuvvon leamaš oktavuodas DVÁ:n

Ágga manne ollu sápmelaččat geat leat vealahuvvon eai váldde oktavuoda DVÁ:n oazžun dihte veahki, sáhtta čatnasit mángga áššái. Okta dain sáhtta leat sámii dábit ja vierut, ahte galgá leat nanus iige bivdit veahki bearraša olggobealde go vásiha vuostálasvuodaid (Bongo, 2012; Kuokkanen, 2015). Eará ágga manne sápmelaččat eai bivdde veahki ieš-vásihuvvon vealaheami dihte sáhtta čatnasit kultuvrralaš ja gielalaš hehttehusaide.

7.2.7 Mánggageardán vealaheapmi

Sápmelaččat vásihit vealaheami mángga konkrehta arenas dahje dilálašvuodas oktanaga ollu dávjjibut go majoritehtanorgalaččat. Dat mearkkaša ahte sápmelaččat dávjjibut go sii geat eai leat sápmelaččat diedihit ahte vealaheapmi dáhpáhuvvá mángga servodatsuorggis oktanaga; ovdamearka dihte sihke oahpahuksoktavuodas ja/dahje; bargoeallimis, báikkálašservodagas, almmolašvuoda deaivvadeamis, gávppis/restauráŋŋas ja/dahje neahtas.

Dan ahte sápmelaččat vásihit vealaheami (dávjjimusat sin čearddalaš duogáza dihte) mángga servodatsuorggis oktanaga ja sihke oahpes ja amas olbmui sáhtta ipmirdit doahpágiin kumulatiiva-vealaheapmi. Dát doaba čujuha dasa ahte vealaheapmi sáhtta gártat/lassánit rastá sfearaid ja arenaid. Kumulatiiva vealaheapmi ovttá servodatsuorggis sáhtta unnidit eallinvejolašvuodaid eará surggiin (Arnfinn & Hilde, 2016). Ovdamearka dihte go sápmelaččat vealahuvvojit skuvllas, de sáhtta dat váikkuhit skuvlabohtosiidda ja guhkit áigái vejolašvuodaide bargomárkanis. Dát leat proseassat maid dutkan hárvve váldá fárrui go dat dávjá geahččá dušše ovttaskas arenaid, nugo ovdamearka dihte; skuvlla dahje bargoeallima ja danne ii čájjet arenaid gaskasaš oktavuodaid.

7.3 Hástalusat ja ávžžuhusat

Ollu sápmelaččat vásihit iešgudetlágan vealaheami norgga servodagas. Mii diehtit ahte dábalaš vealaheapmi maid sápmelaččat vásihit lea čearddalaš vealaheapmi ja ahte sii deaividit daid duolbmamiid iešgudetlágan arenain servodagas; oahpahuksoktavuodain, bargoeallimis, almmolašvuoda deaivvademiin, gávppis, restauráŋŋas ja eanet ja eanet maiddái sosiála mediain, mii maŋemus jagiid lea šaddan odda arenan sápmelaččaid vealaheapmái.

Sápmelaččaid vealaheapmi lea servodatváttisvuotta. Dat lea dokumenterejuvvon dutkamiid bokte maŋemus logi jagi (Ketil Lenert Hansen, 2011). Goitge lea unnán systemáhtalaččat dutkojuvvon sápmelaččaid vásihuvvon dásseárvo- ja vealahanhástalusain Norggas, ovdamearka dihte skuvllas, bargoeallimis, báikkálašservodagas ja sosiála mediain. Sisfárrejjeddiid hárrái leat ollu eanet dutkammat ja raporttat (Midtbøen, 2015). Norgga eiseválddit galggaše oazžut sadjái vuogádagaid mat čohkkejit dieđuid das man mađe vealaheami norgga álgoálbmot vásiha servodaga iešgudetge arenain, erenoamážit skuvllas, bargoeallimis ja lagasbirrasis.

Dán kapihttalis leat geahččan muhtun dásseárvo- ja vealahanhástalusain maid sápmelaččat norgga servodagas vásihit. Leat ain stuora váilevašvuodat dieđuin ja dárbu eanet dieđuide sápmelaččaid vealaheami ja givssideami birra maid boahttevaš dutkamat galggaše čuvgehit, erenoamážit surggiin mat fátmmastit sámi mánáid ja nuoraid.

Referánsat

- Midtbøen, A. H., & Lidén, H. (2016). Kumulativ diskriminering. *Sosiologisk tidsskrift*(01), 3–26.
- Auestad, G. (2011). *Ny teknologi : en utvidelse av mobbingen?* Oslo: Universitetsforlaget, cop. 2011.
- Bongo, B. A. (2012). «Samer snakker ikke om helse og sykdom». Samisk forståelseshorisont og kommunikasjon om helse og sykdom. En kvalitativ undersøkelse i samisk kultur.
- Brustad, M., Hansen, K. L., Broderstad, A. R., Hansen, S., & Melhus, M. (2014). A population-based study on health and living conditions in areas with mixed Sami and Norwegian settlements – the SAMINOR 2 questionnaire study. [Research Support, Non-U.S. Gov't]. *Int J Circumpolar Health*, 73, 23147. doi: 10.3402/ijch.v73.23147
- Djupedal, Ø. (2015). *Å høre til : virkemidler for et trygt psykososialt skolemiljø : utredning fra utvalg oppnevnt ved kongelig resolusjon 9. august 2013 : avgitt til Kunnskapsdepartementet 18. mars 2015* (Vol. NOU 2015: 2). Oslo: Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon, Informasjonsforvaltning.
- Ferdinand, A. S., Paradies, Y., & Kelaher, M. (2015). Mental health impacts of racial discrimination in Australian culturally and linguistically diverse communities: a cross-sectional survey. [Research Support, Non-U.S. Gov't]. *BMC Public Health*, 15, 401. doi: 10.1186/s12889-015-1661-1
- Hansen, K. L. (2011). *Ethnic discrimination and bullying in relation to self-reported physical and mental health in Sami settlement areas in Norway: the Saminor study* (Vol. nr. 115). Tromsø: UiT Norges arktiske universitet, Det helsevitenskapelige fakultet, Institutt for samfunnsmedisin.
- Hansen, K. L. (2012). Likestillingstatus blant samer – En kunnskapsstatus (Vol. vedlegg til NOU 2012: 15 Politikk for likestilling, s. 50). Oslo: Barne- og likestillingsdepartementet.
- Hansen, K. L. (2012). Samehets, fordommer og helse (s. 71–79.). i *Hvor går Nord-Norge, Et institusjonelt perspektiv på folk og landsdel / Svein Jentoft, Jens-Ivar Nergård, Kjell Arne Røvik* (red.) Stamsund : Orkana akademisk.
- Hansen, K. L. (2015). Ethnic discrimination and health: the relationship between experienced ethnic discrimination and multiple health domains in Norway's rural Sami population. [Research Support, Non-U.S. Gov't]. *Int J Circumpolar Health*, 74, 25125. doi: 10.3402/ijch.v74.25125

- Hansen, K. L., Melhus, M., Hogmo, A., & Lund, E. (2008). Ethnic discrimination and bullying in the Sami and non-Sami populations in Norway: the SAMINOR study. *Int J Circumpolar Health*, 67(1), s. 97–113.
- Hansen, K. L., Melhus, M., & Lund, E. (2010). Ethnicity, self-reported health, discrimination and socio-economic status: a study of Sami and non-Sami Norwegian populations. *Int J Circumpolar Health*, 69(2), s. 111–128.
- Hansen, K. L., & Sørli, T. (2012). Ethnic discrimination and psychological distress: a study of Sami and non-Sami populations in Norway. *Transcult Psychiatry*, 49(1), s. 26–50. doi: 10.1177/1363461511433944
- Høgmo, A. (1986). Det tredje alternativ : barns læring av identitetsforvaltning i samisk-norske samfunn preget av identitetsskifte [The third alternative. Children's learning of identity management in Sami-Norwegian communities characterised by identity change]. *Tidsskrift for samfunnsforskning* 27(1986), 27(1986) nr 5.
- Høgmo, A. (1998). *Fremmed i det norske hus : innvandreres møte med bygdesamfunn, småby og storby*. Oslo: Ad notam Gyldendal.
- Høgmo, A. (2005). *Er en flerkulturell skole mulig?* Oslo: Gyldendal akademisk.
- Høgmo, A. (2011). Sjøsamisk fornsking og revitalisering (s. 129–138) i *Hvor går Nord-Norge* Tidsbilder fra en landsdel i forandring/ Svein Jentoft, Jens-Ivar Nergård, Kjell Arne Røvik (red.) Stamsund : Orkana akademisk.
- Jensen, E. B. (2005). *Skoleverket og de tre stammers møte* (Vol. 7/2005). Tromsø: Eureka forl.
- Josefsen, E. (2004). *Likestillingspolitikk i Sametinget* (Vol. 2004:9). Alta: Norut NIBR Finnmark.
- Josefsen, E. (2006). *Selvopplevd diskriminering blant samer i Norge* (Vol. 2006:3). Alta: Norut NIBR Finnmark.
- Kuokkanen, R. (2015). Gendered Violence and Politics in Indigenous Communities: The Cases of Aboriginal People in Canada and The Sámi in Scandinavia. *International Feminist Journal of Politics*, 17(2), s. 271–288. doi: 10.1080/14616742.2014.901816
- Lovdata. (2013). Lov om forbud mot diskriminering på grunn av etnisitet, religion og livssyn (diskrimineringsloven om etnisitet). *Norsk lovtidend. Avd. I, 2013, nr. 9*.
- Lovdata. (2015). *Opplæringslova: lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (opplæringslova)* Oslo: Kunnskapsdepartementet – Regjeringen.no.
- Midtbøen, A. H., & Lidén, H. (2015). Diskriminering av samer, nasjonale minoriteter og innvandrere i Norge. En kunnskapsgjennomgang. I 2015:1 (Red.). Oslo: Institutt for samfunnsforskning, Universitetet i Oslo.
- Minde, H. (2005). *Assimilation of the Sami: implementation and consequences* (Vol. nr. 3/2005). [Kautokeino]: Resource Centre for the Rights of Indigenous Peoples.
- Minton, S. J. (2014). Prejudice and effective anti-bullying intervention: Evidence from the bullying of "minorities". *Nordic Psychology*, 66(2), s. 108–120. doi: 10.1080/19012276.2014.928485
- Nergård, J.-I. (2011). Når slutter en koloniprosess? I *Hvor går Nord-Norge?*, Orkana Akademiske, Stamsund (s. 119–128).

- Nielsen, M. B., Skogstad, A., Matthiesen, S. B., Glasø, L., Aasland, M. S., Notelaers, G., & Einarsen, S. (2009). Prevalence of workplace bullying in Norway: Comparisons across time and estimation methods. *European Journal of Work and Organizational Psychology, 18*(1), s. 81–101. doi: 10.1080/13594320801969707
- NRK Sápmi. (2013). Vi har gjort lite for homofile samer, from <https://http://www.nrk.no/sapmi/beklager-manglende-homopolitikk-1.10941719>
- NRK Sápmi. (2016). Samiske homofile har det vanskeligere enn norske, from <https://http://www.nrk.no/sapmi/erlend-elias--samiske-homofile-har-det-vanskeligere-enn-norske-1.12451011>
- Nystuen, G. (1991). *Rasediskriminerende ytringer og organisasjoner : gjennomføringen av FNs rasediskrimineringskonvensjon (CERD) i norsk rett når det gjelder forbud mot rasediskriminerende ytringer og organisasjoner* (Vol. 4/1991). Oslo: Institutt for offentlig rett, Universitetet i Oslo.
- Olweus, D. (2009). *Mobbing i skolen – fakta og tiltak*. Oslo: Gyldendal akademisk, 2009.
- Paradies, Y., Ben, J., Denson, N., Elias, A., Priest, N., Pieterse, A., . . . Gee, G. (2015). Racism as a Determinant of Health: A Systematic Review and Meta-Analysis. [Meta-Analysis Research Support, Non-U.S. Gov't Review]. *PLoS One, 10*(9), e0138511. doi: 10.1371/journal.pone.0138511
- Parker-Jenkins, M. (2011). The anti-bullying handbook. *Irish Educational Studies, 30*(3), s. 403–405. doi: 10.1080/03323315.2011.601917
- Roland, E. (2014). *Mobbingens psykologi : hva kan skolen gjøre?* (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Skjeie, H. (2012). Politikk for likestilling : utredning fra et utvalg oppnevnt ved kongelig resolusjon 12. februar 2010. Avgitt til Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet 25. september 2012. Norges offentlige utredninger (tidsskrift : online) (Vol. 2012:15). Oslo: Departementenes servicesenter. Informasjonsforvaltning.

8 Datavuodđu sámi statistihkkii

Ávžžuhusat *Sámi loguid mitalit 1-8* artihkkaliid ektui

Jon Todal, «Sámi statistihka guorahallanjoavkku jodiheaddji»

Čeahkkáigeassu

Eanemus adnon diedalašvuodđu artihkkaliin Sámi logut mitalit almmuheamis lea dássáži leamaš statistihkat vuodđuduvvon dieđuide maid mii leat gohčodan SED-guovlun. Dát geográfalaš vuodđuduvvon statistihkat leat addán ollu ođđa dieđuid sámi servodaga birra. Muhtin servodatsurggiin livčče čearddalaš vuodđuduvvon statistihkka addán eambo relevánta dieđuid go geográfalaš vuodđuduvvon, muhto Norggas ii leat datavuodđu čearddalašvuoda ektui, maid sáhtá atnit go ráhkada statistihka.

Artihkal ávžžuha ahte Statistihkalaš guovddášdoaimmahat ain berre doalahit dan ahte ráhkadit statistihkaid mat leat huksejuvvon SED-guovllu dieđuid vuodul. Viidásit ávžžuha artihkal ahte álggahuvvo guorahallanbargu movt metodalaččat buoremusat sáhtášii kártet sámegeielaš Norggas. Muhtin sámi servodatsurggiin váilot statistihkat. Dás ferte veardidit movt boahhteáiggis lea vejolaš háhkat dieđuid.

«Sámi statistihka fágalaš guorahallanjoavku» lea loahpahan iežaset nuppi njealjejahkásaš nammaduvvonáigodaga, ja joavku lea almmuhan oktiibuot gávccii raporta fágaartihkkaliiguin, Sámi logut mitalit 1 – 8. Statistihkaid vuodul, mat leat almmuhuvvon, leat artihkkalčállit kommenteren ja guorahallan rievdamiid sámi servodagas. Mánngas čállin Sámi logut mitalit leat maiddái kommenteren ja árvoštallan dan datavuoddu, man ala de leat huksen iežaset artihkkaliid, ja čeahkkáigeassu dán artihkkalis lea ge vuodđuduvvon juste daidda čálliid kommentáraide ja árvoštallamiidda.

8.1 Guovttelágan dieđut

Vuosttaš artihkal *Sámi logut mitalit 1* lei earenoamážiid datavuodu birra sámi statistihkkii. Paul Inge Severeide čujuhii dán artihkkalis guovttelágan sorttat dieđuide dakkár statistihkkii, geográfalaš ja čearddalaš vuodđuduvvon dieđuide.

Statistihkalaš guovddášdoaimmahagas leat geográfalaš vuodđuduvvon dieđut daid árbevirolaš sámi ássanguovlluin. Muhto Norggas ii gávdno makkárga sámi čearddalaš registtar maid sáhtá atnit go ráhkada indiviidavuodđuduvvon sámi statistihkka.

Severeide guorahallá iežas artihkkalis gos goitge sáhtá gávdnat indiviidavuodđuduvvon sámi dieđuid, ja movt sáhtášii daid vuodul goitge ráhkadit nu go son gohčoda “statistihka sámi populašuvnnas”, mas de ráhkadit statistihka mii heive sápmelaččaide dego čearddalašjoavkun Norggas. Dása boahtit ruovttoluotta.

2006 rájes lea Statistihkalaš guovddášdoaimmahat (SGD) juohke nuppi jagi almmuhan girjji maid lea gohčodan *Sámi statistihkka*. Dán girjái ráhkada SGD dieđuid maid leat gohčodan SED-guovlun. SED-guovlu lea geográfalaš guovlu mii lea oktii biddjon suohkaniiguin ja osiin suohkaniin gosa Sámediggi juolluda doarjagiid ealáhusdoaimmaide.²⁷ Dát guovlu fátmasta árbevirolaš sámi ássanguovvluid davábealde Sáltoduoddara, ja rehkenasto ahte hui stuora oassi sápmelaččain Norggas orrot dáppe.

Severeide čujuha iežas artihkkalis ahte muhtin oassi sápmelaččain Norggas orrot olggobealde SED-guovllu, ja sii eai dan dihte boade mielde dakkár sámi statistihkkii. Siskkobealde SED-guovllu orrot lassin sápmelaččaide muhtin oassi čearddalaš dáččat ja sisafárrejeaddjit, ja sii šaddet maid mielde dan sámi statistihkkii mii vuodduvvo SED guvlui. Man “muoseheamit” dát bealit leat dan geográfalaš vuodduvvon statistihkkii, boahá das makkár sámi fáttas háliida guorahallat.

8.2 Demográfalaš dieđut sápmelaččaid birra

Sámi logut muitalit leat leamaš oktiibuot vihtta artihkkala olmmošlogu rievdamat ektui sámi ássanguovlluin.

Svanhild Andersen ja Torunn Pettersen guorahalaiga 2008 olmmošlogu rievdamat SED-guovllus (dalle gohčoduvvui SOF-guovlun²⁸) guhkes áiggi ektui. Andersen ja Pettersen gohčodeigga olmmošlogu rievdamat dán guovllus “roassun”. Seammás ledje erohusat dán guovllu siskkobealde – olmmošlogu rievdamat ii lean negatiivvalaš miehtá. Statistihkalaš ávžžuhus dan guovtti čállis lei ahte vuđoleabbo guorahallat detáljjaid statistihkas, vai dakko bokte sáhttit čielggadit eambo sivaide erohusain²⁹. Soai ávžžueigga eambo aktiivvalaččat geavahit statistihka mii juo gávdno, eaba ge árvalan viežžat eará dieđuid.

Demográfalaš artihkal maid Øivind Rustad čálii 2010 čájehii earret eará movt olmmošlogu njedjan SED-guovllus dáhpáhuvai. Dát artihkal ii sisttisoallan statistihkalaš fágalaš ávžžuhusaid.³⁰ Dat golbma demográfalaš fágaartihkkala raporttas *Sámi logut muitalit* 2012 eaige sisttisoallan ávžžuhusaid mat earenoamáziid ávžžuhit viežžat earálágan datavuodu vai beassá ráhkadit earálágan statistihka³¹.

Dán vuodul sáhttit dadjat ahte dat maid *Sámi logut muitalit* lea čállán demografiija birra dain árbevirolaš sámi ássanguovlluin, ii leat oaidnán dálá statistihka SED-guovllus buorre vuodđun guorahallamiidda, seammás go leat diehtán statistihka headjuvuodaid birra - headjuvuodas maid Paul Inge Severeide čujuhii juo *Sámi logut muitalit 1* (geahča badjelis).

²⁷ Oanádus SED lea «Sámedikki ealáhusovdáneami doarjjaortnet»

²⁸ SOF lei oanádus dalá Sámi ovdánahttinfondii.

²⁹ Andersen, Svanhild ja Pettersen, Torunn (2008): «Álbmotovdáneapmi sámi ássanguovlluin – guovddušteapmi ja stabilitehta.» *Sámi logut muitalit 1*

³⁰ Rustad, Øivind (2010): «Álbmotovdáneapmi SED-guovllus 1990-2010.» *Sámi logut muitalit 3*

³¹ Broderstad, Ann Ragnhild og Sørli, Kjetil (2012): «Orrun- ja fárentreanddat dárusámi suohkaniin 40 jagi áigodagas go guoská relašuvnna ja barggolašvuoda ektui.» *Sámi logut muitalit 5*

Pettersen, Torunn (2012): «Sápmelaččat Norggas 40 000 40 jagis?» *Sámi logut muitalit 5*

Severeide Paul Inge (2012): «Álbmotlohku lassána ollu, muhto movt dat juohkása?» *Sámi logut muitalit 5*

8.3 Sápmelaččaid dearvvašvuoda dieduid datavuodđu

2009, 2010 ja 2015 raporttain ledje buohkain artihkkalat dearvvašvuoda birra.³² Dat guokte vuosttaš artihkkala čálii Magritt Brustad, ja dan mañjemusa (2015) ges čáliiga Magritt Brustad ja Torhild Lauritsen fárrolaga. Artihkal 2015 lei bátne dearvvašvuoda birra. Dan mañjemus artihkkalis ii lean čálii guovttos earenoamáš statistihkalaš hástalusat.

Go leat váilevaš diedut ovttaskas indiviida čearddalašvuoda ektui, de sáhtá almmolašvuodas leat váttis ráhkadit deaivilis ortnegiid. Brustad čujuhii dán fáttás juo 2010 artihkkalis, mii lei bargonávccahisvuodaoaju ja sosiálaveahki birra. Dás son čálii earret eará: “Go galgá sáhttit čilget sivvaoktavuodaid gaskal iešgudetlágan eallinlágiin ja eallindilálašvuodain ja bargonávccahisvuodaoaju ja sosiálaveahki ektui sámi álbmogis, de lea dárbu guorahallamiidda mas čearddalašvuoda diedut leat indiviidadásis mielde.” Diekkár diedut eai oba gávdno ge.

Leat goitge čadahuvvon máŋga stuora dearvvašvuodaiskkadeami gos leat geahččalan kártet makkár oktavuohhta lea gaskal dearvvašvuoda ja sámi čearddalašvuoda, ja Magritt Brustad 2009 artihkal lei diedalaščoahkkáigeassu huksejuvnon dakkár iskkademiide. Datavuodđun ledje diedut maid oasálastit adde iskkadeamis, ja oasálastit ledje maid addán dieduid iežaset čearddalašvuoda ektui.

Brustadas ii lean njuolgut makkárga ávžžuhus boahhteáiggi datavuodu ektui, muhto artihkkalis son čielggadii movt “sápmelaš” lei meroštallon dain iešgudetge iskkadeamis. Ii gávdno makkárga “autoriserejuvnon” definišuvdna mii “sápmelaš” lea. Muhto statistihka dárbaša joavkkuid, ja joavkkuid juohkin ferte dahkkot definišuvnnaid vuodul.

Dákko leat mii sámi statistihkaváttisvuodas. Jus juohke ovttaskas dataviežžamis lea su iežas definišuvdna joavkkuin, de šaddá váttis buohtastahttit bohtosiid.

8.4 Ealáhusaid dieduid datavuodđu árbevirolaš sámi ássanguovlluin

Svanhild Andersen čálii 2009 artihkkala vuoddoealáhusaid birra sámi árbevirolaš guovlluin³³. Son huksii čállosa Statistihkalaš guovddášdoaimmahaga dieduid vuodul SED-guovllus, ja dása lei datavuodđu buorre go lei sáhka iešgudet lágan ealáhusain guovllus.

Ii leat nu ahte buohkat barggolašvuodas dan guovllus bargat dušše ovtta ealáhusa. Bargat máŋga ealáhusa lea guhkes árbevierru sámi servodagas. Andersen čujuhii artihkaliiddis ahte dárbašuvvo eambo máhttu dan oassái ealáhuseallimii dain sámi guovlluin.

Dat čearddalaš dimenšuvdna lea juo guorahallon kapihttalis mii lea demografiija ja dearvvašvuoda birra badjelis, ja dat mii čuožžu daid váilevašvuodaid birra čearddalaš vuodđuduvvon statistihka ektui, guoská ealáhusstatistihkkii maiddái. Sáhtá dás jearrat mii addá buoremus gova sámi servodagas, leat go ealáhuseallima rievddadeami logut siskkobealde daid

³² Brustad Magritt (2010): «Bargonávccahisvuodaoadju ja sosiálaveahkki.» *Sámi logut mitalit 3*

Brustad, Magritt (2009): «Sámi álbmoga dearvvašvuohhta – diedalašvuoda čoahkkáigeassu álbmotiskkademiid almmuhuvvon bohtosat Norggas». *Sámi logut mitalit 2*

Brustad, Magritt ja Lauritsen, Torill (2015): «Bátne dearvvašvuohhta sámi álbmogis Finnmarkkus» *Sámi logut mitalit 8*

³³ Andersen, Svanhild (2009): Vuoddoealáhusat boazoealáhus, eanandoallu ja guolásteapmi *Sámi logut mitalit 2*

árbevirolaš sámi gilážiin, vai leat go dieđut ealáhusbargiid čearddalaš duogáži? Vástáduš jearaldahkii soaitá leat artihkal mii sáhtá huksejuvvot goappaš sorttat dieđuide, go dat attašii buoremus gova.

2014 *Sámi logut muitalit* lei ealáhus váldofáddán, ja njeallje artihkkala ledje juste dan fáttá birra.³⁴ Else Grethe Broderstad ja Einar Eythórson čáliiga guolásteami birra ja Jan Áge Riseth čálii boazoealáhusa birra. Sigrid Skålnes guorahalai ealáhusevdáneami SED-guovllus 2000-logus, ja Gunnar Claus guorahalai barggolašvuodastatistihka SED-guovllus.

Váilevašvuotta statistihkas čujuhedje artihkalčállit ahte lea unnán diehtu sin birra geat eai lean barggolašvuodas dahje eai studeren. Sii gárte olggobeallái statistihka. Lea maiddá unnán diehtu olbmui geat oanehisáigge leat riikkas. Dat mañemus joavku lea dehálaš ealáhuseallimii sámi guovlluin dál. Čállit ohcaledje maiddá dieđuid dan ektui gosa šadde dat olbmot geat heite ealáhusain, mat ledje garrasit njiedjame.

Čállit ealáhusartihkkaliin 2014 raporttas ohcaledje maiddá, nugo Svanhild Andersen dagai 2009, eambo dieđuid bargolotnolasvuodain ja oasseáiggebarguin.

Earret boazoealáhusa artihkkalis, de ledje buot ealáhuseallimaartihkkalat dihto geográfalaš guovlluin davvin. Boazoealáhus doaimmahuvvo stuorit oasis riikkas, ja dán ealáhusas dahkko viiddis statistihka mii guoská miehtá Norgga. Go lea čielggas makkár oassi ealáhusas doaimmahuvvo sápmelaččain, ja makkár oassi doaimmahuvvo dáčča boazoservviin, de lea dás čearddalaš vuodđuvvon ealáhustatistihka. Čálii buohtastahtti sámi boazoealáhusa ja dáčča boazoservviid.

8.5 Datavuoddu servodaga sámeielaid máhtu birra

Guda dan gávccii almmuhuvvon raporttas *Sámi logut muitalit* sisttisdoalle artihkkaliid mat čuvvo ovdáneami sámeiegela válljemis oahpahusgiellan skuvllain ja sámeiegela válljen skuvlafágan. Dušše 2013 ja 2014 raporttain ii lean diekkár artihkal. 2015 lei Torkel Rasmussen artihkalčállii giellaválljemis skuvllas, mudui lei diekkár artihkkaliid čállán Jon Todal.³⁵

Sámeiegela hárrái vuodđoskuvllas lea statistihka mii čájeha man oallugat válljejit sámeiegela jahkásaččat vuosttašgiellan ja nubbingiellan. Diet logut almmuhuvvojit juohke jagi VSD (Vuodđoskuvlla diehtujuohkinvuogádagas). Nu leage álki čuovvut makkár rievdamat dáhpáhuvvet.

Dain statistihkain mat leat gávdnamis čájehuvvui maiddá movt oahppit juohkásedje dan golmma sámeiegel jovkui, mat oahpahuvvojit min riikkas. Sáhtii dasa lassin maid oaidnit movt

³⁴ Broderstad, Else Grete ja Eythórson (2014): «Mii dáhpáhuvvá guolástemiin dain mearrasámi vuonain?» *Sámi logut muitalit* 7

Claus, Gunnar (2014): «Barggolašvuotta SED-guovllus.» *Sámi logut muitalit* 7

Riseth, Jan Áge (2014): «Ceavzilis boazoealáhus?» *Sámi logut muitalit* 7

Skålnes, Sigrid (2014): «Ealáhusevdáneapmi SED-guovllus 2000-logus.» *Sámi logut muitalit* 7

³⁵ Rasmussen, Torkel (2015): «Sámeiegela vuodđoskuvlla ja joatkkaskuvlla oahpahusas.» *Sámi logut muitalit* 8

Todal Jon (2013): «Sámi gielladili kvantitatiiva rievdan Norggas.» *Sámi logut muitalit* 6

Todal, Jon (2008): «Sámeiegela vuodđoskuvllas—dásseid lassáneapmi ja fáhkka njiedjan.» *Sámi logut muitalit* 1

Todal, Jon (2009): «Sámeiegela mánáidgárddis ja skuvllas.» *Sámi logut muitalit* 2

Todal, Jon (2010): «Sámeiegela mánáidgárddis ja skuvllas.» *Sámi logut muitalit* 3

Todal, Jon (2011): «Duodalaš njiedjan sámeiegela nubbingiella fágas» *Sámi logut muitalit* 4

Todal, Jon (2012): «Sámeiegela mánáidgárddis ja skuvllas 2011/12.» *Sámi logut muitalit* 5

oahppit juohkásedje geográfalaččat, gitta skuvlabiiredássái, vaikko guorahallamat *Sámi logut muitalit* eai leat goassege leamaš nu vudolaččat čilgejuvvon dán dásis.

Kvalitehta sámegieloahpaheamis lea váttis meroštallat kvantitatiivva ektui. Livčče goitge leamaš ávkkálaš diehtit eambo go dan ahte oahpahuvo sámegiella vuosttaš- ja nubbingielladásis. Sámegieloahpahusa kvalitehta dáfus lea ovdamearkka dihte mearrideaddjin man ollu diimmuid skuvllat fáallet oahpahusa sámegillii eará diimmuin go sámegieldiimmuin. Diekkár diehtu váilot. Eat ge mii dieđe maidige man ollu sámegieloahpahus biddjo olgobeallái dábálaš skuvlaáiggi. Diekkár dilálašvuotta váikkuha ohppiid guottuide fágii.

Kaisa Rautio Helanderis ja Yngve Johansenis lei *Sámi logut muitalit 6* artihkal sámi báikenamain almmolaš luoddašilttain siskkoabealde sámegiela hálddašanguovllus. Dása gávdno almmolaš giellapolitiikka dohkkehuvvon lágaiguin ja njuolggadusaiguin maid stáhta, fylkkat ja suohkanat leat geatnegahtton čuovvut. Artihkkalis čájehuvvui mángga dilálašvuodas ahte lágat eai leat čuvvojuvvon, ja čájehuvvui viidásit ahte váilu statistihkka mii implementere mearriduvvon giellapolitiikka. Čállit fertiiga ieža čohkket dieđuid ja ráhkadit statistihka mii dárbbášuvvo, vai sáhtá maidige dadjat Báikenammalága fátmasteami geaindošilttaid ektui.

Tore Johnsenis lei artihkal *Sámi logut muitalit 2015* raporttas sámegiela birra Norgga girkus. Girku lea ieš ráhkadan statistihka movt sámegiella adno iežas barggus. Nu guhká go girku lea oassin stáhtas, de lea Sámelága mielde geatnegahtton geavahit sámegiela. Go girku ja stáhta eaba leat šat ovttas, de gáhččá diet geatnegasvuotta eret. Go Norgga girku lea nu nanus sámi birrašiin, de lea sávahahtti ahte girku doalaha sámegiel geavaheami ja ain ráhkadit statistihka mii sáhtá muitalit vejolaš rievdamiid sámegielgeavaheami ektui.³⁶

Eará artihkkaliin giela birra *Sámi logut muitalit* raporttain leat unnán ávžžuhusat juste statistihka vuodu ektui.³⁷ Earret dan ahte čujuhuvvo dasa ahte dárbbášuvvo statistihkka mii sáhtá gozihit sámegiela geavaheami almmolaš hálddašeamis, ja ahte diehtit unnán sámegiela sirdimis ruovttuin.³⁸ Dan maŋemus namuhuvvon statistihka lea hástalus oažžut ráhkaduvvot, dan vuosttaža ges galggašii leat álkit.

8.6 Skuvla, alit oahpahus ja dutkan

Earret daid skuvlla birra artihkkaliid mat juo leat namuhuvvon (nugo artihkkalat giela birra vuoddoskuvllas), leat *Sámi logut muitalit* leamaš gávccii artihkkala mat ledje skuvlla, alit oahpahusa ja dutkama birra³⁹.

³⁶ Johnsen, Tore (2015): «Sámegiella Norgga girkus.» *Sámi logut muitalit 8*

³⁷ Antonsen, Lene (2015): «Giellaguovddážiid rávisolbmuidoahpahus.» *Sámi logut muitalit 8*

Rasmussen, Torkel (2013): «Sámédikke doarjagat sámegielaide.» *Sámi logut muitalit 6*

¹² Todal Jon (2013): «Sámi gielladili rievdamat Norggas hivvodaga ektui.» *Sámi logut muitalit 6*

³⁹ Granseth, Tom (2015): «Joatkkaskuvlla oahpahusa čadaheapmi» *Sámi logut muitalit 8*

Johansen, Kevin (2015): «Sámegiel gáiddusoahpahus.» *Sámi logut muitalit 8*

Johansen, Yngve (2008): «Oahpahusdási SOF-guovllus -lassáneaddji sohkaabealerohusat.» *Sámi logut muitalit 1*

Johansen, Yngve (2009): «Oahpahus SOF-guovllus.» *Sámi logut muitalit 2*

Johansen, Yngve (2010): «Oahpahusdási ja ássanbáiki.» *Sámi logut muitalit 3*

Broderstad, Ann Ragnhild og Broderstad, Else Grete (2011): «Sámi guoskevaš doavttirgáidabuvttadeapmi Tromssa universitehtas» *Sámi logut muitalit 4*

Johansen, Kevin (2013): «Sámegiela oahppočuoggáidbuvttadeapmi alit oahpahasas.» *Sámi logut muitalit 6*

Morthensen, Kari (2015): «Dutkanrádit – 40 jagi sámi dutkamii.» *Sámi logut muitalit 8*

Vida dan gávccii artihkkalis leat čállit ieža čohkken dieđuid iešgudetlágan gálđuin, vai sáhttet ráhkadit statistihka. Dat guoská daidda surggiide: doavttirgrádbuvttadeapmi sámegeielat fáttaiiguin (Else Grete Broderstad 2011), rávisolbmuid oahpahus sámegeielas (Lene Antonsen 2015), sámegeiela oahppočuoggáidbuvttadeapmi (Kevin Johansen 2013), sámegeiela gáiddusoahpahus (Kevin Johansen 2015), ja sámi dutkanprošeavttat (Kari Mortensen).

Artihkkalis rávisolbmuid sámegeiel oahpahusas 2015 ohcalii čálii, Lene Antonsen, maiddái čohkkejuvvon statistihka mii čájeha *resursageavaheami* diekkár oahpahussii.

Dat golbma eará artihkkala skuvlla birra leat sápmelaččaid oahpahusdási birra, ja buot daid lea Yngve Johansen⁴⁰ čállán. Johansen hukse daid artihkkaliid dieđuid vuodul SED-guovllus.

8.7 Politihkalaš oasálastin sápmelaččaid gaskas

Sámi logut muitalit leat leamaš guokte artihkkala politihkalaš oasálastima birra.⁴¹ Okta dan guovtti artihkkalis lei Sámedikke válgga válgoasálastima birra, maid Torunn Pettersen čálii. Nuppi artihkkala dán fáttas čáliiga Per Selle ja Kristin Strømsnes ja lei sápmelaččaid politihkalaš oasálastima birra, mas ii lean sáhka dušše sámepolitihka oasálastima birra.

Vuođđun dán artihkkalii Sámedikke válgga birra ledje dieđut maid čálii oáččui Statistihkalaš guovddášdoaimmahagas ja Sámedikkis. Ovdal 2005 lei váttisvuohta gávdnat dieđuid mat ledje kvalitehtasihkaraston. Loguid dan ovddit áigodagas ii lean vejolaš oažžut elektrovnnalaš formáhtas. 2005 rájes rievddai diet.

Dat iešalddis muitala ahte Sámedikki jienastuslohku lea buoremus registtar mii gávdno go galgá ráhkadit kvantitatiiva guorahallamiid Sámedikke válgga birra.

Dat nubbi artihkal politihkalaš oasálastima birra huksejuvvui golmma lávdegoddeiskadeapmái, *Borgarvuođaiskkadeapmi* mii lei riikaviidosasá, *Borgarrollaiskkadeapmi*, mii lei vida Finnmárkku suohkana birra ja *Sámedikke válggaisskkadeapmi*, mii čadahuvvui maŋŋil 2009 Sámedikke válgga. Oasálastit dan maŋemus iskkadeamis ledje vuorbáduvvon sin gaskkas geat ledje dieđihuvvon Sámedikke jienastuslohkui.

Lei rievddadeaddji vástádušproseanta dain iskkademiin, unnimus lei Sámedikke válggaisskkadeamis.

⁴⁰ Johansen, Yngve (2008): «Oahpahusdási SOF-guovllus –lassáneaddji sohka bealerohusat.» *Sámi logut muitalit 1*

Johansen, Yngve (2009): «Oahpahus SOF-guovllus.» *Sámi logut muitalit 2*

Johansen, Yngve (2010): «Oahpahusdási ja ássanbáiki.» *Sámi logut muitalit 3*

⁴¹ Pettersen, Torunn (2010): «Jienastuslohku ja Sámedikke válggaid válgoasálastin Norggas 1989-2009.» *Sámi logut muitalit 3*

Selle, Per og Strømsnes, Kristin (2012): «Sápmelaččat bellodagain ja válggain.» *Sámi logut muitalit 5*

8.8 Dieđut sámi mediaid birra

Sámi logut mitalit lea leamaš okta artihkal media birra. Artihkal lei oasálastima, viidodaga ja rámmaeavttuid birra sámi mediain, maid Johan Ailo Kalstad⁴² čálii. Dás lea čáli atnán mediaid iežaset jahkásaš statistihkaid, geavaheddjiid iskkademiid ja NRK jahkedieđáhusaid (earenoamáziid NRK-Sámis) ja mediabearráigeahču dieđuid. Čálii sáhtii geahččat fuomášumiid Eli Skogerbø sámi media rapportta vuodul, maid son 2000 čálii, ja dat ges lei huksejuvvon lávdegoddeisikkadeami vuodul. Gávdnojedje maid eambo lávdegoddeisikkadeami maid sáhtii geavahit.

8.9 Biras ja resursahálddašeapmi

Sámi guovlluid biras ja resursahálddašeami fáttá birra ii ge leat čállon go okta artihkal, maid Ole Bjørn Fossbakk lea čállán⁴³. Čálii čállá guhkes ja vudolaččat čilgejuvvon datavuodu birra ja man álki dahje man váttis lea gávdnat dieđuid fáttá birra.

Boraspirehálddašeapmi ja Finnmárkkuopmodat leat váldo aktevrrat dás. Logut bivddu ja guolásteami birra gávdnojit Statistihkalaš guovddášdoaimmahagas. Čálii moittii earenoamážit Finnmárkkuopmodaga go dahket iežaset loguid dárbbasmeahtun váddása duohken.

Lassin dieđuide SED-guovllus, lea Fossbakk maiddái gávdnan dieđuid lullisámi boazoorohagain. Go geavaha dieđuid boazoorohagain, de gokčá dán oktavuodas bures sámi beroštumiid olggobealde SED-guovllu.

8.10 Oppalašgova artihkkalat

Paul Inge Severeide lea čállán golbma artihkkala maid lea gohčodan “Sámi logut”.⁴⁴ Dat artihkkalat leat almmuhan statistihkaid mángga servodatsuorggis. Dás lea statistihkaid kommenteren oanehaččat, ja ulbmil artihkkaliiguin lea leamaš ahte lohkkiide galggai leat vejolaš čuovvut rievdamiid jagis jahkái – maiddái servodatsurggiin mat eai leat giedahallon dain guhkit artihkkaliin.

Eanas dain statistihkain maid birra lea leamaš sáhka, leat ráhkaduvvon Statistihkalaš guovddášdoaimmahaga dieđuid vuodul SED-guovllus. Boazoealáhusstatistihkkii ja skuvlla giellastatistihkkii gal ii guoskka dát.

⁴² Kalstad, Johan Ailo (2010): «Sámi media – oasálastin, viidodat ja rámmaeavttut.» *Sámi logut mitalit* 3.

⁴³ Fossbakk, Ole-Bjørn (2011): «Biras ja resursahálddašeapmi sámi guovlluin» *Sámi logut mitalit* 4.

⁴⁴ Severeide, Paul Inge (2013, 2014 og 2015): «Sámi logut.» *Sámi logut mitalit* 6, 7 ja 8.

8.11 Čoahkkáigeassu

SGD logut SED-guovllus orrot doaibman bures vuodđun sámi servodaga guorahallamiidda, earenoamáziid demografii ja ealáhuseallima guorahallamiidda. Oktiibuot 14 artihkkala *Sámi logut muitalit* raporttain huksejit eanas SGD dieđuid vuodul SED-guovllus. Jus eai livčče leamaš diekkár logut, de livčče ollu váddásit guorahallat rievdamiid sámi servodagas Norggas. Sámi statistihka fágalaš guorahallanjoavku ávžžuhit SGD ain viidásit buvttadit dakkár sorttat statistihka.

Sámi logut muitalit artihkkalat čájehit ahte muhtin sámi servodatsurggiin eai gávdno čohkkejuvvon dieđut. Lea ágga geahččat lagabui movt boahtteáiggis galggašii čoavdit dan.

Jus galgá sáhttit guorahallat fáttáid nugo ovdamearkka dihte sápmelaččaid dearvvašvuodas ja movt buolvvaid gaska sirdit sámegeala, de livčče sávahahti oazžut čearddalaš statistihka lassin statistihkkii geográfalaš SED-guovllu. Nugo leat oaidnán, de jearai Paul Inge Severeide dien gažaldaga juo dan vuosttaš *Sámi logut muitalit* raporttas 2008. Severeide guorahalai dalle jus livčče vejolaš ásahit “statistihkalaš sámi populašuvnna”, mii lea heivehuvvon dálá registariid mielde, nugo ovdamearkka dihte álbmotlohkan 1970, boazobargiid registtar ja Sámedikki jienastuslohku.

Ásahit diekkár sámi statistihkalaš populašuvnna lea veardiduvvon, muhto lea biddjon eret. Okta sivva manne árvalus lea biddjon eret, lea ahte lea eahpesihkarisvuohta jus dánna vuodđomateriálain mii juo gávdno, olaha buot čearddalaš sápmelaččaid. Fuomášuvvui ahte lei jáhkehahti ahte stuora oassi sápmelaččain gáhčšašii olggobeallái. Eará sivva duvdilit árvalusa eret lei juridihkalaš ja persovdnagáhttenrievttalaš hástalusat, mat leat čadnon diekkár populašuvnna ásaheapmái. Dieid beliid ferte dárkilit guorahallat jus galggašii geahččalit ásahit statistihkalaš sámi populašuvnna.

Mii Sámi statistihka guorahallanjoavkkus diehtit ahte leat earát go mii geat leat váldán oktavuoda SGD ráhkadahttit statistihka sámegealagii Norggas. Buoret diehtu dan gielladilis mii duohtavuodas lea, livččii dárbbalaš boahttevaš almmolaš giellaplánemii. Vuohki movt sáhtášii oazžut dakkára doibmii ii leat dat seamma ahte ásahit sámi statistihkalaš populašuvnna, muhto dás baicca livččii giella, iige čearddalašvuohta guovddázis.

Ovdal go sáhtta ásahit vuodu dakkár sámi giellastatistihkkii, de lea dárbbalaš vuodalaš metodačielggadeapmái, ja lea maid dárbu čielggadit riektegažaldagaid. Sámi statistihka fágalaš guorahallanjoavku áigu rávvet ahte diekkár metodačielggadeapmi biddjošii johtui ja dat juridihkalaš gažaldagat dan ektui čielggaduvvošii.

8.12 Rávvagat

Registara birra

SGD berre doalahit dan ahte ráhkadit statistihkaid mat leat huksejuvvon SED-guovllu dieduid vuodul.

- Berre maid čielggadit jus dálá diehtogálduid vuodul lea metodalaččat vejolaš ásahit “statistihkalaš sámeielat populašuvnna” (mii ii leat huksejuvvon čearddalašvuoda ektui, muhto giela). Daid juridihkalaš beliid dán ektui berre maidái čielggadit.
- Daid persovdnagáhttenrievttalaš beliid dan ektui jus boahtteáiggis galggašii ásahit “statistihkalaš sámi populašuvnna” (huksejuvvon čearddalašvuoda ektui) berre maid čielggadit.

Doaimmi statistihka birra

Berre gávdnot statistihka

- mii čájeha rievdamiid movt sámi guovlluid olbmot ovttaštit iešgudetlágan ealáhusaid
- mii čájeha gosa šaddet dat olbmot geat heitet ealáhusaiguin, mat leat unnume.
- mii addá midjiide eambo dieđuid go dál olgoriikkalaččaid birra geat oanehisáigge orrot sámi guovlluin
- mii muitala man ollu vuoddoskuvllain oahpahuvo sámegeallii.
- mii muitala man ollu sámegeallii oahpahuvo earret dábálaš skuvlaáigge
- mii muitala movt gáiddusoahpahu rievddada sámegeallioahpahu ja makkár geallioahpahu gáiddusoahppu ovttaštuvvo
- mii registrere rievdamiid sámegealligeavaheamis almmolaš hálddašeamis
- mii registrere sámegealligeavaheami girkus maidái maŋŋil go girku ii leat šat oassin stáhtas
- mii sáhtá registreret movt fátmasta doaimmi lágaid, omd. movt báikenammaláhka biddjo doaimmi almmolaš šiltaide
- mii sáhtá čájehit movt sámi guoskevaš dutkan ja alit oahppu (nie go oahppočuoggáidbuvttadeapmái, doavttirgrádaid lohku, dutkanprošeavttaid lohku maid Norgga dutkanráđdi ja earát leat ruhtadan)

Dasa lassin lea sávahahti ahte statistihka masa lea stuora servodatberoštupmi, nugo ovdamearkka dihte Finnmárkkuopmodaga statistihka, dahkkošii nu álkin go vejolaš rabasin buohkaide.

Survey-iskadeapmi

- berre digašallat jus livččii vejolaš oážžut sámi čearddalašvuodadefinišuvnna, mii boahtteáiggis sáhtá geavahuvvot eambo dutkiin, vai buorebut sáhtášii buohtastahttit iskkademiid bohtosiid

9 Sámi logut

9.1 Álggahus

Dán kapihttalis ovdanbuktit muhtin guovddáš tabeallaid, mat govvidit mávssolaš osiid sámi duohtavuodas. Dát leat fásta tabeallat, mat bohtet leat mielde juohke girjjis, mii almmuhuvvo ja mii dasto addá gova movt áššit ovdánit áiggi mielde. Kapihtal dán girjjis sisttisdoallá 16 tabealla ja vihtta govvosa, mat leat juhkkon čieža guvlui. Buot tabeallat čuvgehit mávssolaš fáttáid sámi servodagas. Vuosttáš fáddá lea álbmoga birra, mas deattuhuvvo čájehit movt álbmotlohku ovdána ja makkár dilálašvuodat váikkuhit álbmotvdáneapmái (riegádan/jápmán/sisafárren/erETFárren). Agi ja sohka beale čohkkehus čájehuvvo ja dilálašvuotta čuvgehuvvo iešgudet geográfalaš dásis. Oahppu addá loguid oahpahusdássái, mas SED-guovlu buohtastahtto eará guovlluiguin davábealde Sáltooddara ja Norggain. Dás čájehuvvo tabealla, man oallugat heaitásit joatkkaskuvllas, ja de leat golbma tabealla mat addet dieduid movt sámeigiella ovdána, nugo mánáidgárddiin, vuoddoskuvllain ja joatkkaskuvllain.

Dienas ja Barggahus lea čájehuvvon guvttiin tabeallain, main oidno olbmuid gaskamearálaš dienas ja vearru ja olbmuid barggahus sohka beale ja ealáhusa ektui. Dasto leat vel guokte tabealla mas vuosttaš čájeha fitnodagaidda ealáhussurggiid ektui ja nubbi fas geahččá earenoamáziid boazoealáhusa. Loahpas leat guokte válgatabealla, mat leat vuodduvuvvon 2013 Sámediggeválgga ektui, mat čájehit dohkkehuvvon jienaid bellodagas/válgalistus ja Sámedikki válljejuvvon áirasiid.

9.2 Muhtin kommentárat tabeallaide

Dat ledje 55 586 olbmo, geat orro SED-guovlluin oddajagimánu 1. beaivvi 2016. Olmmošlohku lea dan čieža maŋemus jagis bisánan dán lohku, maŋŋil go lohku lea guhkit áigge njiedjan 1990 rájes, dalle go lohku lei 10 000 eambo. Ii oro goitge lassáneapmi vuhtome SED-guovlluin, vaikko olmmošlohku Norggas leage lassánan birrasiid 355 000 dahje čiežain proseanttain 2010 rájes.

2015 riegeádeje unnit mánat SED-guovllus, nugo lei álggus 2000-logus. Goitge lea posiitiiva nettosisafárren, mii dássádallá riegeáhttinvuolláibáhaga, nu ahte olmmošlohku bissu muhtin muddui dássedin. Dat posiitiivalaš nettosisafárren lea ođas dan maŋemus vida jagis. Juohke jagi 1990 rájes leat eanebut SED-guovllus geat leat erETFárren go sisafárren. Posiitiivalaš nettosisafárrema sivva lea go olgoriikkas leat fárren SED-guvlui. Go SED-guovlu vásihi erETFárrema eará suohkaniidda Norggas, de lei 2015 olgoriikkalaččaid nettosisafárren badjel 500 olbmuin.

Dat leat eambo dievdoolbmot go nissonolbmot geat orrot SED-guovllus. 52,1 proseanta leat dievdoolbmo ja 47,9 proseanta leat nissonolbmo, mii mearkkaša ahte erohus lea 2340 olbmuin. Norggas lea dievdoolbmuid lohku hui veahá eanetlogus oktiibuot, muhto erohus lea hui unnán. Ahkečohkkehus SED-guovllus lea rievdan dan maŋemus 25 jagis. Dušše 29 proseanta ássiin 2016 ledje 60 jahkásaččat ja boarréseappot, seammás go lohku 1990lei birrasiid 20 proseanta.

Nu lea maid vuollel 30 jahkásaččaid lohku njiedjan 43 proseantas 1990 gitta 33 prosentii 2016. Ahkečohkkehus lea maid rievdan mudui Norggas, muhto lea mealgat eambo SED-guovllus.

Fárremat daid maŋemus jagiid leat veahkin nanneme erohusaid. 2015 ledje eambo nissonolbmot geat fárrejedje eret SED-guovllus, go sii geat fárrejedje guvlui, seammás go lei posiitivvalaš nettosisafárren dievdoolbmuin. Jus eat geahča olgoriikkalaččaid sisafáremii, de leat dušše dan boarráseamos ahkejoavkkus, mas gávdnat posiitivvalaš nettosisafárrema. Sisafárrejedjiid gaskkas lea baicca posiitivvalaš nettosisafárren buot ahkejoavkkuin. Olmmošlohku lea buoremusat doalahuvvon Ráissa ja Omasvuona suohkaniin Tromssas ja Kárásjogas ja Guovdageainnus Finnmárkkus. Dán njealji suohkanis lea unnán lassánan olmmošlohku 1990 rájes. Ráissas lea eanemus lassánan olmmošlohku, 4,2 proseanttain 1990 rájes.

Eará suohkaniin lea olmmošlohku earenoamáš ollu njiedjan. Láhpis, Fálesnuoris ja Gáŋgaviikkas Finnmárkkus, Návuonas, Gáivuonas, Rivttagis ja Ivgus Tromssas ja Divttasvuonas Nordlánddas lea buohkain njiedjan olmmošlohku eambo go 20 proseanttain áigodagas 1990 – 2016. Muhtimat dain suohkaniin leat goitge daid maŋemus jagiid nagodan jorgalahttit dán treandda. Gáŋgaviikkas lea ovdamearkka dihte lassánan olmmošlohku birrasiid 13 proseanta 2012 rájes.

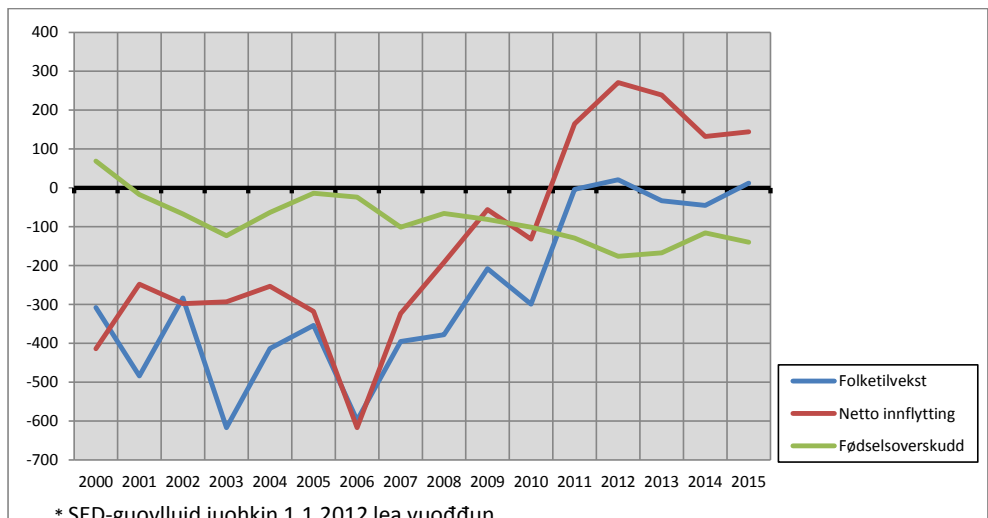
Lea eambogat geat heaitásit joatkkaskuvllas SED-guovlluin go mudui riikkas. Sii geat álge vuosttáš ceahkkái joatkkaskuvlii 2010, ii lean go 44 proseanta olahan lohkan- dahje fídnogelbbolašvuoda vihtta jagi maŋŋil. Seammalágan logut mudui eará guovlluin davábealde Sáltooduodara lei 35 proseanta ja 27 proseanta ges olles Norggas.

833 oahppis lei davvisámegiella vuosttáš giellan vuoddoskuvllas 2015. Dat lea veahá njiedjan go buohtastahtta ovddit golmmain jagiin, go de leat dássedit leamaš birrasiid 880 oahppi. 2006 rájes lea ohppiidlohku njiedjan lagabui 140 oahppái. Ohppiidlohku, geain lea davvisámegiella nubbingiellan, lea njiedjan 1500 oahppis 2006 gitta 1100 oahppái 2015. Lea goitge mearkkašanveara go dát lohku lea veahá lassánan dan maŋemus jagis (+37).

Tabella 9.1 Álbmotlošku oddajagimánu 1. beaivi, riegádan, jápmán, ja fárremat. SED-guovlu* oktiibuot

	Álbmotlošku oddajagimánu 1. beaivi			Eallinaga-riegádan **	Jápmán	Riegádanba djejbáza	Sisafárremat ***	Eretfárremat ***	Netto sisafárren	Álbmotlássáncapmit ***	
	Oktiibuot	Dievdolbmot	Nissonolbmot							Oktiibuot	Prosentanta
1990	65 147	33 955	31 192	918	764	154	2 218	2 583	-365	-343	-0,5
1995	63 850	33 160	30 690	862	732	130	2 090	2 819	-729	-718	-1,1
2000	59 972	31 101	28 871	749	680	69	2 591	3 005	-414	-308	-0,5
2001	59 664	30 919	28 745	642	659	-17	2 493	2 741	-248	-484	-0,8
2002	59 180	30 665	28 515	625	692	-67	2 292	2 590	-298	-283	-0,5
2003	58 897	30 531	28 366	553	676	-123	2 129	2 422	-293	-617	-1,0
2004	58 280	30 188	28 092	575	638	-63	2 146	2 399	-253	-413	-0,7
2005	57 867	29 987	27 880	569	583	-14	2 109	2 427	-318	-354	-0,6
2006	57 513	29 771	27 742	603	627	-24	2 054	2 671	-617	-598	-1,0
2007	56 915	29 507	27 408	565	666	-101	2 236	2 559	-323	-395	-0,7
2008	56 520	29 284	27 236	527	593	-66	2 111	2 303	-192	-378	-0,7
2009	56 142	29 045	27 097	546	627	-81	2 225	2 281	-56	-208	-0,4
2010	55 934	28 951	26 983	507	608	-101	2 302	2 434	-132	-299	-0,5
2011	55 635	28 858	26 777	492	621	-129	2 532	2 367	165	-4	0,0
2012	55 631	28 862	26 769	444	620	-176	2 562	2 291	271	21	0,0
2013	55 652	28 921	26 731	472	639	-167	2 588	2 349	239	-33	-0,1
2014	55 619	28 904	26 715	481	597	-116	2 569	2 437	132	-45	-0,1
2015	55 574	28 891	26 683	469	609	-140	2 558	2 414	144	12	0
2016	55 586	28 963	26 623

Govvus 9.1 Olmmošlošku ovdáneami SED-guovlluid *, 2000 - 2015

**Tabella 9.2 Álbmotlohku SED-guovllus*, sohka beali ja agi mielde
oddajagimánu 1. beavvi**

Kjøn n Alder	1990	1995	2000	2005	2010	2013	2014	2015	2016	2016 i pro sent
Tait	65 147	63 850	59 972	57 867	55 934	55 652	55 619	55 574	55 586	100,0
0-9 ár	7 969	8 255	7 706	6 756	5 852	5 496	5 444	5 372	5 318	9,6
10-19 ár	10 133	8 178	7 573	7 688	7 594	7 180	6 973	6 693	6 529	11,7
20-29 ár	10 055	10 356	7 821	6 375	5 810	6 187	6 360	6 500	6 562	11,8
30-39 ár	8 814	8 268	7 964	7 735	6 273	5 693	5 580	5 526	5 573	10,0
40-49 ár	8 357	8 938	8 120	7 617	7 715	7 828	7 834	7 746	7 580	13,6
50-59 ár	6 343	6 729	7 898	8 447	7 841	7 659	7 625	7 669	7 722	13,9
60-69 ár	6 299	5 796	5 709	6 198	7 486	7 915	7 983	8 027	8 030	14,4
70-79 ár	4 894	4 838	4 573	4 358	4 593	4 850	4 995	5 143	5 330	9,6
80-89 ár	2 027	2 203	2 273	2 305	2 342	2 384	2 343	2 385	2 412	4,3
90 ár og eldre	256	289	335	388	428	460	482	513	530	1,0
0-5 ár	4 807	5 124	4 556	3 748	3 370	3 166	3 089	3 035	3 015	5,4
6-15 ár	8 542	7 849	7 701	7 719	6 998	6 388	6 268	6 076	5 974	10,7
16-66 ár	42 756	41 785	38 902	37 722	36 361	36 305	36 148	35 992	35 822	64,4
67 ár og eldre	9 042	9 092	8 813	8 678	9 205	9 793	10 114	10 471	10 775	19,4
Menn	33 955	33 160	31 101	29 987	28 951	28 921	28 904	28 891	28 963	100,0
0-9 ár	4 118	4 233	4 012	3 442	2 935	2 765	2 722	2 670	2 656	9,2
10-19 ár	5 162	4 221	3 911	4 027	3 987	3 748	3 638	3 473	3 384	11,7
20-29 ár	5 556	5 625	4 219	3 462	3 087	3 344	3 422	3 504	3 578	12,4
30-39 ár	4 781	4 442	4 311	4 130	3 325	2 986	2 957	2 977	3 010	10,4
40-49 ár	4 609	4 918	4 383	4 031	4 100	4 180	4 164	4 095	4 014	13,9
50-59 ár	3 429	3 618	4 271	4 592	4 214	4 110	4 079	4 103	4 156	14,3
60-69 ár	3 179	3 017	2 994	3 259	3 982	4 202	4 249	4 282	4 264	14,7
70-79 ár	2 208	2 156	2 088	2 102	2 278	2 447	2 547	2 625	2 727	9,4
80-89 ár	822	820	828	838	932	1 011	988	1 006	1 012	3,5
90 ár og eldre	91	110	84	104	111	128	138	156	162	0,6
0-5 ár	2 481	2 635	2 368	1 875	1 699	1 578	1 521	1 488	1 482	5,1
6-15 ár	4 399	4 050	3 981	4 044	3 609	3 275	3 180	3 088	3 042	10,5
16-66 ár	23 059	22 494	20 892	20 202	19 349	19 386	19 337	19 258	19 218	66,4
67 ár og eldre	4 016	3 981	3 860	3 866	4 294	4 682	4 866	5 057	5 221	18,0
Kvinner	31 192	30 690	28 871	27 880	26 983	26 731	26 715	26 683	26 623	100,0
0-9 ár	3 851	4 022	3 694	3 314	2 917	2 731	2 722	2 702	2 662	10,0
10-19 ár	4 971	3 957	3 662	3 661	3 607	3 432	3 335	3 220	3 145	11,8
20-29 ár	4 499	4 731	3 602	2 913	2 723	2 843	2 938	2 996	2 984	11,2
30-39 ár	4 033	3 826	3 653	3 605	2 948	2 707	2 623	2 549	2 563	9,6
40-49 ár	3 748	4 020	3 737	3 586	3 615	3 648	3 670	3 651	3 566	13,4
50-59 ár	2 914	3 111	3 627	3 855	3 627	3 549	3 546	3 566	3 566	13,4
60-69 ár	3 120	2 779	2 715	2 939	3 504	3 713	3 734	3 745	3 766	14,1
70-79 ár	2 686	2 682	2 485	2 256	2 315	2 403	2 448	2 518	2 603	9,8
80-89 ár	1 205	1 383	1 445	1 467	1 410	1 373	1 355	1 379	1 400	5,3
90 ár og eldre	165	179	251	284	317	332	344	357	368	1,4
0-5 ár	2 326	2 489	2 188	1 873	1 671	1 588	1 568	1 547	1 533	5,8
6-15 ár	4 143	3 799	3 720	3 675	3 389	3 113	3 088	2 988	2 932	11,0
16-66 ár	19 697	19 291	18 010	17 520	17 012	16 919	16 811	16 734	16 604	62,4
67 ár og eldre	5 026	5 111	4 953	4 812	4 911	5 111	5 248	5 414	5 554	20,9

* Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegat. SED-guovlluid juohkin 1/1-2012 lea vuoddun dás.
Gáldu: Álbmotstatistihkka, Statistihkalaš guovddášdoaimmahat.

Govvus 9.2 Álbmotlohku SED-guovllus*, sohka beali ja agi mielde ođđajagimánu 1. beaivvi

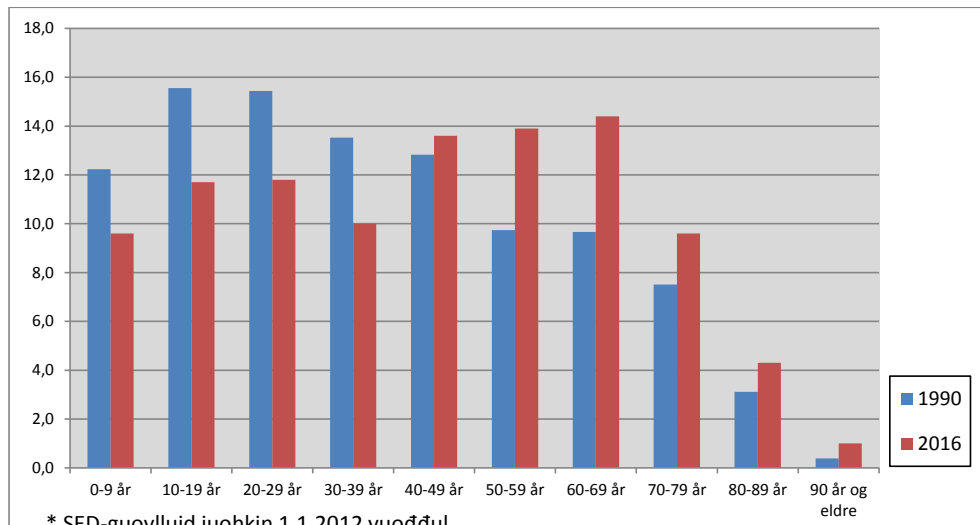

Tabella 9.3 Álbmotlohkuođđajagimánu 1. beaivvi, suohkaniid mielde mat ollásii dahje belohakkii leat meroštallon SED-guovlun*

	1990	1995	2000	2005	2010	2014	2015	2016
SED-guovlu oktiibuot	65 147	63 850	59 972	57 867	55 934	55 619	55 574	55 586
2030 Máтта-Várjjat, SED	1 869	1 790	1 517	1 476	1 602	1 501	1 505	1 500
2030 Máтта-Várjjat eará guovllut	7 772	8 123	8 015	7 987	8 136	8 589	8 716	8 727
2027 Unjárga	1 037	1 048	965	901	884	919	934	959
2025 Deatnu	3 195	3 272	3 074	3 037	2 912	2 883	2 909	2 922
2023 Gámgaviika	1 424	1 455	1 288	1 114	1 009	1 098	1 116	1 139
2022 Davvesiida, SED	501	438	390	379	341	323	325	321
2022 Davvesiida, eará guovllut	1 253	1 140	1 073	1 051	1 001	1 018	1 018	997
2021 Kárašjohka	2 652	2 788	2 901	2 876	2 789	2 698	2 708	2 668
2020 Porsángu	4 475	4 461	4 451	4 299	3 991	3 963	3 925	3 978
2019 Davvinjárga, SED	757	737	667	629	595	577	585	589
2019 Davvinjárga, eará guovllut	3 218	3 177	2 850	2 786	2 590	2 636	2 693	2 687
2018 Muosat, SED	399	334	248	194	170	171	177	170
2018 Muosat, eará guovllut	1 440	1 386	1 229	1 199	1 097	1 070	1 064	1 045
2017 Fálesnuorri	1 394	1 266	1 106	1 080	1 026	1 051	1 049	1 035
2014 Láhppi	1 687	1 552	1 426	1 266	1 087	1 027	989	951
2012 Áltá, SED	1 625	1 472	1 245	1 152	1 013	944	906	884
2012 Áltá, eará guovllut	13 232	14 866	15 592	16 476	17 667	18 878	18 992	19 213
2011 Guovdageaidnu	2 953	3 141	3 068	2 997	2 949	2 931	2 914	2 956

1943 Návuotna	1 615	1 602	1 435	1 401	1 316	1 234	1 226	1 231
1942 Ráisa	4 697	4 905	4 821	4 744	4 757	4 854	4 882	4 895
1941 Skiervá	3 082	3 081	2 934	3 003	2 881	2 881	2 895	2 920
1940 Gáivuotna	2 819	2 677	2 369	2 288	2 207	2 221	2 182	2 150
1939 Pmásvuotna	1 836	1 939	1 872	1 934	1 888	1 941	1 898	1 865
1938 Ivgu	3 595	3 479	3 225	3 158	3 152	2 992	2 922	2 861
1936 Gálsa	2 774	2 611	2 496	2 372	2 371	2 334	2 289	2 282
1933 Báhcavuotna	6 378	6 085	5 749	5 560	5 515	5 593	5 720	5 701
1925 Orjješ-Ráisa, SED	711	655	626	614	609	600	607	608
1925 Orjješ-Ráisa, eará guovllut	2 727	2 818	2 668	2 716	2 757	2 850	2 844	2 844
1923 Siellat	2 586	2 505	2 346	2 244	2 211	2 223	2 219	2 230
1920 Loabát	1 149	1 117	1 052	1 029	1 012	1 014	1 008	1 051
1919 Rivttát	1 483	1 416	1 345	1 268	1 150	1 135	1 137	1 137
1913 Skánit	3 409	3 303	3 109	2 954	2 855	2 951	2 988	3 041
1902 Tromsa, SED	1 416	1 209	1 039	920	845	798	796	785
1902 Tromsa, eará guovllut	49 132	54 467	58 106	61 638	66 460	70 792	71 885	72 695
1853 Evenášši, SED	236	328	295	274	256	250	249	245
1853 Evenášši, eará guovllut	1 494	1 293	1 228	1 143	1 101	1 141	1 136	1 155
1850 Divttasvuotna	2 622	2 465	2 302	2 150	2 007	2 000	1 996	1 974
1849 Hápmir, SED	317	296	277	230	219	226	229	253
1849 Hápmir, eará guovllut	1 995	1 919	1 731	1 606	1 533	1 594	1 582	1 571
1805 Áhkkánjarga, SED	454	423	334	324	315	286	289	285
1805 Áhkkánjarga, Eará guovllut	18 143	18 497	18 266	18 188	18 087	18 419	18 564	18 502

* Sámedikki ealahusdoaimmaid doarjaortnegat. SED-guovlluid juohkin 1/1-2012 lea vuoddu dás.

Gáldu: Álbmotstatistihkka, Statistihkalaš guovddášdoaimmahat.

Tabella 9.4 Álbmotlohku oddajagimánu 1. beavvi 2016 ja rievdamat 2015, Norggas davábealde Sáltoduoddara

	Folkemengde 1.1.2015	Levendefögte*	Döde	Födelssoverskudd		Innflytting**		Utflytting		Netto innflytting		Folketilvekst***	Folkemengde 1.1.2016
				I alt	Av dette fra utlandet	I alt	Av dette til utlandet	I alt	Prosent				
Norge nord for Saltfjellet i alt	402 248	4 220	3 475	745	22 174	5 959	21 562	2 267	612	1 353	0,3	403 601	
STN-området**** i alt	55 574	469	609	-140	2 885	728	2 741	187	144	12	0,0	55 586	
Øvrige områder**** i alt	346 674	3 751	2 866	885	19 289	5 231	18 821	2 080	468	1 341	0,4	348 015	
Øst-Finmark	25 236	211	243	-32	1 584	647	1 638	238	-54	-85	-0,3	25 151	
STN	3 880	26	62	-36	199	101	136	17	63	39	1,0	3 919	
Øvrige områder	21 356	185	181	4	1 385	546	1 502	221	-117	-124	-0,6	21 232	
Indre Finmark	12 456	131	105	26	679	138	639	48	40	68	0,5	12 524	
STN	12 456	131	105	26	679	138	639	48	40	68	0,5	12 524	
Vest-Finmark	37 913	458	291	167	2 173	548	2 175	272	-2	170	0,4	38 083	
STN	3 706	33	45	-12	107	17	149	13	-42	-77	-2,1	3 629	
Øvrige områder	34 207	425	246	179	2 066	531	2 026	259	40	247	0,7	34 454	
Nord-Troms	18 294	158	197	-39	947	220	999	60	-52	-90	-0,5	18 204	
STN	18 294	158	197	-39	947	220	999	60	-52	-90	-0,5	18 204	
Sør-/Midt-Troms	145 159	1 610	1 091	519	8 464	2 255	8 012	904	452	967	0,7	146 126	
STN	14 475	97	161	-64	875	235	733	39	142	78	0,5	14 553	
Øvrige områder	130 684	1 513	930	583	7 589	2 020	7 279	865	310	889	0,7	131 573	
Nordre Nordland	163 190	1 652	1 548	104	8 327	2 151	8 099	745	228	323	0,2	163 513	
STN	2 763	24	39	-15	78	17	85	10	-7	-6	-0,2	2 757	
Øvrige områder	160 427	1 628	1 509	119	8 249	2 134	8 014	735	235	329	0,2	160 756	

* Eallinaga riegiádan rehkenasto ohki, mii eallá go riegiáda.

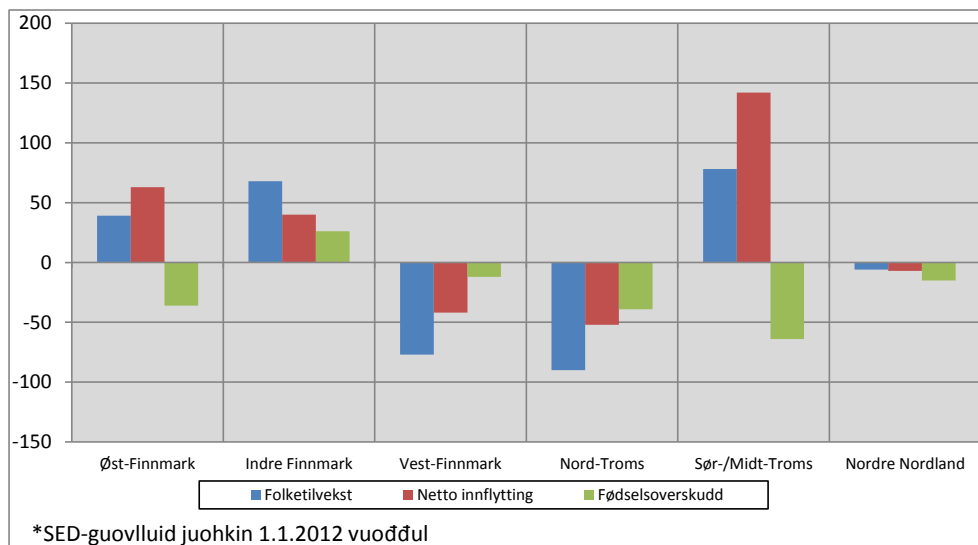
** Guoská eret-/ja sisafárremi Norggas/Norgii ja olgoriikii ja mudui eará guovlluide

*** Álbmotlassáneapmi rehkenasto dat gaska mii šaddá oddajagimánu 1. beavvi rájes gitta oddajagimánu 1. beavvi jagi mannelis. Registrerendábit ja go leat erohusat fárendáhta kvalitehtas vuoddoboriin, de čájeht muhtin suohkaniin eará loguid ássiin geat leat riegiádan - jápmán + sisafárren - eretfárren. Suohkaniid dásis ii leat dain loguin nu stuora erohus.

**** Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjaortnegat. SED-guovlu 1.1.2012 lea vuoddu.

***** Guovlu davábealde Sáltoduoddara mat eai gula Sámedikki doaimbagoovlluidd doarjaortnegiidda. Gáldu: Álbmotstatistihkka, Statistihkalaš guovddášdoaimmahat.

Govvus 9.3 Olmmošlohku ovdáneami SED - guovllus*, 2015

**Tabealla 9.5 Sisafärren ja ertfärren SED-guvlui/guovllus*,sohkabeali ja
agi mielde 2015**

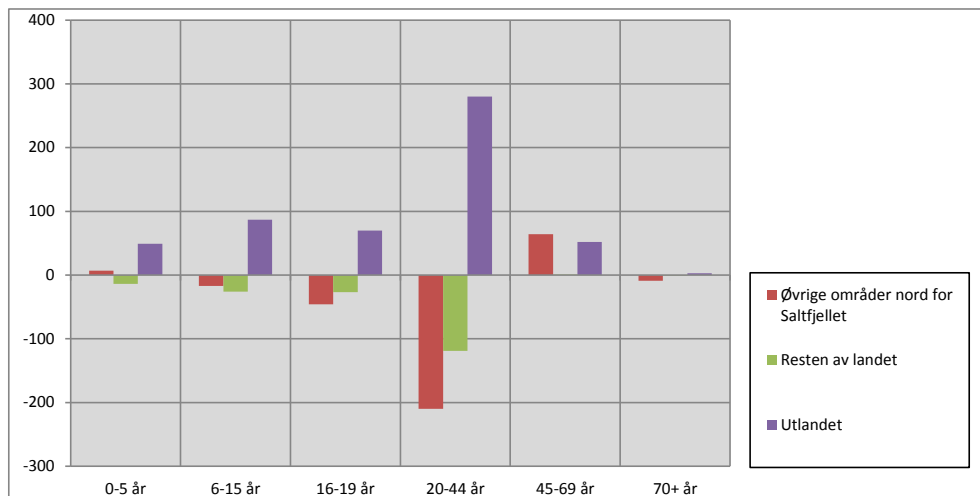
	Norggas oktiibuot 2015			Eará guovlluin davábealde Sáltoduoddara**			Mudui riikkas			Olgoriikkas		
	Oktii- buot	Dievd- dut	Nisso- nat	Oktii- buot	Dievd- dut	Nisso- nat	Oktii- buot	Died- dut	Nisso- nat	Oktii- buot	Died- dut	Nisso- nat
Sisafärren oktiibuot	1 830	987	843	1 234	679	555	596	308	288	728	433	295
0-5 jagi	174	94	80	130	69	61	44	25	19	61	22	39
6-15 jagi	163	88	75	127	73	54	36	15	21	100	60	40
16-19 jagi	138	80	58	93	54	39	45	26	19	82	58	24
20-44 jagi	943	503	440	601	327	274	342	176	166	386	227	159
45-69 jagi	368	200	168	254	141	113	114	59	55	93	62	31
70+ jagi	44	22	22	29	15	14	15	7	8	6	4	2
Ertfärren oktiibuot	2 227	1 150	1 077	1 445	745	700	782	405	377	187	112	75
0-5 jagi	181	96	85	123	61	62	58	35	23	12	7	5
6-15 jagi	206	105	101	144	75	69	62	30	32	13	7	6
16-19 jagi	211	106	105	139	65	74	72	41	31	12	5	7
20-44 jagi	1 272	667	605	811	429	382	461	238	223	106	64	42
45-69 jagi	303	150	153	190	95	95	113	55	58	41	28	13
70+ jagi	54	26	28	38	20	18	16	6	10	3	1	2
Netto sisafärren oktiibuot	-397	-163	-234	-211	-66	-145	-186	-97	-89	541	321	220
0-5 jagi	-7	-2	-5	7	8	-1	-14	-10	-4	49	15	34
6-15 jagi	-43	-17	-26	-17	-2	-15	-26	-15	-11	87	53	34
16-19 jagi	-73	-26	-47	-46	-11	-35	-27	-15	-12	70	53	17
20-44 jagi	-329	-164	-165	-210	-102	-108	-119	-62	-57	280	163	117
45-69 jagi	65	50	15	64	46	18	1	4	-3	52	34	18
70+ jagi	1 830	987	843	1 234	679	555	596	308	288	728	433	295

* Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegat. SED-guovlluid juohkin 1/1-2012 lea vuoddun dás.

** Guovlu davábealde Sáltoduoddara mii ii leat Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegiid siskobealde.

Gáldu: Álbmotstatistihkka, Statistihkalaš guovddášdoaimmahat

Govvus 9.4 Netto sisafárren SED-guvlui/guovllus*, 2015

** Guovlu davábealde Sáltoduoddara mii ii leat Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegiid siskkobealde.

Gáldu: Álbmotstatistihka, Statistihkalaš guovddášdoaimmahat

Tabealla 9.6 Persovnnat 16 jagi ja eambo, mañnil eanemus oahpu maid leat čadahan. Suohkanat mat leat ollásii dahje belohakkii meroštallon SED-guovllun*, golggotmánu 1. beaivvi 2012. Proseanta

	Oktiibuot	Vuoddoskuvlla dássi	Joatkkaskuvlla dássi**	Universitehta ja allaskuvlla dássi, oanehis***	Universitehta ja allaskuvlla dássi, guhkes****
SED-guovlu oktiibuot	100,0	38,7	39,9	17,2	3,5
Eará guovllut***** oktiibuot	100,0	30,3	40,0	21,7	7,4
2030 Máttá-Várjjat, SED	100,0	38,2	41,1	15,8	4,2
2030 Máttá-Várjjat, eará guovllut	100,0	29,5	40,8	22,3	6,8
2027 Unjárga	100,0	35,9	41,3	17,3	4,6
2025 Deatnu	100,0	38,3	38,2	18,5	4,1
2023 Gámgaviika	100,0	42,2	36,3	15,1	5,6
2022 Davvesiida, SED	100,0	35,5	48,4	14,3	1,1
2022 Davvesiida, eará guovllut	100,0	44,6	33,8	17,4	3,1
2021 Kárášjohka	100,0	36,8	32,6	24,8	5,0
2020 Porsángu	100,0	33,2	42,6	19,6	3,7
2019 Davvinjárga, SED	100,0	53,8	32,0	10,1	3,2
2019 Davvinjárga, eará guovllut	100,0	36,6	39,7	18,3	4,6
2018 Muosát, SED	100,0	53,2	32,9	8,9	5,1
2018 Muosát, eará guovllut	100,0	40,7	40,6	13,7	4,1
2017 Fálesnuorri	100,0	42,3	37,2	15,6	3,8
2014 Láhppi	100,0	48,5	33,0	15,4	2,0
2012 Áltá, SED	100,0	42,1	39,5	15,3	2,6
2012 Áltá, eará guovllut	100,0	31,6	37,5	24,3	6,0
2011 Guovdageaidnu	100,0	39,5	30,5	22,8	5,3
1943 Návuoatna	100,0	39,4	41,8	16,3	2,0
1942 Ráisa	100,0	35,3	41	18,8	3,9
1941 Skiervá	100,0	40,8	39,8	15,7	2,9
1940 Gáivuotna	100,0	43,1	37,6	15,6	3,1
1939 Omásvuoatna	100,0	37,6	41,3	18,0	2,8
1938 Ivgu	100,0	41,1	39,8	15,6	2,9
1936 Gálsa	100,0	47,7	36,3	12,0	3,5
1933 Báhcavuotna	100,0	39,7	43,6	13,8	2,4
1925 Orjješ-Ráisa, SED	100,0	35,4	44,3	17,8	2,3
1925 Orjješ-Ráisa, eará guovllut	100,0	30,1	46,1	19,9	3,6
1923 Siellat	100,0	32,2	42,7	20,0	4,4
1920 Loabát	100,0	37,4	41,7	17,6	2,9
1919 Rivttát	100,0	36,9	41,7	16,1	3,9
1913 Skánit	100,0	32,5	43,9	19,4	3,6

1902 Tromsa, SED	100,0	49,2	38,1	11,3	0,7
1902 Tromsa, eará guovllut	100,0	24,3	35,1	25,5	14,6
1853 Evenássi, SED	100,0	38,7	39,9	17,2	3,5
1853 Evenášši, eará guovllut	100,0	30,3	40,0	21,7	7,4
1850 Divttasvuotna	100,0	38,0	42,5	15,9	2,7
1849 Hápmir, SED	100,0	38,2	41,1	15,8	4,2
1849 Hápmir, eará guovllut	100,0	29,5	40,8	22,3	6,8
1805 Ákanjárga, SED	100,0	35,9	41,3	17,3	4,6
1805 Ákanjárga, eará guovllut	100,0	38,3	38,2	18,5	4,1

* Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegat. SED-guovlluid juohkin 1/1-2012 lea vuodđun dás.

** Oktan" joatkkaskuvlla lasáhusa" dási, mii lasiha joatkkaskuvlla dási, muhto ii lohko alit oahppun.

*** Sisttisoallá alit oahpu gitta njealji jahkái.

**** Sisttisoallá alit oahpu eambo go njeallje jagi, ja dutkanoahpu.

***** Guovlu davábealde Sáltouddara mii ii gula Sámedikki doaimmaguovlluid doarjjaortnegiid siskkobeallái.

Gáldu: Oahppostatistihkka, Statistihkalaš guovddášdoaimmahat

Tabella 9.7 Oahppit* geat álge joatkkaskuvlii vuosttáš ceahkkái čakčat 2010, makkár stáhtusdási olahedje maŋnil vihtta jagi joatkkaskuvlaoahpu, studeantasuorgi ja sohkabealli. Proseanta

	Oahppit oktiibuot	Olahan lohkan- dahje fidnogelbbolašvuoda**		Ii olahán lohkan- dahje fidnogelbbolašvuoda		
		Čadahan dábalaš áiggis	Čadahan guhkiit áiggis go dábalaččat	Ain joatkkas kuvlaoahpus 2015	Čadahan JKII dahje váldán fágageahč čaleami, ii ceavzán	Heaitán bolohagas
Oahpahasprográmma joatkkaskuvlla ceahkki I ja sohkabealli						
SED-guovlu*** oktiibuot	813	42,3	14,1	12,3	7,9	23,4
Earát guovllut davábealde Sáltoduodara****oktiibuot	304	67,4	12,5	4,6	8,9	6,6
Lohkanráhkkanahhtin oahpahasprográmma	114	59,6	11,4	6,1	12,3	10,5
Dievdoolbmot	190	72,1	13,2	3,7	6,8	4,2
Nissonolbmot	255	67,5	12,9	4,3	9	6,3
Oahppospesialiseren	31	61,3	16,1	3,2	9,7	9,7
Falástallanoahppu	18	77,8	.	11,1	5,6	5,6
Fidnofágalaš oahpposuorgit	509	27,3	15,1	16,9	7,3	33,4
Dievdoolbmot	333	21	15,9	16,2	6,9	39,9
Nissonolbmot	176	39,2	13,6	18,2	8	21
Huksen- ja ráhkadustekniikka	50	30	18	16	4	32
Hábmen- ja giehtaduodji	32	21,9	12,5	37,5	9,4	18,8
Elektronfága	68	13,2	32,4	17,6	7,4	29,4
Dearvašvuoda- ja sosiálahoahppu	83	42,2	9,6	14,5	10,8	22,9
Media- ja kommunikašuvdna	33	39,4	9,1	12,1	18,2	21,2
Luondduoallosuorgi	43	30,2	14	14	9,3	32,6
Restauranta- ja biebmooahppu	26	30,8	7,7	7,7	11,5	42,3
Bálvalus ja johtalus	31	29	22,6	9,7	3,2	35,5
Tekniikka ja industriija buvttadeapmi	143	21	11,2	18,9	2,8	46,2

* Oahppit molssaevttolaš oahpus leat maid mielde dás

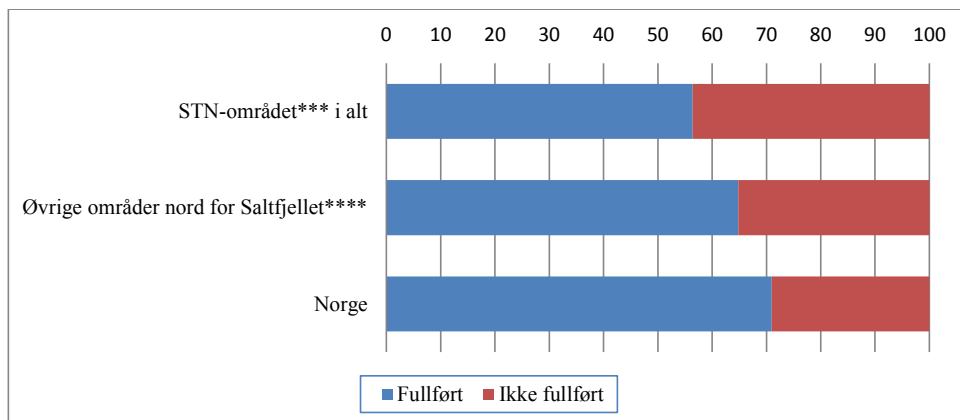
** Čadahan oahpu mearkkaša ahte oahppi/oahpahalli lea ceavzán buot jagiid joatkkaskuvllas, mainna oázžu duodaštusa dahje fága-/svennerieivve

*** Sámediggi-ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegat. SED-guovlluid juohkin 1.1 2012 lea vuodđun.

**** Guovlu davábealde Sáltoduodara mii ii leat Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegiid siskkoabealde.

Gáldu: Oahpahasstatistihkka, Statistihkalaš guovddášdoaimmahat

Govvus 9.5 Oahppilit* geat lea álgán juktaskuvlii, álgu dássái čakčat 2010, ja mii lea bohtus vitta jagi maŋŋil, orrunbáikeektui. Proseantat

Tabealla 9.8 Mánáidgárddit main lea sámegeiľfálaldat ja mánáidlohku geat vuostáiválde fálaldaga 2005-2015

Jahki	2005	2007	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Sámegeiľfálaldat mánáidgárddit oktiibuot	64	56	71	67	61	63	52	58	60
Mánáidlohku:	925	956	883	817	823	826	822	815	783
Sámi mánáidgárddit ja sámegeiľossodagat dárogeiľat mánáidgárddiin	46	40	37	37	33	30	30	31	31
Mánáidlohku:	882	925	789	758	728	660	669	688	668
Dárogeiľat mánáidgárddit main lea eará sámegeiľfálaldat	18	16	34	30	28	33	22	27	29
Mánáidlohku	43	31	94	59	95	166	153	127	115

Gáldu: Sámediggi

**Tabealla 9.9 Galle oahppi geain sámegeiella lea 1. dahje 2. giellan.
Vuodđoskuvla golggotmánu 1. beavvi. Miehtá riikka. 2006-2015**

Oahppi oktiibuot ***	2006*	2009*	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
	619 038	613 928	614 020	614 413	614 894	615 327	618 996	623 755
Oahppit geain sámegeiella lea oahpahasgeiella** oktiibuot	991	924	893	855	873	822	812	833
Oahppit geain davvisámegeiella lea 1.giellan	971	964	928	895	879	877	878	833
Oahppit geain davvisámegeiella lea 2.giellan*	1 508	1 194	1 145	1 092	1 054	1 070	1 065	1 102
Oahppit geain julevsámegeiella lea 1. giellan	31	26	29	25	30	19	22	28
Oahppit geain julevsámegeiella lea 2.giellan*	46	55	68	47	68	74	77	85
Oahppit geain lullisámegeiella lea 1.giellan	18	20	18	20	21	20	15	21
Oahppit geain lullisámegeiella lea 2.giellan*	98	77	72	74	74	66	59	95

* Sámegeiella nubbingiellan sisttisoallá ohppiid, geat čadahit dássi 1-4 ja dássi 1-7 sámi oahppoplána vuodul.

** Oahppit, geain sámegeiella lea oahpahasgeiella, ožžot buot oahpahusa sámegeiellii. Dat guoská ohppiide geat leat sámi hálddašanguovllu siskobealde

*** 2011/2012 skuvlajagi rájes leat earenoamášskuvllat ja dábalašskuvllat časkon oktii vuodđoskuvlatastihkas.

Gáldu: Oahpahasstastihkka, Statistihkalaš guovddášdoaimmahat

**Tabealla 9.10 Ohppiidlohku geain sámegeiella lea joatkkaskuvlla
fágasuorggis, juhkkuojuvvon fylkkaid mielde gos lea eambo
go vihtta oahppi. 2009-2016**

	Skuvlajahki 2009/2010			Skuvlajahki 2011/2012			Skuvlajahki 2013/2014			Skuvlajahki 2014/2015			Skuvlajahki 2015/2016		
	1.giel lan	2.giel lan	Oktiib uot	1.giel lan	2.giel lan	Oktiib uot	1.giel lan	2.giel lan	Oktiib uot	1.giel lan	2.giel lan	Oktiib uot	1.giel lan	2.giel lan	Oktiib uot
Miehtá riikka	215	154	369	267	206	473	243	209	452	203	243	446	213	247	460
Finn- márku	180	103	283	249	135	384	199	157	356	177	177	354	189	187	376
Tromsa	10	30	40	11	43	54	18	24	42	18	30	48	16	34	50
Nor- lánda	21	7	28		16	16	21	16	37	4	20	24		12	12
Davvi- Tronde lága		8	8		7	7		5	5	3	8	11	5	3	8
Mudui	4**	6	10	7*	5	12	5***	7	12	1	8	9	3**	11	14

*Mudui riikii gullet maid Nordlánda ja Davvi-Trøndelága

**Mudui riikii gullá maid Davvi-Trøndelága

***Mudui riikii gullá maid Nordlánda

Gáldu: Oahpahasdirektoráhtta

Tabealla 9.11 Gaskamearálaš dienas ja vearru17 jahkásaš ja boarrásiid ássiin. Miehtá riikka ja Norggas davábealde Sáltoduoddara, 2015

	Miehtá riikka	SED-guovlut*	Eará guovllut**
Bruttodienas	421 400	348 600	393 200
Persovdnasisaboahu bálká	299 600	226 700	280 900
Persovdnasisaboahu penšuvdna	75 500	90 100	78 200
Ealáhussisaboahu	19 600	17 000	17 100
Reantut ruhtabidju	6 400	4 800	5 200
Vuostáiváldán oasusvuoitu***	10 400	4 800	5 000
Sisaboadu geasus	112 700	103 200	110 900
Unnimus geasus	68 000	66 600	69 100
Reantut vealggis	27 700	25 400	25 300
Vuolláibáza ealáhusas, oktan ovddit jagiid	4 400	2 100	2 700
Allavearvuoddu	392 600	335 900	374 600
Dábálaš sisaboahu manñil earenoamáš gessosa	308 500	241 900	279 600
Supmi dássejuvvon vearru****	105 700	68 800	90 700
Dán oasis****:			
Allavearru	6 100	2 400	4 000
Oktasašvearru	34 200	25 600	30 400
Álbmotoaju miellahttomáksu	30 100	28 000	27 900
Ássiid lohku geat leat 17 jagi ja boarrásit	4 105 730	45 743	257 486

* Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegat. SED-guovlluid juohkin 1/1-2012 lea vuoddu dás.

** Guovlu davábealde Sáltoduoddara mat eai gula Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegiid siskkobeallai.

*** Sihke vearrogeatnegas ja vearohis oasusvuoitu

**** Supmi dássejuvvon vearus (oktan opmodatvearuin) lea vuoliduvvon vearrogeassiin, ja muhtin vearut ges leat ovdal go vearrogeasus lea gesson.

Gáldu: Persovnmaid vearrostatistihkka, Statistihkalaš guovddášdoaimmahat

**Tabealla 9.12 Barggahuvvon olbmot 15-74 jagi*, sohkaheali ja ealáhusaid
vuodul. Norggas davábealde Sáltoduoddara. 4. kvartála**

	2009	2015			2009	2015		
	Oktiibuot	Oktiibuot	Dievddut	Nissonat	Oktiibuot	Oktiibuot	Dievddut	Nissonat
SED-guovlu** oktiibuot	27 088	26 920	14 725	12 195	100,0	100,0 %	100,0 %	100,0 %
01-03 Eanandoallu, vuovdedoallu ja guolásteapmi	2 956	2 554	2 138	416	10,9	8,6 %	13,9 %	2,5 %
05-09 Ruvkedoaima ja roggan	337	438	397	41	1,2	1,3 %	2,3 %	0,3 %
10-33 Industriija	1 544	1 917	1 477	440	5,7	7,2 %	10,4 %	3,4 %
35-39 Elektrisitehta, čáhci ja čorgen	403	405	358	47	1,5	1,8 %	2,9 %	0,5 %
41-43 Huksen- ráhkadusoaima	2 377	2 403	2 252	151	8,8	9,1 %	15,8 %	1,4 %
45-56 Gálvogávppašepmi, hotealla ja restaurántadoaima	5 259	5 176	3 234	1 942	19,4	18,1 %	20,9 %	14,8 %
58-63 Diehtjouhkin ja kommunikašuvdna	340	344	211	133	1,3	1,2 %	1,3 %	1,0 %
64-66 Ruhtadeapmi ja dáhkáduš	141	104	59	45	0,5	0,4 %	0,4 %	0,4 %
68-82 Fitnodatlaš bálvalusoaima, opmodatdoaima	1 567	1 523	884	639	5,8	5,8 %	6,2 %	5,4 %
84 Almmolaš hálddašepmi, suodjalus ja sosiáladáhkáduš	2 061	2 129	1 157	972	7,6	7,9 %	8,2 %	7,6 %
85 Oahpahus	2 667	2 559	847	1 712	9,8	9,7 %	5,7 %	14,4 %
86-88 Dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusat	6 451	6 324	1 221	5 103	23,8	24,6 %	8,3 %	43,5 %
90-99 Eará sosiála ja persovnnalaš bálvalusat	811	890	392	498	3,0	3,3 %	2,5 %	4,2 %
Ii diedihuvvon	174	154	98	56	0,6	1,0 %	1,3 %	0,8 %

* 2005 rájes vuoliduvvui vuolimus ahkemearri 16 jagis 15 jahkái, go galgá sáhttit rehenastot barggahusas, gaskariikkalaččat ávžžuhusaid vuodul. Ahkedefinišuvdna maid rievdaduvvui seammás; ahki jagi loahpas rievddai ahki referánssaigodaga lohppii.

** Virkeomrádet for Sametingets tilskuddsordninger til næringslivet. Inndeling av STN-omrádet per 1/1-2012 er lagt til grunn.

*** Guovllut davábealde Sáltoduoddara mat eai leat Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegiid siskkoabealde.

Gáldu: Registrerema vuodul barggahusstastihkka, Statistihkalaš guovddášdoaimmahat

**Tabealla 9.13 Doaimbat ealáhusguvllot ja joavkostourredat bargi ektui.
SED-guovlun, oddajagimánnu 1. Beavve 2016**

	Fitno- dagat oktii- buoht	Bragit oktii- buoht	Stuorredat bargiid ektui						
			Bargi haga	1-4 bargi	5-9 bargi	10-19 bargi	20- 49 bargi	50- 99 bargi	100- 249 bargi
SED-guovlut** oktiibuot	7 027	22 454	4 664	1 203	526	345	215	64	10
Eanandoallu, vuovdehommát, guolásteapmi	2 130	709	1 939	155	23	6	6	1	-
Ruvkehommát	25	236	11	6	2	2	3	-	1
Industriija	295	1 825	181	43	24	20	19	6	2
Elrávdnji, gassa lievja ja čáhcefierrideame	29	154	12	9	5	1	2	-	-
Čáhce, bohcci ja buhtistan	45	235	24	6	6	5	4	-	-
Huksen ja huksensadji doaimbat	685	1 777	421	147	64	36	15	2	-
Gávppašit ja biilavuovdin	571	2 054	266	132	100	63	10	-	-
Fievrrideapmi ja bálvandoaimbat	328	989	168	106	25	17	11	1	-
Idjadan- ja bálvusdoaimbat	211	719	113	51	26	13	7	1	-
Diehtojuohtin	103	298	68	21	7	5	1	-	1
Ruhta- ja dáhkádus	22	56	7	12	2	1	-	-	-
Gálvojuohtin ja opmodat vuovdin	421	1 175	356	55	5	5	-	-	-
Fága-, duotkan- ja teknihkalaš doaimbat	306	342	207	74	20	3	2	-	-
Hándal doaimbat	261	697	181	39	22	8	9	2	-
Almmolaš hálddehus, suodjalus oadjoarjagii	184	1 623	29	62	37	32	22	2	-
Oahpahus	215	2 558	65	45	39	22	31	12	1
Dearvašvuoda- ja sosiálabálvalusa	724	7 244	309	126	88	91	68	37	5
Kultuvra-, guoimmuheapmi-, ja astoáigi	270	331	204	43	16	4	3	-	-
Eará fáiladagat	195	431	97	70	15	11	2	-	-
Ii diedihuvvon	7	1	6	1	-	-	-	-	-

* 2005 rájes vuoluiduvvui vuolimus ahkemearri 16 jagis 15 jáhkái, go galgá sáhttit rehkenastot barggahasas, gaskariikkalaččat ávžžuhusaid vuodul. Ahkedefinišuvdna maid rievdaduvvui seammás; ahki jagi loahpas rievddai ahki referánsaigodaga lohppii.

** Virkeomrádet for Sametingets tilskuddsordninger til næringslivet. Inndeling av STN-området per 1/1-2012 er lagt til grunn.

*** Guovllut davábealde Sáldtooduodara mat eai leat Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegiid siskkoabealde.

Gáldu: Registerrema vuodul barggahusstatistihkka, Statistihkalaš guovddášdoaimmahat

**Tabella 9.14 Boazologu gidddaealus 31.3*, ealáhusgovlut. Guohtunjáhkki
2002/2003 – 2015/2016**

	2002/ 2003	2004/ 2005	2006/ 2007	2007/ 2008	2008/ 2009	2009/ 2010	2010/ 2011	2011/ 2012	2012/ 2013	2013/ 2014	2014/ 2015**
Olles rikka	210 075	234 608	243 251	253 721	248 522	254 384	251 071	258 360	248 255	231 929	211 206
Nuortta Finnmárku	63 389	78 332	83 982	89 740	86 315	88 868	87 283	83 957	74 984	69 103	65 504
Buolbmát-Várjjat	21 623	24 664	25 227	27 279	24 885	27 325	28 078	27 212	24 143	23 111	23 751
Karásjohka Oarje Finnmárkku	41 766	53 668	58 755	62 461	61 430	61 543	59 205	56 745	50 841	45 992	41 753
84 214	92 714	94 262	98 106	96 009	98 548	97 957	107 055	106 127	95 838	79 899	
Tromsa	9 922	11 272	12 046	12 188	12 226	12 094	11 674	12 820	12 768	12 317	11 653
Norlánda	13 993	14 142	14 557	14 717	15 101	15 667	14 529	14 878	14 828	14 644	14 465
Davvi-Trøndelag	12 936	12 377	12 483	12 627	12 856	13 281	13 529	13 930	14 093	14 130	14 031
Matta-Trøndelag/ Hedmárku	13 432	13 616	13 376	13 576	13 691	13 821	13 840	13 662	13 003	13 005	13 014
Biebmu boazodoalu	12 189	12 155	12 545	12 767	12 324	12 105	12 259	12 058	12 422	12 892	12 640

* 31. miessemanus geavahuvvo, danne go 01.04 lea áigi maid áigemearri addit dieđu boazodoalu birra dan mañemuš jagi oruhastivrii

** Eahpesihkkar logut.

Kilde: Boazodoallohálddahas

Tabealla 9.15 Sámediggeválgá 2013. Dohkkehuvvon jienat, bellodaga/válgalistu ja válgabiire vuodul

Bellodat/válgalistu	Miehtá riikka	Válgabiras						
		1. Nuorta	2. Ávjovári	3. Davvi	4. Gáisi	5. Viesttarmeara	6. Lullisámi	7. Lulli-Norga
Oktiibuot	9 919	1 640	2 676	1 444	1 414	912	593	1 240
NSR Norgga Sápmelaččaid Riikasearvi	2 397	-	580	231	526	460	176	424
Guovddášbellodat	471	107	65	78	123	45	53	-
Sámeálbmotbellodat	184	-	99	-	-	-	-	85
Bargiidbellodat	2 093	497	360	306	339	198	159	234
Arja	1 145	291	487	135	149	-	-	83
Ovdádusbellodat	888	137	151	263	167	78	-	92
Olgeš	696	143	112	121	110	131	-	79
Dáloniid listu	264	-	264	-	-	-	-	-
Johtisápmelaččaid listu	331	-	331	-	-	-	-	-
Risttalaš Álbmotbellodat	45	-	45	-	-	-	-	-
Davvikalohttaálbmot	431	-	-	310	-	-	-	121
Aarjel-Saemiej Gielh (ÅaSG)	205	-	-	-	-	-	205	-
Gurut	50	-	50	-	-	-	-	-
NSR ja Sámeálbmot bellodaga oktasašlistu	465	465	-	-	-	-	-	-
Ealáhus ja luonddu / Nærings og natur	132	-	132	-	-	-	-	-
Sámit lulde	122	-	-	-	-	-	-	122

Gáldu: Válgastatistihkka, Statistihkalaš guovddášdoaimmahat.

Tabealla 9.16 Sámediggeválgá 2013. Válljejuvvon áirasat, bellodaga/válgalistu, sohkabeali ja válgabiire vuodul

			Bellodaga/válgalistut											
			Bb		NSR		ARJA		Ovdadusbellodat		H			
	Oktiibuot	Nisson-olbmot	Oktiibuot	Nisson-olbmot	Oktiibuot	Nisson-olbmot	Oktiibuot	Nisson-olbmot	Oktiibuot	Nisson-olbmot	Oktiibuot	Nisson-olbmot		
Miehtá riika	39	20	10	4	11	6	4	2	2	1	2	1		
1. Nuorta	6	3	2	1	-	-	1	-	-	-	1	1		
2. Ávjovári	8	5	2	1	2	1	2	2	-	-	-	-		
3. Davvi	5	2	1	-	1	1	-	-	1	-	-	-		
4. Gáisi	6	3	2	1	2	1	1	-	1	1	-	-		
5. Viesttarmeara	4	2	1	1	2	1	-	-	-	-	1	-		
6. Lullisámi	4	1	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-		
7. Lulli Norgga	6	4	1	-	3	2	-	-	-	-	-	-		
			NSR/SPF		JOHT		NORDK		SS		ÅSG		FASTB	
	Oktiibuot	Nisson-olbmot	Oktiibuot	Nisson-olbmot	Oktiibuot	Nisson-olbmot	Oktiibuot	Nisson-olbmot	Oktiibuot	Nisson-olbmot	Oktiibuot	Nisson-olbmot	Oktiibuot	Nisson-olbmot
Hele landet	2	1	1	-	3	2	1	1	2	1	1	1	1	
1. Nuorta	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
2. Ávjovári	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	1		
3. Davvi	-	-	-	-	2	1	-	-	-	-	-	-		
4. Gáisi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
5. Viesttarmeara	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
6. Lullisámi	-	-	-	-	-	-	-	-	2	1	-	-		
7. Lulli Norgga	-	-	-	-	1	1	1	1	-	-	-	-		

* Bb (Bargiidbellodat), NSR (Norgga Sámiid Riikasearvi), O (Olgeš), NSR/SaB OI (Norgga Sámiid Riikasearvi ja Sámeálbmotbellodaga Oktasašlistu), JOHT (Johtisápmelaččaid listu), DAVVIK (Davvikalohttaálbmot), SL (Sámit lulde) ja ÅSG (Aarjel-Saemiej Gielh (ÅaSG) DÁLONIID (Dáloniid listu).

Gáldu: Válgastatistihkka, Statistihkalaš guovddášdoaimmahat.